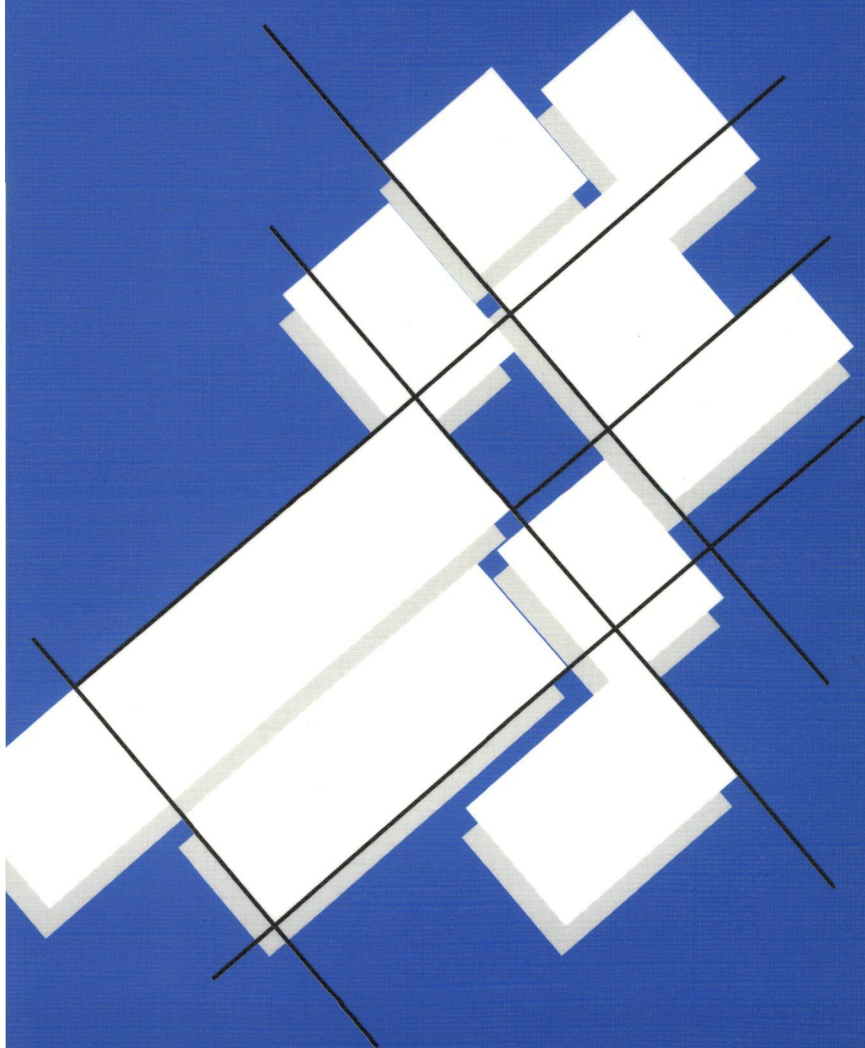

HET DIALECTENBOEK 7

AAN TAAL HERKEND

Het bewustzijn van dialectverschil

Wat is er aan de hand met het Zeeuwse *kacheltje op de diek*? Hoe moeten het West-Vlaamse *tètitatuuètè* en het Limburgse *sjoen sjink Sjang* geïnterpreteerd worden? En waaraan hebben de inwoners van Utrecht de bijnaam *t-dieven* te danken?

Deze uitingen hebben iets met elkaar gemeen: het gaat om zinnettes en bijnamen waarmee dialectsprekers het dialect van 'anderen' karakteriseren en (vriendelijk) bespotten. Klankrijmpjes, overdrijvingen en raadselachtige effecten illustreren de creativiteit die taalgebruikers daarbij aan de dag leggen. De artikelen in *Aan taal herkend. Het bewustzijn van dialectverschil* bevatten een ontzettende rijkdom aan dergelijke sjibbolets, en dat voor het hele Nederlandse taalgebied. De auteurs analyseren ze vanuit vele invalshoeken: vanuit de dialectverschillen die hun regio typeren, vanuit de mate van resistentie of vitaliteit van dialectkenmerken, vanuit de leefwereld en perceptie van de dialectspreker... Ze vormen bijzonder interessante graadmeters van het bewustzijn van dialectverschil en de taalniveaus die dat bewustzijn domineren.

Aan taal herkend bevat ook de lezingen gehouden op de zevende dialectendag (Middelburg, 22 maart 2003) door dialectoloog prof. dr. Johan Taeldeman, taalkunstenaar Driek van Wissen en volkskundige prof. dr. Gerard Rooijackers. Sluitstuk is een geactualiseerde *Wegwijzer* met publicaties en adressen voor geïnteresseerden in de Nederlandse dialectologie.

€ 17,50

HET DIALECTENBOEK 7

AAN TAAL HERKEND

Het bewustzijn van dialectverschil

Het dialectenboek

Het dialectenboek 1. Kroesels op de bozzem. Waalre 1991.
ISBN 90-73869-01-3.

Het dialectenboek 2. Van de A tot de AA. Waalre 1993.
ISBN 90-73869-02-1.

Het dialectenboek 3. Dialect in beweging. 100 jaar na de enquêtes van Willems en Aardrijkskundig genootschap. Groesbeek 1995.
ISBN 90-73869-03-X.

Het dialectenboek 4. Nooit verloren werk. Terugblik op de Reeks Nederlandse Dialecten (1925 - 1982). Groesbeek 1997.
ISBN 90-73869-04-8.

Het dialectenboek 5. In vergelijking met dieren. Intensiverend taalgebruik volgens de SND-krantenenquête(1998). Groesbeek 1999.
ISBN 90-73869-05-6.

Het dialectenboek 6. Van de Streek. De weerspiegeling van dialecten in familienamen. Groesbeek 2001.
ISBN 90-73869-06-4.

Het dialectenboek 7. Aan taal herkend. Het bewustzijn van dialectverschil. Groesbeek 2003.
ISBN 90-73869-07-2.

te bestellen bij:

Stichting Nederlandse Dialecten
Gen. Gavinstraat 344
NL-6525 MR Groesbeek
Tel. 024-361 20 48

Beukendreef 11
B-9770 Kruishoutem
Tel. 09-264 40 79

Aan taal herkend. Het bewustzijn van dialectverschil. Onder redactie van V. De Tier en R. Vandekerckhove. Groesbeek 2003: Stichting Nederlandse Dialecten.- Ill.- (Het dialectenboek; 7)

Met lit. opg.
ISBN 90-73869-07-2

HET DIALECTENBOEK 7

AAN TAAL HERKEND

Het bewustzijn van dialectverschil

onder redactie van
Veronique De Tier
en
Reinhild Vandekerckhove

STICHTING NEDERLANDSE DIALECTEN

GROESBEEK 2003

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	9
Johan Taeldeman Aan uw taal heb ik u herkend. Over sjibboletvorming in de Nederlandse dialecten	17
Driek van Wissen Eer uw vader- en uw moedertaal	45
Gerard Rooijackers De folklore van het kleine verschil. Lokalisme tussen rivaliteit en stigma	55
Friesland	75
Eric Hoekstra Vive la difference? Autochtone beschimpingen van het afwijkende in Friesland	
Groningen	87
Siemon Reker Regiofaulismen: Het Gronings als middellangeafstandswapen	
Drenthe en stellingwerf	113
Henk Bloemhoff Hoe hoor je Stellingwerfs en Drents?	
Overijssel	125
André Hottenhuis en Harrie Scholtmeijer In het land van nich en ok spreekt het volgende dorp nog steeds raar.	
Gelderland	145
A.H.G. Schaars Uw spraak verraadt u	
Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht	155
Har Brok Taalvariatie in de randstad op de vierkante kilometer	

Zeeland	171
Pau Heerschap	
Kiek, kiek, een kacheltje op den diek. Dialectbewustzijn in het Zeeuwse taalgebied.	
Noord-Brabant	185
Jos Swanenberg	
Noord-Brabantse curiosa op de korrel	
Nederlands Limburg	195
Ton van de Wijngaard	
Der bleisj, toeäter en sjtieve sjtekke: dialectverschillen in Nederlands Limburg	
Belgisch Limburg	215
Rob Belemans	
Is da noa kal wa dze kalt? Sjibboletzinnen in de dialecten van Belgisch Limburg	
Antwerpen	233
Miet Ooms	
Over water in de straten, daverende glazen, groene blaffeturen, oude koude koffie, hout en zout, handen en tanden	
Vlaams-Brabant	247
Jacques Van Keymeulen	
Dialectische taalraadsels en spotzinnnetjes in Vlaams-Brabant	
Oost-Vlaanderen	261
Veronique De Tier	
Al lank aa: Oost-Vlaamse spot- en visitekaartzinnnetjes	
West-Vlaanderen	293
Reinhild Vandekerckhove	
West-Vlaams dialectbewustzijn van Noordzee tot Leie	

Frans-Vlaanderen	311
Hugo Ryckeboer	
Te Duynkerk' gaet het al verkeerd ...	
Het taalbewustzijn van de Vlaamssprekenden in Frankrijk	
Ton van de Wijngaard	319
Wegwijzer Nederlandse Dialectologie	
A1. Publicaties landelijk	320
A2. Publicaties per regio	324
B1. Landelijke instituten en instellingen	347
B2. Instituten en instellingen per regio	351

VOORWOORD

Het zevende dialectenboek wordt op 22 maart 2003 in Middelburg boven de doopvont gehouden. De Stichting Nederlandse Dialecten heeft voor haar zevende (tweejaarlijkse) dialectendag namelijk onderdak gevonden in de mooie hoofdstad van de provincie Zeeland, dit maal in samenwerking met het Vlaams Centrum voor Volkscultuur en de Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland.

Voor het thema van de dag en meteen ook de (onder)titel van dit boek zijn we schatplichtig aan de gerespecteerde nestor van de Nederlandse dialectologie, prof. dr. A. Weijnen. In 1961 verscheen van zijn hand *Het bewustzijn van dialectverschil*¹, de schriftelijke neerslag van een voordracht voor de Gelderse Leergangen te Arnhem. Voorwerp van studie waren zinnnetjes en bijnamen waarmee dialectsprekers het dialect van 'anderen' karakteriseren en (vriendelijk) bespotten. In navolging van de Duitse taalkundige H. Büld² wou Weijnen nagaan of dat soort typeringen een solide basis konden vormen voor een wetenschappelijk verantwoorde indeling van de dialecten. M.a.w.: bieden dergelijke spotzinnnetjes een exhaustief en accuraat beeld van dialectverschillen in deze of gene regio? Het antwoord bleek uiteindelijk negatief, maar dat impliceerde absoluut geen negatief oordeel over de waarde van dergelijke spotzinnnetjes als zodanig. Integendeel, ze vormen ondanks alles interessante graadmeters van het bewustzijn van dialectverschil, zo stelde ook Weijnen vast. Ze tonen de fascinatie van dialectsprekers voor als afwijkend of opvallend ervaren dialectkenmerken. De taalgebruiker gaat verder dan het louter passief registreren van dat soort eigenschappen. Zijn observaties vertalen zich in allerlei spotzinnnetjes en bijnamen. Klankrijmpjes, overdrijvingen en raadselachtige effecten illustreren de creativiteit die hij daarbij aan de dag legt.

Weijnen merkt op dat de spotzinnnetjes bijzonder weinig interesse voor syntactische en morfologische dialectverschijnselen verraden: het gebruik van "één enkel woord" wordt wel eens vaker gehegeld, maar "als er iets is dat de mens in zijn taal opvalt, is het toch wel de klank" (Weijnen 1961: 6). De SND vond het de moeite waard om deze thematiek 40 jaar na Weijnen nog eens onder de aandacht te brengen.

De bijdrage van Weijnen is gebaseerd op een enquête van het Meertens Instituut: "Om mij te plezieren heeft de dialectencommissie in 1947 in

vraag 33 van haar vragenlijst 15 uitdrukkelijk naar het voorkomen van dergelijke spotzinnnetjes in Nederland een onderzoek ingesteld” (Weijnen 1961: 3-4). In de loop van 2002 -55 jaar later dus- verspreidde de Stichting Nederlandse Dialecten in het hele Nederlandse taalgebied een vergelijkbare enquête via een aantal media. De enquête verscheen in juni 2002 in alle regionale rubrieken van de Vlaamse kranten *Het Nieuwsblad* en *Het Volk*, in *De Standaard* en in de Nederlands-Limburgse kranten *Dagblad De Limburger* en het *Limburgs Dagblad*. Ook in *de Leeuwarder Courant*, het *Noord-Hollands Dagblad*, *de Provinciale Zeeuwse Courant (PZC)* *de Gelderlander*, *de Twentsche Courant Tubantia* en het *Eindhovens Dagblad* verscheen in juni 2002 een oproep tot medewerking. Op 13 juli publiceerde het *Noord-Hollands Dagblad* ook een bespreking van de resultaten. In het *Dagblad van het Noorden* volgde in oktober een oproep. De enquête werd verder ook verspreid via de tijdschriften *Alledaagse Dingen*, *Mores*, *Nederlands van Nu* en *Over Taal* en via de *Mededelingenbladen* van het *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten (WVD)*, van het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten (WBD)* en het *Woordenboek van de Limburgse Dialecten (WLD)*. Met de vragenlijst die de Stichting Grensoverschrijdende Streektaalen in november 2002 verzond ging ook een vraag mee over dialectbewustzijn en bijbehorende spotzinnnetjes. De Fryske Akademy nam de vraag op in hun tijdschrift. Dat geldt ook voor de Zeeuwsche Vereeniging voor Dialectonderzoek die de vraag opnam in de vragenlijst bij Nehalennia. De enquête kon ten slotte ook digitaal ingevuld worden op de website van het Vlaams Centrum voor Volkscultuur (VCV) en de regionale woordenboeken (REWO). Graag danken wij hen allen voor hun bereidwillige medewerking. De enquête had niet overal het verhoopte succes. De oogst bleek heel ongelijkmatig verdeeld over het Nederlandse taalgebied. Er kwam vooreerst aanzienlijk meer respons voor Vlaanderen dan voor Nederland. Ook binnen de twee delen van ons taalgebied waren er echter opmerkelijke verschillen. West-Vlaanderen scoorde met een 45-tal respondenten voor de krantenenquêtes, waarvan de meesten meerdere zinnnetjes en/of bijnamen leverden -sommigen werkelijk een volwaardige lijst- het hoogst. Ook Oost-Vlaanderen deed het met ruim 30 respondenten en een veelvoud daarvan aan zinnnetjes opvallend goed. Voor de andere provincies van Nederlandstalig België leverden telkens een twintigtal informanten een behoorlijke materiaalbasis. Vanzelfsprekend leverden ook de enquêtes via de mededelingenbladen van de regionale woordenboeken voor alle zuidelijke provincies nog extra materiaal. In Nederland bleek e.e.a.

problematischer. Voor Friesland, Groningen, Drenthe en West-Nederland kwamen nauwelijks reacties binnen (telkens een vijftal respondenten). Iets beter was het gesteld met Gelderland en Overijssel, maar de enquête had vooral succes in de zuidelijke provincies Zeeland, Noord-Brabant en Nederlands-Limburg. Voor de laatste provincie oogstten we bv. een vijftigtal spotzinnnetjes voor 26 verschillende dialecten.

De opzet van dit dialectenboek is vergelijkbaar met de voorgaande edities ervan. Dat betekent dat het boek een bijdrage bevat voor elke provincie of regio in het Nederlandse taalgebied. De zogenaamde 'regio-auteurs' hebben het beschikbare materiaal voor hun streek geanalyseerd en op basis daarvan een artikel geleverd. Zij hebben zich daarbij echter niet beperkt tot het materiaal van de SND-enquête. In de praktijk hebben alle auteurs een beroep gedaan op aanvullend materiaal. De Nederlandse auteurs konden gebruik maken van vragenlijst 15 van de Dialectencommissie, die Weijnen reeds geconsulteerd had. We zijn hiervoor veel dank verschuldigd aan het Meertens Instituut, dat dit materiaal ter beschikking stelde en aan collega Har Brok die het sorteerde en het op die manier toegankelijk maakte. Anders dan in Weijnen (1961) werden die vragenlijsten nu systematisch per regio doorgelicht. Een andere, eveneens oudere, bron, zowel voor Nederland als voor Vlaanderen, vormde de publicatie van Jozef Cornelissen uit 1929: *Nederlandsche volkshumor op stad en dorp, land en volk: spot- en bijnamen, spotrijmen, spotvertellingen, volksetymologische sagen, spreekwoorden en zegswijzen, enz., naar hun oorsprong en betekenis verklaard*. Dit omvangrijke werk, bestaande uit 6 delen, bevat spotrijmen, -zinnen en bijnamen allerhande, waarvan slechts een fractie aan dialectkenmerken of taalgebruik in het algemeen gewijd is. Niettemin leverde het een aantal interessante aanvullingen.

Daarnaast werd een grote variëteit aan bronnen gebruikt. Van aanzienlijk recentere datum dan de tot nu toe genoemde is bv. het *Groot Schimpenamenboek van Nederland* van Van der Heide (1998), dat voor de bijdragen over Groningen en westelijk Nederland geconsulteerd werd. De vele andere relevante bronnen zijn te vinden in de literatuurlijsten na elke bijdrage. Vanzelfsprekend hebben bepaalde auteurs ook zelf informanten geconsulteerd.

De artikelen bevatten een ontzettende rijkdom aan spotzinnnetjes en in mindere mate bijnamen waarmee dialectsprekers het dialect van burens

of verder verwijderde kennissen hekelen. Bepaalde voorbeelden blijken zowat uniek en worden slechts één maal of uiterst zelden genoemd. Andere zijn dan weer ontzettend populair. Voorbeeld van het laatste type vormen het Belgisch-Limburgse *sjoen sjen sjang* (mooie ham Jan) en het Vlaams-Brabantse *Mie aa kaa, Mie aa braa kaa...* (Mie heeft het koud, Mie heeft het heel koud...). Die populariteit overstijgt wel eens dialectgebieden en provinciegrenzen. Zo hekelt men in grote delen van het Nederlandse taalgebied het weglaten van de h-, vaak gecombineerd met het hypercorrect realiseren van diezelfde h- op plaatsen waar hij dan weer niet zou moeten staan. Eén zinnetje wordt zowel voor bepaalde dialecten uit de Stellingwerven als voor een aantal Overijsselse en ten slotte ook Gelderse dialecten genoteerd, zij het in verschillende varianten: 'een hondje in een hokje (al dan niet) met hooi erin'. Zo werd het Stellingwerfs van Steenwijkerland bv. getypeerd met *hi'j komt uut 't laand van 'hen ontien hin 't okkien* (hij komt uit het land van 'een hondje in 't hokje'). In het Overijsselse Den Ham zeggen ze over zichzelf: *in Nam eb ze een untie in een ukkie, met een fussie stro* (In Den Ham hebben ze een hondje in een hokje met een bosje stro). De Zwollenaren bespotten de inwoners van Kampen met een *untien in een oekien en een antien eui d'r veur* (een hondje in een hokje en een handje hooi ervoor). Het Veluwe-dialect van Hattem krijgt dan weer *'n untien hop 'n ökkien hop 'n aentien vol euj* (een hondje op een hokje op een handje vol hooi) toegedicht.

De 'overbrugde' afstand is heel ongelijkmatig. De dialectspreker schijnt in de eerste plaats interesse te hebben voor zijn bureu, d.w.z. voor dialectsprekers uit een naburige of aangrenzende gemeente, maar dat neemt niet weg dat hij wel vaker behoorlijk ver mikt met zijn spot. Zo geniet bv. de mouillering in het dialect van het Nederlands-Limburgse Roermond ruime bekendheid, tot in Landgraaf, Brunssum en Eys. Een voorbeeld: *in Remunj loope de hunj mit de kunj euver de grunj* (Landgraaf) (In Roermond lopen de honden met de kont over de grond). Enige overdrijving in de vorm van hyperdialectismen is hierbij niet uitzonderlijk. Maar er is één opvallende vaststelling die bij zowat alle auteurs opduikt en die ons terugvoert naar de bevindingen van Weijnen van ruim 40 jaar geleden: de dialectspreker heeft vooral aandacht voor klankverschijnselen. Morfologische kenmerken (woordbouw) en syntactische eigenaardigheden (zinsbouw) vinden uiterst zelden hun weg in spotzinnetjes of bijnamen. Voor de afwijkende woordenschat van andere dialectsprekers is er wel aandacht, maar niet in dezelfde mate als voor klankkenmerken.³

De regiobijdragen worden voorafgegaan door de lezingen van de 'ochtendsprekers', m.n. van prof. dr. J. Taeldeman (dialectoloog, Universiteit Gent), taalkunstenaar Driek van Wissen en prof. dr. G. Rooijackers (volkskundige, Meertens Instituut / Universiteit van Amsterdam). In *Aan uw taal heb ik u herkend. Over sjibboletvorming in de Nederlandse dialecten* overschouwt J. Taeldeman de problematiek. Hij biedt een typologie van de spozinnen en rijmpjes op basis van intentionaliteit en vormgeving en analyseert het type kenmerken dat aan de orde komt. Het artikel wordt afgesloten met de cruciale vraag naar de 'taalkundige lering' die de studie van dergelijke sjibbolets te bieden heeft. Driek van Wissen verwoordt in *Eer uw vader- en uw moedertaal* op prettig-ironiserende wijze zijn dubbelhartige houding t.o.v. dialect en standaardtaal en buigt zich over 'de kracht van het Algemeen Onbeschaafd Nederlands'. G. Rooijackers heeft het in *De folklore van het kleine verschil. Lokalisme tussen rivaliteit en stigma* over de rol van (inter)lokale controversen bij de constructie van de eigen, regionale, identiteit, over het uitvergroten van eigenaardigheden en slechte eigenschappen van naburige dorpingen ter versterking van de cohesie binnen de eigen gemeenschap.

Voor de organisatie van de dialectendag kreeg de SND opnieuw steun uit diverse hoeken. Een woord van dank is hier zeker op zijn plaats. Vooreerst konden we -voor de tweede maal- rekenen op belangrijke inhoudelijke en administratieve ondersteuning door het Vlaams Centrum voor Volkscultuur (VCV). Veel dank zijn we daarvoor verschuldigd aan VCV-directeur dr. Marc Jacobs en onderzoekster dra. Hilde Schoefs, die na de succesvolle samenwerking van de vorige dialectendag het SND-bestuur is komen versterken. Ook mevr. Birgit Geudens willen we graag bedanken voor het efficiënte administratieve werk. Essentiële praktische hulp kwam er bovendien van de Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (SCEZ). Een woord van dank gaat naar Marjolein De Visser, die in de beginfase als consulent streektaalen van de provincie Zeeland de contacten heeft gelegd om deze zevende Dialectendag mogelijk te maken. Graag bedanken we ook drs. Wim Scholten, directeur van de SCEZ, en Aafke Manni en Saskia Buitenkamp voor ondersteuning achter de schermen. Gewaardeerde financiële steun ontvingen we van de provincie Zeeland, van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Westenschappen en van het VSB-fonds werkgebied Zeeland. Van Vlaamse zijde kon de SND

rekenen op een belangrijke financiële bijdrage van het Ministerie van de Vlaamse gemeenschap, Afdeling Volksontwikkeling en Bibliotheekwerk, na een gezamenlijke subsidieaanvraag van VCV en SND.

Sinds de vorige dialectendag in maart 2001 hebben twee bestuursleden, Lex Schaars (Staring Instituut, Doetinchem) en Piet Vos (K.U. Nijmegen), afscheid genomen van de SND. Het SND-bestuur dankt hen van harte voor vele jaren van enthousiaste betrokkenheid, waardevolle bijdragen en prettige samenwerking.

Het bewustzijn van taalverschil is van alle tijden en universeel. Weijnen (1961) citeert een klankrijmpje waarmee de Utrechtse inwoners van Kernheim al in 1832 de Scherpenzelers nariepen: *de sjout van Sjerpenzeel sjeert de sjapen dat het sjond en sjand is* (de schout van Scherpenzeel scheert de schapen dat het zonde en schande is)⁴, maar we zouden ongetwijfeld veel verder in de tijd kunnen teruggaan. Chambers & Trudgill (1998)⁵ vermelden dan weer een spotzinnetje dat perfect naast de vele zinnetjes in dit boek geplaatst kan worden, alleen... het hekelt de uitspraak van de New Yorkers: *T'ree little boids, sitting on a coib, eating doity worms and saying doity words* (three little birds sitting on a curb, eating dirty worms and saying dirty words / drie kleine vogels die op de stoeprand zitten, vieze wormen eten en vieze woorden spreken). We hopen dat deze universaliteit een grote herkenbaarheid voor de lezer impliceert.

Zeven is het getal van de volheid, maar als het kan – de dialectologie verliest gestaag aan werkgelegenheid – stopt de SND na deze zevende dag nog lang niet. Zeven is bovenal ook een magisch getal, een heilig getal, een geluksgetal. Wij hopen dat het zevende dialectenboek u kan bekoren en dat het u af en toe eens in de zevende hemel kan brengen.

Reinhild Vandekerckhove
SND-voorzitter
Veronique De Tier
SND-secretaris Vlaanderen

NOTEN

- ¹ Weijnen, A. (1961): *Het bewustzijn van dialectverschil. Voordrachten gehouden voor de Gelderse leergangen te Arnhem, nr. 5*. Groningen: Wolters.
- ² Büld, H. (1939): *Volk und Sprache im nördlichen Westfalen*.
- ³ Zie ook de bijdrage van J. Taeldeman in deze bundel.
- ⁴ Zie ook de bijdragen van J. Taeldeman en A.H.G. Schaars.
- ⁵ Chambers, J.K. & P. Trudgill (1998): *Dialectology*. Cambridge: University Press.

Johan Taeldeman

AAN UW TAAL HEB IK U HERKEND.

OVER SJIBBOLETVORMING IN DE NEDERLANDSE DIALECTEN^o

1. Inleiding

Het woord *sjibboleth* is van Hebreeuwse oorsprong en betekent oorspronkelijk 'korenaar'. Het verwijst naar een taaluiting met één of meer specifieke kenmerken die het mogelijk maakt om de spreker te identificeren als iemand van binnen of buiten de eigen groep. Het impliceert een duidelijk verschil (qua uitspraak, woordkeuze, woordvorm of zinsbouw) tussen de eigen en de andere groep (in casu taal- of dialectgemeenschap) en - binnen beide groepen - een duidelijk bewustzijn van het verschil (of de verschillen) in kwestie.

De term komt uit het Oud Testament en meer bepaald uit het Boek der Rechters (12: 1-15). Daar wordt het verhaal verteld van een zwaar gevecht tussen twee Semitische stammen, de Efraïmieten en de Gileadieten. De laatstgenoemde stam verslaat de eerste en zet een blokkade op om de vluchtende Efraïmieten gevangen te nemen en te doden. Aan de oversteekplaatsen van de Jordaan stellen ze schildwachten op die het wachtwoord 'sjibbolet' moeten hanteren. De Efraïmieten konden namelijk de sj-klank niet correct uitspreken. Antwoordden ze in hun eigen idioom met 'sibbolet' dan werden ze terstond omgebracht. In de slotzin wordt meegedeeld dat er op die manier 42.000 Efraïmieten de dood vonden.

Vlaamse lezers, die doorgaans weinig bijbelvast zijn maar des te beter de roemrijke hoogtepunten uit hun vaderlandse geschiedenis kennen, zullen meer vertrouwd zijn met een ander, even bloedig, sjibbolet, nl. *scilt en(de) vrient*, dat in 1302 bij de Brugse Metten (= opstand tegen het Franse gezag) zou hebben gediend om Fransen en Vlamingen, resp. vijand en vriend) van elkaar te onderscheiden. Cruciaal zou - aldus een wellicht geromantiseerde overlevering - de uitspraak van de beginmedeklinkers

van *scilt* geweest zijn: wie sch- met twee fricatieven (s + ch) kon uitspreken, was O.K. Wie echter (zoals ongeveer alle Franstaligen) die akelig moeilijke combinatie enkel als sk- vermocht te realiseren, schoot er sans pardon het hachje bij in.

In Nederland had men tijdens de Tweede Wereldoorlog ook een sjibbolet met de beginklank sch-, nl. *Scheveningen*. Het diende niet om de Franstaligen te herkennen, zoals in 1302, maar om Duitstaligen te ontmaskeren. Die zeiden uiteraard *sjeveningen* - met sj-klank - en niet, zoals de Nederlanders, *Scheveningen*.

Zonder enige twijfel zijn de meest systematische en tegelijk meest opvallende/herkenbare verschillen tussen de Nederlandse en Belgische variëteit(en) van de Nederlandse standaardtaal te situeren op het vlak van de uitspraak en op dat van de concrete, enigszins subjectief geladen woordenschat. Welnu, precies op die twee vlakken zien we in Vlaanderen allerlei aanzetten tot sjibboletvorming naar het Noord-Nederlands toe, bijvoorbeeld *nou [s]jeg, da's hartstikke leuk*.

Sjibbolets zijn in het algemeen te definiëren als taalbouwsels met een erg variërende vorm maar met een zelfde (bepaalde) communicatieve functie: ze focussen op één of meer typerende kenmerken van een bepaald lect (een taal of een dialect).

De Stichting Nederlandse Dialecten was m.i. goed geïnspireerd, toen ze sjibboletvorming in de Nederlandse dialecten als centraal thema koos voor haar zevende Dialectendag en Dialectenboek. Zoals ik verderop zal proberen aan te tonen zijn die sjibbolets niet alleen een erg plezierig en bont folkloristisch verschijnsel, maar ze bieden ook de linguïst interessante stof tot reflectie over taalbewustzijn, taalgebruik en taalverandering. Vandaar dat dat fenomeen al eerder de aandacht van Nederlandse dialectologen getrokken heeft. In vraag 33 van haar vragenlijst 15 (1947) heeft de Amsterdamse Dialectencommissie precies naar zulke dialectsjibbolets geënquêteerd en in 1961 heeft professor Weijnen op basis van de antwoorden een uitvoerig en boeiend artikel geschreven onder de titel *Het bewustzijn van dialectverschil*.

Toch heeft de nieuwe enquête van SND (via allerlei (pers)kanalen) nog meer interessante gegevens aan het licht gebracht die (meestal samen met de data van 1947) in dit Dialectenboek hun neerslag gevonden hebben in een bonte waaier van 'lokaal' georiënteerde bijdragen. Ikzelf zal

hieronder enkele algemene beschouwingen meegeven over types en kenmerken van sjibbolets (= paragraaf 2 en 3) en over de linguïstische relevantie ervan (= paragraaf 4).

2. Een poging tot typologie

2.1. De intentionaliteit

Aan het materiaal van 1947 en 2002 valt allereerst een verschil in gerichtheid en intentionaliteit op. De meeste sjibbolets focussen op een of meer typerende/markerende kenmerken van een *ander* dialect en hebben doorgaans een spottende ondertoon.

Enkele klassiekers:

- *En untien in een okkien en een antien eui d'r veur* (een hondje in een hokje en een handje hooi ervoor): Overijsselse plattelandsbewoners over de h-loosheid in enkele Overijsselse steden (o.a. Zwolle, Kampen en Vollenhove).
- *Bchood, bchij en pchoem 'm, dit kunt de Zwolsers niet noem 'n* (brood, brij en pruimen, dit kunnen de Zwollenaars niet noemen): het Overijsselse platteland over de gebrouwde -R- in het Zwols.
- *D'r zit ne pijt in de schijt en hij kan ter om den dievel nie ijt* (er zit een puit (= kikker) in de schuit en hij kan er om de duivel niet uit): Waaslanders over de (intussen nagenoeg verdwenen) ontronding in het dialect van Temse.
- *Tètietatutè* (het is tijd dat het uit is): Oost-Vlamingen over het niet diftongeren van oude -ii- en -uu- (bv. in *tijd* en *uit*) in het West-Vlaams.

Natuurlijk kan zo'n in oorsprong allochtone slagzin mettertijd z'n spottend karakter (enigszins) kwijtraken en door de sprekers van het geïmiteerde dialect overgenomen worden. Een mooi voorbeeld hiervan is de zin *d'r staat water in de straat vanaf de vaart tot aan de stasie* (alle -aa-'s met hetzelfde timbre als A.N. -aa-, wat relatief uitzonderlijk is in Vlaanderen); wat aanvankelijk een allochtone spotzin geweest moet zijn is op den duur door de Mechelaars overgenomen en wordt door hen nu geciteerd als bewijs van de 'beschaafdheid' van hun dialect.

Van een andere aard zijn de eveneens vrij talrijke zinnen die ik (ook in hun oorsprong) als *Spielereien* over/in het *eigen* dialect wens te typeren. Het zijn weliswaar grammaticale maar toch vrij excentrieke bouwsels met een hoge concentratie van lokale/regionale specialismen. Het bijzondere eraan vloeit doorgaans voort uit ongewone collocaties van woorden en (fonologisch) veel deleties aan de woordgrenzen. Die zinnen worden bovendien vlug uitgesproken zodat er lange(re) klankkettingen ontstaan die het heel speciale, zelfs insiderachtige karakter van het eigen dialect in de verf moeten zetten.

Enkele voorbeelden:

- Friesland: met het zinnetje *bûter, brea en griene tsiis wa't dat net sizze kin is gjin oprjochte Fries* (boter, pap en groene kaas, wie dat niet zeggen kan is geen echte Fries) demonstreren Friezen tegenover niet-Friezen hoe moeilijk hun taal wel is;
- Groningen: *hai laop op hozevurrels met schienvat over beun* (hij loopt op kousenvoeten met de lantaarn over de zolder);
- Roosendaal: *waoje wa moaje, mar wete wa memme* (we hadden wat we hadden, maar we eten wat we hebben);
- Tienen: *de kadaaikes spaile bè de maais oep de braai van 't kottegaar* (de jongens spelen met de kniekers op de stoep van het 'Corps de Garde' = politiekantoor);
- Brussel/Leuven: *Mieaaka / Mieabraaka / woa a miebraaka / oep de met aa mie braaka* (Mie had het koud, Mie had het erg koud. Waar had Mie het koud? Op de markt had Mie het erg koud);
- Aalst: *despangtoa estaanpaksaa* (de hesp hangt daar; is het de uwe, pak ze u);
- Deinze (Oost-Vlaanderen): *nêênââûûôên* (negen oude hoge hoeden);
- Klemskerke (West-Vlaanderen): *kangn djespier istjoene kompakse* ('k hang die hesp hier; is het de jouwe, pak ze).
- West-Vlaanderen: *Etlapol? Olapolet? Lapetol!* (Eet lap al? Of Lap al eet? Lap eet al!).

Eigenlijk fungeren deze hoge concentraties van (vooral fonologische en lexicale) dialectkenmerken als een soort verstaanbaarheidstests. Echte sjibbolets zou ik ze liever niet noemen, hoewel de grens met het eerste type, nl. de in oorsprong op een ander dialect gerichte slagzinnen, niet altijd scherp te trekken valt. In wat volgt zal ik me op de eerste plaats op taalbouwsels met een zuiverder sjibboletkarakter richten.

2.2. De vormgeving

Als we ons nu meer op de ‘echte’ sjibbolets richten, zien we dat die heel verschillende vormen kunnen aannemen:

a) In hun uitvoerigste vorm verschijnen ze als versjes met een rijm en precies in dat rijm is het geïllustreerde kenmerk ingebouwd. In z'n eenvoudigste vorm ziet dat er ongeveer zo uit!:

<i>zeTJa kientTJ</i>	zet dat kind
<i>oat de winTJ</i>	uit de wind
<i>of 't weTJ blientTJ</i>	of 't wordt blind

over de mouillering in het dialect van Halle/Zuid-Brabant

Soms bevatten die spotversjes een contrastief element in die zin dat de geografie van een variërend kenmerk in een microgebied ‘beschreven’ wordt:

<i>ZELN en WELN</i>	<i>zellen en wellen</i>
<i>Zegn Visvlieter leln</i>	zeggen Visvlieter lellen
<i>ZOLN en WOLN</i>	<i>zollen en wollen</i>
<i>De Boerummer snoln</i>	de Burumer snollen
<i>ZUUDN en WUUDN</i>	<i>zuuden en wuuden</i>
<i>De Kollumer luudn</i>	de Kollumer lieden

Aldus de inwoners van het Friese Kollum over de klankvorm van de werkwoorden *zullen* en *willen* in hun dialect en die van enkele aangrenzende West-Groningse plaatsen.

Enigszins van dezelfde aard is het versje dat inwoners van het Zuidwest-Brabantse Sint-Martens-Lennik hanteren om de sk-uitspraak in enkele naburige dorpen te ridiculiseren:

<i>In Ternat doa SKète ze plat</i>	In Ternat daar schijten ze plat
<i>In Guuk doenze dad uuk</i>	In Gooik doen ze dat ook
<i>In Pee doen z'er mee mee</i>	In Pede doen ze ermee mee
<i>In Sinte-Mettes lach'n z'er mee</i>	In Sint-Martens lachen ze ermee

(Guuk = Gooik, Pee = Sint-Gertrudis-Pede bij Schepdaal)

b) Soms bestaat het sjibbolet uit één volledige zin waarin het geviseerde kenmerk herhaald wordt. Weer volgen een aantal voorbeelden uit zowat alle delen van de Nederlanden:

- Zuidwest-Drenthe over de ‘geknepen’ -ae- (uit oude gerekte -aa-) in ietwat noordelijker (Stellingwerfse) dialecten: *Et wAEter klAEtert tegen de glAEzn* (het water klatert tegen de ramen);
- De buurt van Zwolle over de h-loosheid van Hattem (Overijssel): *In Attum zit een untien in een ökkien met euj op ’t uukien van ’t uuskien en et onger* (In Hattem zit een hondje in een hokje met hooi op een hoekje van het huisje en het heeft honger);
- Enschede over sommige Twentse plattelandsdialecten: *Ielen, öllie ieleu oelen al?* (Jullie, oliën jullie je al: gebruiken jullie al eau de cologne?);
- Sommige Gelderse plaatsen over de Scherpenzeelse sj-uitspraak van sch-: *De Sjout van SJerpenzeel SJeert de SJapen dat het SJOnd en SJand is* (De schout van Scherpenzeel scheert de schapen dat het zonde en schande is);
- Zuid-Hollands over de gebrouwde -R- in het Haags: *Hab je ’t gehooCHd, der is een majooCH vermooCHd op de Laen van MeeCHdevooCHd* (Heb je het gehoord, er is een majoor vermoord op de Laan van Meerdervoort);
- Oost-Noord-Brabanders over de sk-uitspraak in Schijndel (waarbij uiteraard ook op de plaatsnaam gefocust wordt): *SKèëndelse SKooljong gon mi SKón SKoewn nor Skool* (Schijndelse schoolkinderen gaan met schone schoenen naar school). Zoals verderop (kaart 1) nog zal blijken, komt die sk-realisatie nog wel in meer Oost-Noord-Brabantse plaatsen voor maar het sjibbolet richt zich dan bij voorkeur op de plaats waarvan zelfs de naam al het geviseerde (klank)verschijnsel vertoont;
- Oost-Limburgers stigmatiseren de mouillering van (o.a.) de -nd in het Roermonds als volgt: *In RemuNJ loupe de huNJ mit de kuNJ euver de gruNJ* (In Roermond lopen de honden met de kont over de grond). Net als hierboven is het interessant op te merken dat, hoewel de Limburgse mouillering in een vrij groot gebied voorkomt (cf. kaart 2), precies Roermond (wegens zijn gemouilleerde plaatsnaam) op de korrel wordt genomen;
- West-Zuid-Bevelanders verwijzen via zo’n zinnetje met naam en toenaam naar Oost-Zuid-Bevelanders die op de Zeeuwse eilanden

- zodat de enigen zijn die de -n aan het einde van werkwoordvormen uitspreken (zie ook Dewulf-Taeldeman 2003): *'t Is er èèn van zèèN, doeN en laetEN* ('t Is er één van zijn, doen en laten);
- Zuidwest-Brabant heeft heel wat representanten van Ndl. -ui- maar alleen in Asse klinkt die als -ai- en dat is in de streek gesjibboletiseerd met: *Ba ons thAI s da emme ze dAIven dé rAIven dat de plAI men in de geburen stAIven* (Bij ons thuis, daar hebben ze duiven die ruiven dat de pluimen in de geburen stuiven);
  - Ontroding (o.a. van -u- tot -i-) in de dialecten van Boom/Rumst staat centraal in de volgende spotzin: *In de PI tte van RI mst zat een mIs oep de krlk van een schlp* (In de kleiputten van Rumst zat er een mus op het handvat van een spade). Hoewel Boom een veel grotere plaats met ontroding is, wordt in het sjibbolet weer gefocust op een plaats waarvan de naam het geviseerde (klank)kenmerk bevat en illustreert;
  - In de omringende Meetjeslandse dorpen wordt de 'glottisslag' tussen twee klinkers in het Eeklose dialect aldus op de korrel genomen: *'t Zijn spe' en veur an te le' en dien an de za' en pla' en* ('t Zijn spekken voor aan te lekken die aan de zakken plakken);
  - Wellicht het meest markerende kenmerk van het Kortrijkse dialect is het wegvallen van de eind -d na een lange klinker of de medeklinkers n/l/r en van -t na s/f/ch (zie o.a. Vauterin 1961 en Debrabandere 1961) en dat horen we in het volgende sjibbolet: *Je goa mè sinen oe en zinen on noa de pos achter gel* (Hij gaat met zijn hoed en zijn hond naar de post om geld).

c) In een verder gereduceerde vorm bestaan sjibbolets uit een korte opsomming van woorden (vaak met een rijmend einde), waarin een of meer typische dialectkenmerken gestigmatiseerd worden. We geven weer enkele voorbeelden:

- In de noordoostelijke dialecten wordt de sequentie -aai- doorgaans palataal (met een ei-achtige klinker) uitgesproken. Afwijkende Blokzijlse -oai- wordt dan ook door het naburige Overijsselse (Stellingwerfse) Kuinre gegispt via de volgende zinsnede: *mit 'n sierlijke zwOAI om de BierkOAI* (met een sierlijke zwaai om de bierkaai);
- Op Walcheren valt de holle l-klank in het dialect van Westkapelle zodanig op, dat men er het volgende sportijmpje op bedacht heeft: *oLL en boLL en nog niet voLL* (hol en bol en nog niet vol);

- In Nederlands Limburg fungeert de woordgroep *kaaie kook* (koude koek) uitstekend als bijnaam voor de inwoners van Roermond wegens het beperkt verspreide *kaaie* (koude);
- De sequentie -ande wordt in Antwerpen en onmiddellijke omgeving met een gerekte + genasaleerde -aa- de uitgesproken. Vanaf ongeveer de Rupelstreek en verder naar Zuid-Brabant klinkt die verbinding echter als -anne. Vandaar dat Antwerpenaars het Boomse dialect typeren met het gezegde *m'n anne, m'n tanne en m'n kaasebanne* (mijn handen, mijn tanden en mijn kousebanden);
- In de Denderstreek wordt het dialect van Aalst en enkele andere plaatsen (o.a. Ninove) erg raak getypeerd met de zinsnede *droa raa oarn in e penneke gekloesjt* (drie rauwe eieren in een pannetje geklutst), waarin nogal wat klankkenmerken samengebracht zijn: -oa- voor Ndl. ij/ei, *penne* = pan (met -e-) en de omgemouilleerde sequentie -uts tot -oesj;
- Zevergem (bij Gent) realiseert een nogal opvallende -èit voor Ndl. -out en dat wordt in de omgeving bespot met *smèit en zèit en Zevergemse kèit* (smout en zout en Zevergemse kout (= praat));
- Met de combinatie *veuvenveuftig euzderen veuzen* (55 ijzeren vijzen) wordt het exclusief Maldegemse klankkenmerk -eu- = Ndl. -ij- voor alle medeklinkers behalve -k- en -g- door de omringende dorpen gestigmatisiseerd;
- Kortrijk is de grootste plaats in een Zuid-West-Vlaams gebied waar oude sk- bewaard bleef. Met het gezegde *'n skoeëne skelle skeutelvlieës* (een mooie plak gezouten varkensvlees) wordt dat dialect dan ook spottend getypeerd.

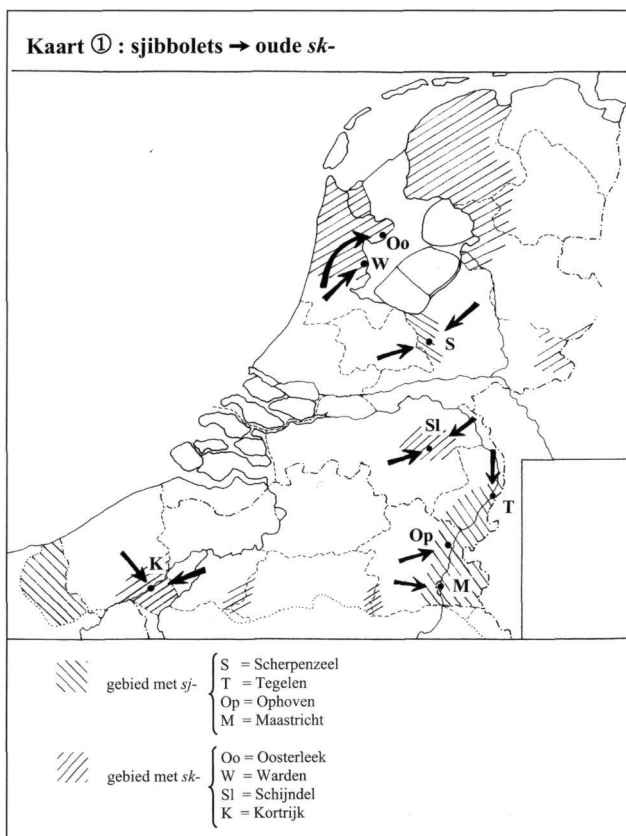
d) Een laatste formeel type dat ik wens te onderscheiden bestaat uit een combinatie van een bijvoeglijk en een zelfstandig naamwoord. Het eerste is een afleiding van een plaatsnaam en het tweede verwijst (doorgaans) naar personen. Het geheel is een bijnaam voor de inwoners van de genoemde plaats. Doordat in het zelfstandig naamwoord een gemarkeerd (klank)kenmerk van het plaatselijke dialect verwerkt is, heeft het geheel ook sjibboletwaarde.

Enkele voorbeelden:

- *Needse proemen* (pruimen): vanuit het westen is Neede een van de eerste plaatsen in de Achterhoek waar oude Germ. -oe- ook -oe-gebleven is;
- *Kerkraadse jaaspiete* (jaas = gaas = steegje): Kerkrade is zowat de grootste plaats in het Zuidoost-Limburgse gebiedje waar begin g- als

- j- uitgesproken wordt;
- *Tiense kwaikers*: ter wille van de typische Tiense -aai- in *kwaiken* (kwaken);
  - *Maldegemse papscheuters*: de -eu- die correspondeert met A.N. ij is typisch voor Maldegem (dus: *papschijters*);

In die lijn liggen natuurlijk ook bijnamen als *T-dieven* (voor Utrechters, die de eind-t onder bepaalde condities weglaten (bv. *Utreġ, nes* (nest), *wors* (worst), zie hierover Scholtmeijer 1997) en *ennebijters* (een vroegere bijnaam voor Kortrijkzanen, die vroeger de eind-n weglieten, zie hierover Debrabandere 1973). Ook in Frans-Vlaanderen wordt dit verschijnsel bespot met de bijnaam *enne-eters*. In hetzelfde genre ligt de door een informant opgegeven *letterfretters* voor de Kortrijkzanen.

2.3. De geïsoleerde dialectkenmerken

2.3.1. Van welke aard?

Linguïstisch kunnen we dialectkenmerken in drie grote groepen onderbrengen: lexicaal (op het vlak van de woordenschat), grammaticaal (die betrekking hebben op de woordvorm en de zinsbouw) en fonologische (op het vlak van de uitspraak).

Als we nu de honderden sjibbolets overschouwen die in de volgende regio-bijdragen de revue passeren, dan zien we allereerst dat zo ongeveer 90 % ervan zich uitsluitend richten op (verschillen in) de uitspraak. Schaars zijn die waarin louter een lexicaal of een grammaticaal dialectkenmerk geïsoleerd wordt. Een goeie 5 % heeft betrekking op uitspraak en lexicon tegelijk.

a) Fonologische sjibbolets

Van de talrijke fonologische sjibbolets zijn er hierboven al heel wat de revue gepasseerd. Hieronder nemen we nog enkele andere onder de loupe vanuit een andere invalshoek, nl. volgens de historisch-fonologische constituent waarop in tal van sjibbolets gefocust wordt. We selecteerden zo drie groepjes die zich op de volgende drie historisch-fonologische bouwstenen richten: (a1) sk- in het begin van een woord (a2) de aan- of afwezigheid van h- en (a3) oude 'gerekte' -aa- (bv. *in laat, water, glazen, maken*, niet in *straat, schaaft, avond, haak*, e.d.). Van elk van die verschijnselen hebben we een kaart getekend waarop de toepasselijke sjibbolets met hun gerichtheid geïsoleerd zijn.²

(a1) Oude sk-

In ons materiaal is vijf keer de sj-uitspraak gesjibboletiseerd: twee keer (nl. vanuit Gelderland en vanuit Utrecht) naar het in dit opzicht nogal geïsoleerde Veluwe dorp Scherpenzeel en drie keer (vanuit plaatsen aan de linkerzijde van de Panningerlijn, o.a. Venlo) naar plaatsen achter de Panningerlijn (Tegelen, Ophoven en Maastricht). Eveneens vijf sjibbolets hadden betrekking op de sk-uitspraak: twee daarvan richtten zich op Kortrijk (hoewel ook het ommeland sk- zegt), één op Schijndel (wellicht doordat sk- ook in de plaatsnaam verschijnt, want er zijn nog Meijerijse plaatsen met sk-) en twee op de Noord-Hollandse plaatsen Oosterbeek

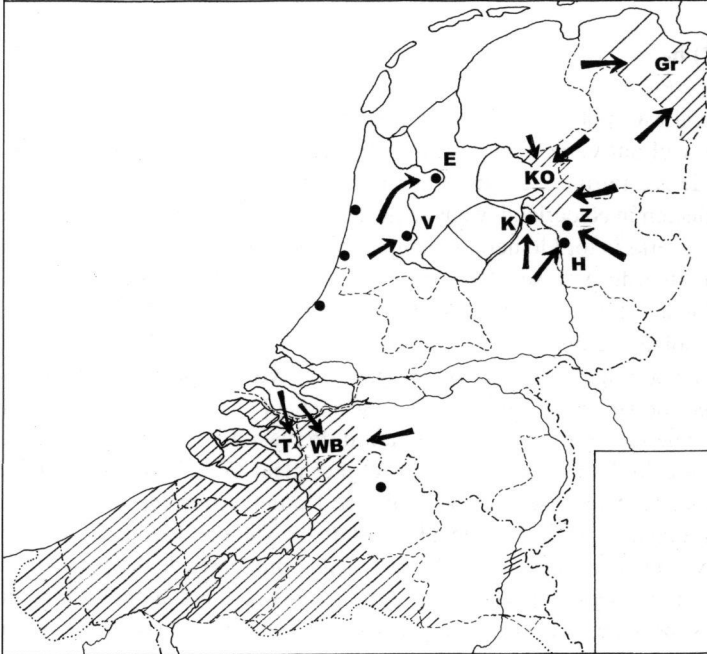
en Warder (hoewel de hele kop van Noord-Holland sk- zegt). Op de kaart verschijnen vier grote variantentypes: sk-/sch-/sjch- en sj- (wat ook de historische ontwikkelingsvolgorde is). Het valt dus op dat alleen de twee 'extreme' ontwikkelingsfasen gesjibboletiseerd zijn en (zeker) niet de intermediaire sch-, die ook AN is (Zie kaart 1).

(a2) h-

Nogal wat sjibbolets drijven de spot met de h-loosheid van veel dialecten. Hoewel dat verschijnsel (proportioneel) vaak sterker verspreid is in ($\pm$ de westelijke 2/3 van) Vlaanderen, focussen alle spotzinnnetjes op dialecten in Nederland, waar (afgezien van Zeeland) de afwezigheid van h- beperkt is tot kleinere gebiedjes (bv. de kop van Overijssel) en zelfs geïsoleerde plaatsen (bv. Volendam). Maar juist daardoor valt die h-loosheid beter op. Het Nederlandse materiaal bevat meer dan tien sjibbolets die op dat verschijnsel gericht zijn. De labiele positie van de h- in sommige delen van Groningen (o.a. Westerwolde) was goed voor twee spotrijmpjes. Vaker werd de h-loosheid van de kop van Overijssel over de hekel gehaald, zowel vanuit de westelijke Stellingwerven als vanuit Zuidwest-Drenthe en oostelijker plaatsen in Overijssel. Ook de h-loze Overijsselse steden Zwolle en Kampen moesten het wel vaker ontgelden, evenals de grensplaats Hattem. Van op Goeree-Overflakkee en vanuit oostelijker Noord-Brabant werd/wordt geregeld de spot gedreven met de h-wegval op Tholen en in het (zuid)westen van Noord-Brabant. In Noord-Holland waren/zijn geïsoleerde plaatsen zonder h- als Volendam en Enkhuizen het object van sjibboletvorming.

In Vlaanderen, waar de meerderheid van de dialecten geen h- heeft en de h-loosheid zelfs 'bon-ton' is in de tussentaal van politici en andere bekende Vlamingen, wordt die afwezigheid van h- nergens gehekeld. Ook de aanwezigheid van h- wordt niet gestigmatiseerd, maar dat is nogal logisch gezien de steun van 'big taalbrother' het AN (Zie kaart 2).

Kaart ② : sjibbolets → geen *h*-

● plaats zonder *h*-

▨ gebied zonder *h*-

Gr	=	Groningen
KO	=	Kop van Overijssel
Z	=	Zwolle
K	=	Kampen
H	=	Hattem
E	=	Enkhuizen
V	=	Volendam
T	=	Tholen
WB	=	West-Noord-Brabant

(a3) Oude ‘gerekte’ -aa- (als in water)

Ook hier maken we al meteen een onderscheid tussen Nederland en Vlaanderen. In Nederland hebben de meeste dialecten ongeveer dezelfde mediale en open -aa- als in het AN en die uitspraak is (dan ook) nergens gesjibboletiseerd. Er zijn echter gebieden/gebiedjes waar die vocaal ofwel behoorlijk wat donkerder/velairder is (= 1) ofwel heel wat helderder/palataler (= 2).

(1) **Donkerder** is de -aa- (van o.a. *water*) in:

Groningen + Noord-Drenthe + een enkele geïsoleerde plaats in Noord-Overijssel (Blokzijl). De vrij bescheiden sjibboletvorming richt zich hier vooral op de laatst genoemde plaats (Steenwijk → Blokzijl).

De West-Veluwe en de Betuwe. Ook hier is er een vrij bescheiden sjibboletvorming vanuit West-Overijssel en oostelijker Gelderland.

De Noord-Hollandse plaatsen Marken en Volendam + de steden Amsterdam en Utrecht. Hier zijn me geen sjibbolets bekend.

Het grootste deel van Noord-Brabant (maar niet het noordwesten). Ook hier wordt die ao-achtige uitspraak bij mijn weten niet gehegeld.

(2) **Helderder** is de -aa- (van o.a. *water*) in:

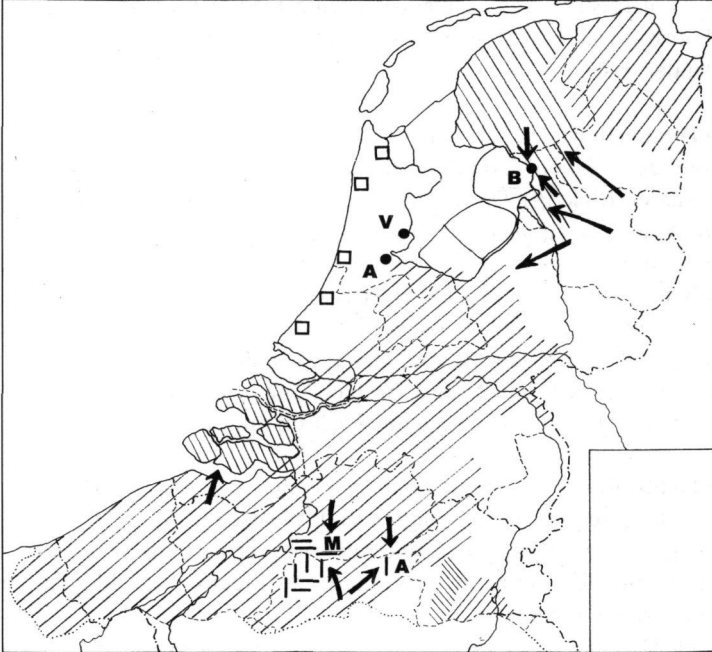
De Stellingwerven, enkele aangrenzende plaatsen in West-Drenthe en in de kop van Overijssel. De resulterende -èè- is sterk gesjibboletiseerd. Daarbij moeten vooral de dialecten van Steenwijk, Oldemarkt en Giethoorn het ontgelden.

Enkele Hollandse kustplaatsen (o.a. Katwijk). Ons materiaal bevatte geen sporen van sjibboletisering

De Zuid-Hollandse (schier)eilanden en ook de Zeeuwse eilanden. Spotzinnetjes (uit Zeeuws-Vlaanderen met een donkere -ao-) zijn vrij zeldzaam. Het grootste deel van Noord-Brabant (maar niet het noordwesten). Ook hier wordt die ao-achtige uitspraak bij mijn weten niet gehegeld.

In Vlaanderen is de oude ‘gerekte’ -aa- bijna overal verdonkerd/gevelariseerd. Varianten van dat type worden dan ook nauwelijks gesjibboletiseerd, tenzij die een heel extreem (veel geslotener -oo- of zelfs -oe-) karakter aannemen (spotrijmpjes op de Brusselse -oe- en de Leuvense -oo(u)-). Alleen in Mechelen en een paar aangrenzende dorpen is oude -aa- na een hele omzwerving (zie Van Loey 1961) tot een tamelijk palatale maar open AN-achtige -aa- geëvolueerd en dat werd in

Kaart ③ : sjibbolets → aa als in water

- /// gebied met 'donkere' / velaire klinker
- geïsoleerde plaats met 'donkere' klinker
(B = Blokzijl, A = Amsterdam, V = Volendam)
- /// gebied met 'heldere' / palatale klinker
- geïsoleerde plaats met 'heldere' klinker
- ┃ plaats met æu-achtige klinker (A = Aarschot)
- plaats met AN-achtige aa in Vlaanderen (M = Mechelen)

de omringende ao/oa-gebieden (vooral Antwerpen en omgeving) dichtig op de korrel genomen. Ook over de merkwaardige, geïsoleerde en archaïsche Aarschotse -öö- (cf. Pauwels 1958) zijn enkele spotzinnetjes ontstaan.

Ook uit deze kaart blijkt duidelijk dat sjibboletvorming zich het makkelijkst voordoet als het gaat om kleinere gebieden of zelfs geïsoleerde plaatsen met een uitspraak die sterk van de AN-aa afwijkt. Dat onder het motto 'de meerderheid heeft gelijk' de eerste factor zelfs belangrijker kan zijn dan de tweede, bewijst het geval Mechelen.

b) Lexicale sjibbolets

- Met het zinnetje *ge mot mer DRIEË loeëpe, dan ziede STIK thoës* (*drieë* = snel, *stik* = vlug) wordt vanuit de omliggende Limburgse dorpen op een lexicale bijzonderheid van het Sevenumse dialect gewezen, nl. de aanwezigheid van twee bijna-synoniemen: *drieë* = snel/vlug (Duits *schnell*) en *stik* = snel/weldra (Duits *bald*).
- Mensen uit Biervliet en andere plaatsen aan de noordkant van Zeeuws-Vlaanderen typeren het dialect van de grensplaatsen aan de hand van enkele 'Belgische' woorden. Van Rinus Willemsen uit Biervliet komt het volgende zinnetje: *Da MUTTEKE stond achter de WJERRE en 't ROKELDE mē zijn KODDEKE* (dat kalfje stond achter de haag en het zwaaide met zijn staartje).

c) Grammaticale sjibbolets

- De bewoners van de Zeeuwse eilanden typeren Zeeuws-Vlaanderen met 't *land van EKIK en EGIE*, dus door te wijzen op de weliswaar intussen archaïsche (cf. Will 2003) voornaamwoordverdubbeling in de Zeeuws-Vlaamse dialecten.
- Eveneens over de vorm van voornaamwoorden gaat het volgende West-Vlaamse sjibbolet, dat op het dialect van Nieuwpoort zou slaan maar (cf. Devos 2003) wel algemener voorkomt in West-Vlaanderen: *komt in 't (h)uzetje van IK want 't regent op GIE* (dus de onderwerpsvorm waar elders de voorwerpsvorm verwacht wordt).

d) Gemengd fonologisch-lexicale sjibbolets

- Groningen: *hai laop op hozevurrels met schienvat over beun* (hij loopt op kousenvoeten met de lantaarn over de zolder).
- Winterswijk: *der is pas hette as de leuninge beskreens op noabers nōndeure zitte* (er is pas hitte als de mussen schrijlings op de grote deeldeuren van de buurman zitten).
- Geraardsbergen: *Mèn kaboesje ès in de marasje van 't skavol van de pisjemaastrote geval 'n* (mijn muts is in de modder van de riool van de Buizemontstraat gevallen)
- Oostende: *'n blèeke neger med e blèek blauw poane klèèd stoeg mè zin èene bèèn in de zèè en mè zin ander bèèn in e seule woater* (een bleke neger met een bleek panen (= fluwelen) kleed stond met zijn een been in de zee en met zijn ander been in een emmer water). Hiermee wordt in eerste instantie gefocust op de typisch Oostendse klank -èè- (voor scherplange -êê-, elders in West-Vlaanderen -ééë- of -ieë-), maar de zin bevat ook de heel speciale verleden-tijdsvorm *stoeg* (= stond) en het West-Vlaamse lexeem *seule* (emmer).

2.3.2. Uit welk dialect?

Met een echt sjibbolet kennen sprekers van dialect x een bepaald kenmerk toe aan dialect y. Logischerwijs gaat het daarbij om een verschil tussen x en y in die zin dat het betreffende element wel in het andere dialect y voorkomt maar niet in het eigen dialect x. Sjibbolets wijzen dus altijd op het *bewustzijn* van een (of meerdere) verschil(len) tussen het eigen dialect (x) en het andere (y)³. Ze impliceren een (vrij) intensief contact tussen de sprekers van x en y; tussen x en y moet er dus sprake zijn van een zekere nabijheid. Op grond van de geanalyseerde sjibbolets kunnen we drie soorten van nabijheid onderscheiden:

- (a) plaats/dialect x viseert naburig(e) plaats/dialect y;
- (b) plaats/dialect x viseert één plaats in een naburig dialectgebied (met kenmerk) y; daarbij gaat het doorgaans om de grootste plaats (meestal een stad) in dat gebied;
- (c) een aantal plaatsen/dialecten met kenmerk x viseren een kenmerk y in een naburig dialectgebied.

Hieronder volgen enkele voorbeelden.

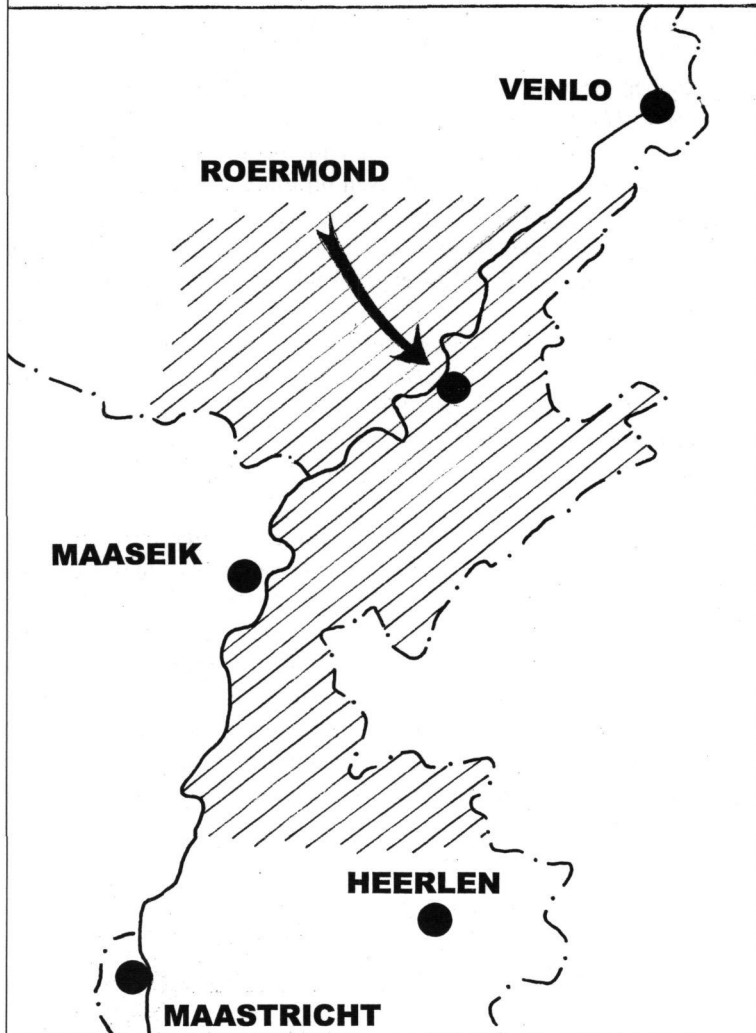
Ad (a) plaats x → plaats y

- Olst (Overijssel) over Zwolle: *op bRood, bRij en pRoemen, daar könt de Zwollenaren op roemen* (R =gebrouwde -r-) (op brood, brij en pruimen daar kan men de Zwollenaren op roemen).
- Blokzijl over Steenwijk: *’i wèèter klèètert tegen de glèèzen* (erg geknepen -èè- voor AN-aa) en wederkerig (Steenwijk over Blokzijl): *’i woater klaotert tugen de gloazn* (het water klatert tegen de ramen).
- Dorpen uit de omgeving over het Tilburgs: *godde mee dAAanse bij FrAAans JAAnse* (ga je mee dansen bij Frans Janssen), met allusie op de vóór -ns gerekte + genasaleerde -a-.
- Neer is in Nederlands Limburg een eiland met tongpunt-r en dat wordt in het aangrenzende dorp Kessel gehegeld met *NaeRse paeRevRaeteRs* (Neerse perenvreters).
- Halle (Zuid-Brabant) over de vele -ieë-s (= zachtlange -ee-) in het naburige Lembeeks: *mè mieëter ee gezeët da de lieëper in de kieëtel lieët* (mijn meter heeft gezegd dat de lepel in de ketel ligt).
- De Brugse randgemeenten over het Stadsbrugs: *de mAlk stoat in de kAlder* (met verwijzing naar de -a- uit -e- vóór een -l-).

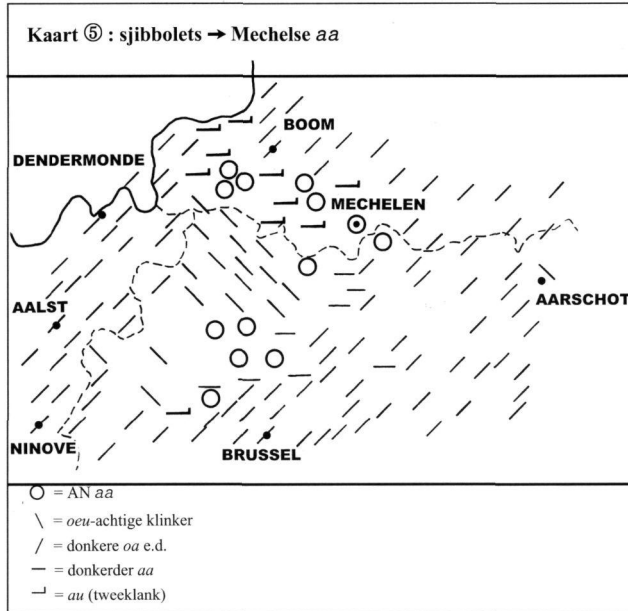
Ad (b) plaats(en) x → plaats/stad y in een groter gebied

- Hoewel de h- in het hele (noord)westen van Overijssel ontbreekt of toch zeer wankel staat, richt de sjibboletvorming zich vooral op de steden Zwolle en Kampen. Bv. Olst over Zwolle: *De Zwolsen goat noar Attem en eed plukken en noa Asselt en euj alen* (De Zwollenaren gaan naar Hattem om heide te plukken en naar Hasselt om hooi te halen).
- In Limburg is er een vrij groot mouilleringsgebied (cf. o.a. kaart 4) maar bijna alle sjibbolets die dat verschijnsel viseren, focussen op Roermond(s), de grootste stad in dat gebied (voorbeeld al eerder gegeven)

**Kaart ④ : sjibbolets → Limburgse mouillering
(als in *mond*)**

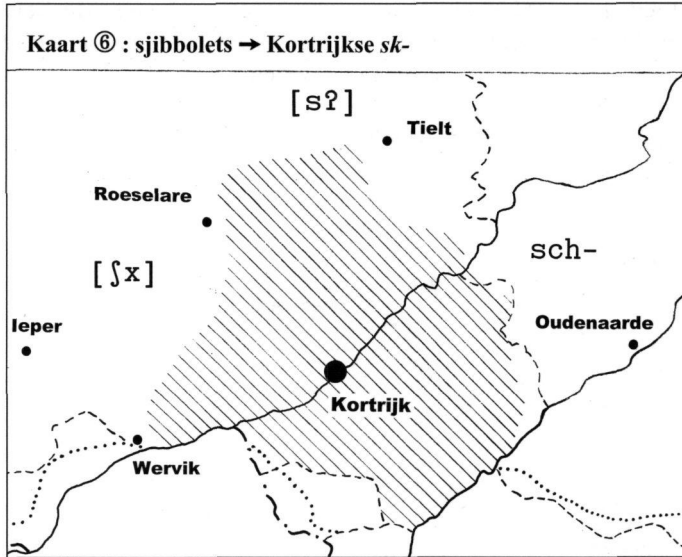
- Hoewel de ‘Mechelse’ -aa- zeker niet exclusief Mechels is (zie kaart 5) wordt er in het sjibbolet *’t waeter staet in de straat ...* steevast naar de stad Mechelen verwezen.

- Hetzelfde scenario doet zich voor in het zuidoosten van West-Vlaanderen. Zoals uit kaart 6 blijkt, tekent zich daar een vrij groot sk- gebied af en toch richten de sjibbolets over die sk- zich bijna uitsluitend op het Kortrijkse dialect, bv. *’t es ’n SKande van die SKoëne SKorte te SKeuren.*

Ad (c) gebied x → gebied y

- Het bekende, op (het grootste deel van) Zeeland gerichte sjibbolet *kiek, kiek, een kacheltje op den diek* wordt door niet-Zeeuwen (Hollanders en Brabanders) vaak gebruikt om het niet diftongeren van de Zeeuwen te hekelen (*kiek* = kijk, *diek* = dijk) en ook het lexicale element *kacheltje* (= veulen), dat in Nederland exclusief Zeeuws is.
- Een parallel aan Vlaamse zijde is het zinnetje *tètietatuutè* (’t is tijd dat het uit is), waarmee Oost-Vlamingen het ontbreken van diftongen in het West-Vlaams (*tied* = tijd, *uut* = uit) in focus brengen.

2.3.3. Oude of jonge kenmerken

Verscheidene auteurs van de regiobijdragen in dit Dialectenboek wijzen erop dat sjibbolets zich doorgaans richten op **oude** dialectkenmerken. Vaak zijn die kenmerken zelfs erg regressief. Zo'n regressief verschijnsel is de ontronding (uu → ie, eu → ee, u → i), die zich vroeger (cf. nog Versteegen 1941) in tal van Vlaamse gebieden manifesteerde maar nu zo sterk op de terugweg is dat ze in de kleinere en perifeerdere gebiedjes nagenoeg volledig verdwenen is. Dat is o.a. het geval in Sint-Niklaas, Temse en enkele plaatsen aan de Rupel (o.a. Rumst), maar toch zijn er voor elk van die plaatsen nog sjibbolets opgetekend die naar die ontronding verwijzen:

- Voor Sint-Niklaas: *SchIErde gij ou IJs oeëk mee kaffeegrIJs?* (Schuurt gij uw huis ook met koffiegruis?)
- Voor Temse: het al geciteerde *Der zit ne plJt in de schIJt en hij kan der om den dIEvel nie IJT* (Er zit een puit in de schuit en hij kan er om de duivel niet uit)
- Rumst: *'t Is ketier na de viere, 'k moe mijn blaffetIEre nog goan schIEre* (Het is kwart over vier, ik moet mijn blaffeturen (= vensterluiken) nog gaan schuren).

In de bijdrage over Antwerpen worden m.b.t. Onze-Lieve-Vrouw-Waver en Sint-Katelijne-Waver (allebei bij Mechelen) zelfs twee sjibbolets besproken die zouden slaan op een (klank)kenmerk dat intussen al een hele tijd uit die dialecten verdwenen is, nl. de realisatie van -aa- als -eu- (bv. in *WEUver sEUGen z'oeptEUFel dat de glEUzen dEUveren* (In Waver slaan ze op tafel dat de glazen daveren)).

Zoals ik ook nog in mijn slotbeschouwing zal betogen, is dit nogal archaische karakter van de meeste sjibbolets niet zo verwonderlijk. Met die spotzinnetje wordt namelijk meestal een zgn. 'primaair' (= heel typisch en dus heel opvallend) kenmerk van een dialect(gebied) geïsoleerd en het zijn precies zulke kenmerken die in deze tijden van snelle dialectnivellering het eerst voor de bijl gaan, zeker als het gaat om **bewuste** dialectuitvlakking.

Niet alleen de geïsoleerde kenmerken maar ook de sjibbolets zelf kunnen een behoorlijke ouderdom hebben. Weijnen (1961) heeft achterhaald dat het sjibbolet over de sj-klank (in plaats van sch-) in het dialect van het Gelderse Scherpenzeel ook al in 1832 in de volgende vorm voorkwam: *de SJout van SJerpenzeel SJeert de SJapen dat het SJond en SJand is* (de schout van Scherpenzeel scheert de schapen dat het zonde en schande is). Door die hoge ouderdom hebben veel sjibbolets precies hun canonieke vorm gekregen.

3. Zijn sjibbolets correct?

Wat in de vorige paragraaf gezegd werd, houdt in dat sjibbolets in alle geval 'incorrect' kunnen **worden**, nl. wanneer de geïsoleerde kenmerken uit de dialecten verdwijnen en de kans daartoe is in deze tijden van acuut dialectverlies heel reëel. Het ligt natuurlijk wel in de lijn der verwachtingen dat sjibbolets niet lang de op de korrel genomen kenmerken zullen overleven want ze snijden geen hout meer. Toch kan ik me voorstellen dat sommige nog enige tijd een legendeachtig bestaan kunnen leiden (cf. het al besproken geval van Waver, waar de gehekkelde -eu-uitspraak van Nederlandse -aa- al minstens 50 jaar verdwenen moet zijn (zie de bijdrage over Antwerpen)).

In de regiobijdragen wordt ook een paar keer op de aanwezigheid van 'hyperdialectismen' in sjibbolets gewezen. Daarmee wordt verwezen naar het feit dat het geïsoleerde (meestal fonologische) dialectkenmerk in teveel woorden geprojecteerd wordt.

- In het spotzinnetje over de Scherpenzeelse sj- (uit sch-) is ook het woord *zund(e)* = zonde - eigenlijk ten onrechte - tot de sj-woorden gerekend.

- De h-loosheid van het Volendams wordt gehekeld in het zinnetje *als jouw aan op mijn ekkie sit sel ik um met een ooifork in sun atje prikke* (als jouw haan op mijn hek zit zal ik hem met een hooivork in zijn gatje prikken). Dat *atje* lijkt me hier een hyperdialectisme (historisch met een g-begin).
- Het Venlose sjibbolet *kiNK doet 't meNKelke aan, want 't raegelt* (kind, doe 't manteltje aan want 't regent) focust op de overgang van eind -nd/-nt naar -nk (*kink* < *kind*) in het dialect van het naburige Tegelen maar doet dat linguïstisch 'ten onrechte' (hypercorrect) ook in *manteltje*, waar -nt- niet in de auslout staat (dus Tegels *mentelke*).

Afgezien van zulke relatief zeldzame gevallen reflecteren sjibbolets **correct** het geviseerde kenmerk y (of het geviseerde verschil tussen het eigen dialect x en het andere dialect y).

4. De taalkundige lering uit (de studie van) sjibbolets

In de vorige twee paragrafen hebben we allerlei kenmerken/ aspecten van sjibbolets beschreven en geïllustreerd. Dat kan een genoeglijke folkloristische finaliteit hebben, maar het kan ook aanleiding geven tot vragen over het diepere wezen van taal, taalbewustzijn en taalverandering. Deze laatste paragraaf probeert een (aanzet tot) antwoord te geven op de vraag wat de taalkundige of taalkundig geïnteresseerde kan leren uit de studie van sjibbolets.

Sjibbolets weerspiegelen - zeker ten dele - het talige 'Alltagswissen' (zie Mattheier 1985 voor de impact van deze term) van de gewone/gemiddelde dialectgebruiker. Ze reflecteren in eerste instantie - aldus ook Weijnen (1961) - het bewustzijn van taal-/dialectverschillen in de (vrij) onmiddellijke omgeving. Als zodanig maakt onze verzameling sjibbolets ons duidelijk van welke types dat bewustzijn heel wat lager ligt. De vaakst versjibboletiseerde dialectkenmerken bleken om te beginnen van *fonologische* aard te zijn. Fonologische verschillen (en fonologische variatie) kunnen/mogen echter niet over één en dezelfde kam geschoren worden. Ze zijn te situeren op een continuüm tussen twee polen:

(a) ←————→ (b)	
Enerzijds (a)	Anderzijds (b)
<ul style="list-style-type: none"> • Veel variatie • Doorgaans (vrij) kleinschalig (in de ruimte) • Hoog bewustzijn van die (vrij) kleinschalige variatie • Opvallende afstand tot ST en/of eigen dialect 	<ul style="list-style-type: none"> • Heel wat minder variatie • Eerder grootschalig (in de ruimte) • Relatief gering bewustzijn • Doorgaans geringe(re) afstand tot ST en/of het eigen dialect (→ weinig opvallend) • Meer karakter van automatisme

Uit wat voorafgaat is duidelijk gebleken dat tot nog toe vooral fonologische verschijnselen met een (vrij) sterke aanwezigheid van (de) (a)-kenmerken gesjibboletiseerd zijn. De fonologische verschijnselen met een sterk overwicht van (de) (b)-kenmerken - die vrij goed samen te vatten zijn met de term 'accent' - vinden zelden of nooit hun neerslag in een sjibbolet. De verschijnselen van het (a)-type worden sedert Schirmunski (1930) 'primaire' dialectkenmerken genoemd, die onder (b) 'secundaire'. In recentere bijdragen die met dit begrippenpaar werken (zie o.a. Hinskens 1986 en 1993, Hoppenbrouwers 1990, Auer 1993) wordt de 'primaire' dialectkenmerken een grotere verliesgevoeligheid toegemeten. Men verbindt een hogere bewustzijnsgraad dus met een grotere veranderlijkheid. Ons sjibboletonderzoek lijkt dat te bevestigen: veel (kleinschalige + opvallende) variatie → hoog bewustzijn → regressie/archaïsering en verlies van een 'primair' kenmerk. Maar toch hebben we ook gezien dat gesjibboletiseerde dialectkenmerken vaak heel taai/resistent zijn (hoewel het een enkele keer zo is dat sjibbolets de geïsoleerde (klank)kenmerken een tijdje overleven). Juist die resistentie heeft ze trouwens nog meer een 'primair' karakter gegeven. Aan dit sjibboletonderzoek houden we eigenlijk een ambiguë kijk op de veranderlijkheid van 'primaire' dialectkenmerken over: vanuit de primaire functie van taal (nl. als efficiënt communicatiemiddel) kan de dialectgebruiker (semi-)bewust z'n primair(e) dialectkenmerk(en) overboord gooien (= het talige accommodatiepad), maar vanuit de secundaire functie van taal (= middel tot profilering) kan hij evengoed (semi-)bewust datzelfde kenmerk gaan koesteren als een vitaal ingrediënt

van z'n talige identiteit. Ik illustreer dat laatste met (slechts) één voorbeeld uit het dialect van Waregem, op de grens van West- en Oost-Vlaanderen, waarvan hét primaire kenmerk (tegenover het niet-diftongerende West-Vlaams) de overdiftongering is: -ei- uit Middelnederlands -ii- is in het plat Waregems -aei- (bv. *ijs*), -ui- uit Mnl. -uu- is er -oi- (bv. *huis*) en Mnl. -oe- is er vóór labiale en velaire consonanten -ow- (bv. *broek*), terwijl -aei- en -oi- er afgebouwd worden (volgens van Renterghem 2001 tot resp 53% en 49%), is de erg lokale -ow- < -oe- (bv. *broek* en *proeven*) nog goed voor 87%.

Uit diezelfde reflex om de linguïstische identiteit (op grond van vrij kleinschalige fonologische tegenstellingen) te bewaren, is het fenomeen polarisering, inclusief een heel scherpe grensvorming te verklaren (zie Taeldeman 2000). Alleen is het (weer) zo, dat de linguïst niet kan voorspellen rond welke lokale of toch erg regionale (fonologische) tegenstelling(en) er zich een polariseringseffect (óf zijn tegenhanger: nivelleringsseffect) zal voordoen.

In alle geval heeft de studie van onze sjibbolets ons geleerd dat een (heel) hoog bewustzijn van dialectverschillen (de zgn. 'primaire' fonologische tegenstellingen en de verschillen in sommige domeinen van de heel concrete woordenschat) altijd samengaat met een (heel) hoge taalvariabiliteit. Hiermee hangt een zekere bleekheid van het dialectlandschap samen op die domeinen waar er zich relatief weinig bewustzijn van dialectverschillen ontwikkeld heeft: het domein van het 'accent', het domein van de wat abstractere woordenschat en dat van de grammatica (waar bijna geen enkel sjibbolet naar verwijst). Met deze visie op de relatie tussen de bewustzijnsgraad en de variabiliteit van taalingrediënten komen we diametraal tegenover die van collega Van Bree (2000) te staan. Van Bree (2000: 25) is van mening "dat het vooral de minder bewuste taaldomeinen zijn waarin veranderingen en variabiliteit zich zullen voordoen". Die stelling wordt in alle geval niet bevestigd door ons sjibboletonderzoek.

Naast deze algemene relevantie op het vlak van taalbewustzijn, taalvariatie en taalverandering kunnen sjibbolets ook licht werpen op heel particuliere taalveranderingsprocessen. Ik licht dat hieronder toe.

Onder de oudere sjibbolets (vragenlijst 1947) is er eentje dat een aantal kenmerken van het Amsterdamse dialect hekelt, waaronder de verscherping van begin z- tot s- (bv. in *saan* = zijn). Hieruit kunnen we alvast opmaken dat de fameuze 'Poldernederlandse' fricatiefverscherping

toen (ongeveer 100 jaar geleden) zeker nog niet in de hele Randstad voorkwam maar voorlopig nog exclusief Amsterdams was of hooguit typisch voor Amsterdam en enkele andere Hollandse steden en vissersplaatsen.

Hierboven (par. 2.3.2.) hebben we er al op gewezen dat tal van versjibboletiseerde dialectkenmerken die in een wat groter gebied voorkomen in het sjibbolet alleen maar met het dialect van de grootste plaats (stad) geassocieerd worden. Hierachter kan heel gewoon een representativiteitsfactor schuilgaan (stadsdialect x' als het meest representatieve voor gebied x), maar het kan er ook op wijzen dat het sjibbolet-ingrediënt aanvankelijk/ een tijd lang een exclusief kenmerk van stadsdialect x was. In dat geval legt het sjibbolet getuigenis af van een vroeg(er) ontwikkelingsstadium van het verschijnsel in kwestie. En dat is dan het tweede grote 'nut' van sjibbolets voor taalkundigen: ze kunnen ook fungeren als doorkijkjes op zo'n vroegere taalontwikkelings- en/of verspreidingsfase. Als in een Antwerps sjibbolet aan de dialecten van Sint-Katelijne-Waver en van Onze-Lieve-Vrouw-Waver (net boven Mechelen) het kenmerk AN -aa- = Waverse -eu- toegeschreven wordt en als er in de zeventig jaar oude *Dialectatlas van Vlaams-Brabant* (1938, red. H. Vangassen) geen spoor van die -eu- terug te vinden is, kunnen we alleen maar vermoeden dat de nog wel in buurdorpen geattesteerde -eu-fase (zie kaart 5) in beide Wavers al een tijd verdwenen is.

Op de vraag of het onderzoek van sjibbolets ook nog kan leiden tot een subjectieve indeling van het dialectlandschap (in het domein van de zgn. 'perceptual dialectology', cf. o.a. Preston 1999), heeft Toon Weijnen al in 1961 een duidelijk negatief antwoord geformuleerd. Daarvoor blijken ze alles samen toch te fragmentair te zijn, ook te veel gefocust op de 'platste' variëteit van een plaats en ook niet vrij van hyperdialectismen. Toch mag de perceptuele dialectologie zeker niet aan hun bestaan voorbijgaan.

NOTEN

---

0. Voor de realisatie van dit artikel heb ik dankbaar gebruik gemaakt van de technische bijstand van Valerie Bouckaert en Veronique De Tier. Beiden ben ik zeer dankbaar.
1. In dit en de verdere sjibbolets is het gestigmatiseerde kenmerk in kapitaal weergegeven.
2. Gezien het archaische karakter van de meeste sjibbolets hebben we de drie kaarten niet getekend op grond van de recente Goeman-Taeldeman-database (voor de *Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten/ FAND*), maar op grond van de nogal wat oudere *Reeks Nederlandse Dialectatlassen* (RND) onder redactie van E. Blancquaert en W. Pée (1925-1978).
3. Het is trouwens onder de titel “Het bewustzijn van dialectverschil” dat prof. Weijnen (1961) een eerste keer uitvoerig schreef over sjibboletvorming in de Nederlanden.

BIBLIOGRAFIE

- Auer, P. (1993): ‘Zweidimensionale Modelle für die Analyse von Standard/Dialekt-Variation und ihre Vorläufen in den deutschen Dialektologie’. In: W. Viereck (ed.): *Historische Dialektologie und Sprachwandel. Verhandlungen des internationalen Dialektologen-Kongressen* (Bamberg), 3-22.
- Blancquaert, E. – W. Pée (1925-1978) (red.): *Reeks Nederlandse Dialect-Atlassen*. Antwerpen:De Sikkel en Tongeren:Michiels
- Debrabandere, F. (1961): ‘Een lijst Kortrijkse woorden omstreeks 1800’. In: *De Leiegouw* 3, 31-57.
- Devos, M. en W. Vandeweghe (2003): ‘Pronominale subjectsvormen na voorzetsel in het West-Vlaams’. In: *Taal en Tongval (themanummer over dialectsyntax)*. Ter perse.
- De Wulf C.-J. Taeldeman (2002): ‘Apocope en insertie van –n na sjwa in de zuidelijke Nederlandse dialecten: conditionering en geografie’. In: *Taal en Tongval* 14, 7-51.
- Hinskens, F. (1986): ‘Primaire en secundaire kenmerken: een onderzoek naar de bruikbaarheid van een vergeten(?) onderscheid’. In: J. Creten e.a. (red.): *Werk-in-uitvoering: momentopname van de sociolinguïstiek in België en Nederland* (Leuven/Amersfoort: Acco), 135-158.

- Hinskens, F. (1993): 'Dialectnivellering en regiolectvorming'. In: *Taal en Tongval*, themanummer 6, 40-61.
- Hoppenbrouwers, C. (1990): *Het regiolect: van dialect tot Algemeen Nederlands*. Muiderberg: Coutinho.
- Mattheier, K.I.J. (1985): 'Dialektologie van de dialektsprekers'. In: J. Taeldeman-H. De Wulf (red.): *Dialect, Standaardtaal en Maatschappij* (Leuven/Amersfoort: Acco), 23-44.
- Pauwels, J.L. (1958): *Het dialect van Aarschot en omstreken*. Tongeren, Belgisch Interuniversitair Centrum van Neerlandistiek.
- Preston D.R. (1999): (red.): *Handbook of Perceptual Dialectology. Volume 1*. Amsterdam/Philadelphia: J. Benjamins.
- Schirmunski, V. (1930): 'Sprachgeschichte und Siedlungsmundarten'. In: *Germanisch-Romanische Monatschrift* 18, 113-122 en 171-188.
- Scholtmeijer, H. (1997): 'Aspecten van de klank- en vormleer van het Stad-Utrechts'. In: B.J. Martens-van Vliet (red.). *De volkstaal van de stad Utrecht* (Utrecht), 11-27.
- Taeldeman, J. (2000): 'Polarisering'. In: *Taal en Tongval* 52, 229-244.
- Van Bree, C. (2000): 'Taalbewustzijn, taalverandering en regionale taalvariatie'. In: *Taal en Tongval* 52, 22-46.
- Van Gassen, H. (1938): *Dialect-Atlas van Vlaamsch-Brabant*. Antwerpen: De Sikkel.
- Van Loey, A. (1961): 'Patalisatie Mnl. en Zuidndl. uu, Mechelse a'. In: *Handelingen Koninklijke Commissie Toponymie en Dialectologie XXXV*, 105-259.
- Van Renterghem, S. (2001): *Dialectkennis, dialectgebruik, dialectattitudes en fonologische dialectnivellering in Waregem*. Univ. Gent, ongepubliceerde scriptie.
- Vauterin, L. (1961): 'De apocope van "t" in het Kortrijks'. In: *De Leiegouw* 3, 15-18.
- Verstegen, V. (1941): 'De ontrondingsgebieden in Zuid-Nederland'. In: *Handelingen Koninklijke Commissie Toponymie en Dialectologie XV*, 299-304.
- Weijnen, A. (1961) *Het bewustzijn van dialectverschil*. Groningen: Wolters.
- Will, G. (2003): *(Morfo-)Syntactische aspecten van de Zeeuws-Vlaamse dialecten*. Universiteit Gent, proefschrift.

EER UW VADER- EN UW MOEDERTAAL

Het is mij een eer en een genoegen dat ik vandaag voor een zo hoogstaand gezelschap als het uwe het woord mag voeren. En ik zou hier dan ook ongetwijfeld staan te trillen van de zenuwen, ware het niet dat ik toevallig mijn voordracht keurig uitgeschreven, of beter gezegd uitgeprint, voor mij heb liggen op deze kathedraal. En ware het niet dat ik wel vaker voor hoogstaande gezelschappen spreek. Maar dan niet in proza, maar in versvorm; dan draag ik als een van de 1862 beroemde Nederlandstalige dichters mijn versjes voor in een of ander bedompt en rokerig achterafzaaltje. Dikwijls in het zichzelf overschattende westen des lands. En daar is het mij al meermalen overkomen dat na afloop van zo'n voordracht een van de pakweg zeventien toehoorders mij terzijde nam en mij bewonderend toevoegde: "Het is helemaal niet aan u te horen dat u uit Groningen komt!" Daar kom ik namelijk vandaan of, zoals men bij ons in Groningen zegt, daar kom ik weg.

Het is op zichzelf ook niet zo moeilijk te verklaren waarom de minder scherpe toehoorders in het ongewisse blijven over mijn afkomst. Ik kom namelijk wel uit Groningen, maar om precies te zijn uit de stad Groningen en in die Groningse metropool wordt maar beperkt Gronings gesproken en als er al Gronings gesproken wordt dan is dat een soort Gronings waar een echte dialectkenner zijn geleerde neus voor zal ophalen. Daar komt nog bij dat Groningen dan wel mijn bakermat is, maar niet die van mijn ouders. Mijn moeder is een allochtoon uit Brabant, Brabants is dus mijn moedertaal, en wat betreft mijn vader taal ligt de zaak nog ingewikkelder. Van vaderskant heb ik namelijk een Haagse grootvader en een Friese grootmoeder. Dit laatste beken ik natuurlijk als oprechte Groninger met grote tegenzin en ik hoop dan ook dat u het niet verder zult vertellen. Want, dat zei ik, ik ben een oprechte Groninger, al vloeit er dan ook geen druppel Gronings bloed door mijn aderen. En daarom brengt zo'n opmerking, dat men helemaal niet kan horen dat ik uit Groningen kom,

mij telkenmale in verwarring. Men bedoelt het ongetwijfeld als een compliment, tenminste daar ga ik van uit en ik bedank er dan ook hartelijk voor, maar tezelfdertijd bekruipt mij een lichte wroeging. Ik doe namelijk altijd zo goed mogelijk mijn best om ABN te spreken, maar daardoor ben ik ook een soort Petrus, die nog voordat de Groningse haan ooit drie keer zal kraaien de taal van zijn eigen geboortegrond ontelbare malen verloochend heeft. Misschien zou ik in mijn voordrachten het voorbeeld moeten volgen van de beroemde schrijver Louis Couperus, die zoals hij zelf beschrijft in zijn verhaal "Over Groningen en mijzelve" tijdens een voorlezing in deze stad voor de heren studenten zijn novelle "Psyche" voorlas met inslikking van de -e- bij de werkwoords- en meervoudsuitgang -e-n. "Hij heeft Psyche van de tinn'n, in haar droom'n, haar visioen'n laat'n zien en doen smacht'n naar de Chimera." Maar op hetzelfde moment dat ik dit zeg, stel ik mij ook voor hoe belachelijk deze voordracht lang geleden geweest moet zijn.

Nee, ten aanzien van de streektaal sta ik voor een schier onoplosbaar dilemma. Ik vind het prachtig dat bijvoorbeeld het Gronings als taal of dialect, hoe men het maar wil noemen, bestaat en dat zelfs zeer geleerde heren zich nog steeds inzetten voor deze taal en er wetenschappelijk mee bezig zijn, maar anderzijds erger ik mij bijvoorbeeld in alle kleuren van de regenboog als mijn collega's - ik ben in mijn vrije tijd leraar - in de docentenkamer in de droefgeestige gemeente Hoogezand-Sappemeer zomaar Gronings met elkaar spreken, terwijl het toch gestudeerde mensen zijn, althans mensen die op z'n minst de kweekschool doorlopen hebben. Al betrap ik mij er wel op dat ik het niet erg vind dat Klaas, de conciërge-tuinman bij ons op school, mij elke morgen met een hartelijk "Moi!" en een doorgaans onverstaanbare Groningse kwinkslag begroet, sterker nog, ik doe zelfs mijn best om in een soort namaak-Gronings enige woorden, laat ik het maar oneerbiedig zeggen, terug te knauwen. Waarom ik in het tweede geval opeens veel milder ben, is mij natuurlijk wel duidelijk. Het betreft hier een een-op-een-situatie waarbij beide gesprekspartners op ontroerende wijze hun best doen zo goed mogelijk - zoals dat tegenwoordig heet - te communiceren. Maar als mijn collega's zich met elkaar in de streektaal onderhouden, sluiten ze mij als ABN-spreker buiten. En dan gaan mijn stekels overeind staan. Ik heb dat trouwens vooral bij Friezen: waar twee Friezen in de naam van Us Mem verenigd zijn, is het Fries opeens de voertaal en zitten de niet-Friezen er per definitie voor Jan Joker bij.

Doch laat ik daar maar over ophouden, over de Friezen, ik heb mijn hart

nu weer voldoende gelucht. Het hoort er nu eenmaal bij. In elke voordracht die ik waar ook ter wereld houd, moet ik nu eenmaal tenminste één stekelige opmerking over onze westerburen maken. Maar ik beloof u dat ik het dus verder in mijn voordracht niet meer over de Friezen zal hebben, al weet ik natuurlijk niet helemaal zeker of ik dit goede voornemen wel kan volhouden.

Doch dit terzijde. Ik had het over mijn dubbelhartige houding ten aanzien van het dialect. Dat ik enerzijds bijvoorbeeld mijn leerlingen gestreng gebied netjes Nederlands te spreken en in mijn lessen Nederlands het gebruik van het Gronings door Groningers even taboe acht als pakweg het Turks of Marokkaans door allochtone scholieren. En dat ik anderzijds dapper verkondig dat het Gronings niet verloren mag gaan en dat een streektaal soms zelfs een bepaalde meerwaarde heeft in vergelijking met het zogeheten Hooghaarlemmerdijs. Denkt u maar aan de liedjes van de helaas veel te vroeg overleden Groningse bard Ede Staal; bij een vertaling in het Nederlands of erger nog het Engels verliezen ze een groot deel van hun zeggingskracht. Of laat ik nog een ander voorbeeld noemen uit eigen parochie, de gedichten van Simon van Wattum. Onder andere het volgende kwatrijn - let wel, ik lees het uiterst onbeholpen voor -:

*Vanoavend tikte ain bie ons aan 't roam
en ruij: ik bin de dood, hou is joen noam?
Ik dee mien jaas aan, huil mie staark en moudeg.
Boeten ston noaber, nuver onbekwoam.*

Wellicht kunt u het, waar u ook vandaan komt, redelijk volgen. En dan zult u het met mij eens zijn dat de Nederlandse vertaling niet meer is dan een slap aftreksel, bijvoorbeeld:

*Vanavond tikte iemand aan mijn raam
en riep: ik ben de dood, hoe is je naam?
Ik deed mij jas aan, hield me sterk en moedig.
Buiten stond buurman, aardig onbekwaam.*

Bovendien kan een streektaal ook heel goed de landelijk afgesproken standaardtaal extra voedsel geven. Zo herinner ik mij een artikel waarin allerlei charmante Groningismen worden aangewezen in de beroemde Bommelverhalen van Marten Toonder, als ik het wel heb een artikel van Siemon Reker, hier geen onbekende. Geen onbekende is als under-

statement trouwens ook een soort Groningisme. Maar het feit dat ik na de Groninger Simon van Wattum ook Siemon Reker heb genoemd moet - ik waarschuw u maar - niet leiden tot de misvatting dat alle Groningers Simon heten, want in Groningen is Simon na Usko, Menko, Luppo, Tonko, Hemmo, Harko, Eelko, Tiddo, Wilko, Tammo, Janko, Fokko en Eltjo pas de op dertien na meest voorkomende naam. Doch ook dit terzijde, ik had het over de Groningismen. Ik kan ze zelfs aanwijzen in mijn eigen werk. Zo schreef ik ooit het volgende liefdeskwatrijn:

*Wij deelden samen reeds een handvol dagen;
en zou iemand naar mijn bevinding vragen,
wel liefste, wees dan maar niet ongerust,
want ik zou zeggen: "Och, ik mag niet klagen".*

U hoort het, "ik mag niet klagen" is typisch Gronings, het is andermaal een voor het noordelijkste Nederlandse taalgebied kenmerkend understatement, net als bijvoorbeeld de slotregel van een heel amoureuus sonnet van mijn hand, dat ik om de tijd te rekken ook maar even zal voorlezen. De titel luidt "Tweespraak" en het gedicht gaat als volgt:

*De twijfel aan jezelf getrouw
word jij zelfs tot vervelens toe
de oude vraag maar steeds niet moe
of ik nu echt wel van je hou.*

*Mijn antwoord luidt steevast:
"Ja nou en of, natuurlijk wel, en hoe!",
maar of ik het van harte doe
dat blijft de grote vraag voor jou.*

*En daarom vindt nog dag na dag
ons vraag- en antwoordritueel
zijn goedgeprogrammeerd beslag,
waarbij ik dan maar voor mijn deel
de rol van trouwe minnaar speel,
omdat ik jou wel lijden mag.*

De slotregel is dus: "omdat ik jou wel lijden mag". Ik mag jou wel lijden. Als je dat als Groninger op het toppunt van je hartstochtelijke verliefdheid

over je doorgaans gesloten lippen kunt krijgen, smelt gegarandeerd de aanbeden deerne weg.

Ik vind dus dat het Gronings en de streektaalen in het algemeen groot respect verdienen, ook al omdat ze een bron van inspiratie zijn, maar desondanks dat heb ik mij kennelijk toch aangewend zo onherleidbaar mogelijk Algemeen Beschaafd Nederlands te spreken. Al wil ik hier meteen bij gezegd hebben dat ik althans vaak niet precies meer weet wat voor onze standaardtaal de standaard is. Ik weet dat al helemaal niet voor België, maar ook voor het koninkrijk der Nederlanden heb ik zo mijn twijfels. Ooit richtte men zich hier op de spraakmakende gemeente van Haarlem en omstreken, vandaar de term Hooghaarlemmerdijs, tijden lang ook was volgens mij de taal van de sjiekere kringen in Den Haag de standaard voor iedereen die een zogenaamd beschaafd mondje wou meespreken, maar wellicht is vandaag de dag vooral Hilversum, het radio- en televisiewereldje, toonaangevend voor het alom geaccepteerde taalgebruik. Het zou bijvoorbeeld het oprukken van de krachtig gebrouwe -r- kunnen verklaren of de neiging om van elke z- een s- te maken. En ook het feit dat tegenwoordig iedereen die op de beeldbuis maar een beetje afwijkend van het gewone televisietaaltje spreekt onverbiddelijk voor straf ondertiteld wordt, hoewel dat in de meeste gevallen absoluut niet noodzakelijk is.

Het is natuurlijk gewoon een kwestie van arrogantie, die ook al spreekt uit de term Algemeen Beschaafd Nederlands. Wie zich daar niet van bedient, is kennelijk algemeen onbeschaafd. En dat niet alleen taalkundig, volgens een onuitroeibaar vooroordeel is iedereen die tegenwoordig dialect spreekt of op z'n minst een behoorlijk accent laat horen over de hele linie onderontwikkeld in de hersenpan. Hij is eenvoudig gezegd een beetje dom, een boertje van buiten. En ik vrees eerlijk gezegd bij nader inzien dat ikzelf ook wel eens last heb van dit verwerpelijke vooroordeel. Het zou eventueel namelijk ook kunnen dat ik het gebruik van het Gronings door onze conciërge-tuinman accepteer, terwijl ik het bij mijn collega's afwijs, omdat ik stiekem vind dat mijn collega's niet zo dom moeten doen en Klaas nu eenmaal zo dom is. Maar het is niet zo en het deugt natuurlijk niet.

Het vooroordeel doet zich trouwens niet alleen voor bij de buitenstaanders, ook bij de dialectsprekers zelf schiet het wortel. Vooral bij de jongere generatie. Ook bij ons in Groningen is het zo dat steeds meer kinderen uit oorspronkelijk Gronings sprekende gezinnen de streektaal afzweren en gewoon, of liever gezegd gewoon, Nederlands

gaan spreken om maar voor vol te worden aangezien. Het is de grote bedreiging van het dialect en wat meer zelfrespect zou hier op z'n plaats zijn en het zou de redding zijn voor allerlei talen die veel diepere wortels hebben dan het kunstmatige ABN. Al moet je het natuurlijk anderzijds weer niet te gek maken. Zo heeft onlangs een hooggeleerde vriend van mij, die gestudeerd heeft voor massapsycholoog, naar aanleiding van volksgerichten in de binnenlanden van Drenthe waar onsympathieke import-westerlingen door de inheemse bevolking met rieken en hooivorken verjaagd zijn, voorgesteld deze westerlingen voortaan een inburgeringscursus met onder andere lessen in de streektaal te geven. En dat is volgens mij één brug te ver. En al helemaal te dol vind ik het voorstel uit de provincie Friesland - ja, het spijt me, ik moet het toch nog even over Friesland hebben - en wel het voorstel van de Feriening Frysk Underwiis, die wil dat alle asielzoekers in Friesland verplicht Fries leren. Mijn reactie op dit voorstel kan ik het beste afdoende formuleren door u een kort gedichtje te laten horen dat ik naar aanleiding daarvan schreef. Het luidt als volgt:

*Voor vreemdelingen hoeft de grens niet dicht:
Wij laten ze gewoon in Friesland wonen,
Want daar wordt straks voor alle allochtonen
Het leren van de Friese taal verplicht.
Geheid dat zij dan een retourvlucht boeken
Om in hun eigen land asiel te zoeken.*

Maar, geachte toehoorders, zelfs dit gedicht doet niets af aan mijn stelling dat meer respect voor het dialect ook een van de normen en waarden is, waar wij ons sterk voor mogen maken. Het is ook daarom dat ik u er op wil wijzen dat plat of dialect spreken heus niet altijd in het nadeel van de betreffende taalgebruiker hoeft te werken. Ik kan u uit de losse pols zo een aantal situaties noemen waarin van het ABN afwijkend taalgebruik juist positief uitpakt.

Bijvoorbeeld in de politiek. Een afwijkende tongval kan natuurlijk zijn nadelen hebben, ik zal daar uit respect voor Jeltje van Nieuwenhoven geen voorbeelden van geven, maar lijnrecht daartegenover staat dat, als je maar onbeschaamd genoeg bent en een voldoende grote mond hebt, plat praten soms zelfs tot grotere waardering leidt. Het vaakst heb ik het gemerkt bij de VVD'ers. Voor de Belgische vrienden onder ons: dat zijn mensen die zich liberalen noemen, maar eigenlijk gewoon rechts

zijn. Die hoor je bijvoorbeeld nogal eens zeggen: “We moeten dit doen, anders komen we er niet.” Enzovoort. En als je als persoonlijkheid maar sterk genoeg bent, kan zelfs het feit dat duidelijk te horen is dat je uit het Noorden des lands komt positief uitpakken. Zo herinner ik mij uit een ver verleden nog de wandelende schoorsteen Mr. Harm van Riel, die ongegeneerd zijn Drentse roots liet blijken en natuurlijk onze eigen onverzettelijke Sicco Mansholt, op en top een Groninger, al zat hij geloof ik bij een andere partij dan de VVD.

De kracht van het Algemeen Onbeschaafd Nederlands is natuurlijk ook ontdekt door de reclamejongens. Als er in een Sterspotje Berenburg uit Friesland of jenever uit Groningen moet worden aangeprezen, schijnt dat het meest lucratief te gebeuren in het Fries dan wel Gronings of minimaal met een Fries dan wel Gronings accent. Dan versterkt blijkbaar de taal net zo goed de couleur locale van het product in kwestie als laat ons zeggen het Frans onvermijdelijk is bij een reclamefilmje voor Boursin.

Ook op de planken van het toneel hoeft een afwijkende tongval het succes niet in de weg te staan, integendeel. Denkt u maar aan cabaretiers als de Twent Herman Finkers en de Hagenees Harrie Jekkers. Beiden laten maar al te graag merken waar ze vandaan komen en de mensen vinden het schitterend. Het Twents vertedert en het plat-Haags is puur amusement. Al vraag ik mij eerlijk gezegd wel af of het bij alle dialecten zo werkt. Ik ken namelijk geen voorbeelden van laat ons zeggen Limburgse of Groningse cabaretiers die met plat Limburgs of plat Gronings elders de zalen plat krijgen. Het zou mij niet verbazen als de reden hiervoor ligt in de omstandigheid dat het ene dialect meer algemeen geaccepteerd wordt dan het andere. Er zou volgens mij zelfs een rangorde vastgesteld kunnen worden van waardering van de verschillende dialecten, waarbij dan ongetwijfeld hoog op de lijst het Twents en het Haags zullen prijken en bijvoorbeeld veel lager het Noord-Brabants en het Drents. Ik noem maar wat.

Ik wil hier nog een situatie noemen waarin het gebruik van afwijkend Nederlands het goed doet. Ik heb het hier over wat ik zal noemen “het Martin Simek-effect”. U weet het ongetwijfeld, Martin Simek is een van de velen die op onze vaderlandse televisie zo nu en dan een praatprogrammaatje heeft. Hij is van oorsprong een Tsjech en dat is nog duidelijk te horen. Hij spreekt een aandoenlijk onbeholpen en overgeaccentueerd Nederlands, al weet ik uit betrouwbare bron dat, zodra de camera's niet meer op hem gericht zijn, hij opeens onze taal wel

onberispelijk spreekt. Hij is zich ongetwijfeld bewust van het effect. Want deze Martin Simek is, zo weet ik van alle vrouwen uit mijn omgeving, een absolute hartenbreker, iedereen is verliefd op hem. En nu vermoed ik dat dit in elk geval mede komt door zijn bijzondere taalgebruik. Waarschijnlijk hebben we hier te doen met de bekende vrouwelijke vertedering over het kleine gebrek. Zo herinner ik mij uit mijn jeugd ook een zogenaamde vriend die telkens weer de leukste meisjes voor mijn neus wegpikte door licht te stotteren. Hoe het ook zij, geen ABN spreken kan soms zijn vruchten afwerpen.

Het wordt trouwens hoog tijd, geachte dialectici, om mij enigermate te verontschuldigen voor het door mij gehanteerde begrippenapparaat. Ik heb namelijk tot op heden termen zoals dialect, tongval, accent en plat tamelijk willekeurig door elkaar heen gebruikt bij de aanduiding van alles wat van het ABN afwijkt en ik beseft dat dat niet erg wetenschappelijk is. Maar ja, ik ben natuurlijk geen wetenschapper, ik ben maar een eenvoudig dichtertje. Maar met de wetenschappers deel ik wel de liefde voor de taal. En ook de zorg voor het dialect, dat zo hier en daar bedreigd wordt. Maar die bedreiging geldt vandaag de dag niet alleen het dialect, ook het Nederlands in zijn geheel. Want volgens allerlei onheilsprefeten zal binnenkort, nu de afschaffing van de frank en de gulden een feit is en de euro als Europese munt is ingevoerd met alle desastreuze gevolgen van dien, ons Nederlands binnen het verenigde Europa als officiële taal het loodje leggen en plaatsmaken voor hoogstwaarschijnlijk het Engels. Als u het mij vraagt, ik geloof er niet zo in. Het bezit van een taal is voor een volk zo onvervreemdbaar dat men dat niet zomaar aan de onderhandelingsstafel zal opgeven. Nee, we zullen misschien op den duur wel verengelsen, maar dan bij stukjes en beetjes. We zijn er al druk mee bezig: Wij gaan een weekend met de kids naar Center Parc of we stappen in de intercity om een dagje te shoppen als de posters met “sale” weer buiten hangen en Philips “invents for you” en “makes things better”. Ik wil er niet te veel woorden aan vuil maken, dames en heren, maar het overdadig en meestal nutteloos gebruik van het Engels is mij vandaag de dag een doorn in het oog en een doorn in het oor. Alhoewel ik anderzijds beseft, dat de taal altijd in beweging is en nooit van vreemde smetten vrij gehouden kan worden.

Maar mocht het onverhoopt toch gebeuren dat bijvoorbeeld het Engels uitgeroepen wordt tot het ABE, het Algemeen Beschaafd Europees, en ons dierbare Nederlands gedegradeerd wordt tot de rang van streektaal

of zo men wil dialect, dan hoeven wij nog steeds niet te wanhopen. Dan zal de streektaal Nederlands buiten kijf hetzelfde respect ondervinden als op het ogenblik de dialecten van Noord- en Zuid-Nederland ondervinden, zeker in de gevallen die ik zojuist genoemd heb.

Dan zal er nog steeds uit economische overwegingen in het Nederlands reclame gemaakt worden voor kaas, bloembollen, klompen of Belgische bonbons. Dan zal binnen de kleinkunst het Nederlandstalig cabaret stellig leuker zijn dan ooit tevoren. En in parlementair Den Haag of Brussel zullen wellicht Jan Peter Balkenende of Guy Verhofstadt op onbeholpen wijze Engels gaan spreken, maar onverzettelijke helden als Jan Marijnissen of Abu Jahjah zullen er fier voor passen en zich elk op hun manier van het Nederlands blijven bedienen.

En last but not least, het laatste maar niet het minste: iedere Nederlander of noordelijke Belg die binnen het grote Europese taalgebied op vrijersvoeten gaat zal, het Martin Simek-effect indachtig, wellicht wel Engels gaan spreken, maar dan toch zeker met een zwaar Nederlands accent. Want dat is de positieve lering die hij lang geleden getrokken heeft uit de voordelen die het dialect met zich meebrengt.

Gerard Rooijackers

**DE FOLKLORE VAN HET KLEINE VERSCHIL.
LOKALISME TUSSEN RIVALITEIT EN STIGMA**

In het dagelijks op de nationale Nederlandse radiozender 747 uitgezonden satirische VPRO-programma 'Radio Bergeijk' worden we gedurende een kwartier op de hoogte gehouden van het fictieve reilen en zeilen in dit Brabantse dorp, gelegen ten zuiden van Eindhoven aan de Belgische grens. De vaste verslaggevers Toon Sporenberg en Peer van Eersel berichten via reportages en interviews over nieuwe cursussen, sportuitslagen, plaatselijke politiek, gewiekste ondernemers en brandende kwesties als het vrouwenbevrijdingsfront inclusief verdachtmakingen en bedreigingen waarbij het fenomeen van de lokale en regionale radio wordt gearpodeerd. Dat het hier een cultprogramma voor buitenstaanders betreft, bleek wel toen de makers een 'jaarvergadering' belegden in Bergeijk. Een schare fans kwam van heinde en verre met bussen in het dorp aanzetten, terwijl van de plaatselijke bevolking nauwelijks iemand kwam opdagen. Het programma leeft dan ook nauwelijks bij de Bergeijkenaars, en als er al schande van wordt gesproken, dan is dat omdat de makers eenvoudigweg bestaande familienamen uit het telefoonboek gebruiken voor hun personages. Al raakt de spot de dorpingen in kwestie dus niet echt, hetgeen overigens ook niet de intentie van het programma is, het fenomeen om de draak te steken met plattelanders en hun dorpsleven staat in een lange Europese traditie van heterostereotypering, om het maar eens deftig te zeggen, waarbij buitenstaanders een positief, of wat vaker het geval is, juist een weinig flatteus etiket op een plaats of regio plakken.

In de uitzendingen van Radio Bergeijk wordt geregeld aandacht besteed aan de wijze waarop de dorpingen hun taal en verleden cultiveren. Een van de studiogasten is bijvoorbeeld een fictieve dialectdichter die er zijn nieuwe werk komt voordragen. Ook hier worden soms namen van

bestaande regionale auteurs gebruikt zodat schijn en werkelijkheid op speelse wijze door elkaar lopen. Met het oog op de landelijke verstaanbaarheid is overigens het gebruik van dialect bij Radio Bergeijk opvallend bescheiden; het is meer een algemeen-Brabantse tongval die hier wordt gehanteerd. Een vaste, slaapverwekkende rubriek is voorts 'Uit het Brabantsch Heem', waarbij eindeloze stamlijsten en historische faits-divers monotoon worden opgeleefd, inclusief een opzettelijk historiserend taalgebruik, met nadrukkelijk gemarkeerde es-ce-ha's. Een running gag betreft de rivaliteit tussen Bergeijk en de naburige gemeente Eersel die, in verband met het achtervoegsel 'scl', behoort tot de zo geheten Acht Zaligheden (Eersel, Knegsel, Reusel, Bladel, Duizel, Steensel, Hulsel en Netersel) - een spotnaam, verwijzend naar de schrale grond aldaar. In Eersel menen ze, uiteraard ten onrechte, alles beter te kunnen en te weten. De Bergeijkenaren voelen zich daarbij steeds achtergesteld. Zo werd in het radioprogramma gedurende enige tijd bij voorkeur gesproken van de plaatsen Eers en Bergeijksel, waarbij uiteraard de eigen plaats ten koste van de buurgemeente in het rijtje Zaligheden, thans onder invloed van VVV-marketing immers een eretitel, werd opgenomen.

Niet zelden neemt men ook een historische gebeurtenis als uitgangspunt om deze rivaliteit gestalte te geven. Naar aanleiding van het opspijkeren van een reegeit aan de kerkdeur van de Kempense dorpen Hoogeloon en Bladel in 1994 door stropers³, werden bij Radio Bergeijk bijvoorbeeld reportages gemaakt over de strafexpeditie die de verslaggevers ondernamen om de inwoners van Eersel eens flink mores te leren. Aan de deur van het (werkelijk bestaande) streekmuseum aldaar werd met een nietmachine een levende zeug vastgenageld. De actie dreigde bijna te mislukken toen men onderweg door een Eerselse agent werd aangehouden, die zich echter op onnozele wijze tevreden liet afschepen met de opmerking dat de zeug op de achterbank, die voor de gelegenheid in een wintermantel was gehuld, 'ons moeder' betrof die van een kaartavondje naar huis werd gebracht. De perfide actie van de Bergeijkenaren, als een huzarenstukje op de radio gepresenteerd, werd staande de uitzending door de Eerselnaren vergolden door een Bergeijkse plas met gier vol te storten. Dat 'die van Eersel' daartoe in staat waren was weliswaar bekend, maar dat ze ook het gore lef hadden dit uit te voeren sloeg werkelijk alles. Een spiraal van interlokaal geweld, dat over vele uitzendingen werd uitgesponnen, was hiermee ingezet.

Met deze parodie wordt nadrukkelijk verwezen naar de vanouds bestaande rivaliteiten tussen buurgemeenten. Is deze in de loop der tijd onschuldige folklore geworden, in het satirische radioprogramma wordt de strijd onverminderd serieus genomen: bij tijd en wijle is het oorlog in Bergeijk en omgeving. De traditie om elkaar als insiders binnen een bepaalde regio voortdurend te bespotten en de loef af te steken vormt dan ook een dankbaar onderwerp voor deze radiomakers. Het markeert tevens de creatieve wijze waarop gefolkloriseerde zaken telkens weer opnieuw worden toegeëigend en ingezet – in dit geval ter vermaak van een nationaal publiek. Radio Bergeijk kent dan ook een relatief grote en trouwe schare van luisteraars die de soap dagelijks, desgewenst zelfs via internet, volgen. Juist de voorspelbaarheid, de suffe herhaling van rubrieken en de kolderieke uitvergroting van lokale maar in feite universele kwesties verhogen de attractie voor de liefhebbers van dit tamelijk unieke radiogenre, dat op het wereldwijde web vergezeld gaat van een wekelijkse strip.

Aan de hand van Noord-Brabantse voorbeelden ga ik nader in op de sociaalculturele context van liederen, verhalen en spotnamen. Het gaat mij dan ook niet zozeer om de materiaalverzamelingen als zodanig – daartoe biedt de literatuur inclusief deze bundel immers een schat aan gegevens – maar veeleer om de vraag hoe basismechanismen als rivaliteit en stigmatisering worden ingezet in het proces van creëren van lokale identiteiten. Aan de hand van een volksliedconflict belichten we dit zogeheten lokalisme en zijn expressievormen. Dat daartoe ook geritualiseerd geweld behoort, blijkt uit de slagkracht die spotnamen, mits in een specifieke context toegepast, voor ingezetenen van buurgemeenten tot in een relatief recent verleden kon hebben. Tenslotte wijst het benoemen van de omgeving in de vorm van spotnamen op een mentale horizon, waarvan we de grenzen bij benadering zullen vaststellen. Of, om in termen van ‘de folklore van het kleine verschil’ te spreken: hoever reikte in geografische zin de behoefte om de ander door middel van spot en eerroof te markeren bij wijze van negatieve zelfdefiniëring?

Een interlokaal volkslied-conflict

Dès Herrewaore waor ik van hou, zo zongen de inwoners van het dorp Heerewaarden op de nationale televisie tijdens de ‘watersnood’ die het Nederlandse rivierengebied in februari 1995 trof. De dorpingen van Rosmalen die het zagen, schrokken hevig: dat was immers hún volkslied dat daar werd gezongen! Pure diefstal, zo klonk het, twintig kilometer verderop, in het nabij Den Bosch gelegen Rosmalen. Enkele inwoners belegden terstond een bijeenkomst om te bezien of er geen actie tegen deze ongehoorde vorm van plagiaat kon worden ondernomen. Het doet toch ‘pijn’ dat een dorp als Heerewaarden ‘pronkt met andermans veren’, zo werd gesteld. De ergernis werd compleet toen enkele Heerewaardenaren zelfs durfden te stellen dat Rosmalen hun volkslied had ‘ingepikt’.³

Wat was het geval? De refreinen van beide ‘volksliederen’ zijn, op de plaatsnaam na, identiek. De drie coupletten verschillen weliswaar behoorlijk, maar de melodie is daarentegen weer hetzelfde. Hoe het zover kon komen, wist Thea van Balkum uit Rosmalen te vertellen. Het lied werd zo’n vijfendertig jaar geleden gemaakt door haar inmiddels overleden man Toon. Deze was in Rosmalen zeer bekend als liedjesschrijver. De

oorsprong van alle misverstanden ligt volgens Thea in het Groot Ziekengasthuis te 's-Hertogenbosch waar Toon van Balkum en een zekere Hendrik Biesters uit Heerewaarden elkaar als patiënten ontmoetten. Het waren allebei muzikliefhebbers: Toon speelde op de accordeon en Hendrik had altijd een mondharmonica bij zich. Weer hersteld ging Toon met zijn vrouw op bezoek bij zijn muzikvriend in Heerewaarden. Het werd een gezellige boel met de accordeon en mondharmonica erbij. De al even muzikale zoon van Hendrik, Han Biesters, werd enthousiast toen hij Toon het 'Rosmalens volkslied' hoorde spelen en vroeg of hij het liedje mocht gebruiken voor het carnaval in Heerewaarden.

Toon ging hiermee akkoord, met de restrictie dat het 'alleen voor carnaval' gebruikt mocht worden. Han Biesters was namelijk in de jaren zestig en zeventig, al dan niet als prins, de grote man achter dit destijds opkomende feest in Heerewaarden. Later werd hij actief in de plaatselijke politiek. Zo was hij lange tijd loco-burgemeester. Toen Heerewaarden eind jaren tachtig in een herindelingsdiscussie betrokken raakte, heeft Han de liedtekst aangepast: *'t Gevuul vur zellufstandigheid, dè is ons heel veul werd, drom roepen we allemoal in koor; nooit bij d'n Bommelerwerd.* Op deze wijze werd het lied ook de cultuurpolitieke vertolking van plaatselijke identiteit. Het geval wil echter dat eveneens in Rosmalen het liedje tijdens de herindelingsperikelen in het begin van de jaren negentig is uitgegroeid tot een volkslied dat volgens de journalist van het Brabants Dagblad 'alle Rosmalense harten raakt'. Het werd zelfs eind 1994 opgenomen op een CD onder de titel *M'n eigen durpke van de kersverse Stichting Rosmalens Cultureel Erfgoed.*

Inmiddels zijn de Heerewaardense hoofdrolspelers in deze 'volkslied'-kwestie overleden. De exacte toedracht van origineel en ontlening kunnen we dus niet meer van hen vernemen. Maar de broer van Han Biesters beweert stellig dat het lied in Heerewaarden is ontstaan en dat Toon van Balkum het heeft gepikt. Deze uitspraak veroorzaakte commotie in Rosmalen. 'Maar, maar, maar', is de reactie van de geschrokken weduwe Van Balkum als ze dit hoort, 'die man weet er helemaal niets van. Verschrikkelijk wat hij zegt. Mijn man heeft wel honderd liedjes geschreven. Niet één keer heeft hij de tekst of de melodie van anderen gebruikt. Ik heb wel honderd getuigen die kunnen bevestigen dat het Rosmalens volkslied van hem is'. Haar zoon Tonnie weet ook zeker dat het lied oorspronkelijk van zijn vader stamt. Niet alleen de familie-

eer is in het geding, ook de eer van Rosmalen is ermee gemoeid. Vandaar dat medewerkers van de lokale radio-omroep, de ROS (Rosmalense Omroep Stichting), de dag na de televisie-uitzending van de actualiteitenrubriek Nova in de studio de koppen bij elkaar hebben gestoken. Ze kwamen echter tot de conclusie dat er niet veel aan te doen was: 'het liedje is indertijd weggegeven'. Tot overmaat van ramp bleek er ook een Limburgs dorp te zijn dat de melodie heeft gebruikt voor het eigen volksliedje. We hebben hier te maken met karakteristieke gevallen van zogeheten 'contrafactuur': het verschijnsel dat een bepaalde 'populaire' melodie voor verschillende liedteksten wordt toegepast.⁴

In de populaire lokale radio-rubriek *'t Rosmalles K'irke* (het Rosmalens kwartiertje) werd de hele kwestie uiteraard nog eens uitgebreid becommentarieerd, als betrof het een item bij Radio Bergeijk. Met de opmerking dat het hier 'pure diefstal' betrof werd de zaak afgedaan. Zolang de inwoners van Heerewaarden 'hun' lied niet via de nationale media de ether insturen, zullen de lokale sentimenten wel niet geprovoceerd worden, al is het voorbarig te stellen dat hiermee 'de kou uit de lucht' is. In het hierna volgende worden de verschillende betekenislagen van dit interlokaal volkslied-conflict geanalyseerd aan de hand van concepten die inzicht verschaffen in de constructie van het eigene.⁵

De folklore van het kleine verschil

'Niets ter wereld is interessanter dan het verschil', aldus de filosoof Cornelis Verhoeven. 'Het leven dankt zijn rijkdom zonder meer aan de eindeloze variaties en verschillen die het ons weet voor te toveren'. Aangezien verschillen zo interessant zijn, worden ze overal gezocht. Wat pikanter geformuleerd stelt Verhoeven: 'hoe kleiner de verschillen zijn en hoe kleiner het terrein is, waarop zij zich voordoen, des te boeiender zijn ze en des te groter is het gewicht dat daaraan wordt gehecht. Voor zover de verschillen niet alleen boeiend zijn, maar ook een bron van ergernissen en twist, zijn ze dat eerder naargelang ze kleiner zijn. Waar ze hemelsbreed of wereldwijd zijn, worden ze, vooral op grote afstand, met nobel gemak overbrugd, maar waar ze tot bijna niets naderen, zoals tussen tweelingen, of waar ze op één letter berusten, is het vrijwel zeker dat ze tot discriminatie en conflicten leiden'.⁶ Deze bespiegeling gaat

in hoge mate op bij de controverse tussen inwoners van Heerewaarden en Rosmalen, gemeenten die in eenzelfde regio liggen en hemelsbreed nog geen twintig kilometer van elkaar zijn verwijderd. De heftige emoties die het zingen van 'hun' volkslied door de Heerewaardenaren op televisie bij toonaangevende leden van de Rosmalense bevolking losmaakte, illustreert treffend het belang dat wordt gehecht aan de eigen identiteit en de culturele vormgeving daarvan, bijvoorbeeld door middel van een lied. 'Het lijkt wel', aldus Verhoeven, 'of elke lokale identiteit veroverd moet worden op de burens. Het is een oude en blijkbaar zeer geliefde folklore'.⁷

Deze volkslied-casus bevat in feite alle elementen die bij de constructie van het 'eigene' centraal staan. Het betreft weliswaar een (inter)lokale controverse, maar de mechanismen die hier aan de orde zijn, kunnen zonder meer worden getransponeerd naar een regionaal of nationaal niveau. De reden waarom Brabanders en Limburgers niet met elkaar vereenzelvigd willen worden, ligt grotendeels juist besloten in de overeenkomsten wat katholieke cultuur en feesten betreft van deze buurprovincies. De reden waarom Zuiderlingen niet vereenzelvigd willen worden met Hollanders en, op nationaal niveau, waarom Nederlanders zich vaak zo laatdunkend en spottend over Belgen uitlaten, ligt in het feit dat ze burens zijn die méér gemeenschappelijk hebben dan alleen een geografische (de 'grote rivieren' of 'de Moerdijk') of politieke grens. Bij deze 'folklore van het kleine verschil' stuiten we op het culturele mechanisme van de groepsafbakening. Juist daar waar mensen op het eerste gezicht veel met elkaar gemeen hebben, wordt grote waarde gehecht aan kleine, maar significante verschillen die met behulp van symbolen en media worden uitvergroot.

Zoals we op nationaal niveau officiële volksliederen kennen zoals het *Wilhelmus*, zo bestaan er ook regionale varianten zoals de liederen over het Limburgse *bronsgroen eikenhout* en het Brabantse *Toen Hertog Jan kwam gevaren*. Het betreft vrij recente liederen die bewust zijn gecomponeerd om een regionaal 'wij-gevoel' op te wekken en te versterken. Zo is het Brabantse 'volkslied' in 1947 geschreven en op muziek gezet door respectievelijk Harrie Beex en Floris van de Putt, Brabantse klerikale intellectuelen die in de context van regionale bewegingen als Brabantia Nostra en (later vooral) Brabants Heem opereerden. In dergelijke liederen wordt veelal verwezen naar de

schoonheid van het landschap en/of gerefereerd aan een bloeitijd in het verleden: positieve betekenselementen met een cohesiebevorderende werking. Maar ook op lokaal niveau zijn lofzangen gecomponeerd op de eigenheid van de plaats, zoals we reeds zagen. Dergelijke liederen zijn nagenoeg altijd zeer recent; in het geval van Rosmalen en Heerewaarden dient het ontstaan in de jaren zestig van de 20ste eeuw te worden gesitueerd. Het was juist een tijd van snelle veranderingen op het platteland. Hoewel de modernisering zeker werden verwelkomd, werd het 'verlies' aan karakteristieke dorpsgezichten, ambachten en gebruiken in culturele zin als het ware gecompenseerd door middel van onder meer een 'eigen' lied waarin men zich kon of wilde herkennen. Het betreft letterlijk een 'canonisering' van de lokale cultuur.

Taal tussen regiolect en hyperdialect

Heel belangrijk voor de nationale, regionale of lokale identiteit is de taal. Of die nu wordt gesproken, geschreven of gezongen; de taal bindt en scheidt (groepen) mensen. De taal is dan ook een werktuig om maatschappelijke identiteit en ideologische eenheid te smeden; het behoud van taal is een machtsmiddel tegen sociaal-culturele nivellering. Het is dan ook niet toevallig dat de volksliedjes van Rosmalen en Heerewaarden in het plaatselijke dialect zijn gesteld. Ook al zijn melodie en teneur dezelfde, de uitspraak van de taal verschilt, ondanks alle evidente verwantschap, aanzienlijk. Toch betreft het in beide gevallen geactualiseerde vormen van dialectgebruik. Men hanteert zonder schroom hedendaagse woorden uit de standaardtaal (bijvoorbeeld 'precies' in plaats van het minder gangbaar geworden 'krèk') als de verstaanbaarheid - en daarmee de communicatieve reikwijdte - in het geding mocht komen. Uit de liedteksten blijkt dan ook een zekere meertaligheid die de gelaagdheid van identiteiten weerspiegelt. Voor de goede verstaander is men dan ook geen ongeletterde barbaar die geen Nederlands kent, maar een geëmancipeerde dorpsbewoner die fier is op de eigen cultuur. Dat in dit opzicht geen sprake is van een talige traditie blijkt wel uit het opmerkelijke gegeven dat in het verleden ('vroeger') niet of nauwelijks in het dialect werd gezongen.⁸

Het dialectlied dus als wapen tegen culturele nivellering, terwijl paradoxaal genoeg de lokale dialectverschillen in de praktijk steeds meer worden

afgezwakt in de richting van wat Cor Hoppenbrouwers (1990) heeft geijkt als ‘regiolecten’: het verschijnsel dat dialecten in een regio steeds meer op elkaar en op de standaardtaal gaan lijken. De afzwakking van lokale taalkarakteristieken leidt in dit geval dus tot de - al dan niet bewuste - constructie van een regionaal taaleigen. Dit gaat veelal gepaard met een zekere overdrijving van bepaalde karakteristieken. Zo kan de goede verstaander bijvoorbeeld steeds meer een ‘Algemeen Brabants’ beluisteren, waarbij de mannelijke vorm van het onbepaald lidwoord voor alle mogelijke zelfstandige naamwoorden ‘foutief’ wordt gehanteerd. De formule werkt als volgt: je plaatst gewoon ‘unne’ voor een Nederlands woord en het wordt, ongeacht het geslacht, Brabants. Liefhebbers van het oude dialect ergeren zich hieraan groen en geel, hetgeen een regionale woordkunstenaar eens heeft verleid tot de uitspraak dat ‘unnen beeha mannelijk en ’n boks (= broek) en ’n gulp vrouwelijk’ zijn.⁹ Het zijn symptomen van een soort ‘superbrabants’; een verschijnsel dat ook elders voorkomt en door Hoppenbrouwers treffend is omschreven als ‘hyperdialect’. Op deze wijze laat de dialectspreker of -schrijver geen twijfel bestaan over de regionale identiteit waarmee hij of zij zich wil associëren.

Ether en confetti

In dit proces van taaloverdrijving spelen bepaalde media en gelegenheden een grote rol. Zo heeft de opkomst van de regionale omroepen in de jaren zeventig en tachtig enerzijds een grote rol gespeeld in het *salonfähig* maken van het dialect en anderzijds het proces van afzwakking van lokale karakteristieken versterkt. In Noord-Brabant, de provincie waar ik zelf vandaan kom en de voorbeelden voor het oprapen liggen, groeide bijvoorbeeld de wekelijkse rubriek van Nol van Roessel op *prime-time* -zondagochtend destijds uit tot een fenomeen waarover, ook bij ‘ons’ thuis, uitvoerig werd nagepraat. Dialect, dat in de jaren zeventig van de twintigste eeuw op de lagere scholen nog volop werd tegengegaan, mocht blijkbaar ‘officieel’ gebruikt worden. En het was nog wel een leraar die het voor de radio hanteerde! Van Roessel gebruikte voor zijn nostalgische verhalen over *D’n contente mens*, die waren gesitueerd in het fictieve plaatsje Geeneind, een wat hij zelf noemde ‘Algemeen Brabants’ dat ook door buitenstaanders kon worden verstaan.¹⁰ Van een ‘hyperbrabants’ was bij mijn weten toen nog geen sprake.

Ook in Rosmalen zien we dat, wanneer het de ‘eigenheid’ van de plaats betreft, de lokale omroep in de bres springt. In de uitzendingen spreekt men bij voorkeur dialect en ook hier bestaan column-achtige rubrieken zoals het *R’smolles K’tirke*, een lokale toeëigening van het spreekwoordelijke ‘Brabants kwartiertje’. De zogenoemde *Mundartwelle* oftewel dialectrenaissance is nauw verbonden met de moderne media waarbij het dialect zowel voertuig als bestanddeel van de boodschap vormt.¹¹ Behalve in regionale en lokale media (radio- en televisieomroep, kranten)¹² zijn er karakteristieke gelegenheden waarbij dialect in gesproken, gezongen en geschreven vorm wordt gehanteerd. In Zuid-Nederland is het carnaval het feest bij uitstek waar de standaardtaal geheel naar de achtergrond wordt verdrongen. In Limburg en Noord-Brabant worden ruim van te voren jolige carnavalskranten huis aan huis bezorgd die vaak bol staan van ‘hyperdialect’. De lokale spotnamen waar men vroeger mee werd geplaagd (*kruikenzeikers, blauwbuiken, ...*) worden dan geuzennamen waarop men prat gaat. Dorpen zonder traditionele spotnaam hebben dan ook in de jaren zestig en zeventig met de nodige zelfspot een carnavaleske eretitel bedacht om niet achter te blijven.¹³

Het is dan ook niet toevallig dat de toeëigening van het Rosmalense lied plaatsvond in de context van de introductie van het moderne carnaval in Heerewaarden. Han Biesters kreeg immers, zo wil de overlevering, toestemming van Toon van Balkum om het voor zijn carnavalspromotie te gebruiken. Bij het jaarlijkse zottenfeest is een ‘eigen’ lied de laatste jaren overigens onontbeerlijk geworden, met name ook om de commerciële stroom van boven-Moerdijkse carnavalsliedjes te ontwijken. In de lange aanloop tot carnaval (vanaf 11 november) wordt in sommige plaatsen zelfs een competitie georganiseerd om een feestlied te verkiezen. Vaste regel hierbij is dat dialect wordt gehanteerd, zoals ook het geval is met de wedstrijden in *buutrednen* of *tonproaten*, die als toonbeelden van geritualiseerd lokalisme gelden.

Lokale spotnamen in soorten en maten

‘Het is nu eenmaal een menselijke gewoonte de fouten van anderen door een vergrootglas te bekijken en die van zichzelf niet op te merken’, zo stelt de Vlaamse volkskundige K.C. Peeters in 1946 bij de bespreking van spotnamen op de Vlaamse steden en dorpen. De spotlust kwam tot

uiting in het vertellen van verhalen waarin de inwoners van een bepaald dorp of gebied afgeschilderd werden als onnozele halzen en onvoorstelbare domoren. Onder andere naar aanleiding van zo'n verhaal, soms gebaseerd op een historische gebeurtenis, kon een dorp in de volksmond een bepaalde schimpnaam krijgen. Ook werden er rijmpjes en liederen over dorpen en hun inwoners gemaakt.

Op een komische manier werden de eigenaardigheden, vaak slechte eigenschappen, van burgers of dorpingen gehekeld. Het betreft geenszins een Nederlands verschijnsel. Met name de Duitse *Ortsneckereien* komen naar thematiek en vorm sterk overeen. Zowel in het Nederlandse als het Duitse taalgebied is uitvoerig aandacht besteed aan dit genre door respectievelijk Jozef Cornelissen (1929) en Hugo Moser (1950), om slechts de belangrijkste auteurs te noemen. In Franstalige gebieden staan deze spotnamen bekend als *blasons populaires* en ook de Engelsen kennen hun *jests en witticisms*. De meeste spotternijen stammen uit de negentiende en het begin van de twintigste eeuw. In het algemeen wordt de ouderdom van de spotnamen overschat. In Vlaanderen zijn evenwel enkele zeer oude optekeningen van spotnamen bekend, zoals *De Properheden van der Steden van Vlaenderen*, die ontstaan moeten zijn tussen 1347 en 1414, alsmede de *Langen Adieu* van Eduwaert de Dene, geschreven in 1561.¹⁴ De historicus Jan Bapist Gramaye schrijft in goed-humanistische traditie in 1610 een spotvers op enkele Kempense dorpen (Dessel, Reti, Moll, Baelen, Arendonk en Lommel) in zijn *Herenthaldum*.¹⁵ Voor de provincie Noord-Brabant is de oude optekening van de spotnaam van Bergen op Zoom bekend; in de stadsrekening van 1564 wordt *den Bergschen Crap* genoemd.¹⁶

De spotnamen kunnen worden gerangschikt naar onderwerp. Jozef Cornelissen heeft in zijn overzichtswerk over *Nederlandsche volkshumor* maar liefst 34 rubrieken aangebracht, variërend van diernamen, bodemgesteldheid, zedelijke gebreken en ondeugden tot kerken, nijverheid en (pseudo-)historische feiten – om slechts de belangrijkste categorieën te noemen. In oostelijk Noord-Brabant zijn, evenals elders het geval is, de meeste spotternijen afgeleid van diernamen.¹⁷ In zes plaatsen worden de inwoners *bokken* genoemd, waarmee norske, stugge mensen worden bedoeld die in het voorbijgaan geen woord zeggen (Westerhoven, Hoogellon, Vessem, Zeelst, So en Sint-Michielsgestel). De inwoners van Helmond heten *kattenmeppers*, die van Reusel *varkens*, die van Nuenen

veulens, in Oploo wonen de *Teunisverkens*, in Erp *beren*, in Beek en Donk *ganzenmelkers* en in Veghel *kalveren*. Ook de vogels zijn vertegenwoordigd: *Bergeijk (Vlaamse gaai)*, *Ravenstein (volksetymologie: raaf)* en *Wanroy (boekvink)*.

Een tweede belangrijke categorie spotnamen is gebaseerd op de plaatselijke handel en nijverheid of op de teelt van speciale gewassen. Dat de textielnijverheid hier een prominente plaats innam blijkt uit de aanduidingen voor Gemert (*rumknauwers*), Deurne, Tilburg (*kruikezeikers*) en Nistelrode. In Riethoven woonden *bezembinders*, in Den Dungen *moestrappers* en in Nuland *spurrietrappers*. In twaalf plaatsen in de Meierij van 's-Hertogenbosch worden inwoners genoemd naar een vermeende of werkelijke voorkeur voor bepaalde spijzen en dranken of genotmiddelen zoals snuiftabak. In Best eten ze graag *pompoenenpap*, in Schaik wonen *moeskoppen* en de inwoners van Liempde en Loon op Zand heten *theebuiken*. In Udenhout en Haaren eet men niets liever dan *pannenkoeken*, respectievelijk *spekstruiven* en *Haarense struiven*. Een andere belangrijke categorie is de spotnaam die is gebaseerd op al dan niet vermeende historische feiten. Zo zijn er (pseudo-)historische vechtpartijen geweest in Budel en Hooge en Lage Mierde, in Aarle-Rixtel woonde adel in kastelen en in Vught stond de stadsgalg van Den Bosch.

Scabreus en gewelddadig

De spotnamen zijn niet altijd even fris en verheffend. 'Jufferachtig preutsch moet men niet zijn', aldus Johan Winkler (1900: 7), 'als men sommige eigenaardigheden onzer voorouders in nadere behandeling neemt'. We zullen dan ook maar niet te diep ingaan op de *keieschijters* (Rosmalen, Helvoirt, Den Bosch, Uden, Grave, Boxmeer), die verwijzen naar hoogmoed en arrogantie. Ronduit beledigend is de benaming van de inwoners van Lieshout, namelijk *strontrapers*. In Vlaanderen lijkt het fecalisch repertoire op dit gebied frequenter en plastischer toegepast te zijn, getuige onder meer het volgende spotrijmpje: *Elverseel, stront in de keel. Stamp er hem door, met 'nen bezemsteel*.¹⁸ Bijzonder hatelijk waren vaak de opmerkingen naar aanleiding van kerktorens. Zo vertelde men dat de kerktoeren van Knegsel – jawel, een der Acht Zaligheden – zo klein was, dat men met een bonenstaak de wijzers van de klok kon verzetten. Met niets werd de woede van de dorpsgenoten meer opgewekt

dan door bij regenweer tot hen te zeggen: *We zullen den toeren is goon binnezette*.¹⁹ Wanneer dit door buitendorpsen in een Knegsels café uitdagend werd gezegd, vielen er klappen.

Het hanteren van spotnamen was niet zo onschuldig en vrijblijvend als het lijkt. Het was niet zelden de opmaat tot fysiek geweld, met name tussen jongelui van naburige dorpsgemeenschappen. Deze ongehuwden, verenigd in gezelschappen van de ‘jonkheid’, gebruikten de spotnamen en -rijmen om hun rivalen uit te dagen en te ontëren. Voor West-Brabantse en Zeeuwse plaatsen wordt vermeld dat omstreeks 1900 de spotnaam van een bepaald dorp de strijdkreet was, waaronder de in slagorde geschaarde jongens elkaar te lijf gingen.²⁰ De gelegenheden waarbij de scheldnamen gebruikt werden, lopen zeer uiteen. In principe zijn het alle situaties waarin de lokale dorpsgemeenschap geconfronteerd werd met buitenstaanders. Vooral tijdens de kermissen, in de herbergen en bij het vrijen kwam men met buitendorpers in aanraking, waarbij het feestelijk samenzijn soms naadloos kon overgaan in een knokpartij. Zo nam bijvoorbeeld het dorp Zeelst bij Veldhoven in de Kempen een aparte plaats in. De omringende bevolking beschouwde de inwoners van Zeelst als minderwaardig, mede vanwege hun afwijkende dialect. Vierde men in Veldhoven of Oerle kermis, dan was het voor de Zeelstenaars zaak om voor het vallen van de avond huiswaarts te keren, anders liepen ze grote kans een pak slaag te krijgen, immers *de Oerse boeren hebben harde haand*. Men was kortom gebeten op de inwoners van Zeelst.²¹

In café's en herbergen doen zich genoeg situaties voor waarbij vreemdelingen op een geraffineerde manier met de ingezetenen spotten. Zo zet men in De Eerde (nabij Veghel) soms in een café een borrelglas ondersteboven waarop lucifers worden gestapeld. Dit duidt op een oud voorval met een ooievaarsnest in dat dorp, dat zeer gevoelig lag, en waaraan de inwoners hun spotnaam *Ooivers* danken. Ook gaat men soms in de kroeg, bij voorkeur met de kermis of aan het begin van de bouwvakvakantie, aldaar op één been staan of midden in het dorp alsmaar omhoog kijken. Ook hier wordt, onder het motto ‘rotzooi maken kunnen we zelf wel’, de beledigende partij eventueel hardhandig naar buiten gewerkt.²² In de café's wordt volop gekaart. Als men tijdens het kaartspel in Hapert en omgeving maar over één beeldje in de hand beschikte, ‘heeft men de Haopertse kerk’. De parochiekerk aldaar was vroeger namelijk naar men zegt maar één heiligenbeeld rijk. Hetzelfde verhaal wordt verteld van Stiphout.²³

Wanneer jongelui in de negentiende eeuw buiten het dorp gingen vrijen, kwamen ze er vaak niet zonder kleerscheuren vanaf. De spanningen tussen de dorpen kwamen dan sterk aan de oppervlakte. In Bakel, een dorp met een zekere faam wat spotnamen betreft, werd de handeling van een oud lied gesitueerd, genaamd *De Litanie van Bakel*. Hierin verzucht een Bakelse boerin hoe ze toch aan een man zal geraken. Het thema van vrijen en trouwen alsmede het spotten met de lomphheid van de Bakelaars zijn in dit op een kerkmelodie gezongen lied verwerkt.²⁴

Ten slotte was ook het verhuizen van het ene naar het andere dorp niet zelden een lastig ritueel dat verzacht werd door zich af te zetten tegen andere dorpen in de omgeving van de nieuwe woonplaats. Op deze wijze markeerden de nieuwe bewoners hun overgang naar een andere loyaliteit met een vreemde gemeenschap. Zo werden bij het verhuizen in het begin van de twintigste eeuw spotliedjes gezongen, zoals:

*In Baest (= Best), door wille we nie woune;
Door pissen de vraauwen in bed.
Mär in Oerle, door wille we woune;
Daar zijn ze proper en net.*²⁵

Al naar gelang de situatie konden hier plaatsnamen ingevuld en coupletten toegevoegd worden.

Spotnamen en regionale horizonten

Met behulp van spotnamen kan men de geografische reikwijdte van een bepaald wereldbeeld enigszins in kaart brengen. Volgens de historicus Willem Frijhoff blijkt de leefwereld van grote groepen binnen de bevolking tot de twintigste eeuw beperkt te blijven tot plaatsen die op loopafstand (op één dag heen en weer) bereikbaar zijn. De aanleg van tramlijnen en spoorwegen heeft daar nauwelijks iets aan veranderd. De horizon van de overgrote meerderheid werd niet verbreed doordat zowel het geld als de tijd om verder te reizen ontbraken. De markten en diensten van de stedelijke centra vormden een vrijwel gesloten blikveld. Verder weg gelegen plaatsen die men wel eens bezocht, vielen doorgaans binnen het sacrale domein, met bedevaartsoorden als Scherpenheuvel en Kevelaer. Binnen de regio echter zijn de scheidslijnen van minder belang. De verplaatsingen op regionaal niveau zijn talrijker dan menigeen zou verwachten.²⁶ In een bepaald territorium vormden de dorpsgemeenschappen brandpunten van het sociale en economische leven.

Binnen deze regionale eenheden kwam de plaatselijke territoriale identificatie, gepaard aan een mentaal bewustzijn van eigenheid, tot uitdrukking in lokalisme. Met het op spottende wijze benoemen van naburige plaatsen versterkte men de cohesie van de eigen gemeenschap bij wijze van negatieve zelfdefiniëring.

Door het aantal spotnamen dat in een gemeente of bij een persoon is opgetekend op een kaart uit te zetten, kan men aflezen tot hoever de wereld wordt benoemd. Aan de hand van de gegevens uit het dialectwoordenboek van De Bont kunnen we bijvoorbeeld de regionale horizon van de Oerlenaar omstreeks 1900 reconstrueren. Op basis van veldonderzoek zouden uiteraard meer betrouwbare gegevens verkregen kunnen worden, maar voor een historische situatie moeten we roeien met de riemen die voorhanden zijn. Het blijkt dat de plaatsen waar men het meest contact mee heeft, en waarvoor men dus ook een spotnaam bezigt, gelegen zijn binnen een straal van ongeveer twee uren gaans (ca. 10 km). Een verder weg gelegen oord dat met een spotnaam wordt vereerd is Reusel (15 km). Een opvallende uitschieter betreft hier het dorp Bakel op vijf uren gaans (25 km). Onderzoek in Duitsland heeft uitgewezen dat voor plaatsen gelegen op een cirkel van tien tot twaalf kilometer doorgaans reeds meerdere spotnamen in gebruik zijn. Plaatsen, die in een omtrek van tien tot ongeveer twintig kilometer worden benoemd, dienen bijzondere eigenschappen te hebben. Een dergelijke plaats moet algemeen bekend zijn en de bevolking moet er zich door bepaalde 'kwaliteiten' sterk van anderen onderscheiden.²⁷

Het Oost-Brabantse dorp Bakel blijkt inderdaad aan deze voorwaarden te voldoen. Elke streek heeft zijn dorp of stad, waarvan men de inwoners voor zeer achterlijk houdt. Aan dergelijke dorpen worden vele spotvertelsels toegedicht. Deze verhalen worden 'Schildburgerstreken', 'Kamper stukjes' of ook wel 'Beotiana' genoemd. Zo plaagt men in Duitsland de burgers van Schildburg, in Engeland die van Gotham, in Frankrijk die van Antreuil, in Wallonië die van Dinant, in Vlaanderen die van Olen en in Noord-Brabant die van Bakel. Over de Bakelaars doen de meest vreemde verhalen de ronde. Steeds terugkerende thema's die internationaal grote overeenkomsten vertonen zijn:

- de koster kan niet met een ladder door de deur, totdat hij ziet, hoe een mus met een strohalm door een galmgat vliegt;
- de Bakelaars willen de kerk verzetten, trekken hun jassen uit bij dit werk; een voddenkoopman neemt ze mee en de Bakelaars denken

- dat ze al onder de ‘vershoven’ kerk liggen;
- de gemeenteraad zit te dicht bij het vuur en zou verbrand zijn, als de hond van de burgemeester niet het voorbeeld had gegeven, door verder af te gaan liggen;
- men heeft een mol gevangen, dit monster van een beest is er niet bekend en wordt levend begraven.

Vormt Bakel de klassieke, regio-overstijgende uitzondering, de gebruikelijke benoemingshorizont ligt op zo’n tien à vijftien kilometer rond een bepaalde plaats. Opmerkelijk daarbij is dat de archeoloog Frans Theuws naar aanleiding van zijn nederzettingsonderzoek in deze regio voor de vroege Middeleeuwen eveneens op een dergelijke horizont uitkomt. Het veel voorkomende toponiem Gestel, afgeleid van ‘geesteloo’ oftewel een bos op hoge zandgrond, komt in het territorium omsloten door de rivieren Maas, Demer en Schelde niet voor binnen regio’s met een straal van 12,5 km.²⁸ Dit wijst erop dat gebieden van die omvang, waarbij identieke toponiemen voor markante plaatsen worden uitgesloten, gemeenschappen representeren waarbinnen informatie op een intensieve wijze circuleert. Op een soortgelijke wijze kunnen we de streekgebonden benoemingshorizonten van spotnamen beschouwen als informatiecircuits waarbinnen intraregionale identiteiten bij wijze van lokalisme worden gemarkeerd. Juist de intensiteit van contacten en het gemeenschappelijke informatiecircuit stimuleert de folklore van het kleine verschil. Hoe groter de feitelijke overeenkomst en verwantschap tussen groepen, des te meer wordt er op symbolische wijze immers belang gehecht aan het markeren en uitvergroten van minieme verschillen.

NOTEN

---

1. Zie voor Radio Bergeijk de website <http://www.vpro.nl/programma/radiobergeijk/index.jsp>
2. Vgl. Rooijackers (1995).
3. Wim Arts, ‘Heerewaardens trots ook Rosmalens trots. Door watersnood “beroemd” geworden volkslied is “pure diefstal”, *Brabants Dagblad*, 7 februari 1995.
4. Voor het verschijnsel van de contrafactuur zie Grijp (1991).
5. Zie Van der Borg e.a. (red.) (1996), met daarin ter inleiding mijn bijdrage over ‘De ideologie van het heem’ (5-26) waaraan deze casus is ontleend en alwaar de teksten van de liederen in kwestie zijn

- afgedrukt.
6. C. Verhoeven, 'Folklore van het kleine verschil', *NRC Handelsblad*, 18 oktober 1993.
  7. zie ook Verhoeven (noot 6).
  8. Grijp (1995).
  9. De uitspraak is van Thieu Sijbers, geciteerd in: Swanenberg (1995).
  10. N. van Roessel, *B'ons op Gineind* (Helmond 1981); Idem, *Skon pertretten* (Helmond 1978); Idem, *Onder de stulp* (Helmond 1979); Idem, *Houdoe, wor* (Eindhoven 1981-1982). De uitdrukking 'contente mens', waarin het positieve zelfbeeld van de Brabander treffend tot uitdrukking werd gebracht, is terug te voeren op een sculptuur die begin jaren zeventig werd geplaatst in het Kempense dorp Eersel. Van dit kunstwerkje werden al snel terracotta miniatuur-afgietsels gemaakt die menige schoorsteenplank in Noord-Brabant sieren. 'De contente mens' was zo succesvol dat hij al snel een pendant kreeg in de vorm van 'de pronte vrouw'.
  11. Vgl. Goossens (1997).
  12. Vgl. Herz (1983).
  13. Zie voor de relatie tussen carnaval en identiteit: Wijers (1995).
  14. Cornelissen (1929 I: 12). Peeters (1946: 115).
  15. Mandos, H. (1978: 16).
  16. Levelt, H. (1924: 86).
  17. De hiernavolgende spotnamen zijn ontleend aan Cornelissen (1929 III: 145-218), De Blécourt (1980: 188-264), Janssen (1980) en Sinninghe (1934: 67-185).
  18. Peeters (1946: 115).
  19. De Bont (1962-1969, II: 690).
  20. Van Oosten (1926: 89-92).
  21. De Bont (1962-1969, II: 770-771).
  22. Van Dam (1956: 150-151); Verberk-Gloudemans & Van de Burgt (2001: 231-232).
  23. De Bont (1962-1969, II: 252).
  24. De Bont (1962-1969, II: 48), Heeren (1958: 122-124).
  25. De Bont (1962-1969, II: 526).
  26. Frijhoff (1984: 384).
  27. Ruland (1968: 217-218).
  28. Theuws (1988).

BIBLIOGRAFIE

- Cornelissen, J. (1929): *Nederlandsche volkshumor op stad en dorp, land en volk: spot- en bijnamen, spotrijmen, spotvertellingen, volksetymologische sagen, spreekwoorden en zegswijzen, enz., naar hun oorsprong en beteekenis verklaard*. Antwerpen: De Sikkel.
- De Blécourt, W. (1980): *Volksverhalen uit Noord-Brabant*. Utrecht-Antwerpen.
- De Bont, A.P. (1962-1969): *Dialekt van Kempenland, meer in het bijzonder d' Oerse taol*. Assen: Van Gorcum.
- Frijhoff, W. (1984): 'Satan en het magisch universum. Raakvlakken, wisselwerking, reminiscenties in Oost-Gelderland sedert de zestiende eeuw'. In: *Tijdschrift voor geschiedenis* 97, 382-496.
- Goossens, J. (1997): "'Dialektverfall' und 'Mundartrenaissance' in Westniederdeutschland und im Osten der Niederlande'. In: G. Stickel (red.): *Varietäten des Deutschen. Regional- und Umgangssprachen*, 399-404.
- Grijp, L.P. (1991): *Het Nederlandse lied in de gouden eeuw. Het mechanisme van de contrafactuur*. Amsterdam: Meertens Instituut.
- Grijp, L.P. (1995): 'Is zingen in dialect Normaal? Muziek, taal en regionale identiteit'. In: *Volkskundig Bulletin* 21, 304-327.
- Heeren, J.J.M. (1958): 'De Bakelse Metten'. In: *Brabants heem* 10, 122-124.
- Herz, D. (1983): *Mundart in der Zeitung. Möglichkeiten nicht-hochsprachlicher Beiträge in der Tagespresse*. Tübingen: Tübinger Vereinigung für Volkskunde.
- Hoppenbrouwers, C. (1990): *Het regiolect: van dialect tot Algemeen Nederlands*. Muiderberg: Coutinho.
- Janssen, B. (1980): *Bokken en spurriemökken*. Maasbree.
- Levelt, H. (1924): "'Eerst eten', zeggen ze in Oosterhout'. In: *Sinte Geertruydsbronnen* 1, 86.
- Mandos, H. (1978): 'Spreuken gaan voorbij'. In: A. van Oirschot (red.): *Spreuken zo te zien*, 13-21.
- Moser, H. (1950): *Schwäbischer Volkshumor. Die Neckname der Städte und Dörfer in Württemberg und Hohenzollern, im bayerischen Schwaben und in Teilen Badens sowie bei Schwaben in der Fremde mit einer Auswahl von Ortsneckereien*. Stuttgart.
- Peeters, K.C. (1946): *Eigen aard. Overzicht van het Vlaamse volksleven*. Antwerpen: De Vlijt.

- Rooijackers, G. (1995): *Eer en schande. Volksgebruiken van het oude Brabant*. Nijmegen: SUN.
- Ruland, J. (1968): 'Die Ortneckereien des Kreises Arhweiler im Lichte volkskundlicher Forschung'. In: *Rheinisch-westfälische Zeitschrift für Volkskunde* 15, 204-231.
- Sinninghe, J.R.W. (1934): *Brabantsche volks humor*. Scheveningen: Eigen Volk.
- Swanenberg, C. (1995): *800 jaar de Meierij, de Meerijenaars en hun verhalen en liederen*. Deel 16 van de serie: Ach Lieve Tijd: De Meierij. Zwolle: Waanders.
- Theuws, F. (1988): *De archeologie van de periferie. Studies naar de ontwikkeling van bewoning en samenleving in het Maas-Demer-Schelde gebied in de vroege middeleeuwen*. Amsterdam.
- Van Dam, B. (1956): 'Waarom heten die van Eerde 'ooivers'?' . In: *Brabants heem* 8, 150-151.
- Van der Borg, C. e.a. (red.) (1996): *Constructie van het eigene. Culturele vormen van regionale identiteit*. Amsterdam: Meertens Instituut.
- Van Oosten, G.D. (1926): 'Sprokkelingen'. In: *Sinte Geertruydsbronne* 3, 89-92.
- Verberk-Gludemans, R. & A. van de Burgt (2001): *Die Genen uit De Eerde*. De Eerde.
- Wijers, C. (1995): *Prinsen en clowns in het Limburgse narrenrijk: het carnaval in Simpelveld en Roermond 1945-1992*. Amsterdam: Meertens Instituut.
- Winkler, J. (1900): *Studien in Nederlandsche namenkunde*. Haarlem: T. Willink.

Eric Hoekstra

VIVE LA DIFFERENCE?

**AUTOCHTONE BESCHIMPINGEN VAN HET
AFWIJKENDE IN FRIESLAND**

1. Autochtoon, allochtoon: grote verschillen, kleine verschillen

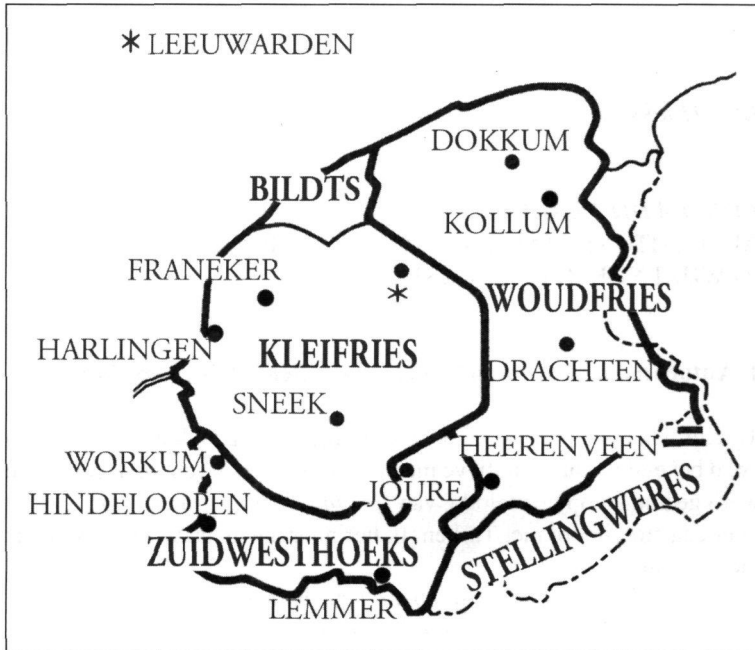
Tijdens een uitstapje hoorde ik een rijmpje gezongen door normale, mij goed bekende, representatieve meisjes van de lagere school. Het rijmpje werd gezongen op de melodie van *zie ginds komt de stoomboot*, en gaat over een stoomboot met Turken. Ik herinner me de laatste regels die de meisjes zingen aldus:

Pak nu de bazooka en maai ze maar neer

En blijft er één staan, dan krijgt die nog meer.

Er zijn vele gradaties van humor, spot en beledigingen. Het is een continuüm: humor zakt af en gaat over in spot, spot zakt af en gaat over in belediging, belediging zakt af en gaat over in doodswens. De mens treedt het afwijkende met humor, spot, beledigingen of zelfs doodswensen tegemoet.

Verschillen beperken en benadrukken de eigen identiteit. Als beperking op de eigen identiteit is de manifestatie van het vreemde natuurlijk bedreigend. De nadruk die er op verschillen wordt gelegd gaat zelfs zo ver dat taalkundige verschillen tussen aanliggende plaatsen kunnen worden opgemerkt en al dan niet met spottende bijbedoeling expliciet worden gemaakt. Hieronder zullen een aantal van die taalkundige verschillen voor wat betreft Friesland de revue passeren. We baseren ons daarbij op gegevens van een enquête (15, vraag 33) uit 1947 van het Meertens Instituut, en op gegevens van de huidige enquête van de SND.¹ Zie ook het bij dit artikel afgebeelde kaartje van de dialecten in Friesland (een aangepaste versie van de kaart op de omslagpagina van P. Breuker “Noarmaspekten fan it hjoeddeiske Frysk”, RUG, Groningen).

KAART 1: Dialecten van Friesland

2. Voorbeelden van opgemerkt en in zinnen gespecificeerd taalverschil

2.1. Inleiding

Taalverschillen worden door de taalgebruiker opgemerkt als er aan twee voorwaarden voldaan is. Ten eerste moet de taalgebruiker regelmatig met de ‘afwijkende’ spraak geconfronteerd worden. Hieruit volgt dat de origine van een geobserveerd taalverschil in het gebied ligt waar twee taalvarianten elkaar ontmoeten. Daarna kan een observatie een eigen leven gaan leiden en elders bekend raken, zie de Stellingwerfse voorbeelden hieronder. Daarnaast moet het een in het oor springend verschijnsel zijn. Hieronder presenteren we de interessantste enquêteresultaten. Daarbij gaan we de verschillende dialecten langs die er zoal in Friesland te vinden zijn. Voor degene die niet bekend is met de Friese taalgeografie, voegen we een kaartje bij met de traditionele dialectindeling van Friesland.

2.2. Stellingwerven tegenover Friestalig Friesland

In de Stellingwerven onderscheidt men zich van de Friestalige Friezen ten noorden van de rivier de Tjonger. Friezen zeggen dan dat mensen uit de Stellingwerven *krumproaters* zijn, en dat ze van *gene kaente* komen, waarmee het land aan de overkant van de rivier de Tjonger door de Friezen in een Stellingwerfse frase wordt aangeduid. Het aardige daaraan is dat de spottende partij een poging doet het taalgebruik van de ander te imiteren, en door die imitatie vindt toch een vorm van assimilatie plaats. In een aantal gevallen wordt de uitspraak van de lange -aa- als karakteristiek Stellingwerfs ervaren (zie het artikel van Bloemhoff over het Stellingwerfs in deze bundel)

2.3. Zuidwesthoek

De drie grote dialectgebieden in Friesland zijn de Klei, de Wouden en de Zuidwesthoek.

Het Kleidialect lijkt het meest op het Standaard Frysk (Geef Frysk of spottend boekjefrysk genoemd). De Zuidwesthoek wijkt vooral af op de volgende twee punten. De combinatie /wo/, gespeld -uo- als in *skuon* is een -u- geworden als in *nul*. En de tweeklank /wa/, gespeld -oa- als in *skaalle* is een soort open -u- geworden, als in Duits *Götter*. Zoiets valt op, dus het spotzinnetje voor de Zuidwesthoek is: *Mei skunn en hözn oan 'e futn nei skôle ta* (Met schoenen en sokken aan de voeten naar school toe). Dit zinnetje wordt alleen voor de Zuidwesthoek opgegeven. Het is tamelijk bekend, want het wordt bij herhaling opgegeven.

In de oostelijke Zuidwesthoek zegt men *sonne* en *ronne* in plaats van algemeen Fries *rinne* en *sinne*. Zodoende vanaf de aanpalende Klei het zinnetje: *Dêr komme se an. De hudden op 'e holle, de skunnen an 'e futten, en sa de stritte delronne yn 'e sonne* (Daar komen ze aan. De hoeden op het hoofd, de schoenen aan de voeten en zo de straat aflopen in de zon).

Binnen de Zuidwesthoek wordt iemand uit Warns bespot met *Hangje de jas dêr mar del* (Hang de jas daar maar neer), vanwege de -aa-'s, want in het Fries van de overige dialecten is de uitspraak *hingje de jos* (*jos* met een open -o-).

Lemmer

In de omgeving van Lemmer wordt de spot gedreven met het feit dat Lemsters lange klinkers extra lang zouden aanhouden: *Must iene Leemer komme, sok tie iene haaven donderje* (Je moet in Lemmer komen, zal ik je in de haven smijten). Daarbij worden de onderstreepte klinkers extra lang aangehouden. Volgens één van de informanten is een gerekte uitspraak van lange klinkers en een zeurderige intonatie ook in andere IJselmeerplaatsen te vinden. Wellicht kan een geschoolde fonoloog dit verschijnsel eens nader onderzoeken. Merk op dat bovenstaand spozinnetje qua inhoud alleen op havenplaatsen van toepassing kan zijn.

2.4. Stadsfries

In de meeste Friese steden is tussen de zestiende en de negentiende eeuw een stadsdialect ontstaan dat beschouwd wordt als een vorm van Hollands op Fries substraat. Dat geldt voor de steden: Leeuwarden, Dokkum, Franeker, Harlingen, Bolsward, Sneek, Stavoren, Heerenveen, Kollum. Die stadsdialecten lijken oppervlakkig op het Hollands, maar syntaxis, morfologie en woordenschat doen sterk aan het Fries denken, al worden ze natuurlijk steeds 'Hollandser'. Ze worden soms bespot door degenen die nog wel Fries spreken, met name op het omringende platteland.

Harlingen

Faeder, der leit in soldaet in 't waeter; geef me 'n haek, dan sal 'k him der út haele (Vader, er ligt een soldaat in het water, geef me een haak, dan zal ik hem eruit halen).

Opvallend aan de stadsdialecten is het gebruik van *faeder* als gemeenzame aanspreekvorm, en het gebruik van Hollandse -aa-'s, waar het Fries andere klinkers heeft: *waeter* (wetter), *haek* (heak), *haele* (helje). Ook de woordenschat is behoorlijk verhollandst: *geef* (jou), *sal* (sil).

Aa seun, dan siktie in e süderhaavn kiegele (Ah zoon, dan zal ik je in de zuiderhaven smijten).

Merk op dat het laatste zinnetje alleen voor plaatsen met een haven gebruikt kan worden, en dat we een vrijwel gelijk zinnetje ook al in het

geval van Lemmer hebben opgetekend. In het geval van Lemmer ging het om een ander taalkenmerk, namelijk de gerekte uitspraak van lange klinkers. Hier gaat het om de typische Harlinger aanspreekvorm *seun*, en het woord *kiegele* waar het Fries *bruie* of *smitte* gebruiken zou.

Se suuden en se wuuden, maar se dusten niet (Ze zouden en ze wouden, maar ze durfden niet).

Dit zinnetje wijst op de van het Fries afwijkende verleden tijden van de hulpwerkwoorden: *suuden* (soenen), *wuuden* (woenen), *dusten* (doarsten).

Dokkum

Ooite, der leit in looite op 'e straaite, die het om Jaainus der del poept (Vader, der ligt een drol op straat, die heeft Oom Jatis daar op de grond gepoept).

De *aa*i voor lange -aa- is voor zover mij bekend een verschijnsel dat alleen in het Dokkums voorkomt. Hetzelfde geldt voor de lange -ooi- in *looite* (Fries *loarte*).

Solden en wolden seggen de Dokkumer bolden (Zouden en wouden zeggen de Dokkumer kerels).

Hier wordt de aandacht gevestigd op de afwijkende verleden-tijdsvormen van hulpwerkwoorden. Het Fries zou hier namelijk *soenen* en *woenen* bezigen, zoals we eerder reeds vermeldden.

Stavoren

Se suuden en se wuuden, en se duusten niet (Ze zouden en ze wouden, maar ze durfden niet).

Ook in het stadsdialect van Stavoren ontsnappen de verleden tijden van hulpwerkwoorden niet aan de scherpe Friestalige oren.

Leeuwarden

'k He myn skúinen pútst met brún skúneputse(r)sgúd (Ik heb mijn schoenen gepoetst met bruin schoenpoetsgoed).

Se suuden en se wuuden, en se duusten niet (zie boven).

Deze zinnen gaan over het afwijkend gebruik van de -u- in het Leeuwarders. En bij dit stadsdialect wordt ook weer de aandacht gevestigd op de verleden tijd van hulpwerkwoorden.

Ja hé! Dat doen jimme graag hé? (Ja, hé, dat doen jullie graag, hé).
Het stopwoord *hé* werd in het Leeuwarders anders en vaker gebruikt. De Leeuwarder kon dan antwoorden met *Ja nou!*, aldus verwijzend naar het in het Fries weer veel gebruikte stopwoord *no*.

Sneek

We suuden en we wuuden, en we dusten niet (zie boven).
Der is braan op it Grootsaan (Er is brand op het grootzand).
Het Fries heeft in *brand* en *zand* geen -aa- maar een geronde open klinker als in Frans Rhône. Vandaar dat Friestaligen de Snekers op dat punt op de hak nemen. En we vinden weer de verleden tijd van hulpwerkwoorden.

Franeker

In Frêneker he se wêter in 't kenêl (In Franeker hebben ze water in het kanaal).
We wuuden en we wuuden, en we dusten niet (zie boven).
Laatstgenoemde zin hebben we ook al gehad bij Stavoren, Sneek en Leeuwarden, en is dus blijkbaar algemeen voor Stadsfries.

Kollum en kontreien

Dy Kollumer lûden, se wûden en se sûden, maar se dusten niet.
(De Kollumer lieden, ze wouden en ze zouden maar ze durfden niet)

<i>Wûden en sûden</i>	<i>wuuden en suuden</i>
<i>seggen de Kollumer lûden.</i>	<i>Zeggen de Kollumer lieden</i>
<i>Wollen en sollen</i>	<i>wollen en sollen</i>
<i>seggen de Boerumer bollen.</i>	<i>Zeggen de Burumer bollen</i>
<i>Sellen en wellen</i>	<i>sellen en wellen</i>
<i>segge de Visvlieter lellen.</i>	<i>Zeggen de Visvlieter lellen</i>

Burum ligt wat ten oosten van Kollum, nog dichterbij Groningen. Visvliet ligt in de provincie Groningen. De dialecten worden geperifereerd vanwege hun verleden-tijdsvormen, net als de Stadsfrieze dialecten. Burum en Visvliet zijn echter geen Stadsfrieze dialecten, maar sluiten bij de Groningse dialecten aan (zie ook de bijdrage over Groningen).

Akkerwoude en Murmerwoude

In Akkerwoude en Murmerwoude wordt *wel* gebezigd voor 'is het niet'. Dat deel van de Friese Wouden wordt daarom wel de *Welwouden* genoemd.

2.5. Bildts

Het Bildt is in de zestiende eeuw ingepolderd. Er vestigden zich boeren uit Noord- en Zuid-Holland, en er kwamen boerenarbeiders en andere werkzoekenden uit Friesland op af. Daaruit ontstond het Bildtse dialect, dat in elk geval op syntactisch en morfologisch gebied aardig wat eigenschappen met het Fries gemeen heeft. Tevens heeft het ook kenmerken met de Zuid- en Noord-Hollandse dialecten gemeen, maar ook een aantal unieke kenmerken. Een voorbeeld daarvan is het systeem van verkleinwoorden, met vormen als *woordsie* voor *woordje* (Fries *wurdsje*). Het dialect telt zo'n 10.000 sprekers. Op Zuid-Hollandse herkomst wijst bijvoorbeeld een veelvoorkomende achternaam als Wassenaar.

Bildtkers worden door Friestaligen gekarakteriseerd met behulp van hun gebruik van -ai- als in de volgende zinnen:

- *Jim hait sien baitsie lait op de blaik* (Jullie vader zijn hemd ligt in de bleek).
- *Oons hait lait op 'e billech in 'e blaik* (Onze vader ligt met zijn lijf in de bleek).
- *Maisy, wat hestou dêr in hai-kerwai met jim hait syn baitsie in 'e maide-blaik* (Meisje, wat heb je daar een werk met jullie vader zijn hemd in de meidenbleek (?)).

Bleek is in het Fries gewoon *bleek* of *blikke*. Het verkleinwoord *baitsie*, dat op -*sie* uitgaat, kent het Fries ook niet.

Een spotrijmpje bestaat ook:

Ouwe Leie is 'n eulendal

Oude Leije is een uilendal

Die der is, blijft der al

Wie er is, blijft er wel.

Dit rijmpje wordt door Bildkers onder elkaar gebruikt. Oude Leije ligt in het oosten van Het Bildt.

2.6. Klei

Het Kleidialect komt het meest overeen met het Standaard Fries. Niettemin wordt op een deel van de Klei de -ai- als -oi- uitgesproken. Dat geeft aanleiding tot het volgende spotzinnetje:

Doinumer Foikje wachtet yn de roin op har foint (Feikje uit Deinum wacht in de regen op haar vriend).

De spotnaam voor bewoners van de Klei, die bekend zouden zijn om hun stijve karakter, is *kleikluten*.

2.7. Wouden

In de Wouden wordt de Friese -ij- in sommige woorden als -ie- uitgesproken, bijvoorbeeld in *wie* en *bie* voor 'wij' en 'bij'. Vandaar het volgende rijmpje:

Wie binne de Wâldsijers

Wij zijn de Woudjers

De Wâldsijers binne wy.

De Woudjers zijn wij

Sjoch mar nei de skuontsjes

Kijk maar naar de schoentjes

De lintsjes hingje der bie

de lintjes hangen erbij

De spotnaam voor bewoners van de Wouden, die bekend zouden zijn om hun romantisch karakter, is *wâldpiken* (kuikens uit de wouden), vermoedelijk omdat ze kleiner zouden zijn dan bewoners van de (vroeger rijkere) Klei.

2.8. Ameland

Op Ameland moest Buren altijd strijd voeren om zich bij de grote drie (Nes, Ballum, Hollum) te mogen voegen en niet tot de gehuchten te worden gerekend. Het naburige Nes was blijkbaar op annexatie uit, zodat het verderaf gelegen Hollum als bondgenoot werd omhelsd. Dat leidde niet tot taalkundige spotrijmen: op Ameland spreekt men hetzelfde dialect, dat overigens sterk Hollands aandoet. Maar het conflict leidde tot politieke rijmen:

<i>Hollum het in hoge toren</i>	Hollum heeft een hoge toren
<i>Ballum het zien naam verloren</i>	Ballum heeft zijn naam verloren
<i>Nes is een stuiifgat</i>	Nes is een stuiifgat
<i>In de Buren zeggen ze dat.</i>	In Buren zeggen ze dat.

3. Uitleiding: autochtoon versus allochtoon

Het afwijkende is het verschillende. De verschillen betreffen doorgaans in het oog springende, direct observeerbare zaken: uiterlijk, taal, kleding. Gek genoeg hoeven de verschillen niet groot te zijn om grote spot op te roepen. Kan men bij Nederlanders en Turken wijzen op objectief gezien grote culturele verschillen, bij Friese dorpen is dat niet het geval. Toch is het zo dat er voor vele Friese dorpen een spotnaam bestaat die door mensen uit omringende dorpen wordt gebezigd. Zo worden mensen uit Joure ook wel *Jouster keallepoaten* genoemd. Een *keallepoat* is een kalverpoot en ook een soort bolle koek, die trouwens ook elders in Friesland bekend is. De historische reden van deze schimpnaam is niet bekend. Een groot cultureel verschil tussen Joure en de omringende plaatsen is er ook niet. Hetzelfde geldt bij spotnamen van allerlei andere dorpen. Het feit dat men uit een ander dorp komt is al genoeg om een behoefte aan een schimpnaam te scheppen. Voor de buitenstaander moge er weinig verschil zijn tussen Joure en omgeving, subjectief gezien is er natuurlijk genoeg verschil. Het maakt zeker uit of iemand in Joure of, zeg, Haskerhorne opgroeit, voor de inhoud van zijn individuele ervaringswereld. Wat opvalt is dat de autochtone rijmpjes niet zo hard zijn als de rijmpjes over buitenlanders. De rijmpjes van autochtonen over autochtonen zijn op zijn ergst onschuldige scheldwoorden. Bij rijmpjes over Turken en Marokkanen is sprake van doodswensen. De immigratie van mensen uit een totaal verschillende cultuur heeft dus een veel dieper

en ongezonder effect op collectieve zelfbeleving dan de gewone verschillen tussen autochtonen. Opmerkelijk is ook dat dergelijke doodswensen niet gesignaleerd worden als het gaat over bevolkingsgroepen als Chinezen en Indonesiërs. Wanneer we tot slot terugkeren naar de zinnetjes waarmee Friestaligen afwijkende dialecten op de hak nemen, valt op dat er accurate taalkundige observaties in verwerkt zijn. Het Nederlandse talent voor taalkunde is blijkbaar diep in de volksaard geworteld.

NOTEN

---

1. Zie het voorwoord bij deze bundel.

BIBLIOGRAFIE

Voor meer informatie.

Het Bildts

- Buwalda, H. S. (1963): *Hoe skrive wy 'i in 'i Bildts? 'n Handlaiding foar de spelling en inkele dingen út 'e spraakkûnst*. St.-Annaparochie: Drukkerij Van Leer & De Jong.
- Buwalda, H.S., S.H. Buwalda en A.C.B. van der Burg (1996): *Woordeboek fan t Bildts. En list fan toponimen*. Ljouwert: Fryske Akademy.
- Hoekstra, E. en M. van Koppen (2001): 'Het Bildts als resultaat van Fries-Hollands taalcontact'. In: D. Boutkan and A. Quak (eds) *Language contact. Substratum, superstratum, adstratum in Germanic languages*. Amsterdamer Beiträge zur Alteren Germanistik. Band 54. Amsterdam - Atlanta: Rodopi, 89-106.

Het Stadsfries

- Bree, C. van (1997): 'Die Syntax des Stadtfriesischen im Vergleich mit Niederländisch und Friesisch'. In: V.F. Faltings, A.G. Walker & O. Wilts (eds): *Friesische Studien 3 (North-Western European Language Evolution* suppl. vol. 18, 1-48.
- Burg, A.C.B. van der (1991): *Woordeboek fan ut Leewarders*. Ljouwert: Fryske Akademy.
- Jonkman, R. (1993): *It Leewarders. In taalsosjologysk ûndersyk nei it Stêdsk yn ferhâlding ta it Nederlânsk en it Frysk*. Ljouwert: Fryske Akademy.

De Friese dialecten

- Hof, J.J. (1933): *Friesche Dialectgeographie*. Noord- en Zuidnederlandse Dialectbibliotheek. Den Haag.
- Veen, K. van der (2002): 'West Frisian Dialectology and Dialects'. In: *Handbook of Frisian Studies*. Edited by H.H. Munske in collaboration with N. Århammar, V. Faltings, J. Hoekstra, O. Vries, A. Walker and O. Wilts. , Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Siemon Reker

**REGIOFAULISMEN: HET GRONINGS
ALS MIDDELLANGEAFSTANDSWAPEN**

0. Inleiding^o

Eelde (C 149) ligt nèt in Drenthe, tenminste zo is het perspectief vanuit Groningen. Het is een kleine plaats maar wel eentje van belang, al was het maar door het vliegveld. Dat heet officieel *Groningen Airport Eelde*. Het slot is dus Drents maar Groningen is de hoofdplaats van de provincie met dezelfde naam. Twee plaatsnamen in twee provincies, nou en? Wat zijn landsgrenzen in het huidige Europa, wat stellen provinciegrenzen dan nog voor? Psychologisch blijkbaar veel. Toen een dikke 20 jaar geleden een poging werd gedaan om het topje van Drenthe rond Eelde bij Groningen te voegen, ontstond er zodanig veel tumult dat de plannen geen schijn van kans kregen. En dialectologisch was er nog wel zo veel dat er voor pleitte want het Noord-Drents wekt eerder een Groningse dan een Drentse indruk...

De stichting Ol Eel (Oud Eelde) presenteerde in mei 1992 een bijzonder boek met een aparte titel: *Gij kent mij. Eelder bijnamen, anekdotes en sfeerschetsen*. Het aparte zit 'm in de durf om lokale bijnamen te boek te stellen. Zoiets kan natuurlijk alleen maar in een omgeving waarin mensen elkaar kennen, maar dat is tegelijkertijd precies de sociale sfeer waarin zoiets aantoonbaar moeilijk ligt.¹

De wèl gepubliceerde bijnamen zijn veelal van een uitleg voorzien en in 30 verschillende rubrieken ondergebracht. De reeks begint vrij neutraal met een omdraaiing van voor- en achternaam plus toevoeging van een soort van tweede naamval (zoals *Jannie van Roel van Wiendelt* en *Pait 'n Piet*), een verkorting van de naam (zoals *B.K.W.* voor Bareld Koenraad Westerhof en *Lammert Bek* voor Lammert Bekkering) om te eindigen met een doorzichtig pseudoniem als *Edgorot* (De Groot) en een restgroep waarin raadselachtige gevallen terechtgekomen zijn zoals *Popperule* en

Rapetitas. In totaal 871 namen hebben *Gij kent mij* gehaald, het boek waarvan de titel teruggaat op een visboer die zodanig veel adverteerde dat het niet meer nodig was om zijn naam erbij te zetten, immers: *Gij kent mij!*

In november 2002 kreeg het een vervolg in de vorm van *Gij kent mij: ik ben de Bulgaar*. In deze editie is het totaal aantal bijnamen gegroeid tot 1201 stuks. In beide boeken zijn opvallend weinig namen te vinden die iets met taal te maken hebben. Een toevallige keer is het lokale dialect gebruikt of het heeft te maken met kindertaal. Van het eerste is de naam *Poeperoet* (wellicht (onkruid)) een voorbeeld, *Kees* ((kaas) om een kaal hoofd aan te duiden) e.d. Aan een korte periode uit hun kindertaal hielden mensen bijnamen over als *Kabaat* (het resultaat van een poging om *acrobaat* te zeggen), *Kales Jöt* (voor *Gradus Röt*), *Taos* (i.p.v. *Klaos*). Veel is het al met al niet wat de taal naar voren heeft gebracht. Blijkbaar speelt taalverschil binnen de lokale gemeenschap geen of een te weinig prominente rol, allicht eenvoudig te verklaren uit een gebrek aan afstand. Echte distantie begint niet eerder dan bij het volgende dorp voor wie specifieke bijnamen bestaan, *locofaulismen*². Dat zijn dus letterlijk woorden die de inwoner van een andere plaats bevuilen (Eng. *to foul*), zoals *stoepschijters*, *turftrappers*, *zandhazen* en dergelijke soms vaak voorkomende benamingen.

De tweede editie heeft een titeluitbreiding ondergaan: *ik ben de Bulgaar*. De genoemde visboer stond als jongetje bij een paardenverkoop te kijken; zijn zwarte haar bracht een van de handelaars tot de opmerking dat het jochie wel een *Bulgaregie* leek, een kleine Bulgaar (blz. 132). Deze bijnaam klinkt in Groningse oren “typisch Drents”. In “Drènts liedtie” - een bekend en geliefd nummer - neemt De Bende van Baflo Bill Drenthe en het Drents een beetje op de korrel.³ Daarin zijn woorden als *Jannechie*, *zeunechie*, *refreinechie*, *koepleddechie* (coupletje) en *gasflezzechie* niet van de lucht. Ook uit een typisch op het Gronings gebaseerd pseudo-Drents werkwoord *inhakechien* wordt duidelijk dat De Bende het verkleiningselement *-echie* als zeer specifiek Drents ziet. Daarna volgen - maar in mindere mate - wat Nederlands aandoende telwoorden, de uitspraak van een dunne *-l-* (in het woord *grill* extra tot uitdrukking gebracht) en het persoonlijke voornaamwoord met voor Groningers komisch gebruik van *oe* in plaats van *ie* of *joe* (u of jullie). Overigens komt de verkleinende uitgang *-ie* (-je) en *-echie* (-etje) ook in Groningen voor, namelijk in de tegen Drenthe aan gelegen Veenkolonies en in de taal van de stad Groningen.

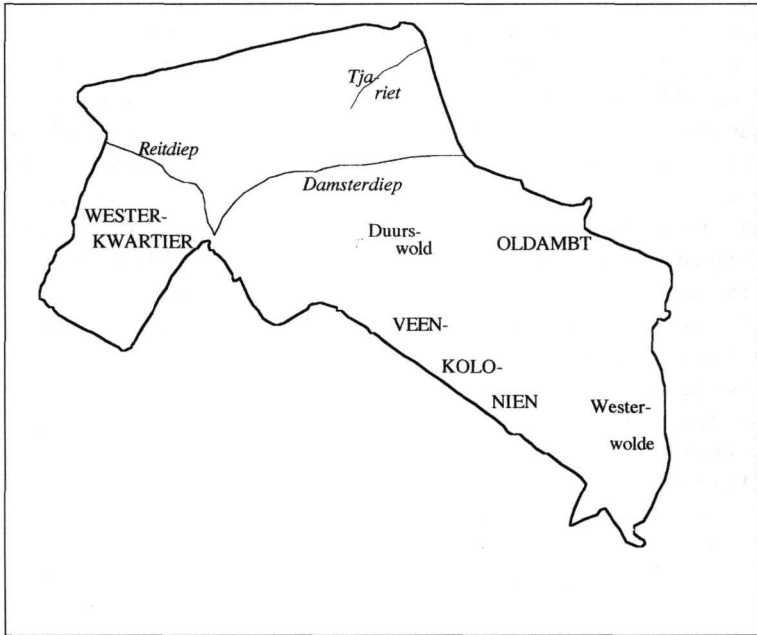
Het *liedtie* is uitzonderlijk: Groningse liedjes gaan nooit over een andere, zelfs niet over een aangrenzende taal. Ede Staal - op taal gefocust als geen ander in de wereld van de Groningse muziek - heeft een enkele keer iets met het Fries gedaan. In het hilarische verhaal "Aaierboer"⁴ informeert zwager Sjoerd uit Sneek in hoorbaar Fries Nederlands naar de legkwaliteiten van de kippen want wat zij voortgebracht hebben "binne fan die fijne eier". En op de dubbel-cd *Hear my Song/As t boeten störmf*⁵ maakt Ede Staal een enkel uitstapje naar het Fries. Desondanks: veel gaan de Groningers niet over de provinciegrens, althans voorzover aan de taal te horen. Dat is intraprovinciaal niet anders met de paar isoglossenbundels die er voorkomen. In de Groningse letterkunde zijn er enkele voorbeelden van te vinden dat binnen een verhaal meer dan één dialect van binnen de provincie gebezigd wordt, maar het blijven werkelijk uitzonderingen.⁶ Waarom toch? Naar het noorden is het logisch door de Waddenzee; naar het oosten is dat door de landsgrens misschien voorstelbaar; maar het blijft een raadsel waarom binnen Groningen kennelijk zo weinig hoorbare sporen bestaan van contact met Fryslân en Drenthe. Daar is het grote woordenboek van Ter Laan overigens een onderstreping van, want Drents en Fries spelen daarin een minimale rol. Werkelijke distantie begint in Groningen kennelijk bij de volgende provincie en de staatsgrens.

1. Spetzinnen in Ter Laan

Is de provincie Groningen dan feitelijk een dorp dat onvoldoende affectie heeft met de spetzinnetjes van het soort waar de SND het thema voor deze Dialectendag in zocht? In ieder geval is er maar met enkele en niet-buikbare inzendingen gereageerd op de oproep om ermee voor de dag te komen.⁷

K. ter Laan is de auteur van het grootste Groninger woordenboek. Hij legde niet alleen veel van zijn moedertaal vast maar ook van andere terreinen waaronder de volkskunde (zie z'n *Folkloristisch woordenboek van Nederland en Vlaams België*). Desondanks vinden we in het *Nieuw Groninger Woordenboek*⁸ niet veel rijmpjes of andere vaste wendingen waarin de ene streek de taal van de andere op het oog heeft. Ik heb daarin het volgende gevonden, alfabetisch naar het trefwoord. (Enkele afkortingen zijn omwille van de leesbaarheid opgelost en een vertaling is soms toegevoegd.)⁹

Alle Groningse regio's zijn daarmee minstens één keer vertegenwoordigd (zie kaart 1)

KAART 1: Globale gebiedsindeling

- (1) Onder *brog*, *brogge* (blz. 137):
 “Op ’t Hl. vraagt men spottend aan de Wòldjers: *Hest ’t ook in de rogge of bist nòg goud vlogge? Din lust zeker ook nog wel n brogge?*” (Heb je het ook in je rug of ben je nog behoorlijk vlug? Dan lust je zeker ook nog wel een boterham?) “Hl.” is Hogeland, Noord-Groningen.
- (2) Onder *goen*, *goenent* (westelijk Westerkwartier, blz. 266):
 “= *gounent*. Ook als enkelvoud: *der is nòg wel goenent ien!* (er is nog wel wat (koffie) in). Zo spotten de *Overdaipsters* met de taal van het W.K. Te Oldehove *gonment*, evenals over ’t Diep.” *Overdaipsters* heeft betrekking op bewoners m/v aan deze of gene zijde van het Reitdiep, een water tussen de stad Groningen en Zoutkamp, Noord-West Groningen. Wat Ter Laan *’t Diep* noemt is dus het Reitdiep en vormt de oostelijke begrenzing van het Westerkwartier (W.K.).

- (3) Onder *Tjariet* (blz. 934), een water in Noordoost-Groningen: “waterloop, scheiding tussen Fivelgo en Hunzingo; tussen de gemeenten Bierum en ’t Zand aan de oostzijde en Uithuizermeeden en Kantens aan de westzijde. Ook TJOARIET. *Scheuveln op Tjoariet en Lutjeriet*. Ten W. van de Tjariet zegt men *wiend, kiend, ien, spient*; ten O. *wind, kind, in, spint*. Aan de Westzijde zegt men *oap* en *hond*; aan de Oostzijde hoort men ook *hoap* en *ond*. Ook is de Tjariet de grens van ’t Hunzingoër veeslag, de *swaartbloarde kòien* (zwarte blaarkoppen). (...) Dit is de *Grote Tjariet*. Evenwijdig daarmee ten zuiden er van loopt in de gemeente Bierum de *Lutje Tjariet* of *Lutje Riet* door ’t *Gòdlinzer* en *Spiekster Boetendieks* door de Oostpolder naar de Eems. Beide waterlopen dienen alleen voor afwatering.”

- (4) Onder *uut* (blz. 964-965): “(W.K., Haren, Vk.) = *oet*. *Uut en tuus en bie diek op en del*, zo spotten de *Overdaipsters* met de taal van ’t W.K. Ze vergissen zich; ’t is *bie de diek*. (...)” Vk. staat voor Veenkoloniën (ook *Veenkolonies*), het Gronings-Drentse grensgebied aan de gedeelde oostelijke provinciegrens¹⁰.

- (5) Onder *Vislait* (Visvliet, blz. 1014):

*“De Vislieter bellen
Zeggen van zellen en wellen;
De Boeremer bollen
Zeggen van zollen en wollen;
De Kollemer luden
Zeggen van zuden en wuden.*”

Of ook:

*Zellen en wellen
Zeggen Vislieter lellen;
Zòllen en wòllen
De Boeremer snòllen;
Zuden en wuden
De Kollemmer luden.*”

- (6) Onder *wòl* (Westerwolde, blz. 1094):

“= wel. Vandaar spottend:
*Ontje nich, ontje wòl,
Zo proaten ze op Westerwòl.*”

Dat betekent dat de gegevens van Ter Laan betrekking hebben op achtereenvolgens

- (1) de overgang tussen Noord-Groningen en het noordelijke deel van Oost-Groningen
- (2) en (4) het Reitdiep als taalgrens
- (3) een isoglossenbundel die in Noordoost-Groningen te vinden is
- (5) de Fries-Groningse grens
- (6) Westerwolde.

2. Ter Laans spotzinnen nader bekeken

De inhoud van de zinnetjes uit Ter Laan heeft achtereenvolgens te maken met observaties op de volgende taalkundige deelterreinen.

- (1) fonologie (de tegenstelling -u- vs -ó- en het gebruik van de slot-sjwa die soms niet alleen aan het eind van een zelfstandig naamwoord maar ook na een bijvoeglijk naamwoord of bijwoord optreedt)

Het eerste is een bekend verschijnsel binnen Groningen, het komt vooral voor vóór een direct volgende keelklank, zoals bijvoorbeeld ook bij *bukken vs bokken* (bukken). In de *RND* deel XVI is in zin 106 te zien dat plaatsen in het Oldambt zoals Scheemda (C 128), Midwolda (C 129) en Finsterwolde (C 131) *brogge* of *brog* zeggen. De slotklank is niet precies te bepalen als gevolg van mogelijke assimilatie aan het volgende woord, 'afvaren'. Maar bij zin 66 wordt telkens *keze* (kaas) geantwoord, in tegenstelling tot nabij gelegen plaatsen als Schildwolde (C 119) en Wagenborgen (C 85) waar sjwaloos *kees* genoteerd staat. Tegelijkertijd wordt in deze twee plaatsen een sjwaloze vertaling van 'brug' gegeven, maar wel beide malen in twee varianten, zowel *brog* als *brug*. Die variatie ontbreekt in het niet-apocoperende gebied en zo lijkt het er op, dat de niet-Nederlandse slot-sjwa een conserverende invloed uitoefent op de belangrijkste klinker van het betrokken woord.

Het bijzondere van de gegeven zinnen is tweërlei.

- In de eerste plaats de aanduiding *Wòldjers*, een aanduiding voor inwoners van de Woldstreek, Ter Laans eigen geboorteregio, de gemeente Slochteren. Vrijwel overal in die streek wordt de slot-sjwa nu juist niet gebruikt.

- Ten tweede is opmerkelijk dat uit de variant *vlogge* (vlug) blijkt dat de sjwa ook gebruikt wordt in predicatieve positie (dat gebeurt bij een beperkt aantal adjectieven en adverbia, zoals *dichte* (dicht), *vaaste* (vast), *dele* (omlaag) e.d.).

Het lijkt erop dat de geografische aanduiding in deze zin *Wôldjers* niet juist is: iets oostelijker, voor de taal van de Oldambtsters, past de uiting daarentegen wèl goed.

(2) lexicologie+fonologie (*goenent* maar in een ongebruikelijke functie)

De geografische oppositie van het type *goed vs goud* (goed) in het Westerkwartier is een bekend fenomeen, ook al blijkt dat niet uit een vaste, wat spottende vaste lexicale verbinding. Het bijzondere is tegelijkertijd de mogelijkheid van het gebruik van *goenent* als onbepaald, weegbaar voornaamwoord (iets) terwijl het elders of meestal een onbepaald hoofdtelwoord (sommige(n)) is dat zich juist niet laat combineren met een *mass noun*.

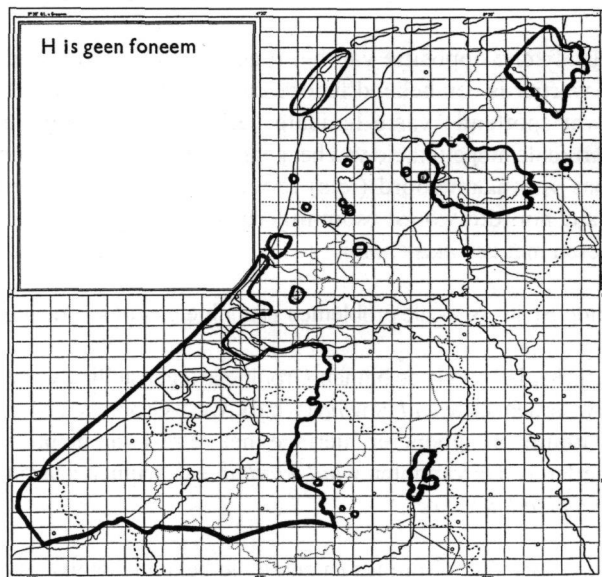
(3) fonologie (-ie- vs -i-, de problemen van initiële h- of -ʰ-, de glottisslag)

In ruime kring bekend is de binnen-Groningse tegenstelling van een klein groepje woorden als *wiend vs wind* (wind). West-Groningen en bijna heel Noord-Groningen opponeren hiermee met de rest van de provincie èn het Nederlands. De varianten *wind, kind, in* e.d. winnen daarom terrein op *wiend, kiend, ien* e.d.

Allerminst specifiek Gronings (men zie de bekende deelkaart achterin gevoegd bij Weijns *Algemene Dialectologie* (Assen 1966), “H is geen foneem”) (zie kaart 2) is de kwestie van de handhaving van de anlautende h-. Ook in aangrenzende gebieden is de kwestie bekend, vergelijk noties als *dropping aitches* (Engels) en *h muet of muette* (Frans). In Reker 1983 heb ik voorgesteld de weglating van de h-, althans wanneer niet door assimilatie veroorzaakt, niet te zien als een elisie maar een vervanging door een glottisslag, een klank die in de Westerse talen veelal niet geschreven wordt (behalve bijvoorbeeld in een woord of naam als *coöperatie, Kanaän* e.d. Vergelijk woorden als *radio en ruïne* waar een -j- en een -w- worden uitgesproken die niet geschreven staan.) Dat impliceert dat een normale lettergreep altijd begint met minstens één medeklinker en dat een zogeheten lege *onset* (het consonantische begin

van een lettergreep) dus uitgesloten is. Dat verdraagt zich prima met de observatie dat de weglating van de h- ook vaak hypercorrect gebruikt wordt: glottisslag en h- strijden soms op dezelfde manier tegen elkaar als de s- en de z- wel eens doen.¹¹

Weijnen 1966 heeft er onder andere op blz. 248-249 aandacht aan geschonken, waaronder de (niet nader aangeduide) opinie van Kloeke die meent dat de h-loosheid door schippers en ontginners van het veen naar het noordoosten is gebracht (blz. 249).

KAART 2: "H is geen foneem" (overgenomen uit Weijnen 1966)

(4) fonologie (-uu- vs -oe- en *del* vs *deel*)

De tegenstelling -uu- vs -oe- komt in woorden als *huus* vs *hoes* (huis) binnen Groningen voor in het hele gebied dat grenst aan Drenthe.

Deel (neer, omlaag) kan in het Westerkwartier net als in het Fries *del* luiden. Bijzonder is de duidelijke correctie die Ter Laan hier formuleert: de Hogelandsters spreken zelf van *bie diek deel* (bij de dijk neer), in het Westerkwartier is het *bie de diek del*. Omdat hij dat niet vaak op deze wijze doet, lijkt het waarschijnlijk dat hij de correcte versie ontleent aan

dr. W. de Vries, zonder in dit geval diens naam te noemen. De Vries heeft Ter Laan zeer veel materiaal verschaft voor een deel van het Westerkwartier.

(5) fonologie+morfologic (de kwestie van de verleden tijd van de hulpwerkwoorden *zullen en willen*)

Of het momenteel in alle opzichten zo is dat de in het rijmpje weergegeven feiten kloppen, doet eigenlijk niet zo veel ter zake. Blijkens de informatie in het Friese *RND*-deel (XV, met name zin 101) is het aannemelijk dat er historisch juiste gegevens gebruikt zijn.

(6) fonologie (opnieuw het punt van de initiële h- of -ʰ-, de glottisslag) en lexicologie (*nich* en *wol*, het laatste is ook als een klinkervariant op te vatten van *wèl*)

De kwestie van de h- tegenover de glottisslag is eerder genoemd onder (3). *Nich* (niet) en *wol* (wel) (of *jawol* (jawel)) zijn de voornaamste woorden die over de grens van het Westersoldse gebied in de rest van Groningen geraakt zijn. Op beide onderwerpen kom ik terug.

Duidelijk is dat de attentie voor het andere in de taal van de nabije medespreker van het Gronings, tenminste voorzover dat blijkt uit de tot dusver gevonden overgeleverde feiten, bij uitstek gericht is op het fonologische aspect (en dat zal ook uit andere bijdragen in deze bundel blijken).

3. Slagzinnetjes op de Amsterdamse vragenlijst van 1947

Wij, in Groningen, kunnen Weijnen dankbaar zijn voor zijn plan - en 'de dialectencommissie' in Amsterdam voor de daaraan verleende medewerking - om gegevens omtrent het bewustzijn van dialectverschil uitdrukkelijk te verzamelen, voorzover naar voren komend uit de bedoelde spotzinnetjes. Langs deze weg heeft de provincie Groningen tenminste ook data naast de toch sobere feiten van Ter Laans woordenboek, al zijn ze meer dan een halve eeuw oud. Op de Amsterdamse lijst van 1947 zijn er in totaal 135 Groninger inzendingen binnengekomen.

Bijzonder is dat Ter Laan zelf aan die enquête heeft meegedaan, door voor zijn geboorteplaats Slochteren in te vullen en door anderen aan te

sporen er aan mee te werken, zo blijkt uit een enkele vulpen-aantekening op een ander formulier. Hoeveel bewustzijn had Ter Laan zelf van dialectverschil, toen hij zijn inzending gereedmaakte? Kennelijk was het in dat opzicht in Slochteren slecht gesteld: Ter Laan vult op het betrokken onderdeel niets in, zelfs niet die *vlogge*-zin uit het woordenboek, die misschien wel afkomstig geweest is uit zijn eigen Noord-Groningse familie. Daarmee maakt Ter Laans bijdrage deel uit van precies 100 inzendingen die helemaal niets, of wel iets anders, maar feitelijk geen slag- of spozinnetjes of rijmpjes bevatten. Bijna driekwart geeft in dit opzicht niet thuis!

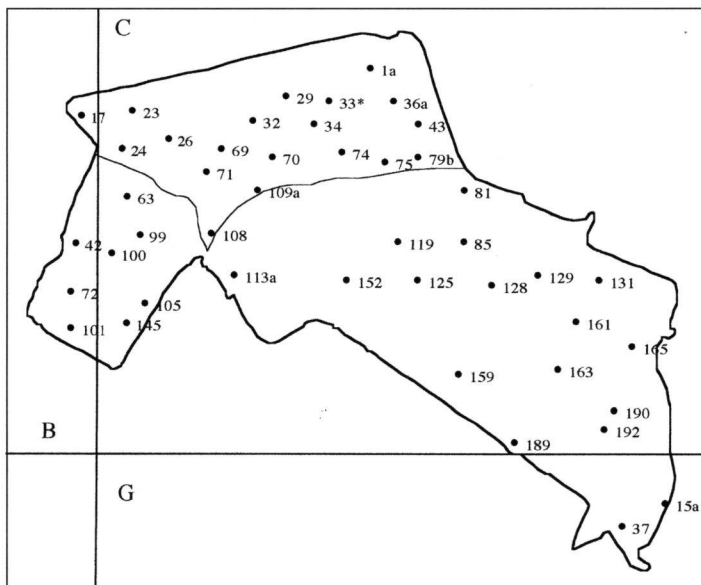
In de resterende 35 inzendingen worden er in totaal 44 keer taalverschillen genoemd. In afnemende frequentie zijn dat deze:

1. het probleem van de begin-h (9x genoemd)
2. de woorden *nich* en *jawol* (in Westerwolde) (8x genoemd)
3. en 4. een zinnetje met woorden als *wuden*, *luden* en *suden* in de Friese grensstreek; *uut*, *huus* e.d. in plaats van *oet* (uit) en *hoes* (huis) (7x genoemd)
5. iets met blote *bienen* op *stienen* (blote *benen* op *stenen*) (4x)
6. *ien*, *kien* en *spient vs in*, *kind* en *spint* (inhoudsmaat) (3x)
7. en elk 1x: *jim*, *jimmensen* (jullie);
knau-knau-sprekers;
k wiet niet (ik weet het niet);
het verkleinwoord op -ie;
de oa-klank in *voor*
en de oo-klank in *ook*.

De meergenoemde gevallen worden alle bij Ter Laan gevonden en dat onderstreept de informatieve waarde van dit woordenboek. Het zinnetje met 'blote benen' meldt hij overigens terloops onder het lemma *Vrais* (Fries) (blz. 1032): "*Hei steit met de blote bieten op de kòlle stienen = hai staait mit blode bainen op de kòlle stainen.*" Zoals gemeld, Wobbe de Vries was voor Ter Laan de belangrijkste informant aan gene zijde van het Reitdiep en hij citeert hem aansluitend met diens mededeling "dat dit klankstelsel niet onder invloed van 't Fries staat".

In Groningen komt de -ie- in deze woorden alleen voor in het B-gedeelte van de indeling van Klocke-Grootaers, dat wil zeggen ten zuiden van het Reitdiep. In het Friese RND-deel treffen we *stienen* (stenen, aarden) alleen aan in Grijpskerk (B 42), Grootegast (B 72) en Marum (B 101). Verder oostelijk is het *stenen of stainen*, ook als we ten westen van het

Reitdiep blijven. Alleen bij Niekerk (C 100) heeft Sassen een dubbele vorm genoteerd, *stenen of steinen*. De zin in het materiaal van 1947 met *bienen en stienen* komt uit de directe nabijheid ervan: Diepswal (C 144x), Oostwold (C 103), Midwolda (C 105). Bijzonder is de verwijzing vanuit Grootegast naar Zevenhuizen voor het gebruik van de betrokken woorden: in Grootegast zelf worden ze wel, maar in Zevenhuizen (C 145) juist niet zo gebezigd.

B 17 Zoutkamp	C 32 Baflo	C 74 Stedum	C 109a Garmerwolde	C 159 Veendam
B 42 Grijskerk	C 33* Rottum	C 75 Loppersum	C 113a Onnen	C 161 Winschoten
B 72 Grootegast	C 34 Middelstum	C 79b Tjamsweer	C 119 Schildwolde	C 163 Oude Pekela
B 101 Marum	C 36a Zijdijk	C 81 Weiwerd	C 125 Zuidbroek	C 165 Bellingwolde
C 1a Roodeschool	C 43 Bierum	C 85 Wagenborgen	C 128 Scheemda	C 189 Stadskanaal
C 23 Kloosterburen	C 63 Oldehove	C 99 Zuidhorn	C 129 Midwolda	C 190 Wedde
C 24 Leens	C 69 Winsum	C 100 Niekerk	C 131 Finsterwolde	C 192 Onstwedde
C 26 Eenrum	C 70 Bedum	C 105 Tolbert	C 145 Zevenhuizen	G 15a Wessingstange
C 29 Warffum	C 71 Adorp	C 108 Groningen	C 152 Hoogezand	G 37 Ter Apel

KAART 3: Namen en plaatsen in Groningen naar RND 15 en 16

In datzelfde gebied wordt *jim* (jullie) gebruikt, zij het in een ruimer deel van het Westerkwartier dan *stienen*. Zin 94 van de RND, “Ik weet niet waar ik hem moet zoeken”, is een geschikt middel om te zien hoe het staat met de realisering van *weten* en *niet* in Groningen, een vraag waar Ter Laan niet uitdrukkelijk op in gaat. We kunnen ons beperken tot het deel dat op de kaart links ligt van het Reitdiep. Omdat we eerder *gourent* en *goenent* tegenkwamen, is dit zinnetje met zijn herhaalde -oe-extra geschikt om zijn sjibboletkarakter:

	weet	niet	zoeken	moet
Oldehove (C 63)	<i>wait</i>	<i>nait</i>	<i>zuiken</i>	<i>mout/mót</i>
Zuidhorn (C 99)	<i>wait</i>	<i>nait</i>	<i>suiken</i>	<i>mót</i>
Niekerk (C 100)	<i>weet/wiet</i>	<i>niet</i>	<i>soeken</i>	<i>moet</i>
Zevenhuizen (C 145)	<i>wiet</i>	<i>niet</i>	<i>suken</i>	<i>moet</i>
Grijpskerk (B 42)	<i>wiet</i>	<i>nooit</i> ¹²	<i>soeken</i>	<i>moet</i>
Grootegast (B 72)	<i>wiet</i>	<i>niet</i>	<i>soeken</i>	<i>moet</i>
Marum (B 101)	<i>wiet</i>	<i>niet</i>	<i>suken</i>	<i>moet</i>

Langs deze weg zijn we via de gegevens voor ‘zoeken’ toevallig getuige van een interessant ontbrekend spozinnetje: de toch duidelijk hoorbare variatie in het Westerkwartier tussen *gruun*, *groen* en *gruin* die er als het ware in drie stroken van zuid naar noord gerealiseerd wordt. Alleen vanuit het zuidelijke Nuis wordt op *groen* voor Grootegast gewezen èn door dezelfde persoon: Van iemand uit Zuidhorn en omgeving zegt men vaak ‘*hij proat wat gruin*’.

Vanuit diezelfde plaats (bij Marum gelegen in het Zuidelijke Westerkwartier)¹³ worden de Noord-Groningers aangeduid als ‘knau-knau’-sprekers. Er is alle reden om aan te nemen dat dit ‘knauwen’ in de eerste plaats betrekking heeft op de uitspraak van -ou- in die woorden waar het zuidelijke Westerkwartier een -oe- gebruikt, zoals in *moeten*.

4. Twee kleinere kwesties: -oo- en -oa-

De klanken die we in normaal schrift weergeven met -o- en -oo- roepen in Groningen nogal ‘es iets op. Zoals het oude, op school gebruikte, leesplankje van Hoogeveen liet zien, horen sommige mensen dat een woord als *bok* een andere klinker bevat dan *hok*. Het aantal sprekers dat het onderscheid maakt, neemt wel af maar nog steeds horen en zeggen

mensen in Noord-Nederland *hòk* met een lagere vocaal dan *bók*. De hogere, meer gesloten klinker in *bok* ligt vlak bij die uit *boek*, terwijl de lagere, opener vocalen van *hok* en *hak* juist dicht bij elkaar liggen. Op dezelfde manier ziet iedere Nederlander dat de klinker van *oor* en die van *ook* wel gelijk geschreven worden, maar hij hoort dat ze desondanks niet identiek klinken. (De -oo- van *oor* is overigens de iets verlengde klank van *bók*. De -o- van het op z'n Frans uitgesproken *corps* is de verlengde vorm van *hòk*.) Kinderen die leren lezen, merken dat ze bij *mees* de -ee- net iets anders en niet alleen korter uitspreken dan bij *meer* en dat is exact hetzelfde verschil als tussen *ook* en *oor*. Twee reacties uit 1947, 1) uit het westen en 2) uit het oosten van de provincie, vestigen de aandacht op beide laatste klanken.

1) “In het nabij Grootegast gelegen Stroobos heeft men wel een heel bijzonder dialect, hetwelk ook alleen in Stroobos gebruikt wordt. Wanneer er nu een inwoner van dat dorp aan het woord is, wordt er wel eens gezegd: *’t schaap leit doad in de sloat, hadd’n we ’m maar een stukje broad geef’n.*”

Het gaat dus om de drie woorden *doad* (dood), *sloat* (sloot) en *broad* (brood). Misschien zijn er feitelijk vier bedoeld geweest, als ook *schoap* genoteerd zou zijn. Alle vier kunnen ook dienst doen als grensmarkeerders tussen Gronings en Fries. Stroobos lag tot 1990 aan de Groningse zijde van de grens en is toen door een provinciale correctie Fries geworden.

2) “In Winschoten werden de bewoners van Finsterwolde geplaagd, door een eigenaardigheid in hun dialect na te bootsen, en wel het behouden van de zuivere oo-klank in de tweeklank -ooi- en vóór -r-.

Wat ’n mooie toorn! Houk soort mout ’t weezn?’ (...)

(Wat een mooie toren! Wat voor eentje moet het zijn?)

Die zuivere -oo-klank is dus de klinker van *ook* - voorzover nog niet verpoldernederlandst tot *auk* - terwijl voor de direct volgende -r- de hogere vocaal gebruikelijk is. Het is helaas niet mogelijk om via de *RND* na te gaan, of deze waarneming voor Finsterwolde (nog) klopt. Sassen legt in zijn inleiding duidelijk uit, dat hij een eigen lijn van optekenen heeft gevolgd bij de oa-klank voor een direct volgende -r-. Bevat het Nederlandse woord -aa- (bv. *baard*), dan noteert hij fonetisch de oa-klank. In een geval als *poort* schrijft hij meestal een -oo-. (blz. VIII).

5. De h- nogmaals

In Finsterwolde bevinden we ons in de ruime regio van Groningen waarvan bekend is dat er iets met deze (begin)klank aan de hand kan zijn. Het betreft een gebied dat als een ruimere of minder ruime lijn is op te vatten, tussen Spijk (even ten noorden van Delfzijl) en Veendam aan de Drents-Groningse grens. Toch is het bepaald niet zo dat voor alle daartussen gelegen plaatsen de kwestie van ‘het sukkelen met de h-’ aan de orde is. In verband met de zgn. *Schoolmeesterrapporten* van rond 1830 (waarin onderwijzers antwoorden gaven naar allerlei vragen over zaken uit de nabije omgeving waaronder de ‘platte taal’) heb ik de gegevens daaruit en die uit de *RND* samengebracht op een indicatieve verzamelkaart (Reker 1996). Maar de indruk die dat zou kunnen wekken, namelijk dat het hele aangegeven gebied er mee te maken heeft, is onjuist.

Sassen geeft onderaan bij de volgende plaatsen uitdrukkelijk aan dat ze er de h- niet uitspreken: Tjamsweer (C 79b), Weiwerd (C 81). Uit de genoteerde zinnen blijkt dat ook elders het geval te zijn. Het gebeurt minstens bij Wagenborgen (C 85), Scheemda (C 128), Midwolda (C 129), Finsterwolde (C 131), Hoogezand (C 152), Veendam (C 159), Winschoten (C 161) en Stadskanaal (C 189) te oordelen aan bijvoorbeeld de *RND*-zinnen 21, 24 en 82. Zuidbroek (C 125) en Oude Pekela (C 163) moeten we allicht als een overgang zien: enkele malen wordt de h- tussen haakjes genoteerd.

Maar Schildwolde (C 119) bezit dit talige kenmerk kennelijk niet en voor één plaats, Noordbroek (C 124), - evenzeer deel van hetzelfde gebied maar niet in de *RND* opgenomen - geldt ook dat de problematiek van de uitspraak van de h- daar klaarblijkelijk geen enkele kwestie vormt.

Het gaat hier ongetwijfeld ook om een sociale zaak. In de Groningse zinnen van de *RND* wordt er daarom lang niet steeds de nadruk op gevestigd en in de letterkunde duikt de kwestie van de h- vooral op wanneer dialectsprekers zich ‘vertillen’ aan het Nederlands. De succesvolle Veenkoloniale auteur Kees Visscher maakt er bijvoorbeeld regelmatig gebruik van, waaronder in zijn *Zo dag en deur 2*. In het verhaal “Lewaai” (1989: 84-86) laat hij een vriend een gymleraar imiteren en *om’oog* (omhoog) en *die harmen* (die armen) zeggen. Maar dat gebeurt in het ABN. In het Gronings spreekt hij juist normaal.

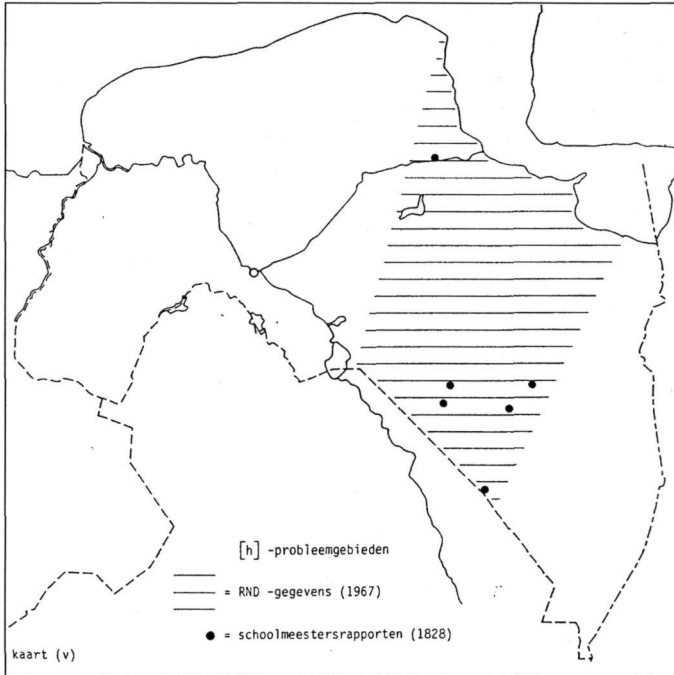
Westerwolde gebruikt volgens de studie van Veldman (1992: 135) de h-. Dat maakt het tekstje van Ter Laan over “*Ontje nich, ontje wòl, Zo proaten ze op Westerwòl.*” bijzonder. De betekenis daarvan is ontegenzeggelijk ‘hondje niet, hondje wel, zo praten ze in Westerwolde’ maar over het weglaten van de h- in deze regio zijn dus nauwelijks gegevens bekend. Een tweede vraagteken bij het zinnetje is de persoonsvorm *proaten*. In een inleiding op de uitgave van het werk van de belangrijkste en productiefste Westerwoldse schrijver J.H. Neuteboom (Luth 2001) heb ik geschreven over de verbale variatie die er in deze regio kennelijk mogelijk is, maar een sterk werkwoord kan er in de tegenwoordige tijd heel goed een meervoud op -t- hebben. Wat in het zinnetje geconstateerd had kunnen worden, nl. *proat ze* als specifieke Westerwoldse meervoudsvorm, ontbreekt er in maar een missende h- hadden we er nu juist niet in verwacht.

De h- is op de rechterhelft van de kaart van Groningen een *issue*. Ter Laan schenkt er ook op diverse plaatsen van het *Nieuw Groninger Woordenboek* aandacht aan. Daarvan tot besluit van deze paragraaf een aantal illustraties:

s.v. *aaichie* (blz. 2): “*ʔ haaike*, waar men de *h* niet uitspreekt. *ʔ Aaichie noa de wind hangen.*” (De huik, in zijn verkleinde vorm in het Veenkoloniale Gronings.)

s.v. *Spiekster* (blz. 851): “= 1. inwoner van Spiek; 2. in Hunzingo de naam voor iemand, die met de *h* sukkelt. De Tjariet is namelijk de scheiding tussen de streken, waar de *h* al of niet behoorlijk uitgesproken wordt.”

s.v. *H.* (blz. 285): “wordt in de Vk. vaak uitgesproken, waar hij niet hoort en weggelaten, waar hij in de verwante Hollandse woorden wel voorkomt. Dit verschijnsel ook in 't Old. en Fivelgo, tot aan de Tjariet; zie *Spiekster*. Een brief aan Mr. S. te Winschoten werd bezorgd aan zijn goede adres: Mr. Hesse. Ter onderscheiding noemt men de *a* “lutje a” en de *h* “grote a”.” (De naam van de letter s luidde eertijds “esse”.) “Vk.”: Ter Laans afkorting voor Veenkoloniën.

KAART 4: Problematische h- in 1828 en in de RND

6. Uut en thuis.

Is de tegenstelling tussen bijvoorbeeld de realisering *huus* versus *hoes* (huis) een bijzondere? Het is een door het hele land voorkomend geval waar in het voetspoor van de klassieker “Hollandsche Expansie” van Kloeke veel aandacht voor bestaan heeft.

Het is daarom opmerkelijk dat de verzamelde spozinnetjes op één uitzondering na alleen maar reppen van *uut* en *huus*. De ene keer dat het gaat over *oet* en *hoes* is het antwoord afkomstig uit Aduard (C 68), dat juist binnen het Westerkwartierse *huus*-gebied ligt maar overigens nauwelijks Westerkwartiers aandoet. In de nabijheid van het andere Groninger *huus*-areaal, de Veenkolonies, leeft deze tegenstelling kennelijk minder sterk: vanuit Scheemda (Oldambt) en Wedde (Westerwolde) wordt

er even aan gerefereerd, onder meer met verwijzing naar Pekela (dat zal Nieuwe Pekela (C 187) zijn). Sassen (*RND XVI*) wijst er in zijn toelichting op de opname van Oude Pekela (C 163) op, dat het lokale dialect er ‘fatsoenlijker’ wordt. Dat illustreert hij onder meer met de verandering van *hoes* naar *huus*.

Het is zowel bijzonder dat de zinnnetjes vooral wijzen óp en dus afstand nemen van *huus*, als dat er zo vaak het begrip *schiehuus* (wc) in voorkomt, naast een niet-samengesteld *huus*. De keuze van het eerste voorbeeld kan toch niets anders dan een negatieve uitdrukking suggereren. Het lijkt het meest reëel te veronderstellen dat dit te maken heeft met niet altijd uitgesproken opinies omtrent het ‘beste’ Gronings.¹⁴ In dat verband lijkt het geen twijfel dat *hoes* Groningser gevonden wordt dan *huus*.¹⁵ De conclusie van een onderzoek naar de houding van sprekers van het Gronings tegenover de verschillende varianten van hun eigen taal komen hierop neer:

“1. Ongeveer een vijfde (21%) is van oordeel dat er “een beste Gronings” bestaat, vrijwel steeds onder verwijzing naar een bepaald gebied waar dat gesproken wordt.

2. Van deze groep wijst gemiddeld 80% in dit verband op de eigen regio als locatie voor dat beste Gronings.

3. Uitgesplitst per herkomstregio blijken er duidelijk verschillen te bestaan: Noord-Groningers wijzen voor het beste Gronings verreweg het sterkst naar hun gebied, West en Stad naar verhouding niet of nauwelijks. De Veenkolonies en het Oldambt nemen hierbij een middenpositie in.

4. Naarmate een regio minder naar zichzelf verwijst voor het beste Gronings, wijst het meer naar het Hogeland als zodanig: 73% vanuit de Stad, 55% vanuit het Westerkwartier.

Noord-Groningen is niet alleen in eigen ogen de regio die het meest in aanmerking komt voor het predicaat “beste Gronings”, vanuit alle andere onderscheiden gebieden wordt daarnaar het meest verwezen, tenminste àls er verwezen wordt en dat is op het geheel van het aantal reacties dus maar een klein aantal.” (Reker 1999: 56)

7. Ien en kiend

In Noord- en West-Groningen wordt *ien* en *kiend* gezegd waar de rest van de provincie *in* en *kind* gebruikt. Door de klinker hebben we in deze woorden een van de hoorbaarste overeenkomsten tussen het Fries en het Gronings. Omdat West- en Noord-Groningen in dit opzicht een eenheid vormen, komen de spozinnetjes uit het gebied dat even over de oostelijke zijde ligt van de betrokken grens.

Uit Usquert (C 30), centraal Noord-Groningen, wordt het volgende gemeld: “Moeder zei - om taal van Adorp en Sauwerd te karakteriseren: “*In, kind en spintvat. Komt in huus en kalt wat.*” (In, kind en voorraadvat. Kom in huis en praat wat.) i.p.v. *Ien, kiend en spientvat. Kom ien hoes en proat wat.*”

Daaruit zien we niet alleen die *ie/i*-tegenstelling maar ook nog drie andere gegevens:

- Het gebruik van de gebiedende wijs meervoud door de moeder. In de taal van de zoon is deze vervangen door een enkelvoud. Dat is in overeenstemming met de algemene ontwikkeling binnen het Gronings en dat is niet los te zien van dezelfde verandering die het Standaardnederlands doormaakte.

- Het gebruik van een werkwoord *kallen* (praten) door de oudere persoon (de moeder), door de zoon vervangen door *proaten*.

Ter Laan (1952: 374) bevat een door hem als ‘kinderdeuntje’ aangemerkte tekst die niet precies gelokaliseerd is maar grote overeenstemming vertoont met het spozinnetje:

*Kiend, wiend, spientvat,
Kom ien hoes en kaal wat,
Achter deur staait zoepentien*

*Mit n nap er ien,
En drink wat.*

Kind, wind, spintvat,
Kom in huis en praat wat,
Achter de deur staat een
karnemelksvat
Met een nap erin
En drink wat.

- De veronderstelling dat in Adorp en Sauwerd *huus* gezegd wordt (dat klopt althans voor Adorp) en dat daar ook *in, kind* e.d. gebezigd wordt. Dat laatste lijkt sterk twijfelachtig op basis van de bekende gegevens

en het onderstreept opnieuw dat de betrokken zinnestelsels niet altijd in alle opzichten een correcte weergave van de realiteit hoeven te zijn.

8. Nogmaals Westerwolde

De gegevens voor Westerwolde komen vooral (maar niet uitsluitend) neer op aandacht voor de woorden *nich* (niet) en *jawol* (jawel). Voor we de variatie daarvan nader bekijken, is het zinvol te wijzen op een binnen deze bijdrage nieuw verschijnsel. De gevraagde zinnestelsels en rijmpjes werden tot dusver steeds gebezigt om naar een ander gebied te wijzen. In deze paragraaf komt het enkele malen voor, dat gegevens verstrekt worden over hoe juist ánderen de taal van de regio van de informant karakteriseren.

Dit is er geantwoord op de vragenlijst van 1947 met betrekking tot de taal van Westerwolde en vanuit plaatsen die deels wel maar deels ook niet in dat gebied liggen (niet: Nieuwolda, Veendam, Oude Pekela):

Mededeling

Afkomstig uit

<i>Westerwolde: 't laand van nich en jewool.</i>	Nieuwolda C 122
<i>Nich en wat schol.</i>	Veendam C 159
<i>Nich en jawol. En wat skól dat nou?</i>	Oude Pekela C 163
<i>Nich en jawol en wat zol dat tan.</i>	Onstwedde C 192
<i>Mouder mag 'n brugge.</i>	
<i>Nich en jewol en wat schol dat tan.</i>	Vlagtwedde C 193
<i>De krein nein over de heide.</i>	
<i>Nich en jawool en wat schol dat dan.</i>	Sellingen G 15 (2x)
<i>Nich en joawol, wat zolle mie dat?</i>	Mussel G 15*

Tegenover de eenstemmigheid met betrekking tot *nich* (niet) zien we variatie bij *jewool*, *jawol*, *jewol en joawol*. Maar de afwisseling in het soms volgende hulpwerkwoord (zou) is groter en interessanter, te weten *schol*, *skól*, *zol*, *zolle*. De laatste vorm zal de meest aan het Nederlands en het aanliggende Gronings aangepaste zijn, de oudere varianten hebben zich via de vaste verbinding iets gehandhaafd. De zojuist genoemde

Westerwoldse auteur Neuteboom (1865 - 1929) schrijft nooit *skol*, enkele malen *zol*, maar voor het overige altijd *schol* en laat op hetzelfde punt dus ook variatie zien.

De aanvullingen na *nich* en *jawol* betreffen vooral duisterder zaken. Vanwaar die toevoegingen achter zou: *dat nou, dat tan en dat dan?* Waarom soms de vraag aan moeder om een boterham ('Mouder mag 'n brugge'), soms vrijwel helemaal onbegrijpelijk zoals in de langere tekst uit Oude Pekela:

*Mudder mag 'k 'n brudder?
Nich, doe henne.
Nich, doe bladder op de teune.
Want die henne mot gras hebbe.
Anders legt ie nie.*

(De vertaling hiervan is problematisch, misschien komt het deels hier op neer: Moeder, mag ik een boterham? Nee, uilskuiken. Een kip moet gras hebben, anders legt ze niet.)

De toevoeging uit Vlagtwedde over het Onstwedders is daarentegen begrijpelijk: '*De krein nein over de heide*' (De kraaien naaien ertussenuit over de heide). Daarmee wordt de opvallende uitspraak van de diftong -ij- gememoreerd in een overigens ai- of aai-gebied.¹⁶ Ook binnen Westerwolde was er kennelijk uitdrukkelijk geregistreerde taalvariatie.

9. Afsluiting

Lastig is het om op grond van de gegevens van één provincie de dialectologische waarde van de spotzinnnetjes te beoordelen. Volgens Wobbe de Vries was die waarde klein. Onder het eerder geciteerde *Vislait* schrijft Ter Laan: "Dr. de Vries tekende er bij aan: een staaltje van wat zoveel volksversjes waard zijn. In Visvliet zegt men *willen*; *zollen* en *wollen* zegt men overal, maar is verleden tijd; *zuden* en *wuden* zijn Stadsfriese vormen. *Luden* voor *lu* zegt men nergens." Elders was het (naar alle waarschijnlijkheid) diezelfde De Vries die een onjuistheid in een zin opmerkte (die van *bie (de) diek del*), terwijl Ter Laan dat elders tweemaal naliet (zie noot 9, respectievelijk *bist* vs *bis* en *vlogge*). Op enkele andere plaatsen is er ook enige twijfel omtrent de precisie van de

observatie geuit. Dat kan overigens ook te maken hebben met het voortbestaan van een oudere, later verdwenen vorm. Daarnaast constateerden we veel variatie in de zinnen die betrekking hebben op het Westerwolds, het bijzonderst gevoelde dialect binnen Groningen.

Het lijkt toch een duidelijke onderstreping van de waarde van deze spotzinnnetjes, die zo vaak het fonologische gebied betreffen: enerzijds wordt iets met precisie geconstateerd, maar diezelfde nauwkeurigheid kan in dezelfde zin in andere opzichten ontbreken.

De spot- of slagzinnnetjes hebben een bereik dat ik als “middellang” zou willen aanduiden. *Te ver* betekent in dit verband ‘aan gene zijde van de provinciegrens’. En zoals we aan het begin al zagen, is het lokale niveau te nabij en daar wordt wel scherp gekeken maar niet geluisterd. Bovendien hebben althans de voorbeelden van deze provincie telkens geen betrekking op een plaats maar op een streek, zodat we ze - voorzover bedoeld als spotzinnnetjes - als *regiofaulismen* kunnen aanmerken.

De SND heeft het oudere materiaal boven water gehaald en probeerde daarnaast nieuwe gegevens te verzamelen. Het is niet de bedoeling geweest, de dialectsprekers te prikkelen om bijvoorbeeld in wedstrijdverband creatief om te gaan met de eigen streektaal en uit te nodigen om eigentijdse rijmpjes te verzinnen. Voor Groningen zou het volgende daarbij hulp hebben kunnen bieden.

(1) De taal van de stad Groningen ontbreekt geheel in de data. Niemand wees op het voorkomen van bekende sjibbolets als *vèr* (e.d.) (vier) of *dou* (jij) in het stedelijke Gronings. Ook het vooral daar duidelijk hoorbare -ò- in woorden als *voak* (vaak) e.v.a. is bijzonder, aangezien in de provincie wel enkele malen geattendeerd is op incidentele zaken in kleine plaatsen.

(2) Voor de taal van het Westerkwartier had het voor de hand gelegen wanneer er geweest was op de korte vocalen in woorden als *ok* (ook) en *host* (haast), zoals die trouwens in Noord-Groningen gerealiseerd worden in *jourreg* (jarig) en *orreg* (aardig) - evenmin genoemd.

(3) Oost-Groningen, met name het Oldambt, had in het materiaal vertegenwoordigd kunnen zijn met de opvallende stemloze realisering in *toarte* (taart), *stroate* (straat) en vele andere woorden. Ook morfologisch opmerkelijke sterke verleden tijden als *tol* (tilde) en *trol* (trilde) zijn

kennelijk niet voor ons doel benut. Misschien hebben die te weinig attentiewaarde om het tot vaste zinnestjes te brengen?

(4) Ten slotte verbaast het ontbreken van aandacht voor de Noord-Groningse uitspraak van woorden als *meulen* (molen), *sleudel* (sleutel) en *boudel* (boel). Die luidt daar - en doorlopend tot in Drenthe maar kennelijk onvoldoende bewust waargenomen - *meull*, *sleull* en *boull*. Maar dat is misschien te lastig te imiteren.

0. De redactie bedank ik van harte voor hun nauwgezette lezing en suggesties, onder meer in verband met lezing door Zuid-Nederlandse ogen. Hilverd Reker dank ik voor zijn hulp achter de computer.
1. De redactie heeft het desondanks verwezenlijkt op basis van een realistische inschatting: "Al vanaf het begin was (...) duidelijk, dat (lang) niet alle bijnamen gepubliceerd konden worden. Vele zouden de betreffende personen of hun nazaten kunnen kwetsen, met name waar het om bijnamen gaat over lichaamsgebreken, slechte eigenschappen of waaraan niet alleen in figuurlijke zin een reukje zit." (blz. 11) Het stichtingsbestuur wikte en woog, keurde uiteindelijk 187 stuks *niet* goed voor opnemings en legde 50 twijfelgevallen voor aan betrokkenen.
2. Zie voor een actuele verzameling van gegevens uit heel Nederland de uitgave van D. van der Heide (zie Verwijzingen).
3. Het nummer is verschenen op de cd *Schiet op jongens!* Paplabel 1997 - het betrokken liedje stond eind 2002 op de 19e plaats van een top-50 van mooie liedjes, aangedragen door luisteraars van Radio Noord.
4. Zie *Ede's taal. Zuzooien op zundagmörn*, Mollebone music 1993.
5. *Hear my Song/As t boeten störm*, Mollebone music 1996. Hierop zingt Ede Staal als Henderikus Smit als Groninger van weinig woorden die een meisje uit Stavoren huwt. Zij leert hem allerlei woorden Fries "maar lig ik eenmaal in haar armen, dan kan ik mij zo lekker warmen. Dan spreken wij dezelfde taal."
6. Zie hoofdstuk 9 in Reker 2002.
7. *Dagblad van het Noorden*, 22 oktober 2002 "Wie kent Drentse en Groningse spotwoorden?" Helaas moet geconstateerd worden dat de formulering van de oproep aan helderheid te wensen overliet, zoals alleen al aan de kop te zien is.
8. Ik gebruik de tweede editie, Groningen 1952.
9. Het is niet uitgesloten dat er meer in te vinden is, want het is uiteraard lastig zoeken in een in dit opzicht ongeordende massa van meer dan 1100 bladzijden.
10. In de zin onder (1) verzuimt Ter Laan driemaal op dezelfde wijze de Noord-Groningse werkwoordelijke uitgang op *-s* (die elders in de provincie *-st* is) te noteren. Dat onderstreept dat taalgebruikers enerzijds misschien scherpe luisteraars zijn maar dat blijkbaar kunnen combineren met het voorbijhoren aan andere onmiskenbare kenmerken.

11. Het lastige van deze zaak is dat de glottisslag normaliter niet in de spelling voorkomt en dat de waarneming van de klank alleen al op grond daarvan subjectief is. Niet iedere glottisslag is een zeer nadrukkelijk geluid!

Een interessant verschil in waarneming tussen bv. Vlamingen en Noord-Nederlanders is te zien in deel XVI van de *RND*. Blancquaert had ooit Rottum (C 33*) al eens opgenomen en Sassen heeft die centraal-noordelijke plaats gehandhaafd. Blancquaert noteerde tienmaal een glottisslag aan het begin van een woord en driemaal in een werkwoord op de positie waar men een -t- en een -k- kon verwachten. Rottum is dialectologisch geen bijzondere plaats in Noord-Groningen, maar Sassen noteerde op de vergelijkbare posities in die regio nimmer een glottisslag. Hij deed dat alleen bij hoge uitzondering, in m.n. die regio's waar de verwachte begin -h- ontbrak. Ook in werkwoorden als *proaten* (praten) en *plukken* (plukken) schreef hij een -t- en een -k- waar de visie van Blancquaert toch meer met de fonetische realiteit in overeenstemming is.

12. De opgave onder Grijskerk voor *niet* beschouw ik als een vertaalfout.
13. Informant is de vader van de bekende verzamelaar van volksliedjes, Ate Doornbosch.
14. Zie Reker 1999.
15. Daar kunnen maatschappelijke factoren als het verschil in levensstandaard tussen het *huus*- en het *hoes*-gebied mede een rol in gespeeld hebben.
16. Zie Veldman (1992: 25 en 96 e.v.)

BIBLIOGRAFIE

- Gij kent mij. Eelder bijnamen, anekdotes en sfeerschetsen* (1992). Eelde.
Gij kent mij: ik ben de Bulgaar. Eelde's tweede bijnamenboek (2002). Eelde.
- Boelens & G. van der Woude (1955): *Dialect-atlas van Friesland (Nederlandse en Friese dialecten), Deel XV*. Antwerpen: De Sikkel.
- Heide, D. van der (1998): *Groot schimpnamenboek van Nederland*. Bedum: Profiel.
- Kruijssen, J. e.a. (red.) (2000): *Prof. dr. A. Weijnen. Nederlandse dialectkunde. Registers*. Assen: Van Gorcum.
- Laan, K. ter (1949): *Folkloristisch woordenboek van Nederland en Vlaams België*. Den Haag: Van Goor.
- Laan, K. ter (1952): *Nieuw Groninger Woordenboek*. Groningen: P. Noordhoff.
- Luth, G. (ed.) (2001): *De verzamelde werken van Jan Hendrik Neuteboom. Verhalen, schetsen en gedichten in het Westerwolds*. Heiloo: (Eigen beheer.)
- Reker, S. (1983): 'De fonologische status van de glottisslag.' In: *Tabu*, Vol. 13 no. 4, blz. 121-142.
- Reker, S. (1996): "'Wat spreken wie doch yn malle taal' ". In: P.Th. F. M. Boekholt en J. van der Kooi (red.), *Spiegel van Groningen. Over de schoolmeesterrapporten van 1828*. Blz. 154-196. Assen: Van Gorcum.
- Reker, S. (1999): 'Het voorbeeld Groningen: de moeilijke verhouding tot het dialect'. In: N. van der Sijs (red.), *Taal trots. Purisme in een veertigtal talen*. Blz 45-58. Amsterdam: Contact.
- Reker, S. (2002): *Taal in stad en land: Gronings*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- RND: *Reeks Nederlandse Dialectatlassen* (cf. Boelens 1955 en Sassen 1967).
- Sassen A. (1967): *Dialect-atlas van Groningen en Noord-Drente, Deel XVI*. Antwerpen: De Sikkel.
- Veldman, F. (1992): *De Taal van Westerwolde. Patronen en Structuren in een Gronings dialect*. Groningen: RegioPROjekt.
- Visscher, K. (1989): *Zo dag en deur 2*. Veendam: Staalboek.
- Weijnen, A. (1966): *Nederlandse dialectkunde*. Assen: Van Gorcum.

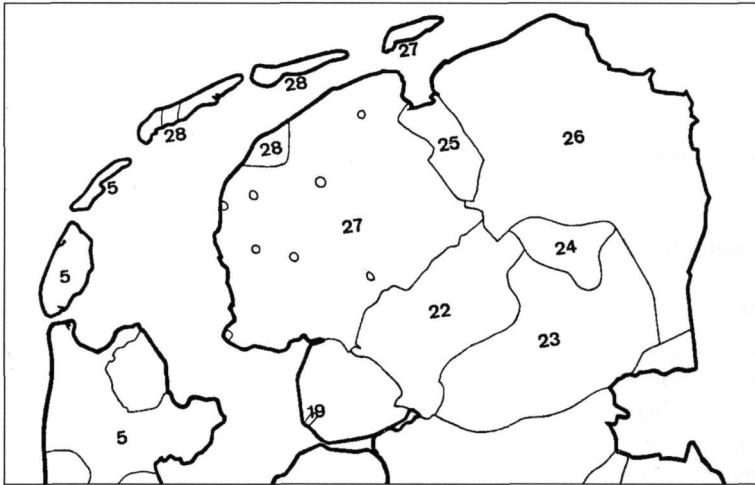

Henk Bloemhoff

HOE HOOR JE STELLINGWERFS EN DRENTS?

Wie vanuit het Friestalige deel van Friesland zuidwaarts de rivier de Kuinder of Tjonger passeert, komt - liefhebbers van taalvariatie weten dat natuurlijk - in het taalgebied van het Stellingwerfs, of, ruimer gezien, in het gebied van het Nedersaksisch. De naamkundige Maurits Gysseling beredeneerde eerder dat de prehistorische naam van die oude taalgrensrivier het niet-Germaanse *Keunira geweest moet zijn, afgeleid van (*a*)*keun* = schitterend.¹ De Saksische Stellingwerfers, Drenten en Overijsselaren bewaarden de -k- en zeggen nog steeds *De Kuunder*, behalve dus met een -k- ook met een -uu- uit het prehistorische *-eu- en met een ingevoegde -d-. De plaatsnaam *Kuinre* (aan de monding van de rivier) wordt al in die vorm vermeld in een bron van 1119. In Friese mond ging de Friese variant van *Kuunder* als *Tjonger* klinken en nog later als *Tsjonger*. De benaming *T(s)jonger* geldt alleen de rivier; de eerste geschreven vorm van dat type is pas van 1519² en laat een typische klankontwikkeling van het Fries zien: de -k- werd tot -tj-, waarna -tsj- ontstond. Stellingwerfers karakteriseren Fries-sprekenden die hun trots op het Fries tonen of die met hun consequent gebruik van het Fries als drammerig worden ervaren, dan ook met het vermakelijke spotzinnetje 'k *Kin* 'i *Fries sprutsje net lutsje*. Dat is quasi-Fries voor 'Ik kan het Fries spreken niet laten'. In goed of 'gaaf' Fries, *geef Frysk* zeggen de Friezen, is *ketel wel tsjettel*, maar *spreken* is *sprekke* en niet *sprutsje, en *laten* is *litte* en niet *lutsje. Opzette-lijke weglating van de eerste -s- in *sprutsje maakt het nog bonter. Die doet immers aan *prutsen* denken, maar dat woord klinkt in *geef Frysk* als *prutse* en niet als *prutsje. Is -sje- na -t- in *lutsje* en *prutsje* dan helemaal uit de lucht gegrepen? Nee, dat ook weer niet. Want *bootje* bijvoorbeeld is in het Fries *boatsje*, en met *hutje* en *mutje* klinkt in die taal als *mei hutsje* en *mutse*. Het Stellingwerfs

heeft hier *botien* resp. *mit huttien en muttien*. De klankopeenvolging -sje- na een -t- in het Fries is dus wel opvallend.

KAART 1: Weergave van een deel van de bekende taalkaart uit Daan en Blok (1977)

Als we het voorgaande in verband brengen met de bekende indeling van de Nederlandse dialecten van J. Daan en D.P. Blok³, dan mogen we veronderstellen dat kenmerken zoals in het gegeven spotzinnetje (-tsj- i.p.v. -k-, -t-) mede geleid kunnen hebben tot die indeling. Aan die kaart ligt nl. “de kaart van de dialectindeling volgens het bewustzijn van de taalgebruikers (...) ten grondslag”. De auteurs hebben daarnaast geprobeerd “isofonen en isomorfen te vinden of vast te stellen die deze indeling steunden, of bij afwijking na te gaan wat daarvan de oorzaken zouden kunnen zijn”. De verschillen tussen Fries en Friese dialecten enerzijds en het Stellingwerfs en ander Nedersaksisch anderzijds waren en zijn zo groot dat ze “scheidend werken; het taalverschil is hier wel het overwegende criterium”.⁴ De verschillen zijn zelfs van dien aard dat Daan en Blok aan elk van de beide taalgroepen een andere hoofdkleur toekenden: blauw voor het Fries en de Friese dialecten en diverse schakeringen van groen voor de varianten van het Nedersaksisch. Het Fries en z'n dialecten kregen de verwijfsnummers 27 resp. 28, het

Stellingwerfs 22, het Zuid-Drents 23, het Midden-Drents 24 en het Gronings 26. De rangorde van de cijfers correspondeert met de relatieve afstand tot het Algemeen Nederlands. In het volgende maak ik er gebruik van, omdat voor meerdere verwijzingen een klein deel van de indelingskaart van Daan en Blok hierbij is opgenomen als kaart 1 (zie de vorige bladzijde).

Omdat aan de indeling van Daan en Blok het taalbewustzijn van de taalgebruikers ten grondslag ligt, is het interessant om spotzinnetjes van Stellingwerf en Drenthe tegen de achtergrond van die dialectindeling te bespreken. Het is te verwachten dat ze bij uitstek taalkenmerken laten zien waarvan men zich zeer bewust is. Verder biedt de genoemde indeling een mogelijkheid tot ordening. Ook kunnen we nagaan in hoeverre de spotzinnetjes ermee stroken.

Stellingwerf en Stellingwerfs

De oude Saksische boerenrepubliek Stellingwerf kwam pas bij de latere bestuurlijke eenheid Friesland in 1504, na buitenlandse militaire inmenging. Daarna werd het gebied al snel opgedeeld in twee 'grietenijen', de huidige gemeenten Oost- en West-Stellingwerf.

Opvallend genoeg vormt de oude grens tussen beide delen van Stellingwerf op geen enkele manier een taalkundige grens, al worden er soms wel grapjes gemaakt over *die uut et oosten* (die uit het oosten) vs. *die uut et westen* (die uit het westen), zoals in *De wiezen kommen uut et oosten, mar ze wonen now in et westen* (De wijzen komen uit het oosten, maar ze wonen nu in het westen). Ook worden mensen uit de West-Stellingwerfse hoofdplaats Wolvega en naaste omgeving door 'oostelijken' wel eens gekarakteriseerd met *Ja, maot*, omdat ze voortdurend *maot* (maat, vriend) als aanspreekvorm gebruiken. Overigens worden ook de Steenwijkers en Zuidvenigers in Noordwest-Overijssel, d.w.z. in de huidige gemeente Steenwijkerland er wel mee gekenmerkt, zoals vanuit het randje Drenthe in de gebieden 22 en 23 dat tegen Overijssel aan gelegen is. Dat blijkt tenminste uit de opgaven naar aanleiding van vragenlijst 15, zoals die in 1947 vanuit de voorloper van het Meertens Instituut naar de informanten in den lande werd verstuurd. Die vragenlijst wordt hierna steeds als 'de enquête' vermeld. De Steenwijkers werden toentertijd ook wel met de schimpnaam *Stienwieker maoten* aangeduid, althans in het Zuidwest-Drentse Nijeveen (nabij Meppel). In Noordwest-

Overijssel werd op een vergelijkbare manier op het Stellingwerfs van Steenwijk gereageerd. Zo werd in Sint Jans klooster in 1947 ook wel van het Steenwijkers gezegd: *Oe is 't maot? Praot mi 'j neet van maegd!* (Hoe is het, maat? Praat me niet van maagd = meisje), dus met het karakteristieke *maot* (-ao- = de heldere òò-klank), en met de karakteristieke heldere èè-klank in *maegd*, zoals die algemeen bekend is uit *militair*. (-ao- en -ae- zijn vaste grafemen uit de spellingen van Stellingwerfs en Drents.)

Die ae-klank is zowel in het taalbewustzijn van sprekers als in de taalstructurele benadering van taalkundigen een hoofdkenmerk van het Stellingwerfs (nr. 22 op kaart 1).

De Stellingwerfers in Oost- en West-Stellingwerf zelf en Drenten en Overijsselaren kenmerken het Stellingwerfs vanouds met het zinnetje *Et waeter klaetert tegen de glaezen* (Het water klatert tegen de glazen = ramen). Albert Sassen noteert het in 1953⁵ van Zuidwest-Drentse sprekers in Ruinen. Zij karakteriseerden er het 'Drents' van Diever en Dwingeloo mee. De oudste sprekers kenden het gebruik van het zinnetje al uit hun jeugd. Toen al had men dus besef van het Stellingwerfs, of, zo men wil, van een bijzonder soort Drents in Zuidwest-Drenthe met een opvallende ae-klank. Gemakshalve spreek ik hier verder van Drents-Stellingwerfs. In de Kop van Overijssel zijn het niet alleen Stellingwerfssprekende dorpen zoals Giethoorn waar men het karakteriserende ae-zinnetje gebruikt, maar ook een niet Stellingwerfs sprekende plaats als Blokzijl doet dat. Blokzijl zelf heeft in de relevante woorden van het taalkenmerkzinnetje juist een ao-klank, wat Steenwijkers en Blokzijligers ertoe bracht om van het ae-zinnetje een ao-zinnetje te maken 'voor Blokzijl', dus met gebruik van -ao- in de relevante woorden (zie ook de bijdrage over Overijssel in deze bundel).

De enquête was voor een informant uit Scherpenzeel, in de zuidwestelijke punt van West-Stellingwerf gelegen, aanleiding om het volgende zinnetje op te geven: *In Oollaemer klaetert et waeter tegen de glaezen* (In Oldelamer klatert het water tegen de glazen). Dit ae-zinnetje geeft deze informant dus niet zomaar voor het Stellingwerfs, maar vooral om de taal die hij vanuit Scherpenzeel van het oostelijker Oldelamer kent, af te zetten tegenover zijn eigen 'Westhoekers'. Dat is een bijzondere variant van het Stellingwerfs, die zich in meer dan één opzicht aansluit bij het naburige Kuinders en -aa- kent i.p.v. -ae- in de meeste ae-woorden van het eigenlijke Stellingwerfs. Het kan nu geen verrassing meer zijn dat in de enquête naast het hiervoor gegeven zinnetje juist uit Oldelamer over Scherpenzeel wordt opgegeven: *In Scherpenzeel klatert et water*

tegen de glazen!

Er is reden om *Et waeter klaetert tegen de glaezen* een basiszinnetje te noemen. Het is algemeen bekend in en rond het gebied van het Stellingwerfs, terwijl in soortgelijke, maar minder voorkomende spotzinnetjes alleen iets wordt toegevoegd of gewijzigd wat het woordgebruik betreft. Zo hoorde ikzelf als variant in Stellingwerf en in Zuidwest-Drenthe soms de toevoeging ...*dat et daevert* (dat het daveret). Zo ook werd bij de enquête door een informant van verre opgegeven over het Stellingwerfs van Steenwijk: *D'r gong een waegen langs de straote, dat et zo haetert en klaetert* (Er ging een wagen langs de straat, zodanig dat het geweldig veel lawaai maakt). Uit de omgeving van Ruinen komt de enquête-opgave dat men aldaar het dialect van Dwingelo, Uffelte en Wapserveen (Drents-Stellingwerfs in 22 dus) aldus bespot: *De boeren jaegen mit de waegens deur 't waeter, dat 't zo klaetert* (De boeren jagen met de wagens door het water dat het zo klatert), evenzo een variant op de inmiddels bekende basisspotzin. Zo ook werd bij de enquête vanuit Havelte opgegeven: *De Wapveniger boeren jaegen mit de waegen deur 't waeter, dat 't zo klaetert tegen de raemen* (*Wapveniger* = Wapserveens, *raemen* = ramen), en vanuit Ruinen, Nijeveen en Havelte: *In Dwingel jaegt ze mit de waegens deur 't waeter dat 't klaetert tegen de glaezen*. Zo ook komt vanuit Ruinerwold, net als Havelte, Nijeveen en Ruinen zuidelijk van 22 in Drenthe gelegen, het volgende tweetal zinnnetjes over Dwingeloo: *De waegen raetelt over de straote* (De wagen ratelt over de straat) en *Et raegent, et waeter spaetert over de straote* (Het regent, het water spettert over de straat). In de laatste zin zijn **raegent* en **spaetert* echt overdrijvingen. *Regenen* heeft in Dwingeloo een -ee-, geen -ae-, en *spetteren* heeft een korte -e- (vgl. Nederlands 'pet'). Wel kende men elders in Zuidwest-Drente *spateren* = daveren, maar Dwingeloo kende geen *spaeteren* volgens de relevante woordenboeken.

Eveneens uit Ruinerwold leverde de enquête de variant *Wi'j jaegen mit de waegen deur et waeter, det et zo spaetert* op, met de spiegel van de eigen taalvariant erbij: *Wi'j jagen mit de wagen deur et water det et zo spatert*. Men karakteriseerde naar eigen zeggen niet alleen Dwingeloo, Diever, Uffelte, Wapserveen, Wapse, Vledder, maar ook de Stellingwerfers van Oost- en West-Stellingwerf.

In Rolde (gebied 24) zei men van het Drents-Stellingwerfs van Smilde (gebied 22): *Hie is met de waegen van De Smilde kommen jaegen* (Hij is met de wagen van Smilde komen jagen). Die zin kreeg ik recent ongeveer ook zo over Norg van ongeveer 40 jaar geleden (gebied 26).⁶

In Hooghalen (gebied 23) zei men het volgens het enquêtemateriaal ook zo, en men zei ook: *'t Waeter klaertert tegen de glaezen dat 't een meraekel is (meraekel = mirakel, wonder), een karakterisering die ook vanuit Peize (Noord-Drenthe, gebied 26) werd opgegeven. Vanuit Eext (gebied 24) karakteriseerde men naar aanleiding van de enquête de taalvariëteiten van Diever, Dwingelo en omgeving (dus 22 in Drenthe) als volgt: Hi'j vaert met de waegen deur et waeter dat 't zo klaertert deur de raeden (Hij gaat met de wagen door het water dat het zo klatert door de wielen). Het enquêtemateriaal leert dat de ae-zinnetjes in Drenthe niet alleen in het zuiden en zuidwesten van Drenthe in gebruik waren, maar ook in Midden- en Noord-Drenthe.*

h-loos Stellingwerfs

Het Stellingwerfs uit de huidige gemeente Steenwijkerland wordt door de Stellingwerfers van Oost- en West-Stellingwerf gekarakteriseerd als h-loos. Het is daarmee anders dan het 'eigen' Stellingwerfs. Bij de enquête geeft een informant uit het West-Stellingwerfse Ter Idzard op, om het Stellingwerfs van Steenwijkerland te kenmerken: *Onze arm is mit de harm in de haskebulte vallen (Onze Harm is met z'n arm in de asbult gevallen). Zo ook is uit het Stellingwarfs Woordeboek⁷ bekend: Oonze Aarm is mit de haarm in de hakselbulte valen (hakselbulte = hoop haksel). Je leest wat de taalkenmerkzin wil laten zien: het Stellingwerfs van Steenwijkerland laat de h- weg op plaatsen waar die h- 'hoort' en voegt de h- in waar die 'niet hoort'. Dat men de h- 'gebruikt op plaatsen waar hij niet hoort', hoeft in de praktijk niet altijd waar te zijn, maar overdrijving is juist de kunst in meer dan één taalspotzinnetje, dat hoeft niet te verbazen. Bij de enquête gaf de verzamelaar van Stellingwerfs taaleigen H.J. Das, toen woonachtig in het West-Stellingwerfse Noordwolde, het soortgelijke zinnetje *Arm het een haarm (Harm heeft een arm),* eveneens om het Stellingwerfs van Steenwijkerland te kenmerken. Opvallend genoeg blijft de h- van *het* (heeft) in dit zinnetje bewaard. In het West-Stellingwerfse Steggerda kenmerkten ze het Stellingwerfs van Steenwijkerland wel met *Hi'j komt uut 't laand van 'hen ontien hin 't okkien'* (Hij komt uit het land van 'een hondje in 't hokje'), zo leert een enquête-opgave uit die plaats. De volkskundige Tj.W.R. de Haan, toentertijd woonachtig in Drachten, tekende over het Steenwijkers op: *Aarm et 'n ontien in 'n okkien* (Harm heeft een hondje in een hokje). Een*

enquête-opgave uit Steenwijk zelf laat zien dat men in die omgeving over de nodige zelfkennis beschikte: *een ontien in een okkien mit uj d'r in* (een hondje in een hokje met hooi erin). Zeer recent nog tekende ik een vergelijkbaar zinnetje op uit het West-Stellingwerfse Slijkenburg. Gingen de mensen uit die plaats vroeger via de naburige 'heerlijkheid' Kuinre over de Zuiderzee naar Amsterdam, dan zeiden ze vaak: *We zullen zien dat we in de eerlikhied koemen en as we de h- kwiet binnen dan haolen we die in Hamsterdam wel weer terogge* (We zullen proberen om in de heerlijkheid (Kuinre) te komen en als we de h- kwijt zijn, dan halen we die in Amsterdam wel weer terug).⁸ Een inwoner uit het Oost-Stellingwerfse Oosterwolde herinnert zich uit Zuidwest-Drenthe iets vergelijkbaars. De volksmond wilde dat een tramconductor de halte nabij *Haovelte* (Havelte) aankondigde door te roepen *Aovelte!*, dus zonder h-. Werd hij hierop geattendeerd, dan antwoordde hij: *Die komt d'r in Huffelte wel weer bi'j*. De grap is dat de gewone uitspraak van de bedoelde dorpsnaam *Uffelte* is.⁹ Wat de conductor noch de reizigers zich gerealiseerd zullen hebben, is dat Havelte in een gebied ligt waar de h- inheems is, terwijl Uffelte juist een h-loos eilandje is in Zuidwest-Drenthe (net als Smilde), zoals te zien is op taalkaart 13 in Sassen 1953. In Zuidwest-Drenthe versterkt de aan- vs. afwezigheid van h- het verschil tussen Drents-Stellingwerfs en aangrenzend ae-loos Zuidwest-Drents, al vallen de h-grens en de ae-grens niet geheel samen. Zo levert de enquête een opgave vanuit Ruinen, dat in gebied 23 ligt en dus buiten het ae-gebied 22, dat de taal van het zuidelijker Hoogeveen e.o. wordt bespot met: *'k Heb een ontie ekocht, in 'n okkie met uj d'r in en 'n ekkie d'r veur* ('k Heb een hondje gekocht in een hokje met hooi erin en een hekje ervoor). Inderdaad is Hoogeveen e.o. h-loos. De trein van Hoogeveen naar Assen passeerde die h-grens. Men zal zich dat niet gerealiseerd hebben toen, naar de volksmond, de conductor op het perron van Hoogeveen als volgt antwoordde, nadat men hem zei dat hij de h- wegliefte in zijn roep *Oogeveen, Oogeveen!*: *Ach meneer, die -aa- die alen wij bij Hassen wel weer in*. Daarin hoorde men in plaats van h-, *halen* en *Assen* dus -aa-, *alen* (met de aa-klank) resp. *Hassen*.¹⁰

Dat de h-loosheid van Steenwijkerland nog steeds sterk opvalt in Oost- en West-Stellingwerf, leert een zeer recente waarneming. Sommigen daar spreken nl. de naam van de huidige burgemeester van Steenwijkerland, Hayo Apotheker, opzettelijk 'op z'n Steenwijkers' uit, in spotzinnetjes als *Hi'j komt uut et laand van Ayo Happedheker*.

Vier toegiften uit Stellingwerf

Het gebruik van *jim* = jullie, dat veel sprekers opvallend voor het Stellingwerfs vinden¹, heeft nog niet geleid tot specifieke taalkenmerkzinnigjes. Wel reageren Stellingwerfers op dit *jim* naar elkaar toe met het grapje: *Jim? Jim? Jim is een aep!* (Jim is een aap). Aapjes kregen eerder nogal eens de naam Jim(my), een associatie lag dus voor de hand.

We herkennen ook een klankgrapje in de volgende vaste verbinding uit Sonnega en Oldetrijne in westelijk West-Stellingwerf: *Een tuut is een gehuud as de iene smuut op de aandere sluut* (Een kus is een geluid wanneer de ene snuit op de andere sluit). De klank -uu- komt in het Stellingwerfs relatief veel voor.

Tegenwoordig niet meer bekend maar in het enquêtejaar 1947 nog wel, is een zinnetje waarmee men in het West-Stellingwerfse Steggerda het taalgebruik van het iets oostelijker gelegen maar nog wel West-Stellingwerfse dorp Noordwolde typeerde. Van de Noordwoldigers zei men wel: *Die komt uut et dörp van i'je* (Die persoon komt uit het dorp van "i'je"). Zei men in Noordwolde e.o. *i'j* in plaats van of naast *ie* = jij (en zo ook in Oost-Stellingwerf), in Steggerda en overig West-Stellingwerf was dat niet het geval. *I'J* bevat de gediftongeerde vorm van de ie-klank in *ie* = jij. De slotsjwa van *i'je* in de taalkenmerkzin is overdrijving of het gevolg van nadrukkelijk gebruik. Men zegt nl. bij nadruk ook: *Niet ikke, mar ieje!* (niet ik, maar jij).

Stellingwerfers die elders gewoond hadden en terugkeerden naar hun geboortegrond maar wel 'Hooghaarlemmerdijks' bleven spreken, werden volgens een enquêteopgave in Steggerda gekarakteriseerd met *Muider, is dat nou onze puis?* (Moeder, is dat nu onze poes?). De Stellingwerfer die 'Hollands' leert, moet veel -oe-'s en -uu-'s tot -ui- maken, maar het kan ook te vaak, hypercorrect dus, zoals dit spotzinnetje laat zien.

Zuid-Drents (gebied 23)

Natuurlijk onderscheiden de Zuid-Drenten zichzelf wanneer ze het zinnetje *Et waeter klaetert tegen de glaezen* gebruiken om anderen te kenmerken. Zelf zeggen ze immers de -aa- in de kenmerkende woorden uit die zin. En de ae-zeggars kenmerken ook hun Zuid-Drentse burens wanneer ze zichzelf met hun ae-zinnetje karakteriseren ten opzichte van de Zuid-Drenten, ze zeggen daarin immers geen -aa-. Maar wordt het Drents

van Zuid-Drenthe, afgezien van het 'Drents-Stellingwerfs', ook nog op andere manieren gekenmerkt? De uitkomsten van de enquête geven daar geen blijk van. En het luttel viertal Drentse inzendingen voor de SND-enquête die ten behoeve van deze bundel werd gehouden, bevat hoofdzakelijk schimpramen voor bewoners van een flink aantal plaatsen, maar deze namen zijn juist niet gebaseerd op taalkenmerken.¹²

Zinnetjes die plaatselijke taalkenmerken uit gebied 23 laten zien, bevat het enquêtemateriaal (1947) wel. De inwoners van Sleen zeggen tegen 'bonen' *bonnen*, en daarom wordt Sleen wel *Bonnen-Slien* genoemd volgens een opgave uit die plaats zelf, en in Nieuw Dordrecht heette *Zuid-Sleen* wel *Bonnen-Slien* (in dat geval dus met -oo-). Van de Tiendeveners, ook Haarsen genoemd naar de naam van het nabij gelegen De Haar, zei men wel kenmerkend: *Wiele effe dat edaone* (Wie heeft dat gedaan). Dat werd gezegd in Drijber, even noordelijk van Hoogeveen. Tussen die plaatsen ligt de lijn waarboven men geen voorvoegsel voor het voltooid deelwoord gebruikt en waaronder men gewoonlijk het deelwoord met het voorvoegsel e- begint. De Haar en Tiendeveen nu liggen in een opvallende e-uitstulping in het gebied zonder voorvoegsel. Taalkaart 16 in Sassen 1953 laat dat heel mooi zien. Ook met de slot-e in *edaone* (gedaan) wordt een zuidelijker gewoonte gedemonstreerd blijkens die kaart. Bovendien is de vorm *wiele* een verouderde vorm in Zuidwest-Drenthe, volgens G.H. Kocks' bekende *Woordenboek van de Drentse Dialecten*.

In Emmen gaat men *met de jes onder de arm de nes in* (met de jas onder de arm de es op) volgens een enquête-opgave uit Borger. De vorm *jes* is karakteristiek voor Emmen en omgeving. Het genoemde Drentse woordenboek van Kocks e.a. geeft een soortgelijke zin uit Sleen met de vermelding 'zomaar een gezegde'.

Opvallend is dus dat voor gebied 23 als geheel en zo ook voor gebied 24 geen kenmerkzinnetjes zijn opgegeven. Waarschijnlijk beleven sprekers de taal aldaar vanouds meer als gewoon Drents dan dat van 'randgebieden' als 22 en ook 26.

Noord-Drents, Veenkoloniaal Drents (gebied 26 in Drenthe)

In en nabij de Drentse Veenkolonieën, dus aan de oostrand van Drenthe, zegt men van de Drent: *Doe dikke domme Drinde*. Dat is omdat de Veenkoloniale Drent zich eerder Gronings dan Drents voelt, maar vooral

Veenkoloniaals, aldus een enquête-opgave uit Nieuw-Buinen, gelegen in de Drentse Veenkoloniën. Van de echte Drenten werd ook wel gezegd: *Daor komp een dikke boeren-Drent an, Hozen oet en jas an* (= kousen uit en jas aan). Ook gaf men wel het volgende raadsel op: *Een 13-tal d's, wat betekend dat?* Het antwoord moest dan luiden: *Doe dikke domme Drent, doe drinkst dij doen, dat dut dij de dood* (*doe* = jij, *dij* = objectvorm bij *doe*, *doen* = dronken, *dut* = doet, maakt). De fraai allitererende zinnetje laten zien dat men de echte Drenten anders vond dan de eigen Veenkolonialen, maar dat komt in deze gevallen nog niet tot uitdrukking in spot over taalkenmerken.

Andersom gaf men vanuit Emmer Compasuum (gebied 26) wel zo'n zinnetje op: *ain ondje mit 'n okkie en 'n beetje eu d'r in* (een hondje met een hokje en een beetje hooi erin). De h-loosheid van de Veenkoloniën wordt hier als kenmerk gebruikt, en zo ook de tweeklank -ai- in *ain* = een, elders in Drenthe *ien* (+ varianten). Daarmee zien we een kenmerk gebruikt worden dat Daan en Blok gebruikten om gebied 26 af te bakenen, het gebied met de 'grootste uitbreiding van de Groningse diftongring'.¹³ Vanuit Eexterzandvoort, westelijk van de Hunze gelegen, karakteriseerde men het Veenkoloniaals op een gelijksoortige manier met *'n tuut in 't daip* (een kip in het diep = kanaal). Vanuit het Midden-Drentse Eext geeft men in 1947 aan het riviertje de Hunze in Oost-Drenthe als taalgrens te beschouwen tussen het Drents en de Veenkoloniale variëteit.

Vanuit Zuidlaren meldt men dat ten oosten van de Hunze *Oosterse taol* wordt gesproken, en de boeren aldaar heetten *Oosterse boeren*. Ook die notities weerspiegelen de grens van gebied 26.

Plaatselijk is Zuidlaren en omgeving opvallend. Het nabijgelegen Westlaren, waar men in de jaren veertig van de vorige eeuw het eigen dialect kennelijk verloorde, maar waar men ook moeite had met het Nederlands volgens een enquête-opgave, werd vanwege die halfslachtigheid wel bespot met *haalf stront, haalf regenwotter* (half stront, half regenwater). De Zuidlaarders hebben soms de naam zich niet tot de Drenten te willen rekenen. Daarom werd wel spottend van hen 'op z'n Zuidlaarders' gezegd, zoals in Eext en Gieten: *Wij bint gien Drenten maor Zuudlaors* en zoals in Eelde: *We zint geen Drenten, we zint Zuudlaorders*.

Maar hoe hoor je nu eigenlijk echt dat iemand Drents spreekt, en hoe hoor je de Stellingwerfers? De enquête geeft uit het Drentse Nieuw Weerdinge dit zinnetje, waarmee het Drents in het algemeen zou zijn

gekaracteriseerd: *Za'k je met 'n pekstien en nak goin?* (Zal ik je met een 'werpsteen' - nl. bij bepaalde spelletjes - naar je nek gooien?), hoewel *pekstien*, *nak* c.q. en i.p.v. *hen* noch algemeen Drents zijn noch met zekerheid tot (delen van) Drenthe beperkt. Maar ikzelf meen toch haast altijd feilloos aan iemand te kunnen horen dat hij uit Drenthe komt, ook al kan een Drent kennelijk eindeloos variëren in klank- en woordgebruik. En hoe kan mijn Stellingwerfse moeder, bij wie *et waeter tegen de glaezen klaetert* zoals dat hoort, op reis in Vlaanderen 'herkend' worden als een 'mevrouw uit het land van Bartje', terwijl ik haar, nog afgezien van die -ae-, door klankkleur noch door intonatie zo ooit zal kunnen horen? Er blijft gelukkig veel om over na te denken en om over te schrijven.

NOTEN

---

1. Gysseling (1984: 243).
2. Gildemacher (1993).
3. Zoals gepubliceerd in onder meer Daan en Blok (1977).
4. Daan en Blok (1977: 22-27).
5. Sassen (1953: 270).
6. Met dank aan Jan Veldhuizen.
7. Bloemhoff (1994).
8. Met dank aan Piet van der Lende.
9. Met dank aan Bouke Janssen.
10. Als in noot 6.
11. Zie ook Bloemhoff (1995).
12. Zulke benamingen voor het Stellingwerfse gebied van Oost- en West-Stellingwerf, Steenwijkerland in Overijssel en Westerveld in Drenthe zijn te vinden in Bloemhoff 2002.
13. Daan en Blok (1977: 35-36).

BIBLIOGRAFIE

- Bloemhoff, H. (1994): *Stellingwarfs Woordeboek etc., diel 2*. Oosterwoude: Stichting Stellingwarver Schrieversronte.
- Bloemhoff, H. (1995): "The Times They Are A-Changin'", ook in 't Drents en Stellingwerfs'. In: Belemans, R. en H.H.A. van de Wijngaard (red.): *Het Dialectenboek 3. Dialect in beweging*, 81-96. Groesbeek: SND.

- Bloemhoff, H. (2002): *Taal in stad en land. Stellingwerfs*. Den Haag: SDU.
- Daan, J. en D.P. Blok (1977): *Van Randstad tot Landrand*. Amsterdam: N.V. Noord-Hollandsche uitgevers maatschappij.
- Gildemacher, K.F. (1993): *Waternamen in Friesland*. Leeuwarden: Fryske Akademy.
- Gyseling, M. (1984): 'Speurtocht naar Frieslands oudste namen'. In: N.R. Århammar e.a. (red.), *Miscellanea Frisica etc.*, 243-247. Assen: Van Gorcum.
- Sassen, A. (1953): *Het Drents van Ruinen*. Assen: Van Gorcum.

*André Hottenhuis
Harrie Scholtmeijer*

**IN HET LAND VAN NICH EN OK
SPREEKT HET VOLGENDE DORP NOG STEEDS RAAR**

1. Inleiding

In 1980 fietsten Frank Jansen en Marinel Gerritsen, destijds werkzaam op het P.J. Meertens-Instituut, de route na die de dialectoloog G.G. Kloeke een halve eeuw daarvoor had afgelegd om materiaal te verzamelen ten behoeve van zijn monumentaal geworden “Hollandsche Expansie” (1927). Ze vergeleken de door hen gevonden taalfeiten met de constatering van Kloeke, en konden zo de ontwikkelingen van de dialecten in goed een halve eeuw tijds vastleggen.

Maar niet alleen de precieze uitspraak van de woorden wekte de nieuwsgierigheid van hen die, nu ook alweer bijna een kwart eeuw geleden, in het spoor van Kloeke fietsten. Kloeke had niet alleen het dialect vastgelegd, maar hield ook gedurende zijn expeditie een dagboek bij, waarin hij verslag deed van de lekkende banden waarmee hij onderweg geconfronteerd werd, of de zure melk die hem in een café geserveerd werd. Bovendien noteerde hij wat de dialectsprekers die hij interviewde in het algemeen over het dialect zeiden, het eigen dialect maar ook dat van anderen. Ook die uitspraken vergeleken Jansen en Gerritsen met wat zij tijdens hun fietstocht aantroffen.

Eén bepaalde observatie van Kloeke keerde tijdens de tocht van 1980 vaak terug: “In het volgende dorp, dáár wordt raar gesproken.” Die

uitspraak werd de kop van de artikelenserie op de Achterpagina van NRC-Handelsblad, waarin Jansen en Gerritsen een breed publiek over hun ervaringen informeerden.

Een groot deel van Kloekes fietstochten speelde zich af in Overijssel, de provincie die hem na aan het hart lag (zijn familie was afkomstig uit Zwolle, en hoewel Gesinus Kloeke zelf opgroeide in Schagen, moet hij het Overijsselse dialect in zijn jeugd heel vaak gehoord hebben - van zijn vader Willem Kloeke, die zelf in het Zwols schreef, of tijdens logeerpartijen aan deze kant van de Zuiderzee). Als geen ander was Kloeke vertrouwd met de dialectverschillen in Overijssel. En in deze provincie constateerde Kloeke (en ook Jansen en Gerritsen) herhaaldelijk het bewustzijn over het dialect van de buren dat hierboven genoemd werd. Aan het einde van zijn artikel *De taal van Overijssel*, verschenen in de bundel *Overijssel*, geeft Kloeke een aantal van de zinnetjes die hij op zijn reizen in Overijssel had verzameld. Hij doet ze vergezeld van een oproep om meer van die zinnetjes aan hem te doen toekomen. "Zoo zullen dergelijke spottende zinnetjes (ook rijmpjes?) ons wel eens den weg kunnen wijzen, al zullen ze ons niet altijd een objectief beeld van buurmans uitspraak kunnen geven." (Kloeke 1931: 851)

Het materiaal dat wij gebruikten voor déze bijdrage over dialectbewustzijn in Overijssel zit qua tijd tussen Kloeke enerzijds & Jansen en Gerritsen anderzijds in. Het is hoofdzakelijk afkomstig van een dialectvragenlijst uit 1947, verzonden door het al genoemde P.J. Meertens-Instituut. Omdat het materiaal dus al meer dan een halve eeuw oud is, vulden wij het waar mogelijk aan. Zo ging met de vragenlijst die de Stichting Grensoverschrijdende Streektalen in november 2002 verzond ook een vraag mee over dialectbewustzijn en bijbehorende spotzinnnetjes. Gerard Vaanholt deed een oproep in zijn dagblad *De Twentsche Courant Tubantia*. En verder zijn er wat incidentele observaties uit onze naaste omgeving.

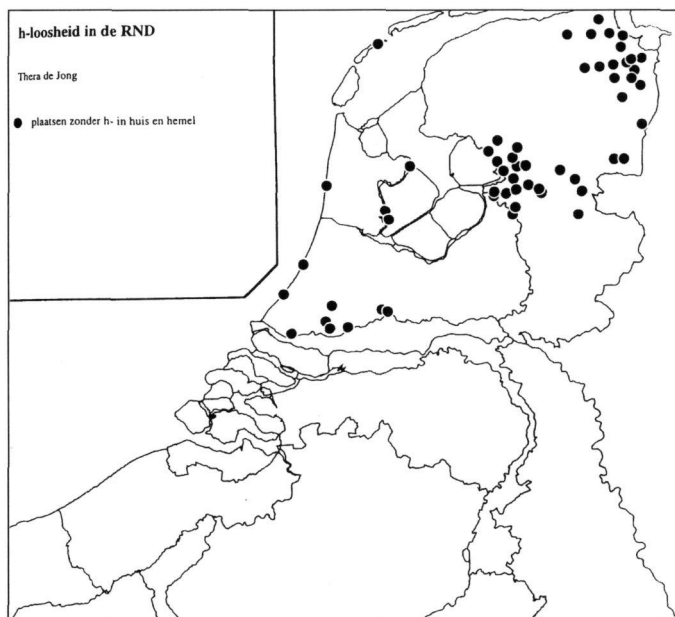
Het eerste deel van deze bijdrage, over de Kop van Overijssel en Salland, is van de hand van Harrie Scholtmeijer. Het tweede deel, over Twentse taalverschijnselen, werd geschreven door André Hottenhuis.

2. De Kop en Salland

Een untien in een oekien en een antien eui d'r veur

Buiten de gebieden die aan het Franse taalgebied grenzen (het Belgische deel van ons taalgebied, en het daaraan grenzende Zeeland) is er in Nederland nog een groot aaneengesloten gebied waar de h- niet wordt uitgesproken: het westen van Overijssel, met uitlopers naar Zuidwest-Drente, en zelfs naar Zuid-Groningen en de overzijde van de Zuiderzee (zie kaart 1). Als je in een Zwolse boekwinkel naar het nieuwste boek van [tart] vraagt, volgt de wedervraag: Donna (Tartt) of Maarten (’t Hart)?

KAART 1: h-loosheid in de RND. Op de kaart zijn alleen plaatsen zonder h- aangegeven boven de grote rivieren (getekend door Thera de Jong).

De oorsprong van dit verschijnsel moet gezocht worden in de neiging van de Overijsselse elite om het Frans te gaan imiteren, ook in de uitspraak van het Nederlands. Waarom maakte die Overijsselse bovenlaag zich hier in zo'n mate schuldig aan, dat we de gevolgen heden ten dag nog merken? Precies weten we het niet. Wel weten we dat juist hier de ideeën van de Franse Revolutie een goede voedingsbodem vonden, en dat juist Overijssel revolutionaire vernieuwers van ons staatkundig denken heeft geleverd, zoals Van der Capellen en Thorbecke. Bovendien profiteerde Overijssel van het (Franse) Continentale stelsel, dat het op Engeland georiënteerde Holland in een wurgrceep hield. De een zijn nood...

Maar wat de exacte reden van de verfransing van (West-)Overijssel ook zij, de h- is nog steeds afwezig, niet in de taal van de elite maar (als gezonken cultuurgoed) in de taal van het volk. In Den Ham zeggen ze over zichzelf: *In Nam eb ze een untie in een ukkie, met een fussie stro* (In Den Ham hebben ze een hondje in een hokje met een bosje stro). Min of meer dezelfde uitspraak is opgetekend in Hardenberg en Hellendoorn. In Wijhe zeggen ze: *In Attem (Hattem) zit 'n untie in een ökkie*. Plaatsnamen die beginnen met een h- zijn overigens een dankbaar object. Volgens een Heinoër zeggen ze in Zwolle: *Iej eurt onder Eino* (U hoort onder Heino). En in Olst zegt men: *De Zwolsen goat noar Attem en eed plukken en noa Asselt en euj alen* (De Zwolsen gaan naar Hattem heen heide plukken en naar Hasselt heen hooi halen). Het hondje in het hokje keert trouwens ook geregeld terug. De Zwollenaren, die door anderen om het weglaten van de h- bespot worden, verwijten de ketel dat die zwart ziet. De ketel is in dit geval Kampen (Zwolle-Kampen is in Overijssel wat bijvoorbeeld in het westen Amsterdam-Rotterdam is: water en vuur): men bespot de Kampenaren met *een untien in een oekien en een antien eui d'r veur* (een hondje in een hokje met een handje hooi ervoor). Vollenhove en Steenwijk wijzen naar zichzelf, met de volgende zinnetje die volgens eigen zeggen het eigen dialect karakteriseren: *een ælten ane op een ælten ekkien* (een houten haan op een houten hekje; Vollenhove) en andermaal *een ontien in een okkien mit euj (hooi) d'er in* (Steenwijk). Maar ook Steenwijkerwold en Zuidveen, kleine dorpjes in de buurt van Steenwijk, bespotten juist hun grote broer met het weglaten van de h-. Ook al komt het weglaten van de h- in heel West-Overijssel voor, het zijn toch vooral de stedelingen die zich de (zelf)spot moeten laten welgevalen. Opmerkelijk.

Het weglaten van de h- is een buitengewoon besmettelijk verschijnsel. Zelfs wie normaliter geen enkele moeite heeft met de h-, gaat hakkelen en haperen zodra hij in een gezelschap van h-lozen komt. Anderzijds zijn er geen mensen te vinden die consequent de h- weglaten. Confrontatie met het Nederlands, die nu eenmaal elke dialectspreker in onze tijd overkomt, leidt ertoe dat toch weer hier en daar een h- opduikt, ook waar die (in het Nederlands) niet hoort. Een woord dat in het Nederlands met een klinker begint, kan door een onzekere spreker al gauw gezien worden als een geval van h-wegval, en alsnog en ten onrechte van een h- worden voorzien. Dit verschijnsel heet hypercorrectie, door Kloeke (1924) vertaald als 'goedbedoelde overdrijving.' Juist omdat hypercorrectie wel eens vermakelijke resultaten oplevert (*de hengelen van de Eiland*) is het verschijnsel populair bij dialectspreker en niet-dialectspreker. Elke spreker in Overijssel kan gevallen van hypercorrectie noemen, ook al heeft hij ze zelf niet gehoord en zal hij de taalkundige achtergrond ook niet altijd kunnen duiden (laat staan dat hij weet dat dit 'hypercorrectie' heet).

De dominee van Balkbrug heeft de goede gewoonte om zijn preken op het internet te plaatsen. Uit de dienst die op 11 maart 2001 gehouden is, nemen we het volgende over:

*"Dat leren we belijden in zondag 32 van de Heidelbergse Catechismus. Dat deel van onze belijdenis willen we vanmiddag overwegen. En de dankbaarheid leren en betrachten nu we aan Christus' tafel hebben gezeten met Hem als Gastheer.
Ik vat de boodschap van de preek als volgt voor u samen:*

CHRISTUS VERNIEUWT ONS TOT 'HERE-DIENST' UIT DANKBAARHEID.

(...) U hoort het goed, gemeente. Ik heb het in het thema van de preek inderdaad over 'Here-dienst'. En niet over eredienst. Dat zou even goed kunnen. Ik zeg geen h- te veel of op een verkeerde plaats. Dat zou kunnen. Sommige mensen, die het Drentse dialect spreken, doen dat. Waar een woord met een h- begint laten ze hem weg. En waar hij niet staat zetten ze hem neer. En ze hebben het over Hassen en 'Oogeveen. Het is dus niet mijn Drentse afkomst, die mij parten speelt.

Ik spreek bewust over 'Here-dienst' als variant op eredienst. Met een hoofdletter H geschreven. Ik heb het ook niet zelf bedacht. Ik hoorde deze woordspeling onlangs in een gesprek met een gemeentelid. Heel serieus,

gemeend. Want eredienst is 'Here-dienst'. Dienst aan de Here. God de Here dienen met heel mijn leven, met een oprecht hart en uit dankbaarheid."

Opmerkelijk is dat de predikant het weglaten van de h- als een Drents verschijnsel ziet. Dat hoeft niet te maken te hebben met het feit dat zijn huidige standplaats, Balkbrug, tot het deel van Overijssel behoort waar de h- geen problemen oplevert. In heel Noordoost-Nederland staat het weglaten van de h- bekend als een bij uitstek Drents verschijnsel, in weerwil van het feit dat het ook in grote delen van Overijssel optreedt (zie het *Woordenboek van de Overijsselse Dialecten* 1: 19). Het volgende alom bekende grapje is ook in Overijssel vaak te horen:

Op het traject Zwolle-Assen roept een conducteur tijdens een tussenstop: "Oogeveen uitstappen!" Een reiziger wijst hem verontwaardigd op die fout. "U laat in Hoogeveen de h- weg." "Maakt u zich geen zorgen", aldus de conducteur, "die h- komt er straks in Hassen wel weer bij."

In zijn bijdrage over de Stellingwerven en Drenthe, elders in deze bundel, vult H. Bloemhoff de bovenstaande grap aan met andere die de Drentse h-loosheid als voorwerp van (zelf)spot hebben. Maar ook hier verwijt de pot de ketel dat die zwart ziet. Als Overijssel zich vrolijk maakt over het verhaspelen van de h- aan de andere kant van de Reest, dient men zich niet alleen te bedenken dat het verschijnsel bij henzelf niet minder voorkomt, maar ook dat de inwoners van Overijssel hoogstwaarschijnlijk de Drenthen hebben aangestoken.

Bgood, bgij en pgoemen

Verwant met het hiervoor genoemde verschijnsel is het uitspreken van de -r- met een trillende huig (in plaats van de in heel Noordoost-Nederland gebruikelijke tongpunt-r). Het verschijnsel heet 'brouwen', en ook nu wordt weer aangenomen dat de oorsprong ligt in het imiteren van het Frans door de West-Overijsselse bourgeoisie. Daarbij is de vraag of het Frans ook werkelijk een brouw-r kent of gekend heeft, van minder belang. Het gaat erom wat die bourgeoisie als Frans heeft beschouwd, of op z'n minst als afwijkend (en daarom distinctief). In tegenstelling tot de h- is het brouwen van de -r- nauwelijks buiten de IJsselsteden

doorgedrongen. Het is ook lang niet zo besmettelijk, en het heeft inmiddels ook al een behoorlijk negatief stempel gekregen: buiten de IJsselsteden (en misschien zelfs al daarbinnen) wordt het vaak gezien als een spraakgebrek.....

Vandaar dat het verschijnsel in de spotzinnetjes nauwelijks minder vaak genoemd wordt dan het weglaten van de h-, en dat bijna alle spotters één kant uitwijzen: die van Zwolle. Kampen, waar ze ook echt stevig brouwen, wordt niet genoemd, Deventer maar één keer. Zo sterk wordt het verschijnsel met Zwolle geassocieerd, dat ook het nabijgelegen Zwollerkerspel het in de schoenen krijgt geschoven. Maar daar brouwen ze echt niet, zo wist Kloeke (1932: 146) ons al te melden.

Net zoals er telkens maar één plaats met het brouwen in verband wordt gebracht, zo wordt er telkens maar een zinnetje, of liever gezegd woordgroep genoemd:

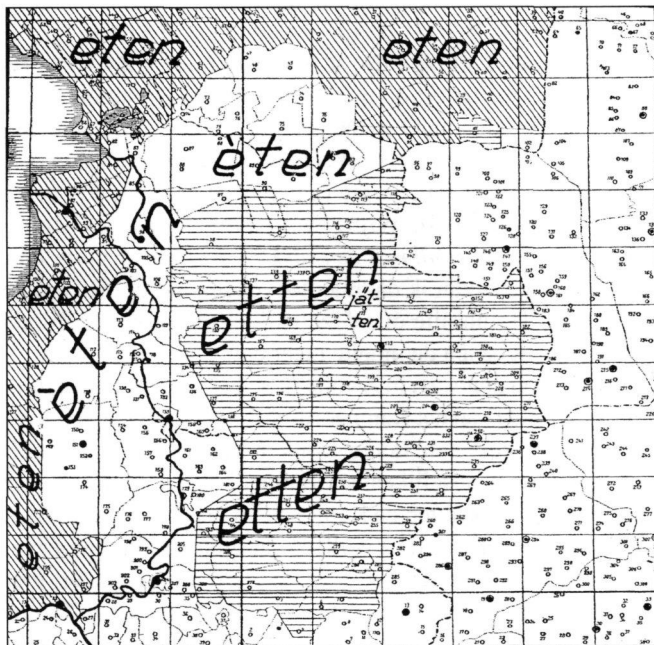
- *Brood, brij en proemen* (genoemd in Hardenberg),
- *bri'j, brood en proemen* (Oud-Avereest),
- *brrrood, brrrij en prrrroemen* (Olst),
- *brrood, brri'j en prroemen* (Schelle),
- *bgood, bgij en pgoemen* (Sint Jansklooster, Epe),
- *brrrood, brrrrej en prrrroeoemn* (Hardenberg).

Hoewel de brouw-r overal optreedt, is de combinatie met een lip (plof)-klank kennelijk wel het meest intrigerend. Je zou haast zeggen: zo'n snelle opvolging van lipklank en keelklank is niet te realiseren. In de spotzinnetjes voegt men soms aan de drie levensmiddelen dan ook toe: *dat kunnen de Zwolsen niet noemen* (Hardenberg, Schelle, Sint Jansklooster). Maar misschien zijn de Zwollenaren ware spraakkunstenaars, die de bewondering van anderen afdwingen, en voegt men daarom toe: *door könt de Zwollenaren op roemen* (Olst, Schelle). Soms is er een combinatie van beide: *Brood bri'j en proemn, dat kunn de Zwolsn niet noemen, en as het noemen zeggen ze brrrood, brrrrej en prrrroeoemn* (Hardenberg).

Het wèèter klèètert teegn de glèèzen

Een derde verschijnsel dat in het Overijsselse materiaal met een meer dan gemiddelde frequentie opduikt, klinkt heel Frans, maar is het niet. Het gaat hier om de gerekte -è-, geschreven als -èè-, -ea- of -ae-, die in het Nederlands alleen in Franse leenwoorden voorkomt (*crème, clientèle*),

maar in de Overijsselse streektaal volop aanwezig is. Meestal als tegenhanger van de Nederlandse -ee-, maar soms ook als tegenhanger van de Nederlandse -aa-. Dat verschijnsel vinden we vooral in de Kop van Overijssel, en in de aangrenzende Stellingwerven. Jo Daan gebruikt dit verschijnsel om op haar bekende dialectkaart het Stellingwerfs af te bakenen, en dit Stellingwerfs omvat dan de noordwesthoek van Overijssel, de zuidoosthoek van Friesland en de zuidwesthoek van Drenthe. Hoewel de èè-uitspraak voor wat Overijssel betreft overal ten noorden en oosten van Blokzijl voorkomt, moet toch vooral de wat grotere stad Steenwijk het weer ontgelden. *Daar klèètert het wèèter tegen de glèèzen* (Balkbrug, Blokzijl, Meppel, Kuinre, Steenwijkerwold en ook Steenwijk zelf). Maar ook Giethoorn en Ossenzijl worden met hetzelfde zinnetje bespot, door inwoners van Sint Jansklooster en Wanneperveen resp. Kuinre. Die laatste twee plaatsen hebben, net als alle Overijsselse plaatsen langs de kust van de voormalige Zuiderzee, niet die Stellingwerfse -èè-. Toch worden ze door Jo Daan op de genoemde kaart wel tot het Stellingwerfs gerekend - vermoedelijk een verlegenheidsoplossing, omdat het gebied zich ook niet elegant bij een ander gebied laat indelen. Juist op het gebied van de tegenhangers van de Nederlandse -aa- is de Kop een ratjetoe. In plaatsen waar de Stellingwerfse -èè- niet optreedt, bestaat het algemeen-Overijsselse systeem van een naast elkaar bestaan van -òò- en -aa- (de kwestie in welk woord welke klank optreedt, is historisch bepaald). Maar in Blokzijl beantwoordt aan élke Nederlandse -aa- een -òò-. In Kuinre bespot men de Blokzijlers dan ook met *Mit 'n sierlijke zwoai om de Bierkaai* (Bierkade, straatnaam in Blokzijl). Om de chaos compleet te maken kan vlak over de provinciegrens, in Meppel (een plaats met een centrumfunctie voor Noordwest-Overijssel) de Nederlandse -ee- juist weer als -aa- uitgesproken worden. Steenwijk en Meppel verhouden zich in de Kop een beetje als Kampen en Zwolle in Salland. Wanneer de Meppelers de Steenwijkers plagen met *In Steenwijk klèètert het wèèter teegn de glèèzen*, repliceren de Steenwijkers met: *In Meppel kuj maal* (meel) *en lakens haaln sonder te betaaln*.

KAART 2: Het woord *eten* in de Overijsselse dialecten (overgenomen uit Kloeke (1931))

Er lig een köttel in de götte

Niet alleen in de -aa-, maar ook in enkele andere lange klinkers (-ee-, -oo-) kent Overijssel belangrijke verschillen.

Op de kaart op de vorige pagina is te zien dat de -ee- in het oostelijke gedeelte van de provincie en een groot deel van het midden van de provincie kort wordt uitgesproken, dus als de -è- van het Nederlandse woord *hek*. Ten westen daarvan ligt een strook waar ook de -è- van *hek* klinkt, maar dan gerekt: -èè- (op het kaartje in open lettergreep gespeld als -è-; vaak wordt ook de schrijfwijze -ea- of -ae- gebruikt). En in het westen van de provincie heeft men dezelfde -ee- als in het Nederlands.

Voor de Nederlandse -oo- en -eu- kan grosso modo hetzelfde verhaal verteld worden: in het oosten kort, in het midden gerekt, in het westen lang.

Het verschil tussen kort (-è-, -ò-, -ö-), gerekt (-èè-, -òò-, -öö-) en lang (-ee-, -oo-, -eu-) intrigeert de inwoners van Overijssel en die van de aangrenzende gebieden. In Olst, dat gerekte klinkers kent, duidt men het Raalter dialect met zijn korte klinkers als volgt aan: *goat noa de götte, pak een leppel dan ku'j met etten* (ga naar de keuken, pak een lepel, dan kun je mee cten). In Wijhe wordt van Raalte en Heino iets vergelijkbaars gezegd: *Hääl mär een vökke (vork) van de götte, dan ku'j met etten*. Overigens kan ik daaraan toevoegen dat de NS-wandeling¹ van Wijhe naar Heino, die dus deze isoglosse kruist, niet alleen om dialectologische redenen de moeite meer dan waard is.

Goot is in Kampen *geute*, en in Zwolle (net als in Heino en Raalte) *götte*, met een ten opzichte van het Kampers duidelijk kortere klinker. Een korte klinker waar ze zelf een lange klinker hebben, dat fascineert de Kampenaren (voor de rest lijken het Kampens en het Zwols sprekend op elkaar), en daarom bespotten de Kampenaren, maar bijvoorbeeld ook de inwoners van Oldebroek, de Zwollenaren met het zinnetje *Er lig een köttel in de götte* (er ligt een keutel in de goot). Soms verkort men ook maar klinkers die in het Zwols wel degelijk lang zijn. Zo werd in Oldebroek opgegeven: *'k Bin mit de nözze in de götte val'n* ('k Ben met de neus in de goot gevallen), terwijl het Zwols hier, net als het Kampens en het Oldebroeks, een lange klinker heeft: *neuze*.

Voor de Zwollenaren met hun korte klinkers zijn de lange klinkers van het Kampens natuurlijk weer reuze grappig (ofschoon ze gelijk zijn aan het Nederlands), en vandaar dat de Zwollenaar, zodra hij een Kampenaar ontwaart, roept: *ie kooooooomen uuuuuuuut Kaaaaaaaampen!* Onze collega Hanneke van Vilsteren, streektaalconsulente aan de IJsselacademie, maakt ons trouwens opmerkzaam op het feit, dat de lange klinkers in de Overijsselse hoofdstad niet alleen als typisch Kampens gelden, maar ook wel als het sjibbolet van protestantse Zwollenaren. Nu hangen 'Kampen' en 'protestants' natuurlijk op allerlei manieren samen: Kampen is immers het Jeruzalem der gereformeerden! Zwolle is weliswaar niet echt katholiek, maar kent (zeker als centrumplaats voor de katholieke streken in het oosten) veel minder dan Kampen dat orthodox-protestantse karakter.

3. Twente

Enkele jaren geleden vertelde me iemand uit Den Ham dat ze in zijn jeugd, in de twintiger jaren van de vorige eeuw, met hun vader 's zondags stevige wandelingen maakten.

Als ze dan eens naar Geesteren liepen waar de familie van vader woonde, zei deze voor de reis steevast: "*Vandage goat wie noar het laand van nich en ok*" (Vandaag gaan we naar het land van niet en ook). Op dat ogenblik wisten de kinderen waar het naar toe ging!

De familie in Twente sprak van *nich* en *ok* waar men thuis in Den Ham *neet* en *oeëk* zei.

Er was natuurlijk veel meer aan de hand wat betreft die verschillen in taal, maar de bijna plechtige aankondiging van vader maakte indruk. "...*het laand van nich en ok*" klonk bijna bijbels. Een tocht naar een ver land waar andere mensen woonden met een moeilijke taal. Je moest als kind goed luisteren naar die ooms, tantes en die kinderen die ook nog familie waren!

Ze zeiden daar in Geesteren ook niet zoveel *ie-e* en *ieleu* maar veel meer *doe* en *ie*. En als ze het hadden over kleine dingen gebruikten ze een *-ke* als uitgang. Zo van: *köpke*, *veutke*, *pupke* in plaats van *köppien*, *veutien* en *puppien*.

Ja, dat was het niet alleen, maar ze hadden daar in Twente ook heel veel andere woorden voor dezelfde dingen, planten en beesten als wij in Den Ham gewend waren. Maar ... wij vonden dat wel mooi, ook al plaagden we elkaar op die zondagen altijd met elkaars taal. We gingen graag naar Geesteren", aldus de ruim tachtigjarige zegsman uit Den Ham.

Met de woorden *nich* en *ok*, met het verkleinwoord op *-ke*, met het gebruik van de tweede persoon *doe* zijn lang niet alle kenmerken van het Twents weergegeven, maar wel een paar interessante. Trouwens dat voornaamwoord van de tweede persoon, *doe*, is aardig op zijn retour. Ooit gebruikt in heel de noordelijke Nederlanden is het nu in Overijssel al helemaal beperkt tot het uiterste oosten van Twente, zeker bij de jongeren. Oldenzaal vormt nog een echt *doe*-bolwerk maar daar komen we nog op terug.

KAART 3: Twente

Plaatselijke verschillen werden altijd uitgebuit om even aan te geven dat die naburen van een half uur gaans verderop, toch wel heel anders spraken en dat werd dan graag met grote overdrijving aangetoond. Deze taalverschillen zijn in onze dagen veel geringer geworden door allerlei invloeden van communicatie zoals die al in den brede in taalkundige tijdschriften staan beschreven. Ondanks dat verdwijnen van die verschillen is men zich nog bewust van de kleine nuances die er zijn en hoort de goede waarnemer die wel en wordt er nog altijd geplaagd. Als jongelui uit Reutum naar het buurstadje Ootmarsum gaan voor het vervolgonderwijs worden ze nog wel geplaagd met het zinnetje: *In Ruutem kluurt ze de duren met grune kluren* (In Reutum kleuren ze de deuren met groene kleuren). In Ootmarsum wordt namelijk vooral de eu-klank

gebruikt, de -uu- is typisch Reutums. Trouwens in het dialect van Reutum kom je ook de zogenaamde stijgende diftong ie-e tegen zoals die door Entjes voor het Vriezenveens beschreven is. Deze bijzondere diftongen -uu-e-, -oe-e-, -ie-e- kom je nog in een aantal plaatsen in Twente tegen. In verband met die -ie-e-diftong plaagt men de Reutumers dan ook wel eens met de zin: *Bie oens in Ri-eutum op schoel do-w niks as rie-êken en tie-êken.* (Bij ons in Reutum op school doen we niks als rekenen en tekenen).

De bovengenoemde wisseling in -eu- <> -uu- komt in heel Twente voor, waarbij globaal in het oostelijke deel de -uu- meer voorkomt en in het westelijke deel en in Salland de -eu-.

Soms hoor je in de grensgebieden tussen die twee een ware multiple choice. Een mooi voorbeeld hiervan is de voordeur die in Midden-Twente genoemd wordt: *vuurduur, veurduur, vuurdeur* en ook nog *veurdeur!*

De oude Twentse stadjes hebben een eigen stadsdialect dat zich onderscheidt van het omliggende platteland. De stadsbevolking had vanouds de neiging zich van de bewoners van het omliggende boerenland te onderscheiden. In Oldenzaal en Ootmarsum spreekt men van *kark* en *barg* terwijl men daar in de boerschappen *keark* en *bearg* zegt. Oldenzalers worden in Enschede nog wel eens geplaagd met de vraagzin: *Lig bie oe de kark nog aait op 'n barg?*

Het woord *kerk* is trouwens een mooi voorbeeld van de diverse uitspraken in de strek en is daarmee ook aanleiding om dat centrale gebouw in een plaagzin op te nemen. Zoals gezegd kennen plaatsen als Ootmarsum en Oldenzaal *kark*, het omliggende platteland *keark*. In Haaksbergen gaat men naar de *kaarke*, in Rijssen gaan de gelovigen naar de *koarke*. De Vriezenveners gaan naar de *kaaïke*. In Almelo bezoekt men de *kaark*. Een Ootmarsumer die zich in Reutum bevindt, kan toegevoegd krijgen: *Hoo he-j het met de kark.* In Reutum spreekt men van *keark*.

De stedelingen van Enschede plagen de dorpeelingen van Hengelo ook vanwege de lange klinkers in hun spotrijm:

<i>In de Hengeler bekke</i>	In de Hengelose beek
<i>is 'n ketje verdreunken.</i>	is een katje verdronken.
<i>'t Hef zeuven joaren eleagen</i>	't Heeft zeven jaren gelegen
<i>en nog nich steunken.</i>	en nog niet gestonken.

In het Enschedese stadsplat is het kortweg *verdrunken* en *stunken*.

De Hengeloërs lieten zich niet onbetuigd en scholden terug:

Eansche, dat openlaand   Enschede, dat apenland
Is al eenmaal of ebraand.   is al eenmaal verbrand.

Maar dat sloeg niet op het dialect van Enschede maar op gebeurtenissen daar (in 1862 was er de grote stadsbrand)!

Meestal blijft de korte -a- voor -r- + consonant ongerekt in het Algemeen Nederlands, zoals in *warm, arm of harp*. In sommige dialecten treedt er palatalisering op: de -a- wordt een korte -e- of zelfs een gerekte ea-klank. In de buurschap Twekkelo zegt men: *Het vearken hef nen krulstet*. Buurse, dat er niet ver vanaf ligt, kent: *Het varken hef nen krulstat*. Over en weer haalt men die zin aan om de andere plaats te bespotten.

Rekking alleen al kan tot plagen leiden in diezelfde buurt. Waar Twekkelo zegt: *Geld, veld, gesteld* spreken die van Boekelo van: *Geeld, veeld, gesteeld*. Die rekking heeft de Oldenzalers de aanleiding gegeven om de inwoners van De Lutte 'op de schop te nemen' met een uitvoeriger rijmpje dat ook nog de spot drijft met de vermeende armoedige situatie daar in De Lutte: *In De Lut et ze tuffel met but. Grote heun, mager beest en gen geeld: zoa is het in De Lut gesteeld* (In De Lutte eten ze aardappels met botten. Grote honden, magere koeien en geen geld: zo is het in De Lutte gesteld). En daar konden ze het in De Lutte mee doen.

Maar diezelfde Oldenzalers kregen in verband met hun depalatalisering in *barg* en *kark* hun streken ook wel thuis, zoals we zagen. Trouwens je hoort daar in Oldenzaal verder ook *darde, varf, scharp*.

Een Lemseloër of Rossumer vraagt aan een Oldenzaler: *Bis an 't wark, Bats?* (Ben je aan het werk, Bets?).

In Noord-Twente heeft men de gewoonte om bepaalde klinkers die elders lang zijn kort uit te spreken, vooral de oa- en de ea-klank. Inwoners van Vasse krijgen dan in Tubbergen te horen: *Dat kö-j nich woggen: het wil reggen*. De Tubbergenaren zeggen hier: *Dat kö-j nich woagen: het wil reagen* (Je kunt dat niet wagen: het gaat regenen).

In de dertiger jaren heeft Bernard Ribbert (pag. 57 e.v.) al veel van het dialect in en rond Tilligte vastgelegd. Behalve dat zijn dissertatie veel woorden beschrijft die je nu niet of nauwelijks nog hoort, is de klankrijkdom van het Tilligter dialect goed weergegeven. Vooral de diftongen die we hier in variatie aantreffen heeft hij goed aangegeven. Zo zegt men in Tilligte *drâie* (drie), *fâie* (vier), *knâie* (knie), *vöirn* (voeren, rijden), *möaj* (tante), *speaj*n (spugen), *hiendöjr* (achterdeur).

Het is voor te stellen dat de dorpen in de buurt de vele, al dan niet stijgende, diftongen van Tilligte en omgeving graag wat aandikken en zo bespotten. Zo hoor je dan: *Kas wa zein, of nich?* (Kun je wel zien of niet?). *'n Braand vuur het vuier is rechtovoart zoa duier!* (De brandstof voor het vuur is tegenwoordig zo duur). Ja, en dan voelen de Tilligters zich wel aangesproken, al hebben ze soms nog zo'n mooie klanken gemaakt van de oorspronkelijk Westgermaanse -ai-.

Het dialect van de omgeving van het Noord-Twentse Geesteren kent een hele lichte oa-klank die de standaard lange -oo- nadert. Waar andere buurplaatsen zeggen: *joa, proaten, roadsel* hoor je de Geesterse mensen zeggen: *Joo, zoo proot wij now eenmool bij oons in Geester* (Ja, zo praten wij nu eenmaal bij ons in Geesteren). Het laatste deel van de zin werd zelfs een algemeen bekende woordgroep: *Bij oons in Geester*. Als iemand uit Geesteren in een winkel in Tubbergen komt, kan hem wel eens plagens gevraagd worden: *Hoo is 'n nog bij oons in Geester?* Het is een plaagstoot in de richting van de veronderstelde Geesterse gedachte dat in dat dorp alles toch ietsje beter is en gaat. Op den duur lieten de Geesternaars zich niet onbetuigd en maakten van de nood een deugd: de jaarlijkse dorpsreue kreeg de naam: *'Bij oons in Geester'*, en trok duizenden mensen ook van buiten het dorp.

Westgermaanse korte -u- en -o-, voor nasaal + dentaal, vertoont ook een variantenreeks van kort naar lang en van -oe- naar -ou- tot oo-uitspraak. Je hoort zo het huisdier 'hond' genoemd: *hoend, hound* en *hoond*. Borne is een plaats met opvallend duidelijke oe-klank. Dat valt dan ook op en daarom zegt men in Hengelo wel van de Bornenaren dat die: *...stoot 'n hoend met 'n kloemp oender de koent* (...trappen de hond met hun klomp onder zijn kont). Van datzelfde Borne wordt in Zenderen gezegd: *Oens keant oens en viefoens is 'n poend* (Ons kent ons en vijf ons is een pond).

Omgekeerd, uiteraard, laten de Bornenaren zich tegenover de Zendersen niet onbetuigd en spotten terug: *De koffie in 'n toeten en 'n toeten in 'n tuk* (De koffie in de zak en de zak in de (jas)zak), waarmee men niet alleen spot met het woord *toeten*, maar vooral met de zuinigheid van de Zendersen.

Merkwaardige tweeklanken komen we ook tegen rond de stad Goor. De inwoners van Goor plagen de bewoners van het aangrenzende platteland (Zeldam, Hengevelde, Bentelo) met de volgende veelzeggende, diftongrijke volzinnen:

Me-âken, me-âken dou-ê het neit
Joa, mou-êr, 'k hebt wal eerder edo-âne
't Geit die nooit goud.
Doar is 't mij ok wal goud ego-âne.
 (Meisje, meisje, doe het niet
 't Gaat je nooit goed.
 Ja, moeder, ik heb het wel eerder gedaan
 Toen is het mij ook wel goed gedaan.)

De plaatsen Enter en Rijssen nemen een aparte positie in. Men zegt wel eens dat het Rijssens een oudere laag is van het dialect, dat daar het oudere Twents het beste bewaard zou zijn. De gebroeders Schönfeld Wichers, waarvan de ene jurist was en de ander de arts en onder de naam Belcampo bekend werd als schrijver, hebben Rijssen als stad en als taalkundig fenomeen beschreven. Ook nu is in Rijssen dat - plaatselijke - taalbewustzijn sterk en zijn de inwoners trots op hun taal.

Niet ver van Rijssen ligt de oude schippersplaats Enter, vanouds de rivaliserende buur! *Van Eantern kump nog gennen goo hoond van an* (uit Enter komt zelfs geen goede hond).

De Entersen bspotten dan op hun beurt de Rijssenaren, die veel steenfabrieken hadden vanouds, met *Riessense kleeklute* (Rijssense kleiklonten). De Rijssenaren laten het er niet bij zitten en antwoorden dan spottend: *Eanternse dreitute!* (Enterse draaikonten). Dat laatste wordt ook wel iets uitvoeriger gezegd:

<i>Ie-êne, twei-ê, drei-ê</i>	een, twee, drie
<i>Eanternse dreitute.</i>	Enterse draaikonten

In Rijssen zegt men namelijk *een, tweeje, dree* voor de eerste drie telwoorden!

In Borne werd van de Enternaren gezegd:

<i>Dat is nen Eanternsen</i>	Dat is een Entenaar
<i>God better se.</i>	God betert ze.

De taal van het noordelijk van Almelo gelegen Vriezenveen is letterlijk een verhaal apart. Er zijn enkele studies aan gewijd waarbij toch wel, naast een deels eigen woordenschat, de klankeigenaardigheden opvallen. De plaats is ontstaan in het Almelveen en kreeg vanaf de tweede helft van de veertiende eeuw veel immigranten uit de noordelijke streken Stellingwerf en Friesland. Het bleef tamelijk geïsoleerd en behield daarmee, daar in het noordwesten van Twente, een eigen taal en cultuur. De taal van die Vriezenveners vormde aanleiding om ze te plagen, vooral

dus vanwege die vreemde klanken:

- *Wiej goat noar 't vjenne doar kriej 'n kwallegien in de stwawe* (We gaan naar Vriezenveen, daar krijg je een kooltje in de stoof);
- *Waver stroek en bos waveral waverhe* (Over struik en bos, overal overheen).
- *Het water kwakt in 'n kjettel* (Het water kookt in de ketel).

In de tweede helft van de negentiende eeuw kwamen veel arbeiders en arbeidsters uit de Stellingwerf en Drente in de Twentse textiel werken. Enschede, Losser en Overdinkel waren de belangrijkste migratieplaatsen. In de bedrijven hoorde je ze hun eigen dialect spreken en plaatsen als Losser en Overdinkel hebben in hun dialect veel van die nieuwe woorden en wendingen opgenomen. Op de zondagen als de jonge arbeidsters door Enschede wandelden was de vaste plaagzin: *Ieleu, öllie ieleu oeleu al?* (Zeg jullie, gebruiken jullie al eau de cologne?). Het gebruik van reukwater was voor die eenvoudige meisjes iets heel nieuws en bijzonders. Die zin was overigens elders in het land ook heel bekend. Opmerkelijk is, dat aan de andere kant van Overijssel, in Deventer (waar dit zinnetje vaak als een lokale eigenaardigheid werd opgegeven), een heel andere olie bedoeld werd. Een bekende Deventer anekdote gaat als volgt. Ergens in Deventer stond een motorfiets met een lekke band. De berijder en de duo-passagier zijn beide in olie jassen gehuld. Vraagt hun een Deventenaar: *Öliet uulie oe?* (Oliën jullie je?) Motorrijder: *Wat zegt u?* Deventenaar: *Of uulie oe e-ölied hebt.* (Of jullie je geolied hebben?) De heel verschillende oliesoorten in Enschede en Deventer duiden erop dat niet de olie zelf het voorwerp is waar de interesse naar uitgaat, maar het woord *öl(l)iën*, dat in vervoegde vorm een fraaie klankvariatie vormt op de kennelijk als bijzonder ervaren persoonlijke voornaamwoorden *uulie*, *ieluu* en *oeluu*, woorden die overigens niet Overijssels maar Veluws zijn!

Midden in Twente ligt het dorp Saasveld waar veel diftongen, die je elders niet meer zo vaak hoort, nog in het plaatselijke dialect aanwezig zijn. Mensen in Borne vragen wel eens aan een Saasvelder: *Go-ât ie vo-ârt wier no-â So-âsel ?* (Ga je straks terug naar Saasveld?). Die stijgende diftong -o-â- hoor je in Oost-Twente, binnen het *doe*-gebied, nog zeer vaak. Aan de rand van het dorp Saasveld, richting Weerselo, ligt de boerderij Severt. Als Weerseloërs die van Saasveld willen plagen met hun dialect, zeggen ze: *Biej Sie-êwert zit nen voe-êgel in de hie-êj* (Bij Severt zit een vogel in de heg).

De *doe*-grens schuift langzaam oostwaarts en ligt nu van Vasse richting Saasveld en dan met een boog naar Lonneker om dan weer over de Duitse grens te gaan. Oldenzaal, Ootmarsum en Denekamp zijn plaatsen die nog volop *doe*-gebruik voor de tweede persoon enkelvoud kennen. Daarbij spant Oldenzaal, zeker voor de aandachtige buitenstaander, de kroon. Een Ootmarsummer wordt nog wel es geplaagd met: *Kas wa, San?* - *Joawa, Bats.* (Kun je wel, San? - Jawel, Bets.) De spot op Oldenzaal is wijd en zijd bekend: *Wat sas as dös was kas?!* (Wat zul je als je doet wat je kunt?!). Daarmee waren we aan het meest oostelijke deel van *Het Laand van Nich en Ok* aangekomen.

NOTEN

---

1. De Nederlandse Spoorwegen (NS) bevorderen het toerisme per trein door het uitzetten van fraaie wandelroutes die (meestal) van station naar station voeren.

BIBLIOGRAFIE

- Bezoen, H.L. (1948): *Taal en Volk van Twente*. Assen: Van Gorcum.
- Dijkhuis, G.J.H. (1991, 3e dr.): *Twents Woordenboek*. Enschede: Van de Berg.
- Entjes, H. (1970): *Die Mundart des Dorfes Vriezenveen*. Groningen: Sasland.
- Kloeke, G.G. (1924): 'Klankoverdrijving en goedbedoelde (hypercorrecte) taalvormen'. In: *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde* 43, p. 161-188.
- Kloeke, G. G. (1927): *De Hollandsche expansie in de zestiende en zeventiende eeuw en haar weerspiegeling in de hedendaagsche Nederlandsche dialecten. Proeve eener historisch-dialect-geographische synthese*. 's-Gravenhage: Nijhoff.
- Kloeke, G.G. (1931): 'De taal van Overijssel'. In: G.A.J. van Engelen van der Veen, G. J. ter Kuile en R. Schuiling (red.), *Overijssel*. Deventer: Kluwer, p. 820-851.
- Kloeke G.G. (1932): 'De tongvallen langs de Zuiderzeekust en op de eilanden.' In: H. Colijn e.a., *De Zuiderzee. Een herinneringswerk*. Amsterdam: Scheltema en Holkema, p. 141-156.
- Nuijstens, E. (1962): *De tweetalige mens*. Assen: Van Gorcum.
- Ribbert, B. (1933): *Phonologie des Dialektes von Tilligte in Twente*. Nijmegen: Centrale Drukkerij.

A.H.G. Schaars

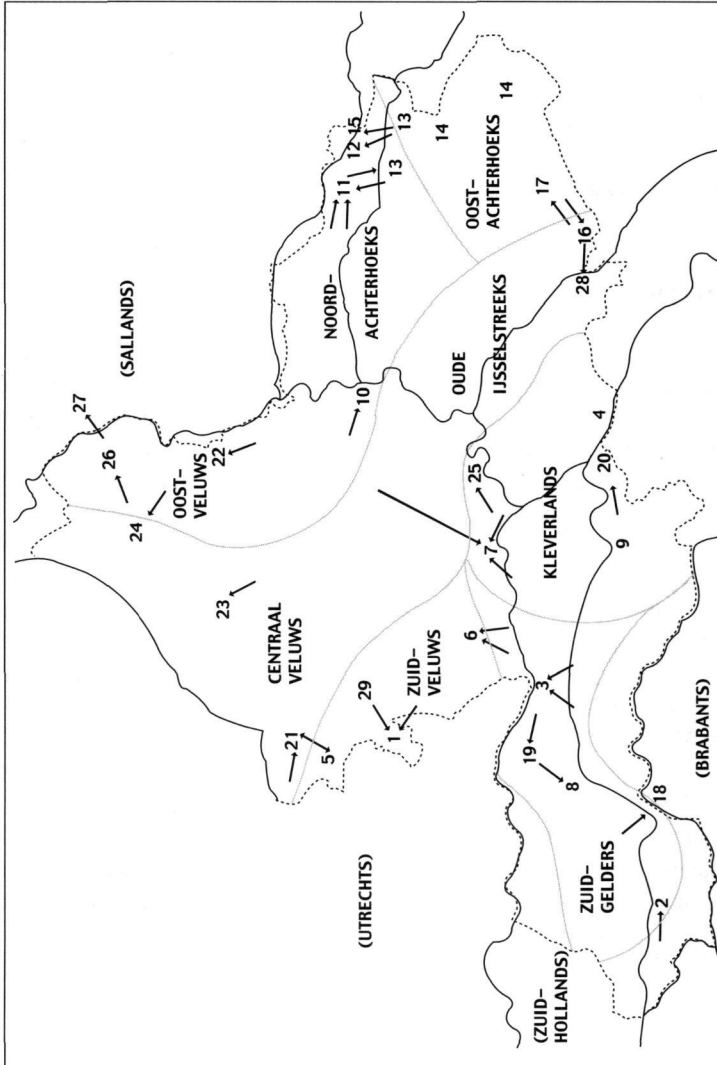
UW SPRAOK VERRAODT U

1. Inleiding

Evenals in Gelderse bijdragen uit vorige delen van de serie het Dialectenboek zal ook dit keer weer duidelijk worden dat er een grote variatie is in de dialecten van Gelderland. Als gevolg van die grote variatie hebben de inwoners van deze provincie een ruime keuze om de spot te drijven met de dialecten van streckgenoten. We zullen onze ronde doen aan de hand van de cijfers op het kaartje, dat tevens de gangbare indeling van de Gelderse dialecten weergeeft.

Dat het dialect van naburige dorpen op de korrel genomen wordt, gebeurt al heel lang want in de vragenlijsten uit 1947 die aan dit artikel ten grondslag liggen, is voor het Scherpenzeels dialect opgetekend dat de inwoners van die plaats al in 1832 door “de jongens van de kostschool van Mej. Moens in Kernheim” om hun -sj- zó werden nageroepen: *De sjout van Sjerpensjeel sjeert de sjapen dat het sjond en sjand is* (de schout van Scherpenzeel scheert de schapen dat het zonde en schande is) ①. Meer dan honderd jaar later is dit zinnetje nog in Ede en Barneveld bekend, terwijl de Scherpenzelers zelf - die inmiddels vergeten zijn dat er een schout de scepter over hen gezwaaid heeft - het dan nog mooier gemaakt hebben, want zij zeggen: *In Sjarpezeel sjere ze de sjaop dat 't sjund en sjaand is bij Sjimmel in de sjuur* (In Scherpenzeel scheren ze de schapen dat het zonde en schande is bij Schimmel in de schuur).

KAART 1: Indeling van de Gelderse dialecten. De cijfers worden in de tekst vermeld; de pijltjes geven aan vanuit welke plaats bespot wordt.

2. De Utrechtse -aa-: haard en slaap

Het aardige van dat laatste zinnetje is dat er terloops nog een streekkenmerk in voorkomt: de rekking van de -a- tot -aa-, die voor het Utrechts zo karakteristiek is. Dat diezelfde -aa- in het Gelderse Rivierengebied ook voorkomt, blijkt uit de manier waarop de inwoners van Zuilichem het dialect van Gameren kenschetsen: *De botter is haard slaap* (de boter is erg zacht)^②. De Ochtense informant schrijft dat men het dialect van Opheusden als volgt weergeeft: *Gaart gaode mee naor de maart* (Gerrit, ga je mee naar de markt)^③. “Wat belachelijk gevonden wordt, is de rekking van de vocaal in het eerste en laatste woord”, geeft de Ochtense informant als toelichting. Een fraaie variant op dit item is het volgende tweegesprekje waarmee in Dodewaard het dialect van Opheusden getypeerd wordt. *Aart, waor gao je naor toe? Naor de maart. Wah doen? Aarte kope vur 't vareke* (Aart, waar ga je naar toe? Naar de markt. Wat doen? Erwten kopen voor het varken). Die Utrechtse -aa- komt ook nog voor op het Gelders Eiland, het gebied dat tot 1707 tot de Over-Betuwe behoord heeft maar door het graven van het Pannerdens Kanaal daarvan gescheiden is. *'t Laand van waoter en wiend*^④ zegt men in de Liemers en daarmee duidt men aan dat het gebied rond Pannerden en Lobith zich in drie opzichten onderscheidt van de rest van de Liemers. Men zegt *laand* in plaats van land, *waoter* in plaats van water en *wiend* in plaats van wind.

3. De -ao-: jaogen over de straoten

De ao-klank is trouwens ook een eigenaardigheid die in veel zinnetjes aan de orde komt. De inwoners van Zwartebroek verbazen zich over al die -ao-'s die in het Hoewelakens dialect voorkomen. *Heur die boeren 's jaogen; ze jaogen over de straoten dat 't zo daovert* (hoor die boeren eens jagen; ze jagen over de straten dat 't davert)^⑤. Zelf gebruiken ze wel het woord *straoten*, maar in de andere twee gevallen (*jaogen*, *daovert*) hoor je in het Zwartebroeks een -aa-. De medewerker van Wageningen schrijft: “Wageningen prikkelt Bennekom door het mengelmoejsje ABN en dialect van die plaats belachelijk te maken”. Het zinnetje waarmee dat gebeurt, luidt: *Zaoterdagavond gaon we sigaren haolen* (zaterdagavond gaan we sigaren halen)^⑥. De Renkumse informant noemt de inconsequente uitspraak *zaoterdagavond* evencens een Bennekomse

bijzonderheid. Hoezeer die ao-aa dialectsprekers kan ‘verraoje’, blijkt uit de anekdote die Nol Hell in 1993 beschreven heeft. De Millingse toneelvereniging voerde in dat jaar het Passieverhaal op. Daarin komt de scène voor waarin een dienstmaagd aan de taal van de apostel Petrus kan horen dat hij uit Galilea komt. De Millingse dienstmaagd had ook goed geluisterd en zei tegen Petrus: “Uw spraok verraodt U”.

4. De -e-: verrekes op de merk

Vanouds trokken dorpsbewoners naar steden om daar ter markt te gaan. Daarom is het voor de hand liggend dat juist het woord *markt* zo'n belangrijke rol speelt als het gaat om het anders zijn van naburige dialecten te benadrukken. We zagen al dat de rekking van -a- tot -aa- in *maart* en *varekes* in het Opheusdens bespot wordt. Voor het Arnheems wordt het woord *varkensmarkt* op de korrel genomen door de inwoners van Driel, Apeldoorn en Westervoort. In Driel heet het: *In Errenem op de verrekesmerkt verkope ze verrekes met lange sterte* (In Arnhem op de varkensmarkt verkopen ze varkens met lange staarten) ⑦. Apeldoormers geven als ze een Arnhemmer horen praten gekscherend als commentaar: *Die kump van de verkesmerk* (die komt van de varkensmarkt) en Westervoorters schertsen in dat geval: *We gaon nääor de vaerkesmaert* (we gaan naar de varkensmarkt). Hierbij sluit ook aan de opmerking van de bekende dialectologe dr. A.R. Hol, in 1947 informante voor haar geboorteplaats Ingen. Zij schrijft: “In Ingen weet men te vertellen dat men in Tiel zegt: *verrekesmert*” ⑧.

5. De -äö-: wah räör, ze kusse mekäör

Opvallend is dat het Nijmeegs dialect zoveel aanleiding geeft tot spot. Daarbij zijn twee kenmerken doelwit: de -e- en de -äö-. *Barst, Bertje, däör hed ik haost mien perreplu in de Herremenie laoten staon* (barst, Bertje, daar had ik haast mijn paraplu in de Harmonie laten staan); de Herremenie is de concertzaal aan het Keizer Karelplein ⑨. Een variant is: *Bers, Bertje, däör hejje 'm ok met zien segäör van 'n kwertje* (barst, Bertje, daar heb je hem ook met zijn sigaar van een kwartje). Een informant die zelf lange tijd in Nijmegen gewoond heeft, kent nog: *Barst met je wörs van 'n kwertje* (barst met je worst van een kwartje). Hij geeft als

toelichting dat die uitdrukking oorspronkelijk gebruikt is tegen een exploitant van een kraam waarin snoep en rookwaar verkocht werden. Voorts vermeldt hij dat “iedereen in Nijmegen” de uitdrukking kende en gebruikte om elders aan te geven hoe in Nijmegen gesproken werd. Dat gold volgens hem ook voor het volgende zinnetje: *Kiek däör, wah räör, se kusse mekääör op 't trottwäör achter die piläör* (kijk daar, wat raar, ze kussen mekaar op het trottoir achter die pilaar). Ook daarop bestaan varianten: *Kiek däör, wah räör, däör achter die piläör, däör kusse ze mekääör* (kijk daar, wat raar, daar achter die pilaar, daar kussen ze mekaar) en: *Kiek däör! Wäör? Däör! Kiek näör je eige!* (Kijk daar! Waar? Daar! Kijk naar jezelf!). Het frequente voorkomen van de äö-klank is in onze provincie trouwens niet alleen een kenmerk van het Nijmeegs; ook in het Arnheems (zoals uit de Westervoortse karakterisering blijkt) en het Zutphens wordt hij veel gebruikt. Maar de manier waarop de inwoners van Empe met het dialect van de Hoven -gelegen aan de IJssel pal tegenover Zutphen- spotten, is niet helemaal correct! *Däör komt de jonges uut de Häöve; dat könt zelfs de stadsen neejt geläöve* (daar komen de jongens uit de Hoven; dat kunnen zelfs de stadsen niet geloven)¹⁰. Terecht dat de Zutphenezen dat niet kunnen geloven, want *geläöven* is nu eenmaal ook in de Hoven en Zutphen gelouven!

6. De uitgangen -eren en -ers: knikkaan, stuitaan en knikkas, stuitas

Overdrijving van een kenmerk is ook aan de orde in het volgende geval. In de bij Borculo gelegen dorpen Geesteren en Gelselaar wordt de uitgang -eren (als in de werkwoorden *opperen, mopperen*) uitgesproken als -aan: *oppaan, moppaan*. Vandaar dat men in een paar plaatsen rond die beide dorpen het volgende bedacht heeft: *In Geestaan en Gelstaan könt ze knikkaan en stuitaan* (in Geesteren en Gelselaar kunnen ze knikkeren en stuiten) ¹¹. Toegegeven, de uitspraak *Geestaan* klopt, Gelselaar echter wordt nooit *Gelstaan* genoemd, maar altijd *Gelster*! Bij dit zinnetje sluit overigens een andere eigenaardigheid van een naburig dorp -Neede- min of meer aan. In het Needs -evenals trouwens in het dialect van de dorpen Haarlo en Lielvelde- wordt de uitgang -ers (als in de zelfstandige naamwoorden *oppers, doppers*) gerealiseerd als -as: *oppas, doppas*. Daarom wordt het Needs o.a. door de inwoners van Eibergen zó gekarakteriseerd: *Bie Soetas koop ie knikkas en stuitas veur stivas* (bij Soeters koop je knikkers en stuiters voor stuiwers)¹². Eibergen neemt overigens ook

zichzelf onder vuur met een zinnetje waarin de variatie van beginklinkers (-ie-, -oe-, -a-, -ö-) gevolgd wordt door steeds eenzelfde medeklinker (-l-): *Hebt iele oele al öllied?* (hebben jullie jezelf al met olie ingesmeerd?) ⑬. In dit verband is nog de volgende anekdote bekend. Op een snikhete dag staan wat Eibergse bouwvakkers -het is jaren vijftig- op een steiger, druk bezig met het metselen. Een voorbijganger roept: "*Hebt iele oele al eöllied?*". De bouwvakkers vragen verbaasd: "Watte?". "*Of iele oele al eöllied hadn!*". Ook in Borculo is dit geval bekend. De informant voor Gelselaar schrijft namelijk: "Een oude winkelbediende vroeg aan een paar dames uit de stad, die in de winkel kwamen, heel vriendelijk: 'Zo, *hebt iele oele öllied?*' Hij had nl. op hun gezichten iets nieuws (schmink) gezien. Dit wordt in Borculo nogal eens naverteld". Dit item speelt ook in Overijssel een rol; men leze daarvoor de bijdrage van Harrie Scholtmeijer en André Hottenhuis.

7. Het persoonlijke voornaamwoord *dow*: as te *deuste waste kaste*

We blijven nog even in de Oostelijke Achterhoek omdat daar een ander, voor Gelderse dialecten bijzonder verschijnsel opgegeven is. In Groenlo en Winterswijk gebruikt men nog het oude persoonlijke voornaamwoord voor de tweede persoon *dow*; bij voorbeeld: *dow deuste* (jij doet). Na de persoonsvorm geplaatst, kan het daarmee verbonden worden en zelfs geheel weggelaten worden: *deuste dow => deustow => deuste*. Ook in andere posities kan *dow* gereduceerd worden. Dat maakt het mogelijk dat het Winterswijkse zó op de korrel kan worden genomen: *As te deuste waste kaste, wat zaste dan nog meer* (als je doet wat je kunt, wat zul je dan nog meer) ⑭. Het dialect van Groenlo wordt op soortgelijke manier in de maling genomen: *As deus was kas, wat zas dan meer* (als je doet wat je kunt, wat zul je dan meer). Groenlo -het Las Vegas van de Achterhoek- is in de buurgemeente Eibergen gevreesd, blijkens deze karakterisering: *Kost in Grolle, krigst makkes* (kom je in Groenlo, krijg je klappen). Dat laatste woord is eveneens doelbewust gekozen: het verraadt de invloed van het jiddisch, iets waarvoor het Grols veel meer opengestaan heeft dan de omliggende dialecten.

Het verschil in klinkerlengte is eveneens een onderscheid dat een geliefd object van spot is. Het dialect van Neede verlengt - evenals het Twents - de -a- en -o- in woorden als *handen* en *kold* (koud) tot -aa- en -oo-. Daarom persifleren de Eibergenaren de inwoners van Neede met: 'k *Heb*

de haande koold (ik heb de handen koud) ⑮. Het Dinxperlo's dialect wordt in Aalten bespot met het zinnetje: *Mo'j 's bie'j ons komm kie:kn, dan ku'j 'n sik zie:n* (moet je eens bij ons komen kijken, dan kun je een sik zien) ⑯. De -ie-, die ongeveer klinkt als in het Standaardnederlandse woord *bier*, kent men in Aalten (en noordelijker streken) niet; daar zegt men *kiekn* - met een -ie-, als in de Standaardnederlandse voornaam *Piet*, en *zeen* (zien). Omgekeerd nemen de Dinxperloërs de Aaltenaren op de korrel met: *Ik schotte met de koggel nao de voggel dat de stange bövven* (ik schoot met de kogel dat de stang beefde) ⑰. In het dialect van Dinxperlo is dat: *ik schaot met de kogel nao de vogel dat de stange beven*.

8. De -ae- en -a-: de gaet en 't spak

De informant voor het Betuwse Varik vermeldt dat het dialect van Heerewaarden “om het langzame spreken daar weer te geven” zó gekarakteriseerd wordt: *Leg den boot mar aon 'n päöleke, dan zal ie nie gaon draeve* (leg de boot maar aan een paaltje, dan zal hij niet gaan drijven) ⑱. De -ae- voor -ei- is ook kenmerkend voor Ingen; daarom typeren de inwoners van Kesteren het Ingens met: *De gaet sprong over de haening in de waed* (de geit sprong over de heining in de wei) ⑲. Op hun beurt vinden de inwoners van Ingen dat de -e- in woorden als *spek* en *pet*, uitgesproken door Ochtenaren, een bijzondere klank heeft: men zegt in Ochten niet gewoon *spek* en *pet* maar *spak* en *pat*. Dr. Hol - die deze aantekening gemaakt heeft - vermeldt er terecht bij: “Dit is niet alleen in Ochten het geval, doch ook verder naar het oosten”. Zo hoeven we niet op te kijken dat de inwoners van Beek bij Nijmegen de Millingers bespottelijk maken met: *Kaalde koek mat lakker vat spak* (koude koek met lekker vet spek) ⑳.

9. De -eu-: speulen achter de meulen

Er zijn tot nu toe nog maar weinig Veluwse eigenaardigheden aan de orde geweest. Met betrekking tot klinkers komt vooral de -eu- als variant van de -oo- voor. Zo worden mensen uit Nijkerk in Bunschoten wel *heurders* (hoorders) genoemd㉑. *Ik heb 'm esleugen dat de vonken er ofvleugen* (ik heb hem geslagen dat de vonken er afvlogen) - een zinnetje waarmee de inwoners van Zwartebroek het Nijkerks typeren - sluit hierbij aan. De -eu- speelt ook een prominente rol in het zinnetje waarmee

men in Terwolde het dialect van Oene persifleert: *Gaot maor speulen achter de meulen, mien kiend* (ga maar spelen achter de molen, mijn kind)²². Het Hoog-Soerens karakteriseert het Elspeets met: *Hie kump van de heugte ofjoegen* (hij komt van de hoogte afjagen)²³. “Dat komt omdat de inwoners van Elspeet tegen hoogte *heugte* zeggen. *Ofjoegen* is afjagen”, licht de Hoog-Soerense informant toe. Ten slotte wordt in Epe over de bewoners van de Oldebroeker Heide wel gezegd: *’t Zal wel een heugter wezen* (het zal wel een hoogter zijn)²⁴.

Het is opmerkelijk dat onder de rook van Arnhem alleen het Rhedens dialect onder vuur genomen wordt. De Rhedenaren zelf zeiden over hun eigen dialect wel: *In Rheje sni-jen ze dikke snejen; mor as ze ze ow niet gunne, dan sni-je ze dunne* (in Rheden snijden ze dikke sneden; maar als ze ze je niet gunnen, dan snijden ze dunne)²⁵. In zijn jeugd (omstreeks 1890) - vermeldt de informant van Rheden verder - plaagden de jongens uit het chique Velp de Rhedense jongens met het volgende zinnetje: *Moeder, de roepsen hemmen de kabbes opgevraeten* (moeder, de rupsen hebben de kool opgevreten). “Ze noemden dat zinnetje spottend: het Rheejse volkslied”.

10. De h-: het Attemse untien

Voordat we andere gevallen van afwijkend woordgebruik noemen, willen we eerst nog een aantal karakteristieken met betrekking tot medeklinkers noemen. De uitval van de h-, voorwerp van spot in diverse bijdragen in deze bundel, komt op de Veluwe voor in Hattem. Zo weten de inwoners van Olst: *In Attem zit een undtien in een ökkien met euj op ’t eukie van ’t uus en ef onger* (in Hattem zit een hondje in een hokje met hooi op het hoekje van het huis en (het) heeft honger)²⁶. In Oldebroek karakteriseert men deze Hattemse eigenaardigheid zó: *’n Untien hop ’n ökkien hop ’n aentien vol euj* (een hondje op een hokje op een handje vol hooi). De Hattemers zelf zetten zich op hun beurt af tegen de Zwolse brouw-r. Rond 1880 -vermeldt een informante uit Epe - was Zwolle bekend om het brouwen. “De Hattemers, die niet brouwen, riepen de Zwollenaren na: *Bchei, bchood en pchoemen kunnen de Zwolsen niet noemen* (brij, brood en pruimen kunnen de Zwollenaren niet zeggen)²⁷. Daarom noemden de Hattemers de Zwollenaren wel: *Zwolse bri-jbekken*.

11. Andere woorden: duk en kruu

Tegenover het grote aantal gevallen waarin de klanken als typerend worden gezien, staat maar een klein aantal gevallen waarin ander woordgebruik centraal staat. De Oude IJsselstreek is een gebied waarin het dialect een overgangskarakter heeft: noordelijker spreekt men Nedersaksisch, zuidelijker Nederfrankisch. In de gemeente Gendringen –met name in de buurtschap Varsselder– kent men als persoonlijk voornaamwoord voor de tweede persoon het Nederfrankische *gi-j* (jij); noordelijker zegt men *i-j*. De grens tussen het gebied met voltooid deelwoord met *ge-* en *e-* (*gedaon/edaon*) loopt dwars door de Oude IJsselstreek heen, terwijl ook de grens tussen *duk* en *vake* (dikwijls, vaak) zich al heel lang in deze contreien bevindt. Zo kan men verklaren dat de Dinxperloërs het spotzinnetje: *Hebt gi-j dat al duk gedaon?* (heb je dat al vaak gedaan?)²⁸, typerend vinden voor het Gendrings. Voor Barneveld is nog opgegeven: *Hier hebben juullie de kruu weer die wuullie van juullie eleend hemm* (hier hebben jullie de kruiwagen weer die wij van jullie geleend hebben)²⁹.

Met het zinnetje: *Hette? Der is pas hette as de leuninge beskreens op naobers nōndeure zittet* (Hitte? Er is pas hitte als de mussen schrijlings op de grote deeldeuren van de buurman zitten) verraden de Winterswijkers hoe bijzonder hun spraak wel niet is; van mij krijgen zij daarmee de Gelderse hoofdprijs.

Har Brok

**TAALVARIATIE IN DE RANDSTAD
OP DE VIERKANTE KILOMETER**

Inleiding

Het dialect neemt in het grootste deel van Noord- en Zuid-Holland en Utrecht tegenwoordig een erg zwakke positie in. Het wordt steeds moeilijker dialectsprekers te vinden die bereid zijn om vragenlijsten in te vullen, omdat de afstand tussen het dialect en de standaardtaal kleiner is geworden. Die geringe afstand maakt dat de afwijkingen eerder als een 'platte' variant van het Nederlands ervaren worden. Veel sprekers zien hun taalgebruik eerder als spreektaal of als onbeschaafd en slordig Nederlands. Dit heeft natuurlijk niet alleen te maken met het feit dat de standaardtaal voor een belangrijk deel in dit gebied is ontstaan, maar ook met de enorme status van het Nederlands in dit gebied. Waar Groningers, Limburgers en Zeeuwen trots kunnen zijn op hun dialect, omdat het hun een eigen identiteit geeft, kunnen de inwoners van de Randstad dit nauwelijks, terwijl ze samen toch ruim 40% van de Nederlandse bevolking uitmaken! Uit verschillende dialectstudies blijkt dat de nivellering van het dialect hier al vóór de Eerste Wereldoorlog begonnen was.

De in deze drie provincies gesproken dialecten kunnen min of meer als een eenheid gezien worden. Die eenheid wordt als groep wel de noordelijk-centrale of noordwestelijke dialecten genoemd (Weijnen 1966: 428 e.v.). Ze worden onderverdeeld in: het Noord-Hollands (Noord-Holland boven 't IJ plus Texel), het Strand-Hollands (de Hollandse vissersdorpen tot aan Scheveningen), het Eilanden-Hollands en het Gooi- en Eemlands.

Waar de verstedelijking niet zo sterk is, dus buiten de invloed van de Randstad, is de standaardisering van het dialect duidelijk minder. In West-Friesland, Waterland, de zuidoostpunt van Noord-Holland en het aangrenzende deel van de provincie Utrecht, de Utrechtse heuvelrug, de zuidoostpunt van Zuid-Holland, Voorne en Goeree-Overflakkee staan allerlei dialectverschijnselen nog vrij sterk. Het opvallendst is daarbij de kop van Noord-Holland. Speciaal de streek tussen Alkmaar, Hoorn, Enkhuizen en Schagen blijkt nog steeds behoorlijk dialectvast. De dialecttoestand op Goeree-Overflakkee komt overigens in deze bundel nader aan de orde bij de provincie Zeeland.

Het materiaal

De basis van mijn bijdrage wordt gevormd door de enquête D.15 van het Meertens Instituut uit 1947. In vraag 33 van deze lijst werd speciaal gevraagd naar dialectverschillen zoals die met name in “scheldwoorden”, spotrijmen, spreuken tot uiting komen. Het gaat ook de Stichting Nederlandse Dialecten (SND) uiteindelijk niet speciaal om schimpnamen of spotrijmen, maar wel om de daarin verborgen gegevens. Daarnaast heb ik gebruik gemaakt van andere bronnen. Om te beginnen de uitvoerigste verzameling van schimp- of spotnamen in Nederland, recentelijk gepubliceerd door Van der Heide (1998). Hij baseert zich voornamelijk op het materiaal dat verzameld is in de *Reeks Nederlands(ch)e Dialectatlassen*, die verscheen tussen 1925 en 1982. Vlak voor het afsluiten van deze tekst verscheen van dezelfde auteur nog *Schimpnamen in Noord-Holland* (Bedum 2002). Daarnaast maakte ik gebruik van de meest bereikbare bronnen via het Meertens Instituut en de SND. Om deze bundel niet de omvang van een Dikke Van Dale te geven, heb ik ze uitsluitend vermeld in de bibliografie.

De dialectvariatie

Het gaat hier om taalvariatie, om verschijnselen die zijn opgevallen in de volkstaal. Verschillen in uitspraak zitten vaak indirect verborgen in spotnamen, zonder dat ze met zoveel woorden genoemd worden. Nog veel vaker zitten ze verborgen in spotrijmen of grappen, zoals uit de volgende voorbeelden blijkt:

- Amsterdam: Het Amsterdams wordt belachelijk gemaakt met de volgende grap. Een Amsterdamse jongen wordt bij het examen voor leerling-machinist gevraagd: “Wat zijn armseinen?” Zijn antwoord is: *Armsaane saane saane, daar ze mêê saane als de andere saane kepot saane* (Armseinen zijn seinen, waar ze mee seinen als de andere seinen kapot zijn). De Haarlemmers deden dat aldus: *Jèn, d'r sit een kèt op 't dèk* (Jan, er zit een kat op het dak), of *Hè je de son in de Suidersee sien sinke* (of: *sakke*)? (Heb je de zon in de Zuiderzee zien zinken of zakken?). Hiermee wordt de Amsterdamse uitspraak van de -a-, de -ij- en z- bespot.
- Koedijk: Voor deze plaats is de volgende spottzin in gebruik: *Koedijk, weer ze de pannekoeke an ien kant bakke* (Koedijk, waar ze de pannenkoeken maar aan een kant bakken, d.w.z. waar er maar aan één kant van de dijk woningen zijn). Hiermee wordt de Koedijkse uitspraak van de -ij-, de -aa- en de -ee- bespot.
- Niet eens te begrijpen of “vertalen” is het Rotterdamse *Effainnoahêttafomme dawwisshit* (En Feyenoord heeft dat van...?) van voetbalsupporters, dat bij een illustratie van Gerrit de Jager in *Het Parool* van 5 oktober 2002 stond (zie illustratie).

* UIT HET PAROOL, zaterdag 5 oktober 2002

Opvallend in ons materiaal is wel dat dikwijls dezelfde klankverschillen genoemd worden en dat daarentegen bekende verschillen ontbreken. Die verschillen ga ik niet allemaal beschrijven, maar ik noem toch nog een voorbeeld: de Hollandse samenvat van *leggen* en *liggen*, *zitten* en *zetten*, *kunnen* en *kennen* werd nergens opgegeven, terwijl deze in de loop der tijd toch steeds meer in de (platte) spreektaal doorgedrongen is. Vanuit dat standpunt volgt hieronder een beknopte inventarisatie:

Medeklinkers

- De uitspraak van sch- aan het woordbegin, bijv. in *schaap*

Globaal genomen werd de sch- vroeger als sk- gerealiseerd in heel Noord-Holland min Het Gooi en als sj- in de provincie Utrecht. Tegenwoordig komt sk- alleen nog in Noord-Holland ten noorden van Zaandam voor en sj- in de noordostrand van de provincie Utrecht. De sk- vinden we terug in de spotnamen *Doikskijpe* (dijkschappen) en *Skype* (schappen) voor de inwoners van Oosterleek, in de Warderse spotzin *Van Warder ken je harder nach varder; maar met een skuit* (schuit) *vaar je 't end uit* en in de spotnaam *Stoepeskaiters* (stoepenschijters). In de provincie Utrecht werd in het materiaal nergens de uitspraak sj- opgegeven.

- De weglating van de h- aan het woordbegin of het hypercorrect toevoegen van h- bij woorden die beginnen met een klinker

Het niet uitspreken van deze h- wordt elders in deze bundel (bijv. in de bijdrage over Overijssel) gezien als een neiging van de elite om het Frans te imiteren. Weijnen sluit hier in zijn *Nederlandse dialectkunde* niet bij aan. Hij lokaliseert dit verschijnsel in ons gebied in enkele plaatsen van Zuid-Holland en hier en daar in Noord-Holland (bijv. Texel, Marken, Volendam, Vlieland, Assendelft, Enkhuizen, Huizen en Egmond-aan-Zee). Hij noemt daarbij ook nog Gouda, Moordrecht, Waddingsveen, Scheveningen en Laren (1966: 248).

Voor Enkhuizen staat de bekende spotzin *Een 'aan op een 'outen 'ekkie hen een 'ennetje der bie* (een haan op een houten hekje en een hennetje erbij) en *Erman ad Endrik niet goed beandeld, toe ie in de arrebarg zat*

(Herman had Hendrik niet goed behandeld, toen hij in de herberg zat). Voor Volendam bijna dezelfde spotzin als die van Enkhuizen *As jouw aan op mein ekkie sit, sel ik um met un ooifork in zun atje pikku* (Als jouw haan op mijn hekje zit, zal ik hem met een hooivork in zijn gatje pikken).

De inwoners van Holysloot worden *Oliekoeken* genoemd (Haverkamp 1946: 72; Van der Heide 1998: 196). Mogelijk zit ditzelfde verschijnsel achter de schimpnaam *Uilen* voor de inwoners van Marken. Van der Heide (1998: 199) suggereert dit met het spotversje:

Marie uil nou, want je vaar gaat naar de buizen

Nou moer, ik ken niet uilen, want ik eb een kop met luizen

(Marie huil nou, want je vader gaat naar de buizen

Nou moeder, ik kan niet huilen, want ik heb een kop met luizen).

- De verstemlozing van de v- en de s- aan het woordbegin (resp.: v- > f- en z -> s-)

Deze verstemlozing is onder andere terug te vinden in *Enkhuizer fiegen* (Enkhuizer vijgen) voor de inwoners van Enkhuizen en in de uitdrukkingen *Jij kome seker fan Grootebroek* (Je komt zeker van Grotebroek) en *Jij kome seker fan Lutjebroek* (Je komt zeker van Lutjebroek).

Zo ook in het Den Hoornse spotrijm:

En àn de Weel

En aan de Waal

En àn de Weel

En aan de Waal

Deer ete ze riest met krente

Daar eten ze rijst met krenten.

En weerom sowe ze dat niet doen

En waarom zouden ze dat niet doen

Ze leve fan de rente

Ze leven van de rente

Ook in het Katwijkse *Man in de kuip, hà je me fèder 'iet 'ezien, de ouwe woupert zit in de sloôt* (Man in de kuip, had je mijn vader niet gezien, de oude (?) zit in de sloot) komt die verstemlozing tot uiting. De verstemlozing van de z- aan het woordbegin tot s- komt voor in het typisch Volendamse *sit* en *sel* (zit, zal) en in het hiervoor al genoemde Amsterdamse zinnetje *Hè je de son in de Suidersee sien sakke?* (Heb je de zon in de Zuiderzee zien zakken?).

- De t-deletie of t-apocope: het weglaten van -t aan het wordeinde

Bekend daarom staat de stad Utrecht met het volgende rijmpje:

<i>Ouwe grach</i>	Oude gracht
<i>in Utrech</i>	in Utrecht
<i>s'aves om half ach</i>	's Avonds om half acht
<i>'n kip geslach</i>	een kip geslacht

De Utrechtenaren worden hierom ook wel *T-dieven* genoemd. Hetzelfde verschijnsel wordt echter ook opgemerkt voor Schoonhoven in *Reis eete en naar je nes* (Rijst eten en naar je nest), voor Dordrecht met *'k Heb je toch gezeg!* (Ik heb je toch gezegd!) en voor Vianen *Rijs is een bes eten aje 't maar lus; de grach* (Rijst is een best eten, als je 't maar lust; de gracht).

- De gebrouwde uitspraak van de -r- (de keel-R)

Nogal eens wordt als oorzaak hiervan Franse invloed genoemd. Weijnen (1966: 250 en 357) bestrijdt dit, maar heeft geen andere verklaring. Hij plaatst dit verschijnsel vooral in steden, bijv. Den Haag, Leiden, Delft en Rotterdam in Zuid-Holland. In ons materiaal troffen we het uitsluitend, maar wel duidelijk aan voor Den Haag met:

<i>Hab je 't gehôôgd?</i>	Heb je het gehoord?
<i>D'r is een majôôg vegmôôgd</i>	Er is een majoor vermoord
<i>op de Laen van Mèêgdevôôgt</i>	op de Laan van Meerdervoort.

Omdat de -r- met frictie en achterin in de mond geproduceerd wordt, is ze hier als -g- weergegeven. In de recent verschenen *Kugsus Haags* van het *Haags Tale Instituut* (Bral 2002: 9) wordt met de Haagse -R- zowel gepronkt als gespot, zoals blijkt uit de behandeling van *De meideklinkâhs* (De medeklinkers): "Allereerst de r. Een letter die we liever kwijt zijn. In Den Haag houden wij niet van mensen met een r". Vervolgens observeren de auteurs echter wel degelijk dit taalkundige verschijnsel. In hun woorden: De -r- wordt na een korte klank een -g- (*Van hage gefeliciteâht*: Van harte gefeliciteerd), na een lange -a- een -h- (*Is dat je haah of heb je tapèt jonge gekreige?*: Is dat je haar of heeft je tapijt jongen gekregen?) en na zo'n beetje alle andere klanken een -âh- (*Die hoeâh is te duâh*: Die hoer is te duur). Kortom, observaties die in Weijns handboek ontbreken.

Klinkers

- De uitspraak van de vanouds lange -â-, bijv. in *schaap*

De uitspraak van de Westgerm. -â- varieert in het hele Nederlandse taalgebied. Het is geen toeval dat een van de allereerste, gedrukte klankkaarten juist deze uitspraak betrof. Deze kaart werd vervaardigd door J. te Winkel in 1898. De uitspraak -ee-, -i- en -ei- is tegenwoordig in ons gebied teruggedrongen tot boven de lijn Alkmaar-Hoorn, de uitspraak -ae- (gerekte -è-) tot de Hoekse Waard en de omgeving van Middelharnis en de uitspraak -ao- tot de oostrand van Utrecht en de zuidoostpunt van Zuid-Holland.

Duidelijk met -ei- of ij-spelling zijn de spotnamen *Keiskoppen* (kaaskoppen; inwoners van Wervershoof) en *Doikskijpen* (dijkschapen; inwoners van Oosterleek. Vergelijkbaar zijn de *Reipestadters* (inwoners van de rapenstad) of *Reipestelen* (rapenstelen) voor de inwoners van Oostknollendam en *Suntereipers* voor de inwoners van Sint Pancras (Van der Heide 1998, 203: *Sunte Reip* = Sint Raap = Sint Pancras).

De gerekte è-uitspraak blijkt uit de Lekkerkerkse spotrijmen *Ze gooie de vèdoek door de glèzen van de rèmen krek in de lè van de tèfel. Hoe kin ze 't zoo treffen* en *Alle pèrde dragen stèrte* (resp.: Ze gooien de vaatdoek door de glazen precies in de la van de tafel. Hoe kunnen ze het zo treffen. En: Alle paarden dragen staarten) en Katwijk's *Bès, 'et pèrd an de wège gèn te wèter* (Baas, het paard aan de wagen gaat te water). Deze spotrijmpjes worden ook elders - met andere uitspraak - in Nederland aangetroffen. De inwoners van Heicop moeten het doen met *Hooikèzzen* (hooikazen) en de bewoners van Rijnland met *Roinlandse kaesmaekers* (kaasmakers).

De uitspraak van het Gorcumse stopwoord *Jao waor* en de Gorcumse spotrijmen *D'r is een keind mit de keinderwaogen in 't Perdewaoter gerejen* (daar is een kind met de kinderwagen in het Paardenwater gereden) en *Onze Vaoderen hebben 't Vaoderland aon de waoteren ontwoekerd* (onze Vaderen hebben het Vaderland aan de wateren ontwoekerd) wijzen overduidelijk op de ao-uitspraak. Zo ook Berkenwoude met *Ze gooie de vaodoek door de glaozen van de raomen krek in de lao van de taofel* (Ze gooien de vaatdoek door de glazen van de ramen precies in de la van de tafel).

- De uitspraak van de korte -a-

De -a- kan als -e- worden uitgesproken, zoals blijkt uit de spotzin voor Ameide *In Termee reeën ze met de kerren over de keeën* (In Ameide rijden ze met karren over de keien) en in het aangetroffen Volendamse *sel* (zal). Deze uitspraak is in Amsterdam vastgelegd in de straatnaam *Hartenstraat*, die oorspronkelijk aangeduid werd als *Hertenstraat*. Deze bevindt zich ten bewijze vlak bij andere “dierstraten”, zoals de *Berenstraat*, *Wolvenstraat*, *Reestraat* en *Elandstraat* en dan hebben we het nog niet eens over de onbekende etymologie van *Hartjesdag* (Van Veen 1989: 325). Opvallend is ook de o-uitspraak in de schimpnamen voor de Schellingwouders *Dijkrotten* (dijkkratten) en *Waterrotten* (waterratten) voor de inwoners van Watergang.

Het dialect van de Leidse peurders werd ook nog eens nagebouwd met de spotzin: *In de vournocht heb ik niks gevongen, maar in de nanocht ging 'k maar ploemperdeploemp imme schutje* (In de vóornacht heb ik niets gevangen, maar in de nánacht ging ik alsmaar ploemperdeploemp in mijn schuitje).

- De uitspraak van de korte -o-

De bewoners van Egmond aan Zee worden *Derpers* (dorpers) genoemd (Van der Heide 1998: 192).

- De uitspraak van de -oo- in het meervoud van *zoon*

Zonen werd ooit met -eu- uitgesproken in vrijwel het hele gebied min Utrecht, tegenwoordig alleen nog in de wijde omgeving van Enkhuizen en een smalle zuidrand van Zuid-Holland. In het materiaal zijn hiervan echter geen voorbeelden aangetroffen. Deze uitspraak komt kennelijk niet meer voor en is niet bewaard gebleven in spotnamen of spotrijmpjes.

- De uitspraak van de lange -ij- (Westgerm. -î-)

De uitspraak van de lange -ij- wordt bespot in de spotnamen *Stoepeskaiters*, *Paipekoppen* (pijpenkoppen) en *Laische kliek* (Leidse

klied). Ook Groot-Ammerse wordt met de uitspraak -ai- bespot met het vaak gebruikte *Hai zet ok* (hij zegt ook).

Daartegenover staat de uitspraak -oi-, terug te vinden in de spotnaam *Doihschijpen* (dijkschepen) voor de inwoners van Oosterleek en *Zwôdoikers* voor de Zwaagdijkers. Ook *Roinland* voor Rijnland en de spotzin *In Spierdoik deer benne roik* voor Spierdijk (In Spierdijk daar zijn ze rijk) zijn er voorbeelden van.

Rotterdam wordt bespot met *Vaif en vaiftig aizeren paipen kosten vaif en vaiftig golden* (Vijfenvijftig ijzeren pijpen kosten vijfenvijftig gulden) en Leiderdorp en Veenendaal met *Kaik op de waizer; 't is bai vaive* (Kijk op de wijzer, 't is bij vijven). Dit verschijnsel is verder ook nog terug te vinden in de bijnamen *Staifselkneders* (stijfselkneders) en *Staifselvreters* (stijfseleters) voor de inwoners van Koog aan de Zaan (Van der Heide 1998: 198).

De ie-uitspraak zit in de spotnaam *Horrekiekers* (horrenkijkers) voor de inwoners van Den Bommel, in *Kroospielen* (kroospielen) voor de inwoners van Kokkengen, Laagnieuwkoop en Portengen en *Kroospiepen* (kroospiepen) voor de inwoners van Polsbroek. Voor Enkhuizen vinden we nog eens *Viegen* en *Fiegen* (vijgen).

- De uitspraak van de korte -ei- (Westgerm. -agi-)

De uitspraak -è- of -ê- zit in het Groot-Ammerse spotrijm *Mêd, d'r zit 'n gêt in den hêning* (Meid, er zit 'n geit in de heining) of *Mê:d, melk'ie gêt, want hij vrêt van den hêning* (Meid, melk je geit, want hij vreet van de heining) en de uitspraak -ai- in Brandwijks *Maid, d'r zit 'n gait in den haining* (Meid, er zit 'n geit in de heining).

De uitspraak -ee- zit weer in het Ameides *In Termee reeën ze met de kerren over de keeën* (In Ameide rijden ze met karren over de keien).

- De uitspraak van -ui- (Westgerm. lange -û-)

De uitspraak -oi-, bijv. in Ameide *hois* en *thois* (huis; thuis) en Oud-Beierlands *Ga je mee na hois, dan kräigie een boterham mi soiker* (Ga je mee naar huis, dan krijg je een boterham met suiker) en Zwijndrechts *Jaoin mit saoiker* en *De laoigse laoissak* (Uien met suiker; de luizigste luiszak) versus Dordrechts *De lêzigse lèszak*. Hier staat tegenover de aa-

uitspraak in de Leidse spotzin *Mades, ga mee na de fambriek, de flaaait (of flaat) heb al geflooie* (Meiden, ga mee naar de fabriek, de fluit heeft al gefloten).

- De uitspraak van de -i- (Westgerm. -i-)

De Medemblikse *Blouwvaingers* (blauwvingers) met de uitspraak -ai- en Gorcum met de uitspraak -ei- in *Keind mit de keinderwaogen* (Kind met de kinderwagen).

- De uitspraak van de korte -u-

Het hiervoor al genoemde Rotterdamse *golden* (gulden).

- De uitspraak van de korte -e-

De a-uitspraak in het 's-Gravendeelse spotrijm *Achter de karreke verkôpe ze grauwe arte* (Achter de kerk verkopen ze grauwe erwten) en in het Maasdams met *Zeuve zijje spak is drieënhalf varreke* (Zeven zijden spek is drieënhalf varken).

- De uitspraak van de lange -ee-

De inwoners van Den Burg horen de ie-uitspraak terug in hun spotnaam *Stiekeltrekkers* (stekeltrekkers) en die van Den Hoorn in *Stienenpiekers* (stenenpickers).

Morfologie

- Het prefix ge- van het voltooid deelwoord (bijv. *geslagen*)

Dit suffix is geheel afwezig boven de lijn Alkmaar-Monnikendam (*slagen*) en van ge- tot e- geworden in een tegenwoordig smalle strook daaronder en in Het Gooi en het aangrenzende noordoosten van de provincie Utrecht (*eslagen*). Voor Katwijk werden de uitdrukkingen *Kattek eweest*, *haering egeete?* (In Katwijk geweest, haring gegeten?) en *Zieve jaer op zie evaere en nooit 'n aerinkie ezien* (Zeven jaar op zee gevaren en nooit een harinkje gezien) opgegeven.

- Het verkleinsuffix -je

In Nieuwkoops *kwartie* (kwartje) en Utrechts *hempie*, *handsie* (hemdje, handje) onbedoeld te constateren.

Woordenschat

- In plaats van *voeten*

In plaats daarvan *poten* of *benen* in de spotnaam voor de inwoners van Aartswoud: *Blootpoten*, *blote-benen*, *blote-benen-lopers*, net zoals in de Leidse spotzin *O Leienaar; wat hebbie kouwe bene* (Oh Leidenaar, wat heb je koude voeten).

- In plaats van *vrienden*

De aanspreekvorm *makkers* in Bunschoten, omdat men elkaar daar vaak aanspreekt met het woord *makker*, bijv. in *Mooi weer, makker*.

Conclusies

Een echt geografisch overzicht van de dialectverschillen valt uit het gebruikte materiaal niet op te maken, zoals Weijnen in 1961 al concludeerde. De verschillen zijn niet systematisch afgevraagd en berusten slechts op toevallige eigen waarneming van de zegslieden. Toch zijn er wel enkele samenvattende conclusies te trekken:

- Bepaalde klinkers en medeklinkers zijn telkens opnieuw aan de orde, vaak met opvallende uitspraakverschillen.
- De uitspraakverschillen worden steeds slechts opgemerkt in een zeer beperkt gebied. Vaak gaat het slechts om twee naburige plaatsen, wat bijv. mooi geïllustreerd kan worden aan de hand van de gegevens voor Leiden en Leiderdorp. De stad Leiden onderging in de loop der eeuwen in tegenstelling tot de nabije omgeving een sterke invloed van zich aldaar vestigende immigranten uit Frankrijk en België. Dat uitte zich natuurlijk ook in het taalgebruik. De stad Leiden was superieur en de omgeving bouwde de Leidse uitspraak spottend na. Zo bespotten de Leiderdorpers de Leidenaars met hun uitspraak van de -ij-: *Kèk op de wèzzer, 't is bè vévve*. En de Leidenaars reageerden daarop met de uitspraak van Leiderdorp: *Kaik op de waizer, 't is bai vaive* (Kijk op de wijzer, het is bij vijven). Het dialect van de Leidse peurders (vissers) werd ook nog eens nagebouwd met de woorden: *In de vournocht heb ik niks gevongen, maar in de nanocht ging 'k maar ploemperdeploemp imme schutje* (In de vóornacht heb ik niets gevangen, maar in de nánacht ging ik alsmaar ploemperdeploemp in mijn schuitje).
- Het weglaten van de h- aan het woordbegin komt in het bestreken gebied niet aaneengesloten voor, maar wel in verschillende, zeer uiteengelegen plaatsen (Weijnen 1966, 248-249 met losse kaart). Het opvallendst in ons materiaal is daarbij wel de bespotting ervan voor de Enkhuizenaren. De plaatsen die Enkhuizen daarmee bespotten liggen in een keurige cirkel met een straal van enkele kilometers om Enkhuizen: Oostwoud, Westwoud, Oosterblokker, Zwaagdijk, Andijk, Hoogkarspel, Venhuizen en Hem. Hetzelfde geografisch beperkte verschijnsel doet zich overigens ook voor bij de spotnamen. Zo worden de IJsselsteiners bijvoorbeeld *Apenluiders* genoemd door de inwoners van de dichtst nabij gelegen plaatsen Vleuten, Benschop, Vreeswijk, 't Gooi en Lopik. Ook hier dus vooral aandacht voor en van de nabije burens.
- Vaak worden ook dezelfde spotrijmen gebruikt binnen een klein gebiedje, zoals *Een aan op een ekkie* (Een haan op een hekje) in de kop van Noord-

Holland, maar soms ook ver daarbuiten, bijv. in Het Gooi in Laren. Anderzijds wordt hetzelfde klankverschijnsel in Zuid-Holland uitsluitend met *Een ondje in een okkie* (Een hondje in een hokje) bespot. Zelf ben ik afkomstig uit Breda, waar vroeger ook dat spotzinnetje gebruikt werd en uit de overige bijdragen in deze bundel blijkt dat die spozin haast overal populair is.

BIBLIOGRAFIE

- Arch. SND: Correspondentie-archief Stichting Nederlandse Dialecten met vermelding van de naam van afzender en datum.
- Bral, S., M. Rueb en R.J. Rueb (2002): *Haags, de kugsus*. Den Haag: Kap Nâh!! BV.
- Cornelissen, J. (1930-31): *Nederlandsche volkshumor op stad en dorp, land en volk*. Deel III en IV. Antwerpen: De Sikkel.
- Berns, J. en J. van den Braak (2002): *Amsterdams*. Den Haag: Sdu Uitgevers, Taal in stad en land.
- Daan, J. (1948): *Hij zeit wat: grepen uit de Amsterdamse volkstaal*. Amsterdam. (3de druk en bewerking: J. Berns (1993): *Hij zeit wat. De Amsterdamse volkstaal*. 's-Gravenhage: BZZTôH).
- Elias, M. (2002): *Haags*. Den Haag: Sdu Uitgevers, Taal in stad en land.
- Floris, R. (2002): 'In Spierdoik deer benne ze roik'. Lezers leveren bonte verzameling dialectrijmpjes en schimpnamen. In: *Noordhollands Dagblad* d.d. 13 juli 2002.
- Van Gaalen, A. en F. den Mosselaar (1991): "*Kèk mè nâh...*" *Plat & bekakt Haags*. 's-Gravenhage: BZZTôH.
- Van Ginneken, J. (1954): *Drie Waterlandse dialecten*. Alphen aan de Rijn: Samson.
- GWP (1966-75): *Grote Winkler Prins. Encyclopedie in twintig delen*. Amsterdam / Brussel: Elsevier.
- Haverkamp, O. (1946): *...en Nederland lacht. Folkloristische vreugden en vreugdevolle folklore uit Noordholland en Westfriesland*. Deel 4. Doesburg.
- Van der Heide, D. (1998): *Groot Schimpnamenboek van Nederland*. Bedum: Profiel.
- Van der Heide, D. (2002): *Schimpnamen van Noord-Holland*. Bedum: Profiel.
- Van Ipenburg, P., D. Kramer, P.J. Meertens e.a. (1931): *Noord-Holland en Utrecht. Volkskundig leesboek voor de Lagere Scholen*. Groningen: Noordhoff.
- Martens van Vliet, H.J. en H. Scholtmeijer (1996): *De Vollekstaol van de stad Uterech (...)*. Utrecht: SPOU.
- Oostendorp, M. van (2002): *Rotterdams*. Den Haag: Sdu Uitgevers, Taal in stad en land.
- Schatz, H. (1987): *Lik op stuk. Het dialect van Amsterdam*. 's-Gravenhage: BZZTôH.

- Van Veen, P.A.F. (1989): *Etymologisch woordenboek. De herkomst van onze woorden*. Utrecht / Antwerpen: Van Dale Lexicografie.
- Waterink, J., P. van Ipenburg, D. Kramer e.a. (1931): *Zuid-Holland en Zeeland. Volkskundig leesboek voor de Lagere Scholen*. Groningen: Noordhoff.
- Wortel, D. (2002): *Leids*. Den Haag: Sdu Uitgevers, Taal in stad en land.
- Scholtmeijer, H. (2002): *Utrechts, Veluws en Flevolands*. Den Haag: Sdu Uitgevers, Taal in stad en land.
- Weijnen, A. (1961): *Het bewustzijn van dialectverschil*. Groningen, Voordrachten gehouden voor de Gelderse Leergangen te Arnhem nr. 5.
- Weijnen, A. (1966): *Nederlandse dialectkunde*. Assen: Van Gorcum / Prakke (2de druk).

Pau Heerschap

KIEK, KIEK, EEN KACHELTJE OP DEN DIEK.
DIALECTBEWUSTZIJN IN HET ZEEUWSE TAALGEBIED¹

1. Onbedoelde betekenissen

Het huishoudelijk gedeelte van de Zeeuwsche Vereeniging voor Dialectonderzoek was die zaterdagmorgen in oktober 2002 tijdens de jaarlijks gehouden dialectendag in Kapelle sneller afgelopen dan gedacht. Het wachten was nu op de, in die tijd demissionaire, minister-president Jan Peter Balkenende, die in het Zeeuwse Kapelle-Biezelinge geboren is en er zijn jeugd heeft doorgebracht. Boven verwachting had hij gehoor gegeven aan de uitnodiging om deze dag officieel te openen. Er heerste in de zaal een wat nerveuze stemming, vooral onder de aanwezige autoriteiten. Tegen elven zou de minister-president arriveren. Hoe de tussenliggende tijd door te brengen? Na een loos alarm besloot de voorzitter om alvast maar het lied te gaan oefenen, dat een lid² van de Vereeniging gemaakt had ter ere van het gereedkomen van het manuscript van het Supplement op het Woordenboek der Zeeuwsche Dialecten, na twaalf jaar werk. Aan de heer Balkenende zou een luxe exemplaar aangeboden worden. Kopieën van het vers werden uitgedeeld en even later zongen wij het uit volle borst op de wijs van het Zeeuwse volkslied, dat ik, afkomstig uit het Zuid-Hollandse Ouddorp op Goeree, nauwelijks ken. In het lied was natuurlijk ook een aantal Zeeuwse taalspecialiteiten verwerkt. Halverwege de tekst stopte de zaal abrupt, want de hoge gast arriveerde. Dat gebeurde, meen ik, bij de volgende passage:

*D'r is verschil van oord toet oord
In taelschat, zinsbouw, klank en woord.*

*Kenmerkend ok, dat óór je éé,
De wisseling van h en g.
Is 't hulp of gulp, is 't hout of goud,
Is 't held of geld en welbeschouwd
Zo wete me in onze stijl
't Verschil nie tussen heil of geil.*

Onder het zingen moest ik plotseling denken aan een gebeurtenis, al bijna veertig jaar geleden. Mijn neef en ik brachten op een middag een bezoek aan onze oom en tante in Tholen. Met de auto over de Grevelingendam was de reistijd aanmerkelijk korter dan vroeger. Toen deed je er van Ouddorp naar Tholen met het openbaar vervoer minstens een halve dag over.

De uitnodiging om de avondmaaltijd mee te gebruiken namen we aan. Door de geanimeerde gesprekken liep die behoorlijk uit en toen ik op een gegeven moment op de klok keek, bleek dat we over niet al te lange tijd zouden moeten vertrekken om de pont van Anna-Jacobapolder-Zijpe nog te kunnen halen, want die avond stond er thuis nog iets op het programma. Toch moest er, zoals gebruikelijk, als afsluiting van de maaltijd nog een hoofdstuk uit de bijbel gelezen worden. Tante begreep gelukkig onze haast. Een lang hoofdstuk kon nu niet en na enig bladeren stelde ze voor: "*Psalm honderdvuufte-ne dan mar.*" Die was niet te lang en ook niet te kort. Op een gedragen, onnatuurlijke, wat hoge, eentonige reciteertoon begon ze te lezen. Al gauw hadden we door dat ze moeite had met de g- en h-, de beruchte Zeeuwse hypercorrecte g-h-wisseling speelde haar parten. Op Goeree-Overflakke hebben we met de h- geen moeite, behalve de inwoners van de rooms-katholieke enclave Achthuizen en de rooms-katholieke Oude Tongenaars dan.

Het klonk allemaal heel komisch, maar wij hielden beleefd onze lach in bedwang. Dat lukte echter niet meer toen ze aangekomen was bij een tekst met veel allitererende h-'s. Het klonk ongeveer zo: '*Israël! vertrouw Hij op den Geere, Gij is gun gulp en schild.*' Bij gulp keek ik mijn neef aan. We konden een luide lach niet meer onderdrukken.

Tante keek, zich niet bewust van wat ze aanrichtte, verstoord op en sprak bestraffend: "*Toe noe!*" (toe nou) en vervolgde haar recitatief, waarin dezelfde woorden in nog wat andere varianten herhaald werden.

We hebben de pont gehaald.

Aan ons Thoolse repertoire hebben wij de spotzin '*Gij is gun gulp en schild*' toegevoegd. Wij kenden al '*Ons 'ebbe zes 'oenders en 'n 'aen(e)*' (wij hebben zes kippen en een haan), als antwoord van onze nicht op

de vraag of zij ook kippen hadden. Tot op de dag van vandaag leidt het uitspreken van deze zinnen tot veel hilariteit bij de toehoorders.

2. Het Zeeuwse taalgebied

Het zal nu duidelijk zijn dat we niet kunnen spreken van een Zeeuwse eenheidstaal. Van streek tot streek en van plaats tot plaats, soms zelfs binnen één plaats, zijn er verschillen waar te nemen. Als we letten op gemeenschappelijke kenmerken, dan komen we tot een indeling in drieën. Het noordelijk gebied: Noord-Beveland, Tholen, St.-Philipsland, Schouwen-Duiveland en Goeree-Overflakkee. Het middengebied omvat Zuid-Beveland en Walcheren en het zuiden Zeeuws-Vlaanderen, waar de dialecten een sterk Vlaams karakter vertonen.

Om tot een dergelijke indeling te komen, kunnen we diverse criteria hanteren.³ Een ervan is bv. het gebruik van het werkwoord *zijn* en dan letten we op de derde persoon meervoud. Het noordelijk gebied heeft dan in alle gevallen *binne* of *bin*, terwijl in het zuidelijk gebied de vorm *zien*, en in het oostelijk gedeelte van Zeeuws-Vlaanderen en in de grensstreek *zijn* gebruikelijk is. Dat ze in het Land van Axel dan weer *bin* zeggen, maakt een exacte indeling er niet gemakkelijker op. Het gebruik van *binne* heeft op de noordelijke eilanden het taalrijmpje *Die binne binne, binne binne* (wie binnen zijn, zijn binnen) opgeleverd.

Een ander criterium kan het gebruik van een bepaalde klank zijn. Inwoners van Zuid-Beveland en Walcheren spreken van 't *Land van de 'aoge baomen* (het land van de hoge bomen) als ze de noordelijke eilanden aanduiden, daarmee doelend op de afwijkende klank voor de -oo-, omdat ze zelf spreken van *ôôge bôômen*. Ook de -aa- is heel bruikbaar. Het woord *taal* wordt ten noorden van de Westerschelde uitgesproken als *tael(e)* en op Zuid-Beveland ook als *têêl(e)*, terwijl men het in Zeeuws-Vlaanderen overal over *taol(e)* heeft. In 's Heer Hendrikskinderen spreekt men van het *Over-jordaanse*, om aan te geven dat het ten zuiden van de Westerschelde anders is.

Een aparte plaats neemt Goeree-Overflakkee in, dat geografisch tot Zuid-Holland behoort. Aan het einde van de 16e eeuw zijn de Staten van Holland en Zeeland overeengekomen dat het bij het gewest Holland zou horen, alleen Sommelsdijk zou bij Zeeland blijven. Dat duurde nog tot 1805. Het voormalige eiland maakt al sinds vroege tijden deel uit van het Zeeuwse dialectgebied, maar de dialecten vertonen er niet die

verschijnselen die zo kenmerkend voor het Zeeuws zijn. Het al genoemde h-g-probleem is onbekend, en ook de uitval van de -r- vóór -s kent men er niet: vers is *vors* en niet *vos*, zoals in Zeeland. De meeste inwoners van Goeree-Overflakkee willen eigenlijk ook liever helemaal niet als Zeeuw beschouwd worden. Een verklaring hiervoor kan zijn dat men eeuwenlang, vooral in economisch opzicht, op het noorden gericht was. Omdat men er vanwege de slechte verbindingen moeilijk kon komen, bleef Zeeland lange tijd buiten beeld.

3. Uitingen van dialectbewustzijn

Ook in het Zeeuwse dialectgebied treffen we een aantal spotnamen, spotzinnnetjes en karakteriseringswoorden aan, waarmee men eigenschappen van de anderen in het belachelijke trekt. Het betreft dan bijna altijd eigenschappen die men als negatief ervaart. Het voorwerp van spot kan zowel een eigenaardigheid op sociaal, als taalkundig terrein zijn.

Voor de inwoners van elke plaats is wel een spotnaam bedacht.⁴ Opmerkelijk is dat dezelfde spotwoorden voor de inwoners van verschillende dorpen gebruikt worden. Zo worden de inwoners van Goedereede, St. Maartensdijk en Noordwelle *klokkedieven* genoemd. De inwoners van Ouddorp en Oude Tonge worden met *grippeschieters* (greppelschijters) aangeduid en wat te denken van *têêlezêekers* ((melk)teilzeikers) voor die van Biezelinge, Driewegen en Wemeldinge? Deze laatste twee bijnamen duiden een vorm van boersheid aan. *Bêênekluuvers* voor Brouwershaven en *gruttepikkers* voor Nieuwerkerk en Zonnemaire wijzen ongetwijfeld op armoede. De informant uit Elkerzee (nu Scharendijke) gaf er voor *bêênekluuvers* nog een rijmpje bij, waaruit we de betekenis kunnen afleiden:

Brouwershaeven is 'n stad.

't Is 'n stad van stêênen.

Vroeger is 't'r 'n paerd verbrand,

Ze kluuve nog an de bêênen. (Ze kluiven nog aan de botten)

Bijna alle opgegeven spotnamen voor het Zeeuwse gebied zijn eerder sociologisch dan taalkundig van betekenis. Ik heb in de lange lijst slechts één naam aangetroffen waar sprake is van een duidelijk taalkundig

verband. Het betreft *peren*, vermeld voor Cadzand. Als verklaring wordt vermeld dat mensen die met elkaar op gelijke, vertrouwelijke voet omgaan, elkaar aanspreken met "*Pere! M'n ouwen!*". *Pere* zou dan van het Franse *père* (vader) afgeleid zijn.⁵

Als er iets is wat de mens opvalt in taal, dan is het wel de klank. De meeste opgegeven zinnetjes, rijmpjes en andere 'taalbouwsels' berusten dan ook op een waargenomen verschil in klank of het ontbreken ervan. Soms is dat verschil heel subtiel en neemt een buitenstaander het niet eens waar. Als men in Ouddorp de zin *Ik hè piene in m'n hood in last van m'n beenen* (Ik heb pijn in mijn hoofd en last van mijn benen.) zegt, weet iedereen die in het naburige Goedereede te plaats en men hoort hem met een glimlach aan, want in Ouddorp zegt men, zoals het hoort *hôôd* en *bêënen*, met een gediftongeerde uitspraak.

Om het klankaspect nog te versterken en duidelijk te maken waarom het gaat, bevatten spotzinnen van dit soort vaak krachtige binnenrijmen: *Oll en boll en nog niet voll* gaf bv. iemand uit Oostkapelle om de vette Westkapelse -l- te bespotten.

Opgemerkt moet worden dat in veel gevallen (ook) de intonatie bespot wordt, maar dat is in geschreven taal uiteraard moeilijk weer te geven.

Niet altijd ontstaan dergelijke zinnen of woorden uit een behoefte om anderen te bespotten. Soms is men zich dermate bewust van de exclusiviteit van het eigen dialect, dat men bepaalde constructies gaat bedenken. Men wil dan aansturen op een effect van onverstaanbaarheid en roept dan soms de fantasie te hulp. Deze zgn. hyperdialectismen⁶, die dan ontstaan, dienen gewoonlijk om de kennis van buitenstaanders te testen en men kan ze regelmatig in een quiz aantreffen. Hier volgen wat voorbeelden:

- *Ao 't ouwe toe j't aod ao, dan aoje't nog ehad* (als je het gehouden had, toen je het gehad had, dan had je het nog gehad): opgegeven door iemand van Brouwershaven, maar eigenlijk in heel Zeeland bekend.
- *Lèmakettalanka* (laat maar, ik heb het allang al) en *Oemòmenoe?* (hoe moeten we nu?) zijn o.a. opgegeven door iemand van Oud Vossemeer op Tholen, maar ook eigenlijk in heel Zeeland bekend.
- Ten slotte nog een raar bedacht rijmpje uit Ouddorp, waarin de in het Zeeuwse taalgebied alleen in Ouddorp en Goedereede gebruikte woorden *uus* (ons, als persoonlijk en bezittelijk voornaamwoord) en

puus (poes): *Uuze puus heit zeve puuzen epuust. D'r is gêên êêne puus die zovel puuzen kan puuze as uuze puus* (onze poes heeft zeven jongen gekregen. Er is geen enkele poes die zoveel jongen kan krijgen als onze poes.)

Natuurlijk mag in dit verhaal de meest bekende zin *Kiek, kiek een kacheltje op den diek* niet ontbreken. Vrijwel iedereen die deze zin hoort, denkt vanwege *kiek, kiek* en *diek* onmiddellijk aan Zeeland, hoewel men niet precies weet wat men met dat *kacheltje* aanmoet. Een collega van de 'overkant' - zo wordt op Goeree-Overflakkee het gebied ten noorden van het Haringvliet aangeduid - dacht desgevraagd aan een soort barbecue. Weer een ander meende een vuurpot, die men in de nazomer op het terras kan zetten. De zin blijkt dus nog te voldoen aan het doel waarvoor hij ooit bedacht is (volgens de verklaring in het Woordenboek der Zeeuwse Dialecten): "*om de Hollanders in verwarring te brengen*". Voor wie het nog niet wist: *kacheltje* is het woord voor veulen, een verbastering van het Latijnse woord *capitale*.⁷ De zin wordt in het hele gebied gebruikt.

4. Een trip door het Zeeuwse taalgebied

We maakten in het begin een uitstapje naar de stad Tholen. Ook de andere delen van het Zeeuwse taalgebied verdienen een bezoek. Ik wil u nu meenemen op een trip door het gebied en ik zal u per streek nog wat specialiteiten tonen. We starten op Goeree-Overflakkee, brengen vervolgens een bezoek aan de andere eilanden en beëindigen onze reis in Zeeuws-Vlaanderen.

Goeree-Overflakkee

De dialecten van Goeree en Overflakkee verschillen duidelijk van elkaar. Dit is te verklaren uit het feit dat het tot 1751, toen ze verbonden werden door een dam, eeuwenlang afzonderlijke eilanden waren. De dialecten van Ouddorp en Goedereede hebben een sterk Zeeuws karakter, die van Overflakkee vertonen ook kenmerken van het Hollands dialect, bv. *veul* voor 'veel', *speule* voor 'spelen' en *kenne* voor 'kunnen'. De inwoners zijn zich bewust van dat onderscheid. Die van Overflakkee bespotten die van Goeree met *Gôô je weig, of ik slôô je weig* (ga je weg of ik sla je weg) en die van Goeree spotten dan weer terug: *Gae je weg,*

of blufje stae? (ga je weg of blijf je staan). Ook zeggen de Flakkeeënaars *haon*, *maon* en *kousebaon* (handen, manden en kousebanden) om de uitspraak van die door de Goereeeërs gebruikte woorden belachelijk te maken. Die van Goeree steken dan weer de draak met de nasale klanken in *hangden*, *tangden* en *kousebangden* (handen, tanden en kousebanden) van Dirksland en Herkingen.

De dialecten van Overflakkee kunnen ingedeeld worden in drie groepen: het Oost-Flakkees, gesproken in Den Bommel, Ooltgensplaat en protestants Oude Tonge en het West-Flakkees voor de overige plaatsen, terwijl die van Achthuizen (spotnaam *Hachtuuzen*) en rooms-katholiek Oude Tonge, vanwege het sterk Brabantse karakter van het dialect, een aparte plaats innemen.

De inwoners van Ooltgensplaat worden bespot met de zin *Kàj goewd fie-jtse?* (kun je goed fietsen?), vanwege de ongebruikelijke gerekte uitspraak van de -ie- in dat woord. Zij spreken ook van *segaar* (sigaar), terwijl in de andere plaatsen de uitspraak *segaor(e)* is. Een geliefd onderwerp van spot is de gebrouwde -r-, de zgn. huig-r. Onderwerp van spot was wat dat betreft een hele generatie *Plaetenaers* (inwoners van Ooltgensplaat), die bespot werden met *De kat(te) krraouwte de krrullen van de(n) trrap* (De kat krabt de krullen van de trap), vanzelfsprekend uitgesproken met de huig-r. Als oorzaak wordt wel een schooljuffrouw die brouwde genoemd.*

Schouwen-Duiveland

Drie plaatsen moeten hier vanwege hun taaleigenaardigheden nader beschouwd worden: Bruinisse, Zierikzee en Scharendijke.

Wat Bruinisse betreft is de zin *Ik komme van Bruu in weete van niks algemeen bekend*. Hij kan het beste vertaald worden met 'Ik doe net of mijn neus bloedt'. Op het eerste gezicht is er aan deze geschreven zin niets bijzonders te zien. De klinkers moeten echter op een zeer lijjige toon worden uitgesproken, om de draak te steken met het zeer langzame spreektempo van de inwoners van Bruinisse.

De Zierikzeeënaars worden bespot met *Dae ei de Noowbele poowrte* (daar heb je de Nobele Poort) en *'Ei de boowde al heleize?* (heb je de bode (Zierikzeese Nieuwsbode) al gelezen?) Het gaat hierbij niet alleen om een afwijkende uitspraak van de -ee- en de -oo-, die naar een -ou- en -ei- zwemen, maar bovendien gerekt worden uitgesproken. Ongeveer

hetzelfde verschijnsel doet zich voor in Goedereede, evenals Zierikzee een stad. Iemand uit Zierikzee vertelde mij dat in die plaats alleen oudere inwoners nog zo spreken.

Broo mi suu'er is le'er (brood met suiker is lekker) is de spotzin voor Scharendijke. Het gaat hier om de zgn. glottisslag, een klapje van de stembanden dat de weggevallen -k- vervangt. Ook op het nabijgelegen Goeree is het duidelijk waar te nemen, maar daar ook in woorden waarin de -t- of -d- weggevallen is, zoals *pi'ie* (putje), *ban'ie* (bandje).⁹

Tholen en St.-Philipsland

Met Tholen maakten we al eerder kennis. Als taalgrap trof ik de volgende zin nog aan: *Passesenie dan passie 'n paer aore* (als ze niet passen, dan pas je een paar andere), in een schoenenzaak gezegd. Tegen iemand die zijn dialect niet wil spreken, zegt men wel eens: *Je oef nie achterover te praeten, ooj!*

Opmerkelijk is een versje, waarvan per plaats een andere variant voorkomt. Ik laat hier de variant van Stavenisse volgen. Let op de namen van de plaatsen:

*Thoole is 'n stad,
Poo'fie 'n hat,
Scherpenisse kan nie pisse,
Smurdiek stienkt,
Staevenisse blienkt,
Stalland is 'n taoverkot,
In op Vosmaer doe(n) ze
de deure op slot.*

Tholen is een stad,
Poortvliet is een gat,
Scherpenisse kan niet pissen,
Sint Maartensdijk stinkt,
Stavenisse blinkt,
Sint Annaland is een toverhok,
En op Oud Vossemeer doen ze
de deur op slot.

Het zal duidelijk zijn dat in elke variant de eigen plaats *blienkt*.

Noord-Beveland

We zijn nu aangekomen bij de *Peelanders* - een *pee* is een wortel of een suikerbiet - zoals de Noord-Bevelanders door die van Zuid-Beveland genoemd worden. Op taalkundige gronden is het Noord-Bevelandse gebied in tweeën te delen: in het oosten (Colijnsplaat, Kats en Kortgene)

zegt men bv. 'aar, in het westelijke deel (Geersdijk, Kamperland en Wissekerke) zegt men 'aor. 'De aardappels zijn gaar' klinkt dan als *De èrpels binne 'aar/'aor*.

Iemand van Geersdijk meldt dat met 'n *Lè'e bà'ie thee mee suu'e* (een lekker bakje thee met suiker) de glottisslag van Kamperland gehegeld wordt. In *Die weunt zee'er achter de kaèreke* wordt de spot gedreven met de gerekte uitspraak van zowel *zeker* als *kerk* in Colijnsplaat.

Zuid-Beveland

Door de Noord-Bevelanders worden die van Zuid-Beveland *juuntrekkers* (uientrekkers) genoemd.

Ook op Zuid-Beveland is sprake van een tweedeling: 't west-ènde en 't oôst-ènde. Naar men mij meedeelde ligt de grens tussen Kloetinge en Kapelle-Biezeling en Oudelande en Driewegen. Die van het west-ènde bespotten die van het oôst-ènde met *Zêên, doen en lêeten, gruttepap eten* (zeggen, doen en laten, gruttepap eten), omdat zij de slot-n uitspreken. Ook is er iets met de uitspraak van de -aa- aan de hand: die van het oôst-ènde noemen aardappels *petaten*, die van het west-ènde *petaoten*. In Ellewoutsdijk spreken ze, daarvan afwijkend, van *èrpels*.

In de stad Goes hoort men voor -aa- de palataler uitgesproken -ae-, bv. in *straete* (straat), terwijl op Zuid-Beveland de êê-klank gebruikt wordt, bv. *strêête*.

Walcheren

Iemand uit Vlissingen gaf een zin op die gebruikt werd als een of andere activiteit niet opschoot: 't *Gaet op z'n Middelburgs*, daarmee doelend op het langzame spreektempo van de Middelburgers.

Voorwerp van spot waren vaak de inwoners van het vissersdorp Arnemuiden. Omdat die hun vis zowel op Zuid-Beveland als op Walcheren uitventten, kwamen die in beide streken met veel mensen in contact. Iemand uit Biggekerke kende een spotrijmpje dat de lijzige, slepende, spreektrant van Arnemuidenaars bespottelijk maakte. Het luidt:

Middelburg onde-r.

Vlissingen bove-n,

Eèremuu-je bo-ven ao-les.

Iemand van Westkapelle meldt een rijmpje, dat met hetzelfde doel gemaakt is: *Onze tae-le en de Westkape-lse tae-le is de môô-iste van ao-llemae-le* (onze taal en die Westkapelse taal is de mooiste van allemaal).

Zeeuws-Vlaanderen

Op taalkundige gronden zijn in Zeeuws-Vlaanderen vijf dialectgroepen te onderscheiden: het West-Zeeuws-Vlaams, dat van het Land van Axel, het Oost-Zeeuws-Vlaams (het Land van Hulst) en dat van de grensstreek van Nieuw Namen tot Sas van Gent. In de laatstgenoemde twee spreekt men eigenlijk Oost-Vlaams. Dan is er nog het gebied ten zuiden van Aardenburg tot Eede, dat aansluit bij het taalgebied van Belgisch-Vlaanderen.

- Het West-Zeeuws-Vlaams wordt niet alleen aangeduid met *Dat is 't land van de kik en de gie* (dat is het land van ik en jij), maar ook met *wudder en zudder zin familie van judder* (wij en zij zijn familie van jullie).

- Voor Breskens hoort men vanwege de gerekte uitspraak: *'n cè-nt voor de kèr-ke* (een cent voor de kerk).

- Voor Biervliet kwam ik de volgende zin tegen: *'n erienk ei gjin bloed nie mjee* (een haring heeft geen bloed meer), daarmee doelend op de in Nederland bekende Willem Beukelsz. van Biervliet, die het haringkaken uitgevonden heeft.

- Iemand uit Koewacht gaf een variant op de 'kachteljeszin', bedoeld voor die van Axel:

Kiek, kiek, 'nen Axelaor op d'n diek.

Schiet 'm dôôd, die vette klôôt.

Steek 'm in 'n kissie, lijk 'n vissie.

(Kijk, kijk, een Axelaar op de dijk

Schiet hem dood, die vette kloot.

Steek hem in een kistje, als een visje).

- Uit Biervliet komt voor de grensstreek *dat mutteke stond achter de wjerre en het rokelde met zijnen koddeke* (het kalf stond achter de heg en sloeg met zijn staartje) opgegeven. In dit zinnetje wordt vooral de woordenschat op de korrel genomen (zie kaart 1).

- Iemand uit Breskens meldt voor Eede: *'k En komme van Djee, 'k en 'n mes in 't kunnen er drij op* (ik kom van Eede, ik heb een mes en ik kan er drie aansteken), daarmee doelend op de vechtlust van de inwoners van Eede.¹⁰

NOTEN

---

1. Voor dit artikel heb ik gebruik gemaakt van de antwoorden op vraag 33 van Vragenlijst 15 (1947) van het Centraal Bureau voor Nederlandse en Friese Dialecten en de antwoorden n.a.v. een enquête van de Zeeuwsche Vereeniging voor Dialectonderzoek die gepubliceerd zijn in *Nehalennia* 137, blz. 67 e.v. Tevens heb ik een aantal personen mondeling benaderd.
2. Dit lied is gemaakt door mevr. C. M. Limonard-Martens.
3. *De Vin* (1953: 67 e.v.)
4. *Berns* (1994: 15 e.v.)
5. *Cornelissen* (1933: 133)
6. *Weijnen* (1961)
7. *Weijnen* (1996: 84)
8. *Both* (1999)
9. *De Vin* (1953: 60 e.v.)
10. Met dank aan Rinus Willemsen uit Biervliet die waardevolle aanvullende informatie voor het gedeelte over Zeeuws-Vlaanderen verschaftte.

BIBLIOGRAFIE

- Berns, J. B. (1994): 'Dertig jaar Woordenboek der Zeeuwse Dialecten, honderd maal Nehalennia: en het werk gaat door.' In: *Nehalennia, Bulletin van de Werkgroep Historie en Archeologie van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen en de Zeeuwsche Vereeniging voor Dialectonderzoek*, nr. 100, Middelburg.
- Both Jan. (1999): 'Over geiten en Nazereeners'. In: *PZC*, 2 februari.
- Cornelissen, Jozef (1933): *Nederlandsche Volkshumor op stad en dorp, land en volk*, deel III, Antwerpen.
- Ghijssen, Ha. C. M. (1964): *Woordenboek der Zeeuwsche Dialecten*, 3e druk, Den Haag.
- Taeldeman, J. (1998): 'De dialecten van het Meetjesland gesitueerd in tijd en ruimte'. In: *Vriendenboek Luc Stockman*. Maldegem: BVBA Van Hoestenberge.
- Vin de, A. (1953): *Het dialect van Schouwen-Duiveland*, Assen.
- Weijnen, A. (1961): *Het bewustzijn van dialectverschil. Voordrachten gehouden voor de Gelderse leergangen te Arnhem*; Nr. 5. Groningen: Wolters.
- Weijnen A. (1996): *Etymologisch Dialectwoordenboek*, Assen.

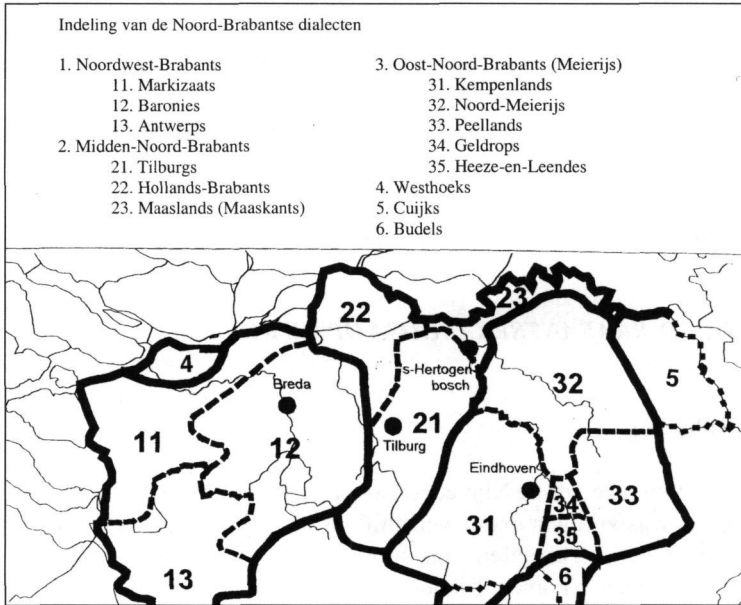

Jos Swanenberg

NOORD-BRABANTSE CURIOSA OP DE KORREL

1. Inleiding

In 1961 publiceerde de Nijmeegse hoogleraar A. Weijnen zijn voordracht “Het bewustzijn van dialectverschil”, waarin hij de methode beproeft om met het verzamelen van spotzinnnetjes en spotnamen tot een dialectindeling te komen. Dit doet hij om niet alleen op basis van analyse van taalverschijnselen an sich tot zo'n indeling te komen, maar mede op basis van het taalbesef van dialectsprekers. Weijnen was met zijn pijltjeskaart al eerder die weg ingeslagen (gepresenteerd in 1944, gepubliceerd in 1946 en later opnieuw in 1987: 44). Het resultaat van de spotzinmethode acht hij negatief; de zinnnetjes leveren geen goede richtlijnen op om isoglossen te kunnen plaatsen. De spotternij is namelijk gebaseerd op dialectverschillen en men zou bij een indeling van dialecten niet alleen naar de verschillen maar vooral ook naar de overeenkomsten tussen dialecten moeten speuren. Desalniettemin is het betreffende artikel zeer de moeite waard, daar het een prachtig overzicht geeft van de mogelijkheden tot karakterisering van dialecten door sprekers van omliggende dialecten. De beschouwing was gebaseerd op het materiaal uit vragenlijst 15 van de Dialecten-Commissie (1947). Voor Noord-Brabant, voor Weijnen toch de uitvalsbasis voor zijn onderzoek naar dialecten, leverde deze enquête al veel gegevens op, maar door middel van de SND-enquête die ten behoeve van deze bundel artikelen werd gehouden, is zeker nog belangrijk aanvullend materiaal binnengekomen. In dit artikel zijn de schimpzinnen, plaagvragen en spotnamen onderverdeeld in paragrafen, waarbij gelet is op de dialectische, meesttijds fonologische, kenmerken waarop de spotternij is gebaseerd.

KAART 1: Indeling van de Noord-Brabantse dialecten

2. Schijndelse schoolkinderen

Een typisch kenmerk van de conservatieve dialecten van oostelijk Noord-Brabant (de Meierijsse dialecten) is de uitspraak van de sch-. Die consonantcluster heeft zich in het Nederlands ontwikkeld uit sk- en dat is in de Meierij nog steeds te horen. Daar spreekt men van *skuppe* (schoppen), *skiemere* (schemeren), *skaoj* (schade) en *skeer* (schaar). Al in het begin van de twintigste eeuw was de sk- op zijn retour en in het Peellands en het Kempenlands is hij nu helemaal verdwenen, met uitzondering van een paar dorpjes rond Bergeijk en het stadsplat van Helmond. In het Noord-Meierijs komt de sk- her en der nog volop voor. Deze uitspraak wordt vooral op de korrel genomen door middel van het expliciet aan de inwoners van Schijndel gerichte zinnetje *Skéëndelse skooljong gòn mi skón skoewn nor skool* (Schijndelse schoolkinderen gaan met schone schoenen naar school). Ook het volgende spotzinnetje

Dat het Land van Cuijk niet het enige deel van Noord-Brabant is waar men deze uitspraakvarianten kent, moge blijken uit de slagzin *In Buul schiêten ze op de stuu!* (In Budel schijten ze op de stoelen). Ook in Budel en omgeving is de oude ie-uitspraak bewaard gebleven en het dialect doet daarmee Limburgs aan voor andere Brabanders. Met *stuu!* wordt bovendien een mooi voorbeeld van typerende meervoudsvorming (zonder affix maar met umlaut) gegeven.

Budel ligt in het zuidoosten van Noord-Brabant, waar de provincie grenst aan Belgisch Limburg. De dialecten van de dorpjes Budel, Soerendonk en Maarheeze wijken sterk af van het Meierijs en sluiten aan bij de zogenoemde Dommellandse dialecten in het noordwesten van Belgisch Limburg. Deze situatie is ontstaan doordat de betreffende dorpen ten zuiden van uitgestrekte heidegebieden lagen en meer contact met Hamont en Weert hadden dan met de aangrenzende Noord-Brabantse dorpen.

4. Tussen heg en rogge

In een drietal plaatsen in het overgangsgebied tussen de Meierijsse dialecten en de dialecten die ten noorden daarvan op de kleigrond aan de Maas (Maaslandse of Maaskantse dialecten) gesproken worden, wordt ook een uitzonderlijke uitspraak op de korrel genomen. Enkele woorden met korte vocaal en -g aan het wordeinde, spreekt men daar uit met een gediftongeerde klinker en -k². Dat heeft geleid tot de spotzinnen *'k Hé pijn in mene rijk van 't rowk mééje* (Ik heb pijn in mijn rug van het rogge maaïen) en *'t Is hiêt tusse hêjk en rowk, zit den boewer, èn 'k hét al schon in de rijk* (Het is heet tussen heg en rogge, zegt de boer, en ik heb het al flink in mijn rug).

De eerste zin komt van een invuller van Huisseling en verwijst naar het dialect van Berghem. Het tweede zinnetje komt van een invuller voor Herpen en heeft betrekking op het dialect van Berghem en Oss. Het werd gegeven met de toevoeging “Als de boer ’s zomers met pikhaak en zicht voorover gebogen de rogge stond te maaïen en een haag verhinderde dat er een briesje was dan was dit de klacht van de boer”. De informant vermeldt vervolgens dat men in Herpen vindt dat er een groot dialect- en mentaliteitsverschil was tussen enerzijds Herpen en Schaijk en anderzijds Berghem en Oss en dat dit waarschijnlijk is terug te voeren op het feit dat Berghem en Oss eeuwenlang tot de generaliteitslanden behoorden (waar katholieke diensten verboden werden), terwijl Herpen en Schaijk

bij het vrije land van Ravenstein behoorden. De mensen uit Berghem en Oss konden daar nog naar de kerk.

5. Bonken aan de lucht

Opmerkelijk aan Midden-Noord-Brabantse dialecten is de uitspraak van -ai/aai- voor -ij/ei- en van -oi- voor -ui-. In Besoijen bespot men Waspik om een dergelijke velarisering met *Van den hojs ojt over den dajk kunne kajke* (Van het huis uit over de dijk kunnen kijken). Besoijenaars worden zelf evenwel de *kaajschijters* (keischijters) genoemd en Baardwijkers wordt de karaktereigenschap toegekend dat ze *eigegeraajd* zijn, eigengereid dus. Werkendam wordt om een vergelijkbare uitspraak van -ij/ei- beschimpt in *Kaajk die maajd is stéppe* (Kijk die meid eens stappen) en ook Tilburg wordt de dupe in *Ak am oj, aot 'k am mi aajers; ak aajers oj* (Als ik ham had, at ik ham met eieren; als ik eieren had) en *Godde mee kaajbaande?* (Ga je mee keibanden; keiband betekent stoeprand en keibanden is denkkelijk een spelletje waarbij een bal tegen de stoeprand wordt gestuiterd). Ten slotte werd ook het Raamsdonksveers genoemd als dialect met die aai-uitspraak: *Haol de gaajte van den daajk want er kome boenken on de loecht* (Haal de geiten van de dijk want er komen bonken, dat zijn onweerswolken, aan de lucht). Behalve het rijm van de -aai- valt in deze zin ook het rijm van de oe-uitspraak voor West-Germaanse -u- op (hetgeen in Weijnen 1937: 33 besproken wordt). In de Tilburgse dialecten wordt een korte -a- voor het consonantcluster -ns- gerekt uitgesproken en het stadsdialect van Tilburg zelf is daar illustratief voor (Boutkan en Kossmann 1996: 5 en 20). Om die reden wordt het Tilburgs gekarakteriseerd met de plaagvraag *Godde mee daanse bij Fraans Jaanse?* (Ga je mee dansen bij Frans Jansen). Rekking van de -a- komt voor verschillende consonantclusters in verschillende dialectgebieden in Brabant voor, maar enkel dit Tilburgse geval is er 'beroemd' mee geworden.

Ook weer in Midden-Noord-Brabant vindt het bespotten van de verenging van gesloten klinkers plaats; dat betekent dat -u- en -i- als korte -uu- en -ie- worden uitgesproken. Baardwijk wordt door Drunen om die reden voor de gek gehouden met *Op de miesthoop zit een muuske; ik miekte en 't was mies* (Op de mesthoop zit een musje; ik mikte en het was mis) of met *Der zat een muuske op de miesthoop en 't was een blauwpieper* (Er zat een musje op de mesthoop en het was een heggenmusje).

6. Waar niet?

Stopwoorden schijnen ook vaak het onderwerp van spot te zijn en kunnen leiden tot schimpnamen van dorpen of hun inwoners. Weijnen (1961: 6) noemt o.m. als voorbeeld de schimpnaam *kiewonnies* voor de inwoners van Helmond³. Daarin zit het stopwoord *wonnie* verborgen, dat in het oosten van Noord-Brabant gebruikt wordt als men een zin afsluit met een impliciete vraag om instemming. *Wonnie*, *wonne* of *wánne* is samengetrokken uit 'waar niet?' (cf. Nederlands 'nietwaar?'). Het eerste deel van *kiewonnies* heeft betrekking op de imperatief 'kijk', bijv. in het Helmondse *kie naaw!* (kijk nou!). Dat verwijst naar het Peellandse kenmerk dat de -ij- er in een aantal gevallen (veel minder dan in het Land van Cuijk of Budel en omstreken) een -ie- is gebleven (Weijnen 1937: 37-38).

In het westen van Noord-Brabant gebruikt men een ander stopwoord, te weten *eej*, en dat is reden om Bredanaars met *jao eej?* te plagen. Behalve het stopwoord an sich wordt er ook meteen het West-Brabantse ontbreken van de h- mee aangeroerd, want *eej* klinkt verder naar het oosten als *heej* (Weijnen 1937: 181). Daarop heeft ook 'n *Ondje in 'n okje met 'n beetje ooj daarbij of Geef het ondje wat ooj in z'n okske* betrekking dat o.m. wordt gericht aan Breda en Oosterhout. Die laatste plaats wordt bovendien geplaagd met *Komde gij van Hoosterhout?*, waarin het hypercorrecte gebruik van de h- vernoemd wordt.

De dialecten van de dorpen in de Westhoek (het noordwesten van Noord-Brabant) worden o.m. gekenmerkt doordat men er niet de typisch Brabantse pronomina *gij* en *gèllie* kent, maar het Hollandse *jij* en *jullie*. Men noemt Klundert en Fijnaart dan ook het Land van (*jij* en) *weetje*, hetgeen weer verwijst naar een stopwoordje, dit maal met een voor deze dialecten kenmerkend pronomen.

7. Tot besluit: koffie met suiker

De spotzinnetjes en -namen uit dit artikel hebben vaak betrekking op fonologische curiosa, meesttijds kenmerken van oudere taalstadia, zoals de sk- (sch), de -ao- (ui), de -uu- (ui) en de -ic- (ij). Meer voorbeelden van dergelijke relictten zijn de stijgende diftongen en de -oic-, zoals die in het Reusels bekend zijn: *Hij krojech ne stojen teejge zen bojen ènt was er djur* (Hij kreeg een steen tegen zijn been en het was er door, i.e. de huid was kapot) en *In Reusel kopen ze médjupke* (In Reusel kopen ze

met het hoopje, in massa). *Djur* en *jupke* hebben daarin een stijgende diftong (zie Renders 1946 voor de stijgende diftongen van oostelijk Noord-Brabant). De Reuselse -oie- is uit West-Germaans -ai- gevormd, daar waar het Nederlands een -ee- heeft ontwikkeld.

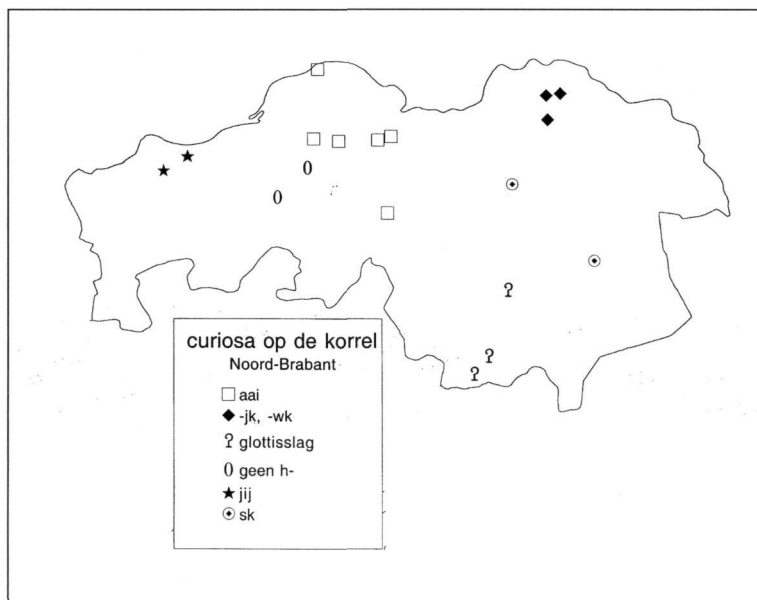
In een klein gebied in het zuiden van het Kempenland, net ten oosten van Reusel, worden enkele dialecten getypeerd met zinnetjes waarin de glottisslag, ook zo'n curiosum, centraal staat. Zo zegt men in Westerhoven, Borkel en Schaft over Luijksgestel en Bergeijk *Koffie mi sèu'er is le'er, sa'erdie* (Koffie met suiker is lekker, sakkerdie). De glottisslag wordt hier door een apostrof weergegeven. Voor Zeelst komt een variant voor met *bie'e* (bieten) in plaats van koffie.

Naast de spotzinnetjes leverden de enquêtes nog een ander type zinnetjes op. Het zijn zinnen waarmee men wil laten zien dat men dialect spreekt, waarmee men zijn identiteit wil benadrukken. Vaak gaat het daarbij om samentrekkingen, die door hun ondoorzichtigheid op een soort gezamenlijke geheimtaal gaan lijken. Welhaast poëtische voorbeelden zijn *béttie èkkem èèj?* (bijt hij als ik hem aai), *ólliede gèllie den öllieje ók?* (oliën jullie die van jullie ook⁴), *kwósse begósse* (ik wou dat ze begonnen) en *kékt's of ie kékt, èn èssie kékt, nie kééke* (kijk eens of hij kijkt en als hij kijkt, niet kijken). In het oeuvre van de Tilburger Cees Robben, die jarenlang de Prent van de Week met bijschrift in het dialect tekende, spelen dergelijke zinnen een grote rol. Samentrekking speelt ook een rol in een raadseltje waarbij je twee Bossche familieleden beginnend met een z- moet noemen. Het antwoord luidt *zoma en zopa*, ons oma en onze opa. En wat begint met een Q- en eet je in Den Bosch bij de koffie? *kuukskes*. Het is wit en staat in de wei? *Witte gij 'r?* Ook het Roosendaalse *Waoie wa maoie, mar wete wa memme* (we hadden wat we hadden, maar we eten wat we hebben) is eerder als grappig dan als spottend bedoeld. Maar samentrekkingen kunnen wel weer onderwerp van spot worden, zoals in *b'ons, b'aow, b'öllie en b'alleman* (bij ons, bij jou, bij jullie en bij iedereen), waarmee men het dialect van Eerde beschimpt.

Dat met name fonologische curiosa, vaak kenmerken van oudere taalstadia, onderwerp van beschimping blijken te zijn, wijst erop dat het spreken van een 'ouderwetse versie' van een dialect wel eens als minderwaardig wordt beschouwd. Hoewel de spotzinnetjes uit dit artikel vaak betrekking hebben op fonologische kenmerken, ontbreken toch enkele opmerkelijke taalverschijnselen in de dialectenspotternij. De Oost-Meierijsse sibilantische

of suizende -r- en velarisering (linde-*lenge*, wijn-*wing*) worden namelijk door geen enkele van onze informanten op de korrel genomen, terwijl dat toch opvallende kenmerken zijn die eenvoudig tot onderwerp van spot zouden kunnen worden. Wat het verspreidingsgebied betreft, kan het onderwerp van schimpzinnen erg wisselen. De verenging van -u- naar -uu- en van -i- naar -ie- is maar in één dialect onderwerp van spot (Drunen houdt er Baardwijk mee voor de gek). De velarisering van -ei- tot -ai- is evenwel in vele om Baardwijk liggende plaatsen reden tot spotternij.

Zoals gezegd zijn voornamelijk taalverschijnselen uit de fonologie het onderwerp van spot. Stopwoorden zijn het enige geval van spotternij, waarbij een lexicaal element het onderwerp is; voor syntaxis of morfologie is er zelfs geen enkel voorbeeld.

KAART 2: Noord-Brabantse curiosa op de korrel

NOTEN

---

1. Om het dialect van Nistelrode te minachten zegt men *B'ons in haus onder de plavaus zit een maus*; de West-Germaanse -û- die ten grondslag ligt aan de Nederlandse -ui- werd in de noordelijke Meierij tot een -ao- via een tweeklankstadium -au-; die tweeklank is her en der nog gehandhaafd (zie Swanenberg en Swanenberg 2002: 26-28)
2. De drie plaatsen zijn Berghem, Oss en Heesch. Diftongeren van de vocaal zonder dat de -g in -k verandert, gebeurt in enkele plaatsen daaromheen.
3. *Kiewonnies* werd gegeven door de invullers uit Liessel, Mierlo, Geldrop, Milheze en Boxtel; allen voor Helmond. Door de invuller uit Deurne werd *neej wánnie* en door de invuller uit Lieshout *ja wonie* voor Helmond vermeld. Een invuller voor Uden vermeldt *kienaa* voor Boekel en eentje voor Mierlo noemt *kienaaaw* (*die hangwang*) weer voor Helmond. Een variant op dit thema is ook *schónne bònne, wònne* (mooie bonen, nietwaar?) dat door Ravenstein aan Uden en Oss wordt gericht. In Haren lacht men om *wònne* van Berghem en in Raamsdonksveer om het Midden-Brabantse *warre* van Lage Zwaluwe.
4. Merk op dat het Standaardnederlands geen substantivering kent van het bezittelijk voornaamwoord in de tweede persoon meervoud (wel bijv. de mijne, de onze etc.). Het Brabants kent die vorm met *den öllieje* wel. Overigens is een vergelijkbare 'oliën jullie'-zin o.m. ook tegen Eibergen, Deventer en Zwolle in gebruik en dus helemaal niet zo typisch Brabants, hoewel het gebruik (identiteit-bevestigend) daar nu juist op gericht is.
5. De Eindhovense cabaretier Theo Maassen vertelde over een meisje dat op school voor onnozel werd versleten omdat ze bij de vraag hoe ze heette altijd *witnie* (weet niet) antwoordde; ze heette Whitney.

BIBLIOGRAFIE

- Boutkan, D. en M. Kossmann (1996): *Het stadsdialekt van Tilburg. Klank- en vormleer*. Amsterdam: P.J. Meertens-Instituut voor dialectologie, volkskunde en naamkunde.
- Renders, J. (1946): 'Stijgende diphtongen in de dialecten van Oost-Noordbrabant'. In: A. Weijnen, J. Renders en J. van Ginneken, *Oost-Noordbrabantsche dialectproblemen*, p. 17-50. Amsterdam: Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij.
- Swanenberg, J. (2002): 'Taalvariatie en identiteit in Noord-Brabant'. In: J. Swanenberg (red.), *Streektaal en identiteit. Studiedag van de Commissie Volkskunde*, p. 33-43. Nijmegen: KUN.
- Swanenberg, J. en C. Swanenberg (2002): *Oost-Brabants. Taal in stad en land, deel 7*. 's-Gravenhage: SDU.
- Weijnen, A. (1937): *Onderzoek naar de dialectgrenzen in Noord-Brabant*. Fijnaart.
- Weijnen, A. (1961): *Het bewustzijn van dialectverschil. Voordrachten gehouden voor de Gelderse leergangen te Arnhem; Nr. 5*. Groningen: Wolters.
- Weijnen, A. (1987): *De dialecten van Noord-Brabant*. 2e druk. 's-Hertogenbosch: het Noordbrabants Genootschap.

Ton van de Wijngaard

**DER BLEISJ, TOEÄTER EN SJTIEVE SJTEKKE:
DIALECTVERSCHILLEN IN NEDERLANDS LIMBURG**

Verskil in dialect, in Limburg waar nog ruim 70% van de inwoners de streektaal regelmatig gebruikt, is het een gegeven dat iedere dag weer door duizenden sprekers ervaren wordt. Dialectsprekers uit Nederweert en Ospel hebben er zelfs een uitdrukking voor om aan te duiden dat iemand een dialect gebruikt dat afwijkt van het hunne: *Dae kaltj boetes*¹ (die spreekt van buiten, die spreekt een ander dialect). Uit mijn eigen jeugd, die ik doorbracht in het in oostelijk Zuid-Limburg gelegen Eyselshoven, herinner ik mij nog goed dat onze Maastrichtse burens vaak werden geplaagd met de uitspraak van hun dialect en de keuze van bepaalde woorden. Vooral het gebruik van het Maastrichtse bijwoord *boe* waar wij *woa* (waar) zeiden, was bij tijd en wijle reden voor vriendelijke taalgrapjes van het type ‘Hoe laat je een Maastrichtenaar loeien? - Door tegen hem te zeggen dat je een café kent waar het bier 75 cent per glas kost. - Antwoord: *Boe, boe?* (Waar, waar?)’ Aardig is, wanneer je zo’n grapje een hele tijd later en op een heel andere plaats dan weer ziet opduiken. Het blijkt namelijk, in een iets gewijzigde vorm, ook in Noord-Limburg bekend te zijn, en wel in het dialect van Venlo. Daar wordt het gebruikt om de spot te drijven met het Tegelse woord *woeë* (waar): *Wie kins se ennen Tegelse laote blaffe? Door taegen um te zegke: Dao leet ‘n tieëntje. De Tegelse: Woeë, woeë?* (Hoe kun je iemand uit Tegelen laten blaffen? Door tegen hem te zeggen: daar ligt een tientje. De Tegelse: Waar, waar?).²

Oud en nieuw: het materiaal

De basis voor de hier besproken resultaten over het dialectbewustzijn van de Limburgse dialectspreker berust op twee enquêtes die op twee verschillende tijden gehouden werden. De eerste is van het Meertens Instituut in Amsterdam. Daar werd in 1947 in vragenlijst 15 een vraag gesteld naar mogelijke rijmpjes of slagzinnetjes over de eigenaardigheden uit de dialecten van de omliggende plaatsen.

De vraag werd door zesenveertig medewerkers beantwoord, hoewel er voor de hele provincie ruim honderdvijftig vragenlijsten werden teruggestuurd. Kennelijk was het verschijnsel toch niet bij iedereen bekend, getuige het feit dat in veel lijsten bij de vraag werd opgemerkt dat het gebruik van spotzinnetjes voor eigenaardigheden uit het dialect van de buurgemeenten niet gebruikelijk was. Een respondent uit Valkenburg schreef bijvoorbeeld: “Met het dialect van andere plaatsen wordt hier in Valkenburg niet gespot. Het vreemdelingenverkeer, dat minstens reeds 150 jaar bestaat, zal daar wel invloed op gehad hebben”. Wat wel veel werd ingevuld bij deze vraag, waren spotnamen voor de inwoners van de omliggende plaatsen. Een zegsman uit Amstenrade leverde bijvoorbeeld een lijst in van maar liefst meer dan vijftig van dergelijke namen.

De tweede enquête over dit onderwerp werd 55 jaar na de eerste gehouden. Dankzij de medewerking van de twee dagbladen in Limburg, *Dagblad De Limburger* en het *Limburgs Dagblad*, kon de enquête uit 1947 in 2002 nog eens opnieuw gesteld worden.³ De formulering van de vraag bleef daarbij ongewijzigd. Ook aan de respondenten van het *Woordenboek van de Limburgse Dialecten* (WLD) werd in de maand juni van 2002 via een enquêteformulier opnieuw deze vraag voorgelegd. In totaal leverde deze nieuwe afvraging, inclusief een aantal antwoorden die via e-mail werden opgestuurd, vijftig Limburgse spotzinnetjes over zesentwintig verschillende dialecten op.

Na zo'n enquête rijst als eerste natuurlijk de vraag welke Limburgse dialecten de meeste spotlust opwekken bij hun nabije en verderweg liggende buurgemeentes. Het makkelijkst is dat te bepalen wanneer niet de bespote verschijnselen, maar alleen het aantal keren dat de plaatsnaam in combinatie met een spotzinnetje genoemd werd, worden geteld. Met kop en schouders steekt het dialect van Roermond dan met zesentwintig vermeldingen overal boven uit, op afstand gevolgd door Maastricht (13), Kerkrade (8) en, als eerste kleinere plaats, het Midden-Limburgse Neer,

ook met acht spotzinnetjes. De plaatsen Tegelen en Venray kwamen in vier zinnetjes terug, en Eijsden, Echt, Horst, Maasbree, Meerssen, Sittard, Stevensweert, Thorn en Vaals waren elk goed voor drie vermeldingen. Opvallend is ook dat een paar grote plaatsen zoals Weert, Venlo en Sittard in dit rijtje ontbreken. De inwoners van Venlo waren daarentegen wel erg sterk in het verzinnen van zinnetjes over eigenaardigheden uit de dialecten van hun burens. Plaatsen als Tegelen, Roermond, Venray en Horst waren daarbij vooral het ‘lijdend voorwerp’ van hun creativiteit. Veruit de meeste keren waren klankverschijnselen het onderwerp van de spotrijmpjes en maar slechts af en toe het gebruik van een ‘ander’ woord. Onder dat laatste rekenen we in dit geval ook het toepassen van een ‘afwijkend’ persoonlijk voornaamwoord.

Van paerrevrraeterrs en een sjtieve sjtek: de medeklinkers

Ofschoon de provincie Limburg één, officieel erkende, streektaal heeft, bestaat het Limburgs eigenlijk uit een groot aantal dialecten die elk weer meer of minder grote verschillen met de dialecten van de buurgemeentes vertonen. Soms zijn er zelfs binnen een plaats nog verschillen in uitspraak te horen, waardoor de spreker zelfs als bewoner van een bepaalde wijk gekarakteriseerd kan worden. Omgekeerd hebben de meeste dialecten ook weer een groot aantal gemeenschappelijke kenmerken met de dialecten uit hun omgeving, zodat er binnen het Limburgs een aantal taalgebieden te onderscheiden zijn, die kunnen worden afgebakend door een grenslijn. In de taalkunde wordt een dergelijke grenslijn een isoglosse genoemd. Die grens wordt gevormd door een bepaald dialectverschijnsel dat aan de ene kant van de lijn wél, en aan de andere kant niét in de dialecten voorkomt. Een bekend voorbeeld van zo’n dialectgrens in Limburg is de Benrather lijn. Zij vormt in het zuidoosten van de provincie de scheiding tussen een aantal dialecten die de tweede Duitse klankverschuiving wel hebben ondergaan, en de dialecten die dit verschijnsel niet kennen. De dialecten die deze klankverschuiving wel hebben ondergaan, bijvoorbeeld die van Kerkrade, Bocholtz en Vaals, spreken verschillende medeklinkers, zoals de -p-, de -t- en de -k- in een aantal gevallen anders uit. ‘Slapen’ luidt in het Kerkraads bijvoorbeeld *sjlôffe*, ‘water’ *wasser* en ‘maken’ *maache*.

Opmerkelijk is dat deze kenmerken van de dialecten ten oosten van de Benrather lijn, hoewel ze toch heel afwijkend zijn in vergelijking met andere

dialecten in Limburg, nauwelijks in spotversjes genoemd worden. Er is althans maar heel zelden een opmerking over gemaakt in de enquêtes. Een van de weinige zinnnetjes waarin we een verschoven vorm uit één van die dialecten terugvinden, is: *Wasser, wasser, iesj bin va Vols* (Water, water, ik ben van Vaals). Het werd opgestuurd door een dialectspreker uit Landgraaf. In de variant *Wasser, wasser, isj kom van Vols* is het kennelijk ook in Vaals zelf bekend. De respondent uit Vaals, die dit zinnnetje instuurde, gaf bij zijn inzending ook een verklaring van de herkomst ervan: “Enkele jaren geleden nam een Vaalsler hobbywielrenner deel aan een wielervedstrijd. Dit onder zeer warme weersomstandigheden. Toen hij na een slopende wedstrijd en zeer veel dorst hebbend de finish passeerde, waren zijn eerste woorden: *Wasser, wasser, isj kom van Vols*. Een kreet die tegenwoordig nog vaak gehoord wordt, vooral in Kerkrade en omgeving.”

Weinig spotzinnnetjes over verschoven vormen dus, maar opmerkelijk genoeg wel over een ander verschijnsel dat alleen in een deel van de dialecten ten oosten van de Benrather lijn voorkomt, namelijk het gebruik van de j-klank aan het begin van woorden, waar andere Limburgse dialecten, en ook het Nederlands, een g- kennen.⁴ Zo vermeldde een zegsman uit Klimmen het zinnnetje *Dae dreug 'nne joudjele jaberdien jas* (Die droeg een goudgele gabardine-jas) als kenmerkend voor het dialect van Kerkrade. Ook in *Jemmich ee jelaas wasser* (Geef me een glas water), eveneens weer voor het dialect van Kerkrade en dit keer door een dialectspreker uit Landgraaf opgegeven, vinden we het verschijnsel terug. Uit de enquête uit 1947 kwam nog dit Kerkraadse spotzinnnetje, dat werd ingestuurd door een medewerker uit Schaesberg: *Ing jow jebroane joas is jet jots, wa Jiel?* (Een goed gebraden gans is iets goeds, he, Giel?). Heel bekend in de dialecten in de omgeving van Kerkrade, maar ook in Kerkrade zelf, is een raadseltje dat op feestjes nogal eens gebruikt wordt om de draak te steken met de Kerkraadse j-: *'t Hingt baove Kirchroa en 't bejnt mit ing j. Wat is dat? (antwoord: e jewietter)*. *'t Hingt baove Kirchroa en 't bejnt mit tswai j's? (antwoord: e jroeës jewietter)*. *Richtig, meh noen: 't hingt baove Kirchroa en 't bejnt mit drei j's. Wat is dat? (antwoord: e jans jroeës jewietter)* (Het hangt boven Kerkrade en het begint met een j. Wat is dat? (antwoord: een 'gewietter' (= onweer)). Het hangt boven Kerkrade en begint met twee j's? (antwoord: een groot gewietter). Juist, maar nu: het hangt boven Kerkrade en het begint met drie j's? Wat is dat? (antwoord: een 'gans' (= heel) groot gewietter)). Aardig is verder de bijnaam voor de inwoners van Kerkrade, *Jaaspiette*,

afkomstig van een invuller uit Amstenrade, omdat we ook in dit geval die karakteristieke Kerkraadse j- zien terugkeren. *Jaaspiette* zijn mensen die in een smal steegje, in het Limburgs een *gas* of *gaas* genoemd, wonen. Een andere grote taalgrens die door een groot deel van Limburg loopt, is de Panninger lijn. Met deze taallijn wordt een verschijnsel aangeduid, dat karakteristiek is voor een groot deel van de Limburgse dialecten: het gebruik van een sj-klank aan het begin van het woord als dat woord in het Nederlands begint met de medeklinkercombinatie sp-, st-, sl-, sm-, sn- en zw-. Woorden als ‘spelen’, ‘slapen’, ‘smeren’ en ‘zwemmen’ klinken in die dialecten dus als *sjpele*, *sjlaope*, *sjmere* en *zjwumme*. De sj- is te horen in de dialecten die oostelijk liggen van een lijn die de provincie in de richting noord-zuid doorsnijdt van Eijsden tot even ten noorden van Panningen, dan naar het oosten buigt en vervolgens ten noorden van Tegelen en ten zuiden van Venlo de provincie richting Duitsland verlaat. Met deze lijn hangt een tweede klankgrens samen, de Panninger zijlijn. Met deze lijn wordt de begrenzing aangegeven van het gebied waarin de dialecten de sj-klank aan het woordbegin gebruiken op plaatsen waar het Nederlands een sch- kent: *schaap* wordt *sjaop*, *schoen* wordt *sjoon*, *schaar* wordt *sjier*, etc. Deze lijn loopt vanaf de Duitse grens tussen Venlo en Tegelen in westelijke richting met een boog onder Weert door naar Belgisch-Limburg.

De klankverschijnselen die onder de naam Panninger lijn en Panninger zijlijn zijn samengevat, zijn regelmatig onderwerp van spotzinnetjes. Niet-Maastrichtenaren (‘Hollanders’) worden volgens verschillende Maastrichtse invullers bijvoorbeeld getest op hun kennis van het Maastrichts met behulp van deze tongbreker: *Sjoen sjink*, *Sjeng*, en *de zon sijnt sjoen* (mooie ham, Jan, en de zon schijnt mooi).

De klankverschijnselen van de Panninger zijlijn zijn ook onderwerp van spot in het volgende zinnetje dat werd ingestuurd door een dialectspreker uit Venlo. Venlo zelf ligt ten noorden van de Panninger zijlijn en heeft dus een sch-klank aan het begin van woorden als *school* en *schieten*, in tegenstelling tot plaatsen ten zuiden van de lijn die in deze gevallen een sj-klank kennen. Het Nederlandse zinnetje ‘Jantje de scheve sjouwde de kruiwagen schuin en scheef door de schiettent’ wordt volgens hem zuidelijk van de lijn uitgesproken als: *Sjengske de sjeive sjouwde de sjeurker sjeuns en sjeif door de sjeettent*, terwijl het in het dialect van Venlo als volgt luidt: *Schengske de scheive schouwde de scheurker scheuns en scheif door de scheettent*. Voor een deel kloppen die ‘vertalingen’ wel, maar voor een deel komt er hier toch ook wat humor om de hoek kijken

met een zelfgemaakte Venlose vorm als *schouwde*, die in dat dialect normaal ook met sj- wordt uitgesproken, net zoals trouwens in het Nederlands, of de mannen naam *Schengske*, die in Venlo eveneens gewoon zijn sj-klank behoudt. In de taalkunde wordt in dergelijke gevallen gesproken van hyperdialectismen, de aanpassing van Nederlandse woorden aan de taalregels van het dialect. Ook in de volgende zin, die door een dialectspreker uit Helden-Panningen werd ingestuurd, vinden we dit verschijnsel weer terug in de eigen naam *Sjeng/Scheng*. “Met deze zin”, zo schreef hij, “duidden de Heldense vechtersbazen in vroeger tijd aan dat die van Maasbree, de *Brètse*, zich uit de voeten maakten, als zij kwamen”: *Scheng, ik schravel de hei op. Helden is in 't derp*, (Jan, ik ga er vandoor, de hei op. Helden is in het dorp). In Helden-Panningen zou die zin als volgt hebben geluid: *Sjeng, ich sjravel de hei op. Heldje is in 't dörp*.

Het verschil in uitspraak van dezelfde woorden in de dialecten ten westen respectievelijk ten oosten van de Panninger lijn komt mooi terug in de twee volgende zinnestukjes die werden opgegeven door een dialectspreker uit Monfort. Dat dorp ligt zelf ten westen van de lijn en gebruikt dus dit zinnestukje: *Sjtómme sjtieve sjtek sjtank sjtoksjtief* (stomme stijve stok sta stokstijf), om de dialecten ten oosten van de Panninger lijn te bespotten. Die op hun beurt kennen de variant *Stómme stieve stek stank stokstief* om hun meer westelijk gelegen provinciegenoten terug te pakken. In uitgebreidere vorm vinden we deze zin ook terug bij de inzending van een dialectspreker uit het Midden-Limburgse Susteren. Zijn zinnestukjes betreffen het dialect van het centrum van Susteren en van het slechts enkele kilometers verderop gelegen kerkdorp Dieteren. Ze zijn een goede illustratie voor de kleine geografische afstand die er soms maar nodig is om tot dialectverschillen te komen. Het uit Dieteren afkomstige *Stómme stieve stek staon stil of ich slaon dich achteräöver in de sliet* (stomme stijve stok, sta stil, of ik sla je achterover in de modder), onderscheidt zich immers duidelijk van *Sjtómme sjtieve sjtek sjtank sjtil of ich sjlaon dich achtereuver in de sjliet* dat in Susteren-kom gebruikelijk is.

Tot slot nog een laatste illustratie voor het feit dat de Panninger lijn en de Panninger zijlijn in het bewustzijn van de dialectsprekers toch wel als belangrijke taalgrenzen worden aangevoeld. Het zinnestukje werd ingestuurd door een inwoner uit Helden-Panningen en verwijst naar de verschillen in uitspraak tussen zijn eigen dialect en dat van Venlo en diens buurgemeente Blerick: *As den hond van Diele nog ens bej os op de stoep schiet, slaon ik daen hond met den bezem vör de kont. Karo, schiet maar!*

(Als de hond van Diele nog eens bij ons op de stoep schijt, sla ik die hond met de bezem voor de kont. Karo, schijt maar!). In het Helden-Panningse dialect luidt die zin: *As den hónk van Diele nag ens bej os op de sjoep sjiet, sjlaon ich daen hónk met den beessem vör de kont. Karo, sjiet mer!* In deze zin vinden we behalve de kenmerken van de Panninger lijn en de Panninger zijlijn nog een aantal andere klankverschijnselen uit het Limburgs terug. Eén ervan wordt met de term Uerdinger lijn aangeduid. Het betreft een verschijnsel dat in een groot aantal dialecten van het Limburgs voorkomt, en wel het gebruik van *ich* of *iech* voor de eerste persoon enkelvoud, 'ik'. De Uerdinger lijn is een belangrijke grenslijn in Noord-Limburg. Zij geeft de uiterste noordgrens aan van het gebied waarin men de verschijnselen van de tweede Duitse klankverschuiving kan horen. Er is slechts sprake van in enkele woorden, maar dat zijn wel veelgebruikte: *ich/iech*, *mich* (mij), *dich/diech* (je) en *ouch* (ook). Het merendeel van de dialecten in Nederlands en Belgisch Limburg gebruikt die vormen, alleen in de Noord-Limburgse dialecten ten noorden van de lijn Venlo - Budel zijn ze onbekend. Daar spreekt men van *ik*, *meej* (mij) en *ouk* (ook).

Een derde verschijnsel dat we in beide zinnetjes aantreffen, is de tegenstelling in uitspraak aan het eind van het woord *hond*, dus het Venloos *hond* tegenover het Helden-Panningse *hónk*. Dit verschijnsel wordt in de taalkunde met de term velarisering of gutturalisering aangeduid. Daarbij wordt de medeklinkercombinatie -nd of -nt na een klinker vervangen door een nk-klank: *zand* wordt *zank*, *kind* wordt *kink*, *mond* wordt *monk*, etc. Het verschijnsel komt in Limburg in twee kleine gebiedjes voor. Het ene ligt in het noorden van Limburg en omvat onder meer een aantal plaatsen rond Venlo zoals Velden, Grubbenvorst, Tegelen, Baarlo, Sevenum, Maasbree, Helden en Panningen. De velarisering uit dit gebied wordt bijvoorbeeld bespot in het volgende zinnetje, dat door een dialectspreker uit Venlo werd ingestuurd voor het dialect van de buurgemeente Tegelen: *Kink, doet 't menkelke aan, want 't raegelt* (Kind, doe het manteltje aan want het regent). Behalve de juiste velarisering in *kink* vinden we in dit zinnetje ook weer een hyperdialectisme terug in het woord *menkelke* (manteltje), want in dit soort gevallen, dus binnen het woord, kent het Tegels dialect het verschijnsel normaal niet.⁵

Het tweede gebied in Limburg waar de dialecten velariseren, ligt in het zuidoosten van de provincie en omsluit onder meer de plaatsen Heerlen, Waubach, Schaesberg, Eygelshoven, Kerkrade, Simpelveld, Vijlen en Vaals. Voorbeelden van spotzinnetjes over de velarisering (en in het eerste

geval ook een verschoven vorm) uit dit gebied zijn *Bling hung sjiese leie* (Blinde honden uitlaten om ze te laten poepen), dat door een invuller uit Heerlen voor het dialect van Kerkrade werd opgegeven of *Kink van de Vink, die vötje sjinkt* (Kind van de Vink, jouw kontje stinkt), dat door een dialectspreker uit Landgraaf werd ingestuurd. De Vink is een wijk van Kerkrade, gelegen tussen het stadsdeel Chèvremont en Eygelshoven. Een verschijnsel dat met het bovengenoemde samenhangt, is de zogenaamde mouillering. Met mouillering wordt bedoeld dat ook weer de eind-medeklinkercombinatie -nd of -nt wordt gewijzigd, ditmaal in een nj-klank. Mouillering komt in de Limburgse dialecten in een veel groter gebied voor dan het verschijnsel van de velarisering. Het gebied wordt in het noorden ruwweg begrensd door een lijn die van Weert naar het oosten richting Duitse grens loopt en zich in het zuiden tot ongeveer de omgeving van Sittard uitstrekt. Mouillering is een verschijnsel dat kennelijk heel sterk aan het dialect van Roermond wordt gekoppeld, want het werd maar liefst acht keer met behulp van een spotzinnetje als karakteristiek voor dat dialect opgegeven. Opvallend is ook dat het verschijnsel niet alleen door dialectsprekers in de omgeving van Roermond werd gesignaleerd, maar dat het ook bekend is in verderweg gelegen plaatsen, zoals Landgraaf, Brunssum en Eys:

- Sint-Joost: *In Remunij loupe de huunj mit de kontj euver de gròndj*
- Horn en Venlo: *In Remunij loupe de hunj mit de kunj euver de grunj*
- Susteren: *In Remunij loape de hunj mit de blote kunj euver de grunj*
- Landgraaf: *In Remunij loope de hunj mit de kunj euver de grunj*
- Brunssum: *In Remunij lopen de hunj in de bloeëte kunj*
- Eys: *I Remundj loope de hundj mit de koondj uver de grondj*

Basisgegevens van al deze spotrijmpjes is dat ‘de honden in Roermond met hun blote kont over de grond lopen’. Aardig in de zinnnetjes is weer het optreden van hyperdialectale of overdreven dialectvormen zoals *kunj* (konten) of *grunj* (gronden). In het echte Roermondse dialect luidt het meervoud van *kóntj* namelijk *kóntje* en bestaat er geen meervoud van *gróndj*.⁶ Opmerkelijk is in dit verband ook een zinnetje dat een zegsman uit Maastricht in de enquête van 1947 voor het dialect van Roermond invulde. Ook hier gaat het weer om de bekende uitspraak over de honden, maar omdat de invuller kennelijk niet goed op de hoogte was van het juiste dialectverschijnsel, koppelde hij in plaats daarvan nu de velarisering aan het Roermondse dialect met behulp van het volgende spotzinnetje:

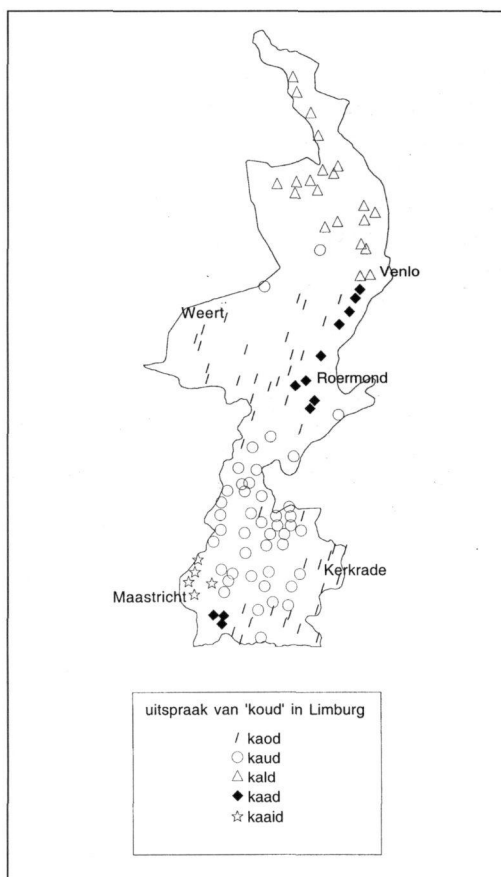
De hung vaan Roermung goon met de kung euver de greuind.

Spot met de mouillering vinden we eveneens terug in het volgende rijmpje, afkomstig van een dialectspreker uit het Zuid-Limburgse Mheer en van toepassing op het dialect van Echt: *Op de kantj van 't landj sjeit 'n mandj met zandj* (op de kant van het land staat een mand met zand), en nog iets meer zuidelijk in de uitspraak *Zitjerd*, die in de dorpen rondom Sittard gebruikt wordt om het mouilleren van de Sittardenaren te bespotten. Ook hier is weer sprake van een overdreven gebruik van het dialectverschijnsel, want de inwoners van Sittard zelf duiden hun plaats in het lokale dialect met *Zitterd* aan.

Tot slot van dit hoofdstuk nog een klankverschijnsel, dat in Limburg nog maar op een heel klein aantal plaatsen voorkomt, namelijk de uitspraak van een tongpunt-r. De tongpunt-r wordt gemaakt door lucht te blazen tegen het opgeheven uiteinde van de tongpunt zodat dit gaat trillen. In de Limburgse dialecten is die tongpunt-r niet echt gebruikelijk, daar kent men in het overgrote deel van de gevallen de zogenaamde huig- of brouw-r. Dat is een r-klank die met behulp van het zachte gehemelte en de huig achter in de keel wordt gemaakt. In Limburg zijn er, zoals gezegd, maar weinig dialecten waar de tong-r nog gebruikelijk is. Behalve een paar plaatsen aan de Maas als Urmond, Berg en Stein, zijn dat in Midden-Limburg ook nog Roggel en Neer. Bergse dialectsprekers bijvoorbeeld, worden volgens een invuller uit datzelfde Berg met hun -r- bespot door middel van de volgende zinnestjes: *Doa koome de err's van Berreg* (Daar komen de de rr's van Berg) of *Doa koome de laammèkerrsj vaan Berreg* (Daar komen de lawaaimakers van Berg). Maar vooral de dialectsprekers uit Neer zijn het mikpunt van spot vanwege hun tongpunt-r. Zo werd er vanuit buurgemeente Kessel het volgende zinnestje opgestuurd, waarin de uitspraak van de Neerse -r- het moet ontgelden: *In Naerr op te kèrrkdrräöpel lik 'nne käätel gesjaete, zoë diek es 'nne maorr* (in Neer op de kerkdrempel ligt een keutel gescheten, zo dik als een wortel). In een ander buurdorp, Heel, kent men de volgende zin om de Neerse -r- op de hak te nemen: *Geis ze met nao Naerr haerr, euver het vaerr, haerr en trruuk* (ga je mee naar Neer heen, over het veer, heen en terug). En ook in Venlo is de Neerse -r- bekend, getuige het volgende zinnestje: *V'rr gaon nao Naerr aerr* (wij gaan naar Neer heen). Die karakteristieke -r- heeft de inwoners uit Neer zelfs hun bijnaam gegeven. In Kessel bijvoorbeeld spreken ze over de *Naerrse paerrevraeterr*s (de Neerse perenvreters), als ze het over hun Neerse burens hebben.

Van kaaie kook en d'r bleisj in de teisj: de klinkers

Tot nu toe is de uitspraak van de medeklinkers het onderwerp van bespreking geweest, maar ook de klinkers uit de dialecten van de buurgemeentes kunnen voor veel dialectsprekers aanleiding zijn voor taalgrapjes. Een goed voorbeeld van zo'n 'afwijkende' uitspraak van een klinker is in Limburg tegelijkertijd ook het verschijnsel, dat in de enquête de meeste keren genoemd werd. Het betreft de uitspraak van de dialectklank in Nederlandse woorden als *koud* en *oud*.

KAART 1: Uitspraak van *koud* in Nederlands Limburg

In het Roermonds dialect en ook in een aantal dialecten uit plaatsen in de nabije omgeving zoals Tegelen en Reuver, worden die woorden uitgesproken met een lange -aa-: *kaad, aad*. In het bijgevoegde kaartje zijn de dialecten die deze klank gebruiken met behulp van een zwart driehoekje aangegeven. Meer noordelijk van het gebied is in dit soort gevallen een vorm met -al- gebruikelijk (*kald, ald*), ten westen een ao-klank (*kaot, aod*) en zuiden een tweeklank -au- (*kaud, aud*). De dialecten die de lange aa gebruiken, worden vooral bespot met het zinnetje *'t Is kaad, naat en sjuverig* (Het is koud, nat en rillerig, huiverachtig). Dit zinnetje werd uit allerhande plaatsen en voor drie verschillende dialecten uit het gebied ingestuurd. Zo vinden dialectsprekers uit Maasbree en Venlo het vooral kenmerkend voor het dialect van Tegelen, terwijl een invuller uit Velden precies dezelfde uitspraak koppelt aan het dialect van Reuver. Een uit Venlo afkomstige, iets afwijkende variant, *'t Is kaad, naat en schuverechtig*, wordt dan weer in verband gebracht met het Roermondse dialect. De uitspraak met een aa-klank in woorden als *koud* en *oud* wordt ook in een ander zinnetje zeer sterk gekoppeld aan het dialect van Roermond. Sterker nog, het is in Limburg zelfs de basis geweest voor de bijnaam van de inwoners van die stad. *De luuj vaan de kaaie kook* (De lui van de koude koek), worden de Roermondse volgens een zegsman uit Amby genoemd, of *Det is kaaie kook van Remunij* (Dat is koude koek van Roermond), zoals men in het Tungelroyse dialect zegt, of het Blerickse *Remunjdse kaaie kook*, of, nog korter, *Des kaaie kook*, uit Maasbracht. De allerkortste vorm, *Kaaie kook* (Koude koek), als bijnaam voor de inwoners van Roermond, werd maar liefst vijftien keer door zegslieden verspreid over de hele provincie opgegeven en het is daarmee tegelijkertijd ook het hoogst scorende spotzinnetje over een dialect, in dit geval dus de al dan niet nabije buurman of buurvrouw uit Roermond.

Ook de klank die in Nederlandse woorden voorkomt in bijvoorbeeld *huis, muis* en *uit* geeft in Limburg aanleiding tot het maken van spotzinnetjes. In Nederlands Limburg kunnen die woorden op twee manieren worden uitgesproken. Het grootste deel van de dialecten gebruikt daarvoor een oe-klank (*hoes, moes, oet*), maar in Noord-Limburg kent men daarvoor, net als in een deel van het aansluitende Gelderland en Noord-Brabant, een uu-klank (*huus, muus, uut*). De grenslijn tussen het gebied waar men de uu-klank gebruikt en die waar men een oe-klank kent, loopt van de Brabantse grens ten zuiden van de tot de gemeente Venray behorende kerkdorpen Veulen en Castenray en het plaatsje Broekhuizen vorst naar

het oosten door in de richting van de Duitse grens. Zo merkt een invuller uit Venray op dat de inwoners uit Horst door de uitspraak *hoes* en *thoes* (huis en thuis) altijd snel herkend worden, terwijl omgekeerd de mensen uit Horst met *huus* en *thuus* gelijk weten dat ze het met inwoners van Venray te doen hebben.

Een ander klankverschijnsel, waarmee in rijmpjes de spot wordt gedreven, treffen we vooral in Noord- en Midden-Limburg aan. Zo stuurde een invuller uit het Venrayse kerkdorp Leunen het zinnetje *'n laepelke, 'n kaetelke en 'n ölliekenneke* (een lepeltje, een keteltje en een oliekannetje) in als kenmerkend voor de ae-klank uit de dialecten van de Maasdorpen Wanssum, Well, Blitterswijk en Meerlo. In zijn eigen dialect en dat van Venray zou dat zinnetje als volgt worden uitgesproken: *'n lepelke, 'n ketelke en 'n ölliekenneke*. Ook het dialect van Neer kenmerkt zich door die karakteristieke ae-klank, in tegenstelling tot de dialecten uit de omgeving die in zo'n geval een ee-klank gebruiken, en dat uit zich weer in verschillende spotrijmpjes en zinnetjes. *Dao komme die van Naerr haerr* (Daar komen die van Neer aan) is bijvoorbeeld niet alleen kenmerkend voor de Neerse -r-, maar eveneens voor de uitspraak van de klinkers en ook in *Eine sjmaed, dae kaek door ein raet, wie ein hoon sjaet!* (Een smid, die keek door een reet, hoe een kip scheet!) wordt de Neerse -ae- op de korrel genomen. Beide zinnetjes werden door een zegsman uit Neer ingestuurd. Buurdorp Haelen gebruikt een vergelijkbare uitspraak om de Neerse dialectsprekers te bespotten: *Ich kaek door den raet noa den hoondersjaet* (Ik keek door de reet naar de kippenscheet). Nederlandse woorden met een lange -oo- (zowel de scherplange -oo- van *droog* en *geloven* als de zachtlange -oo- van *goot* en *over*) worden in veel Limburgse dialecten met een eu-klank uitgesproken: *dreug, geut, euver, geleuve*. In sommige Midden-Limburgse dialecten doet men dat anders, daar spreekt men die woorden uit met een klank die ook terug te vinden is in het Franse woord *freule* of het Engelse *bird*. Het dialect van Echt bijvoorbeeld, kent die klank en daar wordt in plaatsen ten noorden van Echt, zoals Montfort, Maasbracht en Maria-Hoop, met behulp van de volgende zin de spot mee gedreven: *Dao loog 'ne käätel van e vääle vääre väärdäör* (Daar lag een keutel van een veulen voor de voordeur). Ook het volgende geval betreft die tegenstelling äö-eu. De invuller schreef erbij dat de äö-klank westelijk van de Maas in Midden-Limburg, bijvoorbeeld in het dialect van Neer, wordt gebruikt in gevallen, waar men verder naar het oosten een eu-klank kent. De äö-klank uit het dialect van Neer wordt met behulp van de volgende zin bespot: *Geachte sjötters*

van Naer, 't regelement loedj krek wie de väärige keer; neet sjete väärdet de kääning de eresjääot haet gedaon; de gewaere richte op 't raodhoes en es ich zèk trèk, den paaf djer mer aaf (Geachte schutters van Neer, het reglement luidt krek als de vorige keer; niet schieten voordat de koning de ereschoten heeft gedaan; de geweren richten op het raadhuis en als ik zeg trek, dan schiet u er maar op los).

In een paar plaatsen aan de Maas zoals Thorn en Stevensweert, wordt die lange -oo- nog weer anders uitgesproken. Daar klinkt hij meer als een lange -uu- met een u-achtige naslag. In het zinnetje *Vuuër de duuër van de muuële laag eine kuuëtel van 't muuële* (voor de deur van de molen lag een keutel van het veulen), dat in het Midden-Limburgse dorp Heel bekend is, wordt die klank uit het dialect van Thorn bijvoorbeeld op de hak genomen. In Ohé en Laak gebruikt men een vergelijkbaar zinnetje om dit karakteristieke verschijnsel in het dialect van Stevensweert te bespotten: *Vuuër ane duuër lig eine kuuëtel inne guuët* (Voor aan de deur ligt een keutel in de goot).

De zachtlange -oo- in Nederlandse woorden als *kolen*, *stoof* en *stoken*, wordt in een aantal dialecten in Midden-Limburg oa-achtig uitgesproken. Zo merkt een zegsman uit Horn op dat men daar met behulp van het zinnetje *koale hoale òmme kiètel te sjoake* (Kolen halen om de ketel te stoken) de spot drijft met die klanken uit het dialect van Beegden. In de dialecten van Maasbracht en Stevensweert gebruikt men het zinnetje: *Gank koalen hoale omme stouf te stoake* (Ga kolen halen om de stoof te stoken) om die oa-klank van buurgemeente Wessem belachelijk te maken en in Berg-en-Terblijt *In Meersje hōbbe ze sjoan roaj sjroapsdoaze* (In Meerssen hebben ze mooie rode stroopdozen) om dit verschijnsel in het dialect van Meerssen te typeren. De karakteristieke a-achtige naslag uit het dialect van Thorn vinden we terug in het zinnetje *In Toear dreef 'nne kuuëtel inne toeater vanne bieëk* (In Thorn dreef een keutel in de modder van de beek), dat werd ingestuurd door een dialectspreker uit Montfort.

Het dialect van het in het uiterste zuidwestelijke puntje van Limburg liggende plaatsje Eijsden kenmerkt zich door een opvallende uitspraak van de klinker in woorden die in het Nederlands een lange -aa- kennen, zoals *water* en *kater*. Die lange -aa- wordt in dat dialect ongeveer uitgesproken als -oowa-. Deze uitspraak was voor een aantal dialecten uit de buurt van Eijsden aanleiding tot het maken zinnetjes waarin met die klank de spot kon worden gedreven. Zo stuurde een invuller uit Meerssen het volgende zinnetje waarbij hij de Eijsdense klank met behulp

van -oa- noteerde: *Voader, doa lik ene poater in et woater* (Vader, daar ligt een pater in het water). Uit Amby kwam het volgende zinnetje: *D'r zit ene koeter op 't toek vaan de woepekoemer* (Er zit een kater op het dak van de wapenkamer), en uit Heerlerheide het vergelijkbare: *Doa ziet 'ne koäter op 't doök van de woäterkoämer* (Er zit een kater op het dak van de waterkamer). Kennelijk was het toch nog niet zo makkelijk om die Eijdsense uitspraak op papier te zetten, want de respondent van het eerste zinnetje spelt haar nu met -oe-, die van het tweede met -öä-. Een dialectspreker uit Heugem ten slotte, typeerde het dialect van Eijdsen en het nabijgelegen Oost-Maarland met behulp van het volgende zinnetje: *Mooder, moeder, kom ens loore, doa zit ène koater op et toak* (Moeder, moeder, kom eens loeren (= kijken), er zit een kater op het dak).

Zoals we gezien hebben, betreffen uitspraken over kenmerken van een dialect vaak een verschijnsel dat maar in één of twee plaatsen bekend is. Dat is ook het geval met het volgende, dat we alleen in het dialect van Vaals aantreffen. Het betreft het gebruik van een tweeklank -ei- in woorden waar men de omringende dialecten een ae-klank kent. Deze stereotype uitspraak wordt bespot met behulp van het zinnetje *Iesj bin verjeise d'r bleisj in de teisj tse sjteisje* (Ik ben vergeten de 'bleech' (= metalen drinkbus die vroeger onder andere veel door mijnwerkers werd gebruikt) in de broekzak te steken). Het zinnetje werd ingestuurd door een dialectspreker uit Mechelen (bij Vaals). Een zegsman uit Vaals zelf stuurde een vergelijkbare variant: *Isj bi verjeisse der bleisj i jen teisj tse sjteise*. Hoewel het verschijnsel tegenwoordig alleen nog maar aan het dialect van Vaals wordt gekoppeld, is het waarschijnlijk vroeger ook in het dialect van de Kerkraadse wijk Bleijerheide bekend geweest. Niet alleen oudere dialectteksten wijzen daarop, ook het volgende zinnetje, dat afkomstig is uit de dialectenquête van 1947, geeft een duidelijke indicatie dat het dialect van Bleijerheide vroeger meer tweeklanken heeft gekend: *Ze hat de weisj op der weisjdroad jehange* (Ze heeft de was op de waslijn gehangen). In het dialect van Kerkrade-centrum zou dit zinnetje als volgt hebben geklonken: *Ze hat de waesj op der waesjdroad jehange*.

In de zinnetjes over het Vaalser dialect is overigens nog een ander, typisch kenmerk van dat dialect terug te vinden, dat ook een plaatsje in het hoofdstuk over de medeklinkers had kunnen krijgen, namelijk het gebruik van een sj-klank op plaatsen waar de omliggende dialecten een g-klank kennen. In Vaals spreekt men dus van *isj* of *iesj*, waar men het in de omgeving over *iech* (ik) heeft, over *bleisj* waar men het verderop over *blaech* (en in 'onverschoven' dialecten *blaek* (blik)) heeft en *sjteisje* voor *sjtaeche/sjtaeke* (steken).

Het gebruik van een tweeklank op plaatsen waar de dialecten uit de buurgemeenten een eenklank of monofong kennen, is ook kenmerkend voor het dialect van Sittard. Het verschijnsel is zo karakteristiek, dat het in de taalkunde zelfs met de term Sittardse diftongering wordt aangeduid. Kort gezegd komt het er op neer dat het dialect van Sittard de tweeklanken -ei-, -ou- en -ui- gebruikt op plaatsen waar de Midden- en Zuid-Limburgse dialecten respectievelijk -ee-, -oo- of -eu- kennen. De Limburgse woorden *deer* en *reem* (dier, riem) worden er dus als *deir* en *reim* uitgesproken, Limburgs *broor* en *bloom* (broer, bloem) als *brour* en *bloum* en *geveul* en *vreug* (gevoel, vroeg) als *gevuil* en *vruig*. Het verschijnsel was vroeger ook in de buurgemeenten van Sittard, zoals Jabeek, Bingelrade en Doenrade, bekend, maar wordt tegenwoordig toch vooral aan het dialect van Sittard gekoppeld. Daar is het ook nu nog dagelijks te horen en het wordt bijvoorbeeld met behulp van het volgende zinnetje door de dialectsprekers uit het zuidelijker gelegen Puth bespot: *Geef mich veir glazen beir* (geef mij vier glazen bier). Bekend is het zinnetje dat ook in de enquête als voorbeeld werd genoemd: *Er zit met veir potte beir en e koffiekuijske in e huijske* (hij zit met vier potten bier en een koffiekoekje in een hoekje). In dit zinnetje treden zelfs twee verschijnselen van de Sittardse diftongering op: de wijziging van de ee-klank van de in Zuid- en Midden-Limburg normaal als *veer* en *beer* (vier en bier) uitgesproken woorden en de omzetting van de eu-klank in de Limburgse verkleinwoorden *keukske* en *heukske* (koekje, hoekje) tot *kuijske* en *huijske*.

Klinkerrekking wordt door de Limburgse sprekers vooral toegeschreven aan het dialect van Maastricht en het spotzinnetje dat daarvoor gebruikt wordt, *Mestreech is neet groet/breid, meh waal laaank* (Maastricht is niet groot/breed, maar wel lang), is zo'n beetje in heel Zuid-Limburg bekend. Het werd behalve uit Maastricht, ook ingestuurd door zegslieden uit Ransdaal, Eygelshoven, Landgraaf, Eys en Klimmen en het Belgisch-Limburgse Kanne. In het zinnetje *E paar appels veur dee brooie* (een paar appels om te braden), dat in het dialect van Heugem bekend is, wordt eveneens de spot gedreven met langgerekte klinkers uit het Maastrichts, in dit geval de -ee- en de -oo-. Die lang uitgesproken -ee- ten slotte, is ook het onderwerp van spot in het volgende raadseltje, afkomstig uit Landgraaf: 'Maastrichts lastdier van veertien letters: *Ee peeeeeeeeeerd.*' Ook het langzame en gerekte spreken van de inwoners uit het Midden-Limburgse Montfort wordt op de korrel genomen in spotzinnetjes. Zo stuurde een spreker van het dialect van Montfort het volgende zinnetje

in dat de buurgemeenten gebruiken wanneer ze het over zijn dialect hebben: *Mofaart, ermelandj, nieks es zandj* (Montfort, armenland, niks als zand). In dit zinnetje wordt het laatste deel van de lokale uitspraak van de plaatsnaam, *Mofert*, gerekt uitgesproken als Mofaart. In Maasniel wordt dat trage spreken van de Montfortenaren bespot met: *Um wie laat kump de boot aan?* (Hoe laat komt de boot aan?), waarbij de aa-klank in *laat* en *aan* erg lang getrokken wordt.

Drieë loeëpe en dat darf dat: de woordenschat

In tegenstelling tot de klankverschijnselen, zijn er maar weinig spotzinnetjes ingestuurd, waarin de draak wordt gestoken met de woordenschat van de dialecten uit de omgeving.

Een van de weinige uitzonderingen daarop betreft het volgende dat werd ingestuurd door een invuller uit Helden-Panningen. Met behulp van het zinnetje: *Ge mot mer drië loeëpe, dan ziede stik thoës* (Je moet maar snel lopen, dan ben je snel thuis) typeert hij een aantal karakteristieke woorden uit het dialect van het Noord-Limburgse plaatsje Sevenum. In zijn eigen dialect zou dit zinnetje als volgt hebben geluid: *Ge mot mer hël laupe, dan ziet ge gauw aan hoës*.

Een ander voorbeeld van zo'n spotzinnetje over de woordenschat, dat in dit geval tegelijk ook nog een woordspeling bevat, vinden we in de Amsterdamse enquête terug in: *Die Haorster zate mer te zage* (Die uit Horst zaten maar te "zagen"). Het werd ingestuurd door een dialectspreker uit het Venrayse kerkdorp Leunen voor het dialect van Horst. *Zeggen* wordt in dat laatstgenoemde dialect uitgesproken als *zage*, terwijl de dialecten in de omgeving daar zonder uitzondering *zegke* voor gebruiken. Maar met *zage* kan ook 'zeuren' worden bedoeld, en tegen die achtergrond krijgt de uitspraak dan ineens een heel andere betekenis.

Uit de enquête uit 2002 is het volgende zinnetje afkomstig. Het werd ingestuurd uit Montfort en het betreft het dialect van het naburige Vlodrop. De dialectsprekers uit die plaats gebruiken als enige in Midden-Limburg het woord *hebbe*. Dit in tegenstelling tot de dialecten in de omgeving, die allemaal van *höbbe* spreken: *Die van Vlorp hebben 'm, hawten 'm en laoten 'm neet meer voert* (Die van Vlodrop hebben hem, houden hem en laten hem niet meer weg).

Een aardig voorbeeld van een zinnetje waarin de draak wordt gestoken met het kromme Nederlands van de inwoners van Heerlen werd ingestuurd door een dialectspreker uit Berg en Terblijt. Heerlen groeide met de komst

van de mijnen aan het begin van de twintigste eeuw enorm. Veel van die nieuwe inwoners kwamen uit andere delen van Nederland en dat had als gevolg dat het Heerlens dialect, zeker in vergelijking met andere plaatsen in Limburg, in gebruik sterk achteruit ging. De autochtone Heerlenaren pasten hun taalgebruik aan die nieuwe bewoners aan en dat leverde een Nederlands op dat sterk gemengd was met Heerlense dialectwoorden. *Hollendsj mit knoebhele* (Nederlands met knobbels, klonten) wordt dat in de omgeving van Heerlen genoemd. In het Berg-en-Terblijtse zinnetje *Doe het feeke eve dicht anders spriest de criem uit* (Doe het poortje even dicht anders gaat de zeug er vandoor) vinden we naast een paar Nederlandse vormen als *doe*, *eve* en *dicht* dan ook veel Heerlense woorden als *feeke*, *spriestse* en *criem* terug.

Een laatste kenmerk ten slotte, dat in diverse ingezonden zinnetjes terugkeerde, is het eigenaardige verschijnsel, dat in verschillende Limburgse dialecten de derde persoon enkelvoud niet alleen met *hij* of *zij*, maar ook het *het* of *dat* kan worden aangeduid. In het dialect van het Midden-Limburgse Stevensweert bijvoorbeeld, gebruikt men het woordje *het* voor de derde persoon enkelvoud mannelijk. Het verschijnsel wordt gekarakteriseerd in de volgende zinnetjes, die door een invuller uit Maasbracht werden ingestuurd: *Wo geit het hère?* (Waar gaat hij heen?) en *Het beteljt* (Hij betaalt).

In Zuid-Limburg wordt *het* of *dat* vooral gekoppeld aan de derde persoon enkelvoud vrouwelijk. In Kerkrade heeft dat bijvoorbeeld het volgende raadseltje opgeleverd, waarin gespeeld wordt met het gebruik van dat *dat*: Een meisje spuwt tegen het raam. *Zegt oma: darf dat dat? Moeder zegt: dat darf. O, zegt oma: dat dat dat darf* (Een meisje spuwt tegen het raam. Zegt oma: mag zij dat? Moeder zegt: dat mag. O, zegt oma: dat zij dat mag). In het volgende zinnetje over het dialect van Simpelveld wordt het verschijnsel gecombineerd met de verleden tijd van het werkwoord *denken*, dat in dat dialect *daat* luidt. De al dan niet gerekt uitgesproken -a- levert in dit geval dus ook nog een woordspeling op: *Woe dat al a daat* (Waar zij al aan dacht).

Ook in het volgende Heerlense zinnetje levert het spelen met het woordje *dat* en de vervoeging van het werkwoord *hebben*, dat in dat dialect als *haan* wordt uitgesproken, een fraai, bijna onherkenbaar zinnetje op: *'t Kindje hat e sjweerke op 't betske. Woe hattatata?* (Het kindje heeft een zweertje op het billetje. Waar heeft dat dan dat?). De invuller schreef erbij: "Gebruikt in Heerlen rond 1950 als grapje om de onverstaanbaarheid van het Heerlens te demonstreren tegenover 'Hollanders'."

Tot slot

In deze bijdrage zijn een aantal spotzinnnetjes besproken, die de Limburgse dialectsprekers ter beschikking hebben om eigenaardigheden in het dialect van hun al dan niet nabije buurman of buurvrouw op de hak te nemen. Opvallend daarbij was dat de grote taallijnen die Limburg doorkruisen, enerzijds wel aanleiding zijn tot taalgrapjes (bijvoorbeeld Panninger lijn en Panninger zijlijn), anderzijds niet of nauwelijks in dit soort zinnnetjes terugkomen (bijvoorbeeld de Benrather lijn). Feit is ook dat het met name soms kleine uitspraakverschillen uit het buurdialect zijn, die als onderwerp van de spotzinnnetjes worden gekozen. Het was dan ook niet altijd makkelijk, om die minuscule verschillen in uitspraak schriftelijk vast te leggen.

Een ding dat wel zeker is, is dat de Limburgse dialecten een grote hoeveelheid van dit soort zinnnetjes gebruiken om de eigenaardigheden uit de dialecten van hun buurtgemeentes bloot te leggen. Opvallend is ook dat een aantal van die rijmpjes een lang leven beschoren is. Dat is bijvoorbeeld het geval met *Het is naat, kaad en sjuverchtig* dat we een aantal keren in de enquête van 1947 aantreffen, maar dat ook in 2002 nog steeds bekend is. Het geldt ook voor het Maastrichtse *Mestreech is neet breid, meh wel laaangk*, of het Roemondse *Kaaie kook*.

Lang niet alle ingestuurde zinnnetjes zijn in dit artikel ter sprake gekomen. Soms kwam dat omdat niet duidelijk werd welk verschijnsel in het betreffende zinnetje nu precies op de hak werd genomen. Soms was dat ook omdat het zinnetje maar een beperkte verspreiding kende en daarom buiten de boot viel. Met zo'n zinnetje wil ik deze bijdrage eindigen. Het betreft een rijmpje dat behalve veel voorbeelden van de karakteristieke i-j-klank uit het dialect van het Zuid-Limburgse Margraten, ook een heel aardige woordspeling bevat met de twee betekenissen van *zi-j* ('zij' en 'kantgaren'): *Mit de bi-jsweend sjtook aan di-j aw wi-j 'n bi-j d'r Pi-j in z'n zi-j, zoe verrèkde pri-j. Daonao zaet 'r teënge de Mi-j: Mi-j lèk voet di-j zi-j en zeuk m'n perti-j want ich mót mit de hermeni-j nao Sint Bri-j* (Bij harde wind stak een bij de oude Pie in zijn zij bij die oude wei, dat verdomde beest. Daarna zegt hij tegen Mie: 'Mie leg die zijde weg en zoek mijn partij want ik moet met de harmonie naar Sint Brigida').

NOTEN

---

1. Voor de spelling van de dialectwoorden wordt het spellingssysteem van de Vereniging Veldeke gebruikt.
2. Dit raadseltje werd in 2002 ingestuurd door een dialectspreker uit Venlo.
3. De enquête verscheen in het *Limburgs Dagblad* op zaterdag 15 juni 2002 in de weekend-bijlage Vrij-uit en ook in *Dagblad De Limburger* was de enquête opgenomen in de editie van zaterdag 15 juni. Beide dagbladen en de verantwoordelijke medewerkers, maar ook de lezers die een reactie instuurden, worden hierbij nogmaals hartelijk bedankt voor hun medewerking.
4. Het Kerkraadse dialectwoordenboek, *d'r Kirchröadsjer Dieksiejoener*, is het enige dialectwoordenboek in Nederland zonder letter G; het heeft daarentegen wel een heel omvangrijke J.
5. In het Tegels woordenboek van J. Houx en A. Jacobs zijn in ieder geval geen voorbeelden van dit soort velarisering terug te vinden. Het woord mantel is in het woordenboek niet opgenomen omdat het in geen enkele vorm afwijkt van het Standaard-Nederlands. Andere Tegelse vormen met velarisering aan het eind van het woord zijn bijvoorbeeld *móngk* ('mond'), verkleinwoord *mundje*, *hangk* ('hand') / *hendje* en *hóngk* ('hond') / *hundje*.
6. Zie ook J. Kats (1985), *Remunjs waordebook*. Roermond: Van der Marck.

BIBLIOGRAFIE

- Bakkes, P. (2002): 't Toears: het dialect van Thorn'. In: *Jaarboek 4 van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde*, pag. 111-127. Hasselt: VLDN.
- Blancquaert, E., Claessens, J.C. (c.a.) (1962): *Dialektatlas van Belgisch-Limburg en Zuid-Nederlands-Limburg*. Antwerpen: De Sikkel.
- Hol, A.R. en J. Passage (1966): *Dialektatlas van Oost-Noord-Brabant, de Rivierenstreek en Noord-Nederlands-Limburg*. Antwerpen: De Sikkel.
- Notten, J.G.M. (19882): *De Chinezen van Nederland*. Valkenburg aan de Geul: Valkdruk.

- Schrijnen, J. (1920): *De isoglossen van Ramisch in Nederland*.
Bussum: Brand.
- Weijnen, A. (1961): *Het bewustzijn van dialectverschil*.
Groningen: Wolters.

Rob Belemans

IS DA NOA KAL WA DZJE KALT?
SJIJBOLETZINNEN IN DE DIALECTEN
VAN BELGISCH LIMBURG

In deze bijdrage worden zinnnetjes, rijmpjes en stereotiepe uitspraken behandeld die in de Belgische provincie Limburg gebruikt werden of nog worden om bepaalde dialecten mee te kenmerken. Het vermelde dialectmateriaal is grotendeels afkomstig uit de antwoorden die de Stichting Nederlandse Dialecten van talrijke dialectsprekers ontving, nadat hen via diverse media, tijdschriften en websites in 2002 gevraagd was of zij nog voorbeelden van dergelijk taalgebruik kennen. Heel wat Limburgers hebben die vraag dus positief beantwoord en één of meer voorbeelden ingestuurd. Daarnaast zijn ook enkele dialectpublicaties en -studies geraadpleegd, waarvan de bibliografische verwijzing achteraan deze bijdrage is opgenomen.

Om dit aanzienlijke arsenaal aan zinnnetjes, rijmpjes en uitspraken waarmee telkens een dialect getypeerd wordt, toch enigszins geordend te kunnen presenteren, is ervoor gekozen om in deze bijdrage onderscheid te maken tussen enerzijds het taalmateriaal dat in de eerste plaats dient om de eigen(aardig)heden van het eigen dialect weer te geven en anderzijds de rijmpjes en zinnnetjes die als bedoeling hebben het eigengereide van een naburig dialect te imiteren of te benadrukken. Deze tweede categorie kan verder opgedeeld worden in de gevallen waarin als typerend beschouwde taalkenmerken van naburige dialecten relatief neutraal weergegeven worden en daarnaast de gevallen met een duidelijk spottende of hekelende ondertoon, waarmee naast het eigene van hun gesproken taal ook andere (vermeende) kenmerken van de burens in de verf gezet worden. Daarnaast blijken er ook wat evergreens te bestaan in de vorm van sjiiboletzinnnetjes of -uitspraken, die met kleine aanpassingen op verschillende plaatsen in Limburg in gebruik blijken te zijn.

KAART 1: Verloop van enkele markante dialectgrenzen tussen Oost- en West-limburgs

1. rijmpjes en zinnetje om het eigen dialect te kenmerken

1.1. Oost- tegenover West-Limburgs

Precies 30 jaar geleden publiceerde Jan Notten zijn erg populair geworden boek over de (Nederlands-)Limburgse dialecten onder de aansprekende titel 'De Chinezen van Nederland'. Die titel doelt uiteraard op de typerende tweetonigheid (stoot- versus sleeptoon) van de (meeste) Limburgse dialecten, die het Limburgs een unieke positie bezorgt binnen het geheel van de Nederlandse dialecten. 'Het' Chinees (zowel de Mandarijnse

eenheidstaal als de talrijke regionale talen van China) is namelijk ook een toontaal en gebruikt een nog veel complexer systeem met maar liefst zes onderscheiden toonpatronen. Dit dialectkenmerk ligt aan de basis van de buiten Limburg meest gehoorde karakterisering van Limburgstaligen (zelfs wanneer ze AN of tussentaal spreken, omdat ze ook dan hun tonaliteitssysteem vaak blijven gebruiken): Limburgers zingen. Die indruk ontstaat namelijk precies door de wat gerokken klinkende sleeptoon-intonatie.

Bij de talrijke Limburgse sjibboletzinnnetjes die uit heel de provincie meegedeeld werden, waren er geen waarin die tonaliteit als dialectkenmerk een rol speelt. Dat komt enerzijds wellicht omdat het verspreidingsgebied van de sleeptoon-stoottoon-oppositie zo groot is (enkel de westelijke rand van de provincie heeft geen tweetonige dialecten (meer)) en anderzijds misschien ook omdat de meeste dialectsprekers zich van dit verschijnsel niet bewust zijn. Maar misschien heeft de notie van een verre overeenkomst tussen Limburgse dialecten en Chinees wel een rol gespeeld bij een sjibboletzinnnetje dat in de oostelijke helft van Limburg graag gebruikt wordt om de eigenheid van het dialect op een wat lacherige manier aan de orde te stellen: *sjoen sjenk Sjang*. De vertaling luidt: 'Mooie ham (Zuid-Nederlands: hesp; Duits: Schinken), Jan'. De alliteratie van die drie sj-klinken met telkens een andere klinker erachter doet inderdaad voor Westerse oren enigszins Oosters aan. Uiteraard wordt de uitspraak aan de lokale klinkerkleur aangepast. Zo zegt men in Bilzen *sjaun sjènk, Sjang*; maar in Genk en in het Maasland *sjoëën sjónk Sjang*. In Hoeselt en Zichen-Zussen-Bolder kan men er nog een schepje bovenop doen, omdat het bijwoord *sjauw* (zeer, erg) daar ook in dit rijtje past. Men zegt dan: *sjauw sjoon sjènk Sjang* (Zeer mooie ham Jan).

Een variant op dit erg verspreide zinnnetje luidt *sjoëën sjoon Sjang* (mooie schoenen, Jan) en werd voor Ophoven meegedeeld. Het feit dat het dialectwoord *sjenk* of *sjonk* de voorbije decennia erg onder druk is komen te staan vanuit het tussentalige *hesp*, speelt mogelijk een rol bij het vervangen ervan door het nog algemeen gangbare *sjoon* (schoenen). Maar om het zinnnetje zijn maximale effect te geven is de klinkerwisseling blijkbaar even belangrijk, zodat het gelijkkluidende paar *sjoon sjoon* (mooie schoenen) kennelijk vermeden wordt door het maar op de ham te houden. Uit Diepenbeek werd nog een heel ander zinnnetje ingestuurd, dat hetzelfde taalverschijnsel bevat: *ne sjunne gesjoafde sjuppesteel* (een mooie, geschaafde schopsteel).

Stedelingen vertonen ook in hun taalgebruik de onbedwingbare neiging

het altijd net even anders te doen. Bijgevolg werd voor Tongeren een erg uitgebreide en aan de lokale situatie aangepaste variant van dit zinnetje meegedeeld: *op Sjoitsjes sjouw stuen sjauw sjoon sjuun* (op de schouwplaat van (baron de) Schaetzen staan erg mooie schoenen).

Het Limburgse dialectverschijnsel dat in al deze zinnetjes aan de orde is, betreft het als sj- uitspreken van de Germaanse medeklinkerverbinding s+k (en niet als sch-; vergelijk op standaardtaalniveau de uitspraak van Duits *schön* tegenover Nederlands *schoon*). Het Limburgse sj-gebied werd voor het eerst beschreven en volledig in kaart gebracht in 1907 door de Nijmeegse dialectoloog J. Schrijnen. Op het kaartje bij zijn artikel ‘Taalgrenzen in Zuidnederland - Het mich-kwartier’ trok hij een lijn die (Belgisch) Limburg van noord naar zuid, van Bocholt tot Bommershoven, in twee deelt en die hij de Panninger zijlijn noemde. In de westelijke helft van Limburg kent men het foneem sj- enkel in leenwoorden en spreekt men dus (net als in het aangrenzende Brabantse gebied en ook in het AN) van *schone schoenen*, terwijl in de oostelijke helft van de provincie het voorkomen van de sj- systematisch toeneemt, naarmate men in oostelijke richting opschuift. Deze dialecttegenstelling tussen Oost- en West-Limburg leeft duidelijk zeer sterk in het taalbewustzijn van die oostelijke Limburgers, die er met een alsof-Chinees zinnetje graag de aandacht op vestigen dat zij anders spreken dan hun westelijke provinciegenoten en anderen.

Een ander zinnetje waarin Oost-Limburgers op een voor hun dialecten karakteriserend iets wijzen luidt: *ich en dich en doe, maken alle minse sjoe* (ik en jij en jou maken alle mensen bang). Hier worden vooral de persoonlijke voornaamwoorden van de tweede persoon enkelvoud *dich* (jij / jou) en *doe* (jij/jou met nadruk en in de aanspreking) als typerend voor de regio naar voren gehaald. Opnieuw doet zich daarbij een oost-west-tegenstelling voor in de provincie, met aan de westzijde de gij/uw-vormen voor de tweede persoon enkelvoud in onderwerps- en voorwerpsfunctie. Deze woordgrens tussen *dich* en *gij* loopt van Bocholt tot Diepenbeek parallel aan de Panninger zijlijn (sj-/sch-), maar blijft ten zuiden van Genk een stukje oostelijker, zodat Hoeselt en Tongeren al aan de westzijde liggen. Het typerende zinnetje werd ons niet enkel gesignaleerd voor de Maaslandse stadjes Stokkem en Maaseik, maar ook voor Bocholt en Meeuwen: twee gemeenten die pal aan de grens van het oostelijke *du*-gebied liggen. Het zinnetje had tot voor de tweede wereldoorlog bovendien een soort

taalpedagogische functie. Het werd namelijk steevast door ouders als repliek gebruikt, wanneer kleinere kinderen in Oost-Limburg de beleefdheidsvorm *gee(r)* (cf. Duits *ih*r) niet gebruikten. Die beleefdheidsvorm (in feite de meervoudsvorm tweede persoon: jullie) diende men namelijk niet alleen te bezigen, wanneer men een sociaal hoger in aanzien staande persoon (de pastoor, de burgemeester) of een onbekende aansprak, maar ook wanneer men zich richtte tot een oudere dialectspreker. Kinderen spraken bijgevolg alleen andere kinderen met het informele *dich* of *du* aan en iedere volwassene, ook hun vader of moeder, met *gee(r)*. Terwijl de volwassenen die op sociaal gelijke voet met elkaar omgingen (zoals de ouders en familieleden) elkaar wel 'duzten'. Het vergt voor kinderen uiteraard wat oefening om dat subtiele sociale spel te doorzien en het zinnetje *ich en dich en doe, maken alle minse sjoe* was dan een glimlachende vermaning om op het gebruik van die intiemere aanspreekwoorden maar beter zuinig te zijn. Louter op basis van eigen en niet-systematische observatie meen ik vast te stellen dat het dialectsprekende deel van de hedendaagse Limburgse jeugd de beleefdheidsvorm *gee(r)* in veel mindere mate gebruikt. Wellicht wordt enkel tegenover onbekenden of duidelijk sociaal hogeren nog het beleefdheidsmeervoud gebruikt. In de familiale context is het alleszins minder gebruikelijk aan het worden. Na de sixties zijn we dus niet alleen minder *sjoe*, maar ook bijna allemaal een *dich* en *du* voor elkaar geworden.

Ook West-Limburgers hebben zo hun typerende zinnetjes om het eigen timbre van hun dialecten mee in de verf te zetten. Een schertsend raadseltje waarmee (onder andere: cf. ook de bijdrage voor Vlaams-Brabant in dit boek) in West-Limburg op het voor buitenstaanders onverstaaenbare van de dialecten attent gemaakt wordt, speelt met de lange aa-klinker in de woorden *aa*, *kaa* en *braa* (had, koud, erg). Er bestaan vele varianten van dit woordspelletje, waarvan de kern meegedeeld werd door dialectsprekers uit Genk: *Aamika? Mihaka, mihabraka* (Had Mie koud? Mie had koud. Mie had erg koud) en uit Bilzen en Beverst: *Hao Mie kaa? Mie hao kaa, Mie hao braa kaa!*. Voor Houthalen werd een al iets uitgebreidere variant gesignaleerd: *Haademiekaa? Joademiehaakaa. Haademiebraakaa? Joademiehaabraakaa*. Een informant uit Kortesseem herinnerde zich dan weer het stukje: *Mie ua kaa. Wè aa Mie kaa?* (... Waar had Mie koud). Voor Bilzen werd ook een veel langere versie meegedeeld: *Bak Mie? As Mie bak, hao Mie nie kaa. As Mie was, hao Mie kaa, braa kaa* (Bakt Mie? Als Mie bakt, heeft Mie het niet koud. Als

Mie wast, heeft Mie het koud, erg koud).

Het voorkomen van dit typerende zinnetje hangt uiteraard af van de westelijke lange -aa- in deze woorden, maar dat geldt enkel voor ‘had’ en ‘koud’, want het bijwoord *braa* voor ‘erg’ is in heel Limburg bekend. Het zinnetje is overigens geenszins een West-Limburgse exclusiviteit. Toen enkele jaren geleden het marktplein voor het monumentale Leuvense stadhuis heraangelegd werd met de obligate retro-kasseistenen, heeft de Academie voor het Leuvense Dialect bij het stadsbestuur het voorstel ingediend om in anderskleurige stenen de tekst *Mie aa ka. Mie aa bra ka. Ou aa Mie ka? Oep de mèt aa Mie ka* (... Waar had Mie koud? op de markt had Mie koud) aan te brengen. Het heeft echter geen zin daarvoor Leuven te bezoeken: het voorstel werd door de vroege vaders namelijk niet gevolgd.

Ook het werkwoord *kallen*, dat in een groot deel van Limburg gebruikt wordt voor ‘praten’, heeft aanleiding gegeven tot enkele typerende dialectzinnetjes. Uiteraard is het vooral aan de rand van het omvangrijke Oost- en centraal-Limburgse *kallen*-gebied dat het gebruik van dit woord opvalt en de eigenheid van het dialect kan illustreren. Zo zegt men in Kortessem: *Is da noa kal wa dje kalt* (Is dat nu (zinvolle) praat die jij uitkraamt?). In Eksel, dat zowel aan het West-Limburgse *klappen*- als aan het Noord-Limburgse *proaten*-gebied grenst, zegt men met een opeenstapeling van *kal*-vormen: *dieë kaâl die gè kalt is genne kaâl. Dieje kaâl, diejen ich kal, des pas kaâl, as ge kalt van kaâl* (die praat die jij vertelt is geen praat. De praat die ik vertel, dat is pas praat, als je praat van praat).

Om de rubriek met regionaal verspreide voorbeelden af te sluiten, kan ook nog een taalraadseltje vermeld worden, dat in zijn beknopte vorm voor het Sint-Truidens meegedeeld werd: *It et et? Nee, et it et ne* (Eet het (kind) het? neen, het (kind) eet het niet). De opeenstapeling van éénlettergrepige woordjes met een eind-t wordt ten top gedreven in de langere versie die voor het Stokkems meegedeeld werd: *It et et of it et et neet? As et et it, dan it et et, omdat et et lekker vungk* (... Als het (kind) het eet, dan eet het het omdat het het lekker vindt). Het feit dat de beide dialectplaatsen waarvoor dit t-zinnetje gesignaleerd werd helemaal aan de oost- en de westrand van de provincie liggen, zou erop kunnen wijzen dat de verspreiding ervan ooit veel groter geweest is.

1.2. plaatselijk rijm- en dichtwerk

Schertszinnetjes in het dialect kunnen ook een veel beperktere verspreiding hebben. Ze worden dan in feite gebruikt met de bedoeling om niet-sprekers van het plaatselijke dialect dit laatste voor te stellen als eigenaardig, grappig of zelfs onverstaanbaar of op zijn minst bijzonder. Het eigenaardige en voor buitenstaanders moeilijk verstaanbare van het dialect wordt ermee geïllustreerd. Het kan daarbij gaan om als bijzonder veronderstelde dialectwoorden of om elementen uit de klankstructuur van het plaatselijke dialect, die in het taalspelletje benadrukt worden. Een aparte categorie vormen de anekdotische rijmpjes en sjibboletzinnen, die naar aanleiding van een concreet feit ontstaan (zouden) zijn.

Aan de hoger besproken voorbeelden met regionale verspreiding was al duidelijk te merken dat alliteratie en/of eindrijm en herhalingen tot de veelgebuikte stijkenmerken van dit genre behoren. Dat is bij de plaatselijke voorbeelden niet anders. Zo kent men in Gingelom bijvoorbeeld het zinnetje: *Pas da aad poo do(we)* (Pas dat oude paar daar). In Gelinden hoort men het rijmpje: *Denge van Gelenge, koës zen broek nie venge. Ze loâg achter de kieës, heil vol gepieës* (Dingen -gezegd wanneer men iemands naam niet meteen kan noemen- van Gelinden kon zijn broek niet vinden. Ze lag achter de kist, heel vol gepist). Terwijl men in Kortessem met een pracht van een chiasme zegt: *A dje mich doa doawt, doawt dje mich doad* (Als je me daar duwt, duw je me dood). In Geistingen en omgeving wordt dan weer een zinnetje met 10 allitererende -w-woorden gedebiteerd: *Waem wetj Wetsels Wullem woeëne? Wetsels Wullem woeëntj wuut weg* (Wie weet Willem Wetsels wonen? Willem Wetsels woont ver weg).

Dialectklanken die als typerend of merkwaardig voor het eigen dialect ervaren worden, geven aanleiding tot volgende lokale stereotiepen. In Peer weet men dat het gebruik van de lange -aa- door de omliggende dorpen als nogal typerend voor het dialect van het centrum wordt ervaren en pakt men daarom zelf uit met het rijmend zinnetje: *Pakt die blaa kaas is op da schake neven da lievevrake* (Pak die blauwe kous eens op dat schouwtje naast dat lievevrouwtje). De Looienaren (inwoners van Tessenderlo) zijn zich zeer bewust van de merkwaardige indruk die hun gebruik van de zogenaamde glottisslag (gutturale stop; zie ook hierna nog) op andere maakt. Daarop wijst ook volgend sjibboletzinnetje, dat ook wel als antwoord gebruikt wordt, wanneer iemand het eerste deel

zelf zegt: *'k Hem dust - Gô dan nô Vust, dô's 'n hung'e, da pist in uf mung'e* (= glottisslag: Ik heb dorst - Ga dan naar Vorst, daar is een hondje dat pist in je mondje). De inwoners van de Buiting (de lokale aanduiding voor het dorp Paal, eertijds buitengebied van Beringen) weten in de regio de aai-tweeklank van het Paals nogal in het oor springt. Vandaar dat ze ook zelf het stereotiepe zinnetje *M'n knaaije doen paaijn van 't velloraaije'* (Mijn knieën doen pijn van het fietsrijden) zelfs met enige fierheid uitspreken. De inwoners van de oudste stad van België meten zich alleen met (bijna) gelijken en doen graag opmerken dat in het zinnetje 'Kom eens kijken naar mijn kuikens' het dialect van Tongeren en het Antwerps elkaars fonologische antipoden zijn. In het Tongers luidt dit: *kom es kieke no m'n kaaike*, terwijl de Sinjoren zeggen: *kom es kaaike no m'n kieke* (waarbij opgemerkt weze dat *kieke* in het Antwerps wel 'kip' betekent).

1.3. typerende woorden

Sommige lokale sjibboletzinnnetjes focussen meer op de dialectwoordenschat dan op de klanken om de eigenheid van de plaatselijke taal te illustreren. Zo zeggen de Lommelaren: *In Lommel zouwet en zwats ien ne je 'elemboom kaes te fraeten ôt em ble'en djôsken* (In Lommel zat een zwaluw in een eikenboom kaas te vreten uit een blikken doosje). Naast het fonologische verschijnsel van de glottisslag (*je 'elemboom* en *ble'en*), waarop hierna nog verder ingegaan wordt, vraagt dit zinnetje vooral ook aandacht voor de Lommelse woorden voor 'zwaluw' en 'eik'. In Sint-Truiden kent men het typerende zinnetje: *E zit op de zûl be alien vûtsels aon* (Hij zit op de dorpel met alleen kousen aan), waarin de woorden *zûl* en *vûtsels* de aandacht trekken. Voor Tongeren werd volgend zinnetje opgegeven: *Meer! Meer! Komt awt met de lantjèn! Peer és mèt z'n smauwl tjeggen et pjèd zene mond op geloupe* (Grootmoe, grootmoe, kom naar buiten met de lantaarn. Opa is met zijn smoel tegen het paard zijn mond (op) gelopen). Naast de aan het Frans ontleende woorden *meer* en *peer*, is hier vooral het omgekeerde gebruik van 'smoel' en 'mond' opvallend. En in Peer kan er, getuige volgend zinnetje, een gaatje in je kous 'staan': *Do stiët e ketke in m'n kaeës*. In het dialect van Achel alludeert men dan weer op de schrale Noord-Limburgse grond, wanneer men zegt: *We hawen wa we wouwen. Stekt dieë piering in 'n djuske* (We hadden wat we wilden. Steek die regenworm in een doosje).

In Hoeselt zegt men: *chokelaot baai neut baai Barzeele* (chocolade met noten bij (bakker) Barzeele); waarbij het samenvallen van de voorzetsels ‘met’ en ‘bij’ in *baai* als bijzonder ervaren wordt. Voor Membruggen werd als typerend dialectzinnetje gemeld: *Ich waât dich in de verdommenis, das-te meents das-te de helse duuvel best, duuvelse praai das-te best* (Ik sla je in je gezicht, dat je denkt dat je de helse duivel bent, duivels individu dat je bent). Bocholt ligt aan de oostzijde vlak tegen de grens tussen Oost- en West-Limburgse dialecten. Kennelijk vindt men daar vooral het gebruik van ‘neen’ en ‘jawel’ typerend, te oordelen naar het rijmende zinnetje: *Neij en jowaal is Boggetsjer taal* (Neen en jawel is Bocholter taal). Uit dezelfde dialectplaats komt ook volgend seksueel getint taalraadseltje: *As ‘r kuumt, kuumt ‘r neet; as ‘r neet kuumt, kuumt ‘r waal*, waarbij de lokale gelijkkluidendheid (homofonie) van ‘komen’ en ‘kreunen’ (‘kuimen’) voor de pointe zorgt.

1.4. anekdotische uitspraken

Een bijzondere categorie vormen de sjibboletzinnetjes die verwijzen naar een bepaalde gebeurtenis of een historische situatie. Een duidelijk en in heel Zuid-Limburg nog steeds erg gekend voorbeeld van zo een anekdotisch sjibboletzinnetje komt uit Eigenbilzen: *Treg on de breg. Egebulze geet veer, anes wjod de keerk nie gewijd* (Terug aan de brug. Eigenbilzen gaat voor, anders wordt de kerk niet gewijd). Naar verluidt werden deze gevleugelde woorden door de veldwachter van dit dorp uitgesproken, toen in de 19de eeuw de Luikse bisschop de nieuwe kerk kwam inwijden. Toen de feestelijke stoet met hoogwaardigheidsbekleders en Eigenbilzense parochianen over de spoorwegbrug moest, stond daar een massa kijkklustigen uit Gellik, Munsterbilzen en andere buurdorpen, die de weg versperde. Dat noopte de plaatselijke arm der wet tot het uiten van bovenstaand dreigement, dat tot op vandaag met nauwelijks verholten spot herhaald wordt door mensen uit de omgeving, wanneer men te spreken komt op Eigenbilzen.

De uitgestrekte gemeente Lommel behoorde eertijds eeuwenlang bij Brabant en is ten gevolge van een gebiedsruil (Luyksgestel werd daarbij Noord-Brabants) uiteindelijk de noordwestelijke punt van de provincie Limburg geworden. Maar een echte Lommelaar voelt zich in feite nog steeds geen Limburger. Daarvan getuigt ook de lokale ‘strijdkreet’: *Pakt ‘m want ‘t is ne Lökse* (Pak hem, want hij is een Luikenaar), die duidelijk

maakt dat men in Lommel niet zo tuk was op bezoek uit het oude Prinsbisdom Luik. Eenzelfde soort rivaliteit tussen burens spreekt ook uit het Zonhovense zinnetje: *Zèj de van Zowneve, zèj de me nèjef, zèj de van Hasselt dan krèjg de slèjg !* (Ben je van Zonhoven, dan ben je mijn neef, ben je van Hasselt, dan krijg je slaag).

Om de rubriek anekdotische sjibboletzinnetjes af te sluiten, kan nog het bourgeois-Franse zinnetje: *Chèr père, cheer-Deiben est là* vermeld worden. Volgens een zegsman uit Bilzen werd dit steevast in een plaatselijke burgersfamilie gezegd om vader op de hoogte te brengen van de aankomst van de barbier. Die man heette Deben en werd in het plaatselijke dialect scheer-Deben genoemd.

2. sjibboletzinnetjes voor het dialect van een naburige plaats

De bovenstaande dialectrijmpjes en -zinnetjes dienen allemaal om het eigen dialect als bijzonder in het daglicht te stellen. Uiteraard zijn er daarnaast ook heel wat typerende uitspraken die het anders-zijn van naburige dialecten illustreren of op de korrel nemen. Opvallend (maar niet verrassend) is dat het daarbij meestal om klankverschillen tussen het eigen en het andere dialect gaat en in veel mindere mate om verschillend woordgebruik. De tegenstellingen tussen naburige dialecten zijn nu eenmaal grotendeels in de klankstructuur te vinden, hoewel de omvang van die verschillen door de dialectsprekers zelf doorgaans schromelijk overschat wordt. Hierna volgen een reeks voorbeelden van dergelijke zinnen die enkel op de dialectverschillen focussen. Twee nogal opvallende dialectkenmerken (ontronding en glottisslag) verdienen daarbij extra aandacht.

2.1. Bij de burens zeggen ze zo

In het uiterste noordoosten van de provincie vertonen een aantal dialecten de nogal opvallende tendens om de eind-t te mouilleren tot -tj. In naburige dorpen wordt daar de draak mee gestoken. Zo zeggen ze in Neeroeteren over Kinrooi: *In Kinjer hebbe ze enen hoondj aafgesmeeërtj met een wis, mèr dèè joongdje* (In Kinrooi hebben ze een hond afgerost met een wilgentak (wis), maar die jankte). De inwoners van Geistingen lachen via hetzelfde zinnetje met het Dilsers dialect: *In Dilsen sjmeerdje ze einen*

hondj aaf met ein wisj en dae jinkdje. In Geistingen lacht men ook met deze mouillering in het Kinroois door te zeggen: *E paerdj en 'nen hondj manken om 'ne strontj* (Een paard en een hond manken bij het minste). De meer gesloten ie-realisaties in het stadsdialect van Maaseik, worden onder andere in Geistingen op de korrel genomen met het zinnetje: *In Mezeik ieëte ze eder wieëk gebroeëje ieërpelkes* (In Maaseik eten ze iedere week gebraden aardappeltjes). Het iets zuidelijker gelegen Maasstadje Stokkem kent die meer gesloten ie-klank deels ook, evenals de eindmouillering, en lacht met het dialect van zijn gehucht de Boyen in het sjibboletzinnetje: *Moder, dao zit ene wezel ane gevel. Welke kènd? Ene grieze, moder* (Moeder er zit een wezel aan de gevel. Welke kind? Een grijze, moeder). In het Stokkems luidt dit: *Moeder, dao zit ene wieszel ane gievel. Welke kèjntsj? ene gri-jze, moeder*. Ook de tegenstelling tussen -oe- en -oo- in *moeder*, de eindmouillering in *kèjntsj* en de diftongering in *gri-jze* komen in dit zinnetje aan bod. Het Boyers dialect verschilt in relatief hoge mate van dat van Stokkem, omdat het gehucht tot in de 17de eeuw op de rechter Maasoever lag en ten gevolge van een overstroming in 1643 aan Stokkemse zijde kwam te liggen. Tot 1814 bleef de Boyen echter een onderdeel van de gemeente Grevenbicht. Maar koning Willem I besliste in dat jaar om de administratieve situatie aan de geografische aan te passen; overigens zeer tot ongenoegen van de Boyenaren (cf. Belemans 1995: 2-3). Een tweede in Stokkem gangbaar sjibboletzinnetje over het van Maasoever veranderde Boyer dialect luidt: *In de Bojje stuit de baoter achter de dèùir* (In de Boyen staat de boter achter de deur), dat in het Stokkems klinkt als: *In de Boeje stuit de boter achter de deur*. De eerste variant laat zien, dat bij het imiteren van een naburig dialect wel eens fouten (door Weijnen 'hyperdialectismen' genoemd) gemaakt worden. De inwoners van de Boyen spreken namelijk ook van *deur* en niet van *dèùir*. Het dialect van Maastricht wordt door de ruime omgeving als nogal zangerig en slepend ervaren (cf. ook de bijdrage over Nederlands Limburg in dit boek). Ook in het naburige Kanne kennen ze het typerende zinnetje: *Mestreech is neet brèèd me laank* (Maastricht is niet breed, maar lang), waarbij de -aa- extreem lang gerokken wordt. Aan het dialect van Val (Val-Meer) blijken dan weer de Franse uitspraak van de -w- als -oew- en van de h- als gw- op te vallen. In het naburige Zichen-Zussen-Bolder spot men daar alleszins mee als men imiterend zegt: *De pwöl steet én 't mied van de gwof* (De paal staat in het midden van de tuin). In Membruggen worden *heden* en het meervoud *hanen* identiek uitgesproken, wat ze in Millen en Genoelselderen doet zeggen: *Haone ète ve hoane*,

meurge ète ve knoan (Heden eten we hanen, morgen eten we konijn). Omgekeerd zeggen ze in Membruggen in het geïmiteerde dialect van Genoelselderen: *Ellere brakke valle deur de takke, vallen op ne bla-e stèèn, valle hun heel mal vanèèn* (Elderse brakken (uitgaanstypen) vallen door de takken, vallen op een blauwe steen, vallen hun hele gezicht kapot). In Lillo zegt men over Heusden: *In Heuze hemme ze oarige bieste: dao legge bruin hinne brèèn eekes* (In Heusden hebben ze aardige beesten: daar leggen bruine kippen bruine eitjes). De Heusdense ui/èè-wisseling in *bruin* wordt hier kennelijk als raar en typerend ervaren. In Eksel wordt gelachen met het Meeuwens dialect door te stellen: *In muuëve sjiette ze de sjonke mit de sjoen doorre sjo oet* (In Meeuwen schieten ze de hammen met de schoenen door de schouw naar buiten). Uiteraard wordt hier de Oost-Limburgse sj-klank op de korrel genomen (cf. 1.1.) Een in West-Limburg veel gebruikt sjibboletzinnetje heeft betrekking op de uitspraak van de tweeklank -ui- en luidt: 'Thuis in huis zit een muis'. In Eksel klinkt dit als: *toes in hoes zit 'n moes*. In Hechtel zegt men echter: *Toas in hoas zit 'n moas*, en in Peer: *Thaus in haus zit 'n maus*. In elk van deze drie buurgemeenten is men zich van dit markerende dialectverschil bewust en worden uiteraard vooral de twee zinnetjes over de andere dialecten graag gebruikt. Over het dialect van Tessenderlo bestaat er een iets uitgebreidere variant van dit zinnetje: *Tauwes in hauwes zit 'r 'n mauwes onder de stoofbauwes* (... onder de kachelbuis). In Achel kan je over de Neerpeltse uitspraak van *klaver* horen: *In Nerpelt zeggen ze kleiver, al ston ze midden in de hei* (In Neerpelt zeggen ze klaver, ook al staan ze midden in de hei). Het Hamonts dialect wordt in Achel geïmiteerd met het zinnetje: *In Hamet vor vijf frank vijf zwèrte bonnen in e stekkedjuske* (In Hamont voor vijf frank zwarte bonen in een luciferdoosje). De dorpelingen van Tuilt moeten in de schaduw van Hasselt leven en maken zich ter compensatie met volgend zinnetje vrolijk over het weglaten (deletie) van de begin-h en over het uitspreken van een h- waar er geen staat (hypercorrectie) door Hasselaren: *Dei in it hien heeke geleed* (Die kip heeft een eitje gelegd).

2.2. met geronde of gespreide lippen

In een groot centraal-Limburgs gebied worden de geronde klinkers systematisch met gespreide lippen uitgesproken. Dialecten die aan de rand binnen dit zogenaamde ontrondingsgebied liggen, lopen bij de bure

die wel geronde klinkers gebruiken uiteraard in de kijker met dit nogal opvallende dialectkenmerk. Zo wordt in Bocholt het ontrondende Breese dialect geïmiteerd met het zinnetje: *In Bree hemme ze reebe wie pèèl, mer ze hemme 'r neet vèèl* (In Bree hebben ze rapen als palen, maar ze hebben er niet veel). Daar wordt in het Bocholts aan toegevoegd: *In Bóggetj hemme ze reube wie pöäl en ze hemme 'r vöäl*. De Breese ee-klank is de ontronde tegenhanger van de Bocholtse eu-klank. Om met het eveneens ontrondende dialect van het Breese gehucht Beek te lachen, zegt men in Bocholt: *Greene poer van bieek* (groene prei van Beek). De uitspraak van de oe-klank wordt daarbij zo goed mogelijk ontrondend nagedaan (wat niet meevalt voor sprekers met een rondend dialect), maar de imitatie gaat niet zover dat de Bocholter spotters er een -uuë- van maken. Met het ontrondende dialect van Neroeteren wordt in Maaseik ook gelachen door te spreken van *Ene greene van Nereetere* (Een groene van Neroeteren), waarbij met ‘een groene’ ook een gierigaard bedoeld wordt. In de omgekeerde richting wordt in Bilzen (met een ontrondend dialect) de draak gestoken met het rondende dialect van Diepenbeek, door te schampen: *Meule, meule en dikke heup sjeite* (Praatjes verkopen en dikke hopen schijten) of ook: *Heurzje da weud?* (Hoor je dat woord?).

2.3. de stembandocclusief in West-Limburg

In de neus van Limburg vertonen de dialecten van Tessenderlo, Lommel en enkele andere dorpen een zeer opvallend dialectkenmerk, dat zich bij de medeklinkers situeert. Een -t- of -k- die tussen twee klinkers staat, wordt in die dialecten namelijk vervangen door een zogenaamde stembandocclusief of glottisslag (hier aangeduid met ‘*ʔ*’) (R. Belemans & J. Goossens 2000: 221). Dit is strikt gezien net het tegendeel van een spraakklank: bij een glottisslag wordt de luchtstroom namelijk kort onderbroken door de stembanden volledig te strekken en dan weer los te laten. Deze korte onderbreking van de geluidstrillingen zorgt ervoor dat de klinker voor en achter de glottisslag duidelijk van elkaar gescheiden en afzonderlijk gehoord worden, doordat er geen klank maar een pauze tussen zit. Ook voor West-Limburgse dialectsprekers die dit verschijnsel in hun eigen dialect niet kennen, is het zo opvallend dat het uiteraard aanleiding geeft tot imitatie via sjibboletzinnetjes. Zo zegt men in het naburige Genendijk over de inwoners van Tessenderlo: *De manne van e rölle 'e en e sölle 'e* (De mannen van een rolletje en een solletje). Naast

de glottisslag wordt hier ook de sjwa-klank in plaats van de -o- als kenmerkend voor Looi geïmiteerd.

In Lommel wordt zowel de -t- als de -k- door een glottisslag vervangen, wanneer ze tussen twee klinkers staat. Bovendien gebeurt dat ook wanneer eerst een -r- voor die -t- weggevallen is, zodat men er bv. spreekt van *è'e ee'e* voor 'erwten eten' of van *pjèè'e'es* voor 'paardjes (paardekes)'. In de buurdorpen zoals Eksel wordt met dit opvallende dialectkenmerk gelachen door te zeggen: *In Lommel stjèt ne pjèè'e'esmeule mi veul pjèè'e'es en die pjèè'e'es hemmen hun ba'es wèèd ope* (In Lommel staat een paardjesmolen met veel paardjes en die paardjes hebben hun bakkes wijd open). Een variant daarop luidt: *Oppe keremis stut 'n pjèè'e'esmeule, dor ston verre'es op mèj de ba'es wèèd ope.*

3. Spotrijmpjes en -zinnnetjes

Ten slotte waren er bij het door dialectsprekers aangebracht voorbeeldmateriaal ook heel wat zinnnetjes die niet alleen of in mindere mate de opvallende eigenschappen van het naburige dialect willen imiteren, maar die vooral (ook) een spottende inhoud hebben.

Tussen de stedelingen van Hasselt en van Sint-Truiden is er bijvoorbeeld wederzijds nooit grote genegenheid geweest. De hoofdstedelingen van de jeneverstad imiteren de Truienaars enigszins spottend door te zeggen: *Mam kom taas, doa zit ne Pruis in haas en it petat mè djaansaas* (Moeder, kom naar huis. Er zit een Pruis in huis en eet aardappelen met ajuinsaus). Als antwoord riposteren de volgelingen van Sint-Trudo met: *Nou te tje, Hesseleer: Fret petaat mè socies Jaang* (Verdorie (nondedzju), Hasselaar. Vreet aardappel met worst, Jan). Eenzelfde stedelijke rivaliteit spreekt uit het spotzinnnetje dat de Bilzenaren over Tongeren hebben: *Et es verbojje èn de Jeeker te zeeke of te sjaaite, de burger geet murge brauwe !* (Het is verboden in de Jeker (een lokaal riviertje) te zeiken of te schijten, de burgemeester gaat morgen brouwen). De omringende dorpen spotten met Tongeren door over de wit-blauwe kleuren van voetbalclub SK Tongeren te zeggen: *Eskaa: wiet van de schriek en bla van de ka* (SK: wit van de schrik en blauw van de kou). De stedelingen van Peer hebben in de regio kennelijk niet de naam erg gastvrij te zijn, want onder andere in Eksel wordt het Peerse dialect geïmiteerd met het zinnnetje: *Hiërt den tram flèèt. Moed'r nog e stikske vlaai hemme?* (Hoor, de tram fluit. Wil u nog een stukje vlaai hebben?)

Met de stedelingen wordt dus graag de draak gestoken, maar ook erg kleine dorpjes moeten het ontgelden. Zo schimpt Peer op Wijshagen: *Wijshagen, groèt derp. Zeven hoeser, ein kerk* (Wijshagen, groot dorp. Zeven huizen, een kerk). In Bilzen zegt men op gelijke wijze van Merem: *Maerem, graut dérrep, ziëve haajs en geen kèrrek* en nog minimalistischer van Spurk: *Spèrrek, vaajf haajs en geen kèrrek*.

Geheel in de lijn van het kruiswoordraadsel-mopje over een Limburgs huisdier met 15 letters, zeggen ze in Sint-Truiden over buurdorp Zepperen: *In Zeppere hebben de woaden veel klinkers: 'n hooooooond...* (In Zepperen hebben de woorden veel klinkers: 'n hooooooond). Even vriendelijk zijn ze in Millen voor de burens uit Membruggen, wanneer in hun dialect gezegd wordt: *Dun de pwoot taw, dai van Meummerke zin dwoi. Ze ète de hele woskes awt* (Doe de poort dicht, die van Membruggen zijn daar. Ze eten alle worstjes op). In Membruggen zeggen ze over de Rijkhovenaren: *In de wèèk konne ze nie goon en sonnes hemme ze bèèn wei wissen* (In de week kunnen ze niet gaan en 's zondags hebben ze benen (zo soepel) als wilgentenen). In heel het Maasland wordt, misschien als uiting van de eertijds grote teleurstelling over de scheiding van de beide Limburgen, op de Nederlands-Limburgers geschimpt met: *Hollenger, Bollenger, kieësvreeter* (ook: *sjroeëplèkker*), *koekoek* ! (Hollander, Bollander, kaasvreter, (of: sirooplikker) koekoek).

De rijmende beginwoorden van de vorige spotzin maken een overgang naar de categorie spotrijmpjes, waarin op de plaatsnaam gerijmd wordt. Uit Bilzen werd een ganse reeks van dergelijke dialectrijmpjes over omliggende dorpen ingestuurd. Over Munsterbilzen wordt gezegd: *En Minster, kieke ze dor de vinster. Ze kieke sjerwip, ze kieke sjerwap, ze koken pap van klinterende mèèl en doevèr kieke ze allemoël zoe sjèèl* (In Munsterbilzen kijken ze door het raam. Ze kijken sjerwip, ze kijken sjerwap, ze koken pap van klonterend meel en daarom kijken ze allemaal zo scheel). Een ander rijmpje luidt: *Minsterkliete lotte sjiete op de waeg wei donnerslaeg* (Munsterkloten laten scheten op de weg als donderslagen) met als variant: *Minsterkliete lotte sjiete, ze valle daud vér e stèkske braud* (... ze vallen dood voor een stukje brood). Het tweede deel van deze versie komt ook terug in een rijmpje voor Leten of Waltwilder: *Liëter (of: Willer) krakke, ze valle van de takke, ze valle daud vér e stèkske braud* (Leter krakken, ze vallen van de takken, ...). Over Mopertingen luidt het: *Dinge, dinge van Mopertinge. Dé z'n brook nit koes oetvringe* (Dingen, dingen, van Mopertingen. Die zijn broek niet kon uitwringen) of

ook: *Moopertênte, boe de mèdskes op de joenges sprênge* (M. waar de meisjes op de jongens springen). Over Eik zegt de Bilzenaar: *En Eek* (of: *têsse Bêrg en Eek*) *steet e pètsje mèt zeek boe de sjeiper z'n koskes èn week* (In Eik (of tussen Berg en Eik) staat een potje met zeik waar de schaapherder zijn korstjes in te weken legt). En de buren uit Wellen worden in Bilzen bedacht met het rijmpje: *En Wèlle, boe ze zoe gan hun maole vèlle* (In Wellen, waar ze zo graag hun broekzakken vullen).

In Kanne wordt over Vroenhoven (in het dialect: Montenaken) gerijmd: *Moontenoake sjiët in 't loake tot de bédde kraoke* (Montenaken, schijnt in het laken tot de bedden kraken). En die van Rekem schimpen op Uikhovenaren met *Ukevekuut, gebakke besjuut* (gebakken beschuit), waarop als antwoord volgt: *Rèkemenèèr, ongezaute babbelèèr* (ongezouten dropje). Iemand van Eksel wordt in West-Limburg bespot met *Dieje van Eksel, met zen hoks vol viellopleksel* (Die van Eksel met zijn broek vol fietsenplaksel).

Een veel voorkomend spotrijmpje is gebaseerd op het feit dat in heel wat dialecten het achtervoegsel *-laar* (om de inwoner van een plaats aan te duiden) rijmt op *peer*. Zo zeggen ze in Zonhoven: *Hasseleer, gebakke peer, zwik zwak, loweszak, boven an de boem geplak* (Hasselaar, gebakken peer, zwik zwak luiszak, boven in de boom geplakt). In Bilzen klinkt dat als: *Hesseliër, gebakke piër, zwiek zwak, luiszak, beuve an ne bôm geplak*. Terwijl de variant van Tuilt luidt: *Hasseleer, gebakke peer, opgeblozen trommeleer, zwik zwak louëszak, boven en het tipke van ne boek geplak* (Hasselaar, gebakken peer, opgeblazen trommelaar, zwik zwak luiszak, boven in het topje van een boek geplakt). Elders in de provincie komen varianten voor zoals: *Rèkemenèèr, gebakke pèèr, mörregen is 't dõnderwèèr* (... morgen is 't donderweer) (Neerharen), *Hèchtelèèr, gebakke pèèr, opgeblozen toeëverèèr* (...opgeblazen tovenaar) (Eksel) en *Hoesselaer, gebakke paer, dievelskraud, maak dich Bilzen aut !* (duivelskruid, scheer je weg uit Bilzen) (Bilzen).

De grote variatie aan sjibboletzinnnetjes om het eigen dialect of dat van de buren mee te karakteriseren, maakt duidelijk hoezeer de lokale taal en de lokale identiteit hand in hand gaan, zeker ook in Limburg. De verbondenheid met en de sociaal gesloten gemeenschap van het eigen dorp was eeuwenlang een primordiaal gegeven. De verhoudingsgewijs kleine verschillen tussen naburige dialecten werden daardoor toch sterk ervaren (en qua omvang vaak nog steeds schromelijk overschat) en

aangegrepen als een soort herkenningssignaal om 'eigen volk' en de 'anderen' te onderscheiden. Wat vandaag de dag in de volksmond nog enigszins leeft aan dergelijke zinnestukjes met oorspronkelijk kenmerkende en/of spottende functie, behoort tot de folklore van het plagen en sarren van wie men in feite het liefst ziet. Al het bovenstaande voorbeeldmateriaal zal men dus enkel binnen de Limburgse grenzen nog eventueel eens horen gebruiken. Eens buiten het bronsgroene eikenhout worden alle Limburgers immers vanzelf één, i.e. één volk dat zelfs als het spreekt nog zingt.

BIBLIOGRAFIE

- Belemans, R (1995): *Stokkems dialect of Stokkemse dialecten?* Hasselt: Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde [= Mededelingen nr. 82].
- Belemans, R & Goossens, J. (2000): *Woordenboek van de Brabantse Dialecten. Deel III Inleiding en Klankgeografie*. Assen: Van Gorcum.
- Notten, J. (1973): *De Chinezen van Nederland*. Valkenburg aan de Geul.
- Schrijnen, J. (1907): 'Taalgrenzen in Zuid-Nederland - Het mich-kwartier'. In: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 26, blz. 81-85. [herdrukt in: H. van de Wijngaard (red.) (1996): *Een eeuw Limburgse dialectologie*. blz. 1-5. Hasselt/Maastricht: Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde (= Bijlagen nr. 6 / Veldeke Taalstudies nr. 1)].

Miet Ooms

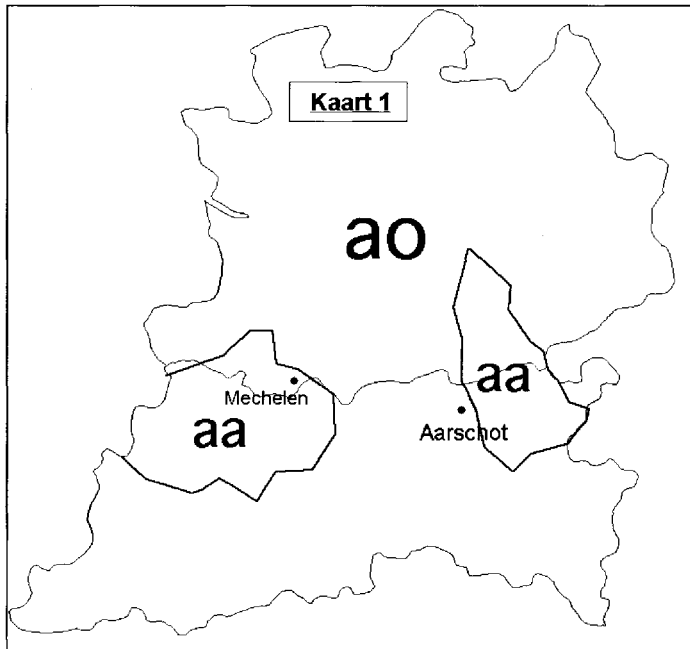
**OVER WATER IN DE STRATEN, DAVERENDE GLAZEN, GROENE
BLAFFETUREN, OUDE KOUDE KOFFIE, HOUT EN ZOUT,
HANDEN EN TANDEN**

Zinnetjes en uitdrukkingen om naburige dialecten te typeren en er op deze manier mee te spotten komen in het hele taalgebied voor. Het ene is daarbij al meer bekend en gebruikt dan het andere. Sommige zinnetjes kunnen zelfs dialectkenmerken typeren die niet meer in de dialecten zelf voorkomen. De Antwerpenaren zijn vrij creatief geweest bij het beantwoorden van de SND-enquête met 121 verschillende antwoorden. Niet alleen zinnetjes en uitdrukkingen werden opgegeven, ook losse woordjes en dialectwoorden uit naburige dialecten worden aangehaald. Dit laatste valt buiten het bestek van dit artikel, maar het blijkt ook een methode te zijn om een naburig dialect te typeren. Met name de (stads-)Antwerpenaren scheppen er ook genoeg in om hun eigen stadsdialect te typeren, vooral met typische uitspraken van bepaalde plaatsen en pleinen in de stad¹. Maar het grootste deel van de ‘echte’ typerende zinnetjes zijn afkomstig uit het zuiden van de provincie: Klein-Brabant, Mechelen en omgeving, de omgeving van Heist-op-den-Berg en Herenthout.

1. Het water in de straten van Mechelen en de daverende glazen van Waver en Duffel

Een van de vaakst opgegeven zinnetjes (met een kleine variatie) is *Er staat water in de straten van de statie tot aan het seminarie*² (6 keer). Het wordt door informanten uit verschillende plaatsen (Antwerpen, Antwerpen-Kiel, Deurne, Mortsels, Boechout en Mechelen) aangehaald om het Mechelse dialect te typeren. Een aantal informanten verklaart

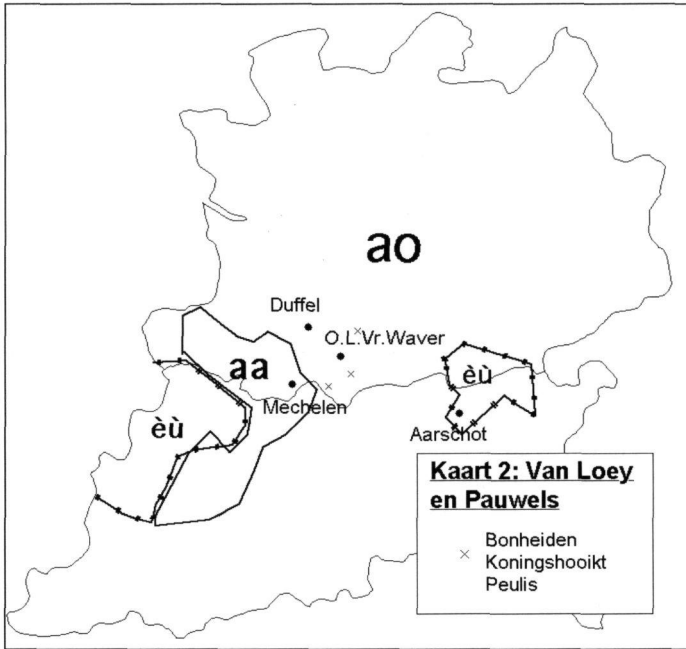
zich nader door expliciet te vermelden dat het om de aa-klank gaat, die de Mechelaars ‘zo opvallend zuiver zouden uitspreken.’³

KAART 1: -aa- en -ao- in Antwerpen

De klank die hier getypeerd wordt, komt inderdaad opvallend sterk overeen met de lange -aa- zoals die in de standaardtaal gehanteerd wordt, en is over het algemeen afkomstig van de Middelnederlandse oudere gerekte ($\bar{a}$) en de vanouds lange ($\hat{a}$)-aa-. Het opvallende aan de Mechelse realisatie is natuurlijk dat die klank in de omgeving anders gerealiseerd wordt, namelijk als een -ao-. Op kaart 1 (gegevens uit de jaren 90) is te zien dat deze realisatie in nagenoeg de hele provincie voorkomt, op Mechelen en een zuidoostelijk gebied boven Aarschot na. Het is natuurlijk verleidelijk om de Mechelse -aa- als een relict van die Middelnederlandse -aa- te beschouwen, terwijl de rest van de omgeving richting -ao-geëvolueerd is, maar dat blijkt te eenvoudig te zijn. Van Loey heeft in 1961 in een artikel over palatalisatie een heel hoofdstuk gewijd aan de Mechelse -aa-, en daaruit blijkt dat die -aa- een verdere ontwikkeling is

van de -ao-. De volgorde van de ontwikkeling is als volgt: (mnl.) -aa- < -ao- < -èù- < -aa-. Hij baseert zijn theorie op a) het feit dat een verkorte -aa- in Mechelen als -o- gerealiseerd wordt (maken - gemokt) en b) in een aantal naburige plaatsen een -èù- gebruikt wordt.

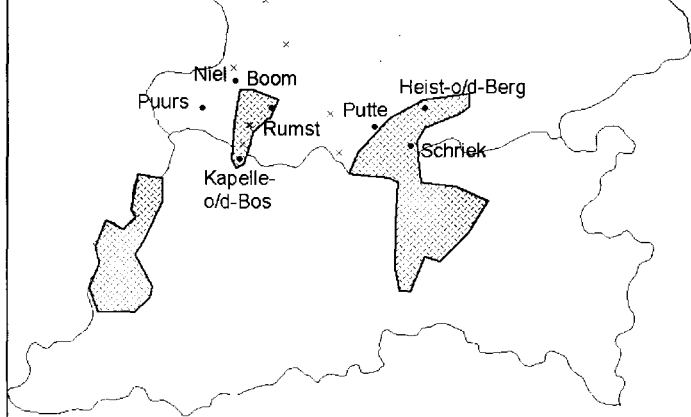
KAART 2: de -aa- volgens Van Loey (1961) en Pauwels (1958)

Op kaart 2 zien we de gegevens van Van Loey, die uit het einde van de jaren 50 stammen. Omdat het gebied van Van Loey zich beperkt tot het Kleinbrabants, heb ik ook de gegevens van het doctoraat van Pauwels over Aarschot en omgeving uit 1958 toegevoegd⁴. Hieruit blijkt dat er toen een gebiedje was dat zich tot in Herselt uitstrekte, waar de -aa- als een -èù- gerealiseerd werd. Op de huidige kaart zien we dat ook de rest van de streek verder in de richting van -aa- geëvolueerd is, en dat wat bij Van Loey nog -èù- was, inmiddels door het Mechelse aa-gebied opgeslorpt is. In de FAND (de Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten) is Aarschot nog de enige plaats waar die -èù- realisatie vastgesteld wordt. De FAND heeft weliswaar een grootmaziger net,

waardoor plaatsen in de nabije omgeving van Aarschot, die toch -èù- kennen, niet op de kaart verschijnen. Maar Herselt, dat wel in de FAND opgenomen is en in het doctoraat van Pauwels een -èù- heeft, is die in de FAND alweer kwijt. De evolutie heeft zich dus in de afgelopen veertig jaar verder doorgezet. Bovendien zien we dat aan het aa-gebied wat geknabbeld is en de -aa- onder druk van de omgeving, stilaan weer door -ao- vervangen wordt.

In de spotzinnnetjes vinden we ook nog een relict van die oudere -èù- terug. Zeven keer werd het volgende zinnnetje opgegeven: *In Weuver sleuge z'op teufel dat de gleuze deuvere (en as ze neu 't tribeneul moete geun dan hemme ze noeit niks gedeun)* (In Waver slagen ze op tafel dat de glazen daveren (en als ze naar het tribunaal (= gerechtshof) moeten gaan dan hebben ze nooit niks gedaan)). Het stuk tussen haakjes wordt er soms, maar zeker niet altijd aan toegevoegd. De zinnnetjes worden gezegd in de nabije omgeving van O.L.Vr.-Waver: Bonheiden, Koningshooikt en Peulis. In St-Katelijne-Waver kent men de variant *In Weuver sleugen ze me de keuten oep teufel dat de gleuzen deuveren* (In Waver slagen ze met de kaarten op tafel dat de glazen daveren) en in Peulis is er nog een ander zinnnetje, dat hetzelfde kenmerk hekelt: *Mui, mui, nui hemme z'in Wuiver wa geduin: Z'hemme gevoechte lijk huine, en ge wuirt niet bekwuim om over 't struit te guin* (Maar, maar, nu hebben ze in Waver wat gedaan: ze hebben gevochten gelijk hanen, en ge waart niet bekwaam om over de straat te gaan).

Los van het feit dat de inwoners van Waver in beide zinnnetjes als agressieve mensen omschreven worden, moet de -èù- voor -aa- er toch ooit in gebruik geweest zijn, en moet die er langer gebruikt zijn geweest dan in de nabije omgeving. Als we kaart 2 bekijken zien we een èù-gebied ten westen van Mechelen (Van Loey) en een ten noorden van Aarschot (Pauwels). Het is dus aannemelijk dat in een vroeger stadium dat èù-gebied nog groter was, en dat O.L.Vr.-Waver ertoe behoorde. Dat de omgeving eerder dan O.L.Vr.-Waver zelf de ao gebruikte, zien we in de Duffelse variant van het Waverse zinnnetje: *In Duffel slouge z'op toufel dat de glouze douvere*, waarbij de spelling -ou- ook als een weergave van -ao- gezien kan worden. In het vierde deel van de Reeks Nederlandse Dialecten (Vlaams-Brabant) vinden we in O.L.Vr.-Waver echter geen spoor terug van die èù-realisaties. Alle lange -aa-'s worden er, net zoals in de omgeving, als -ao- gerealiseerd. Aangezien dit deel in 1958 verschenen is, weerspiegelen de spotzinnnetjes over Waver een situatie die al minstens 50 jaar niet meer bestaat.

KAART 3: De ontrondingsgebieden in Antwerpen en Vlaams-Brabant (Verstege)

2. De ontronde groene blaffeturen

Ontronding is een verschijnsel waarbij klinkers die in het Nederlands met geronde lippen worden uitgesproken met gespreide lippen worden gerealiseerd (*muur* < *mier*, *deur* < *deer*). In enkele beperkte gebieden binnen de Brabantse dialecten vinden we een systematische ontronding, dat wil zeggen dat alle geronde klinkers (tenzij die in recentere leenwoorden) ontrond worden. Verstege heeft, zoals op Kaart 3 te zien valt, in 1942 zo'n ontrondingsgebiedje gesitueerd in het westen van Vlaams-Brabant (dat voor dit artikel niet relevant is), een klein gebiedje in de omgeving van Boom en een zandlopervormig gebied met als meest noordelijke punt Hulshout en als meest zuidelijke Leuven. Aangezien het om een vrij opvallend verschijnsel gaat (het heeft immers invloed op

een groot gedeelte van het klinkersysteem van sommige dialecten) dat niet zo frequent voorkomt, hoeft het niet te verwonderen dat er hieromtrent spotzinnigjes bestaan.

De enquête leverde 16 spotzinnigjes op die de ontronding in een bepaald dialect typeren. De meest geïllustreerde plaats is Rumst, met de helft van de zinnigjes. De andere plaatsen zijn Puurs, Kapelle-op-den-Bos, Heist-op-den-Berg, Boom, Schriek, Putte en Niel.

De omgeving van Rumst, dat het meest oostelijke puntje van het Boomse ontrondingsgebied vormt, kent een aantal zinnigjes om de ontronding in Rumst te typeren:

- *Der zit eun grien mis bouven de pitten* (Er zit een groene mus boven de (klei)putten) (Niel)
- *In de pitte van Rimst zat een mis oep de krik van een schip mee eur kweik waat oope* (In de (klei)putten van Rumst zat een mus op de kruk van een schup (schop) met haar bek wijd open) (Boom)
- *D'r zit een mig boven de pit* (Er zit een mug boven de put) (Antwerpen)
- *'t Is ketier na de viere, 'k moet m'n blaffetiere nog gaan schiere.* (Het is kwart over vier, ik moet mijn blaffeturen (= luiken) nog gaan schuren) (St-Katelijne-Waver)
- *In Rimst aan de miere hange grien blaffetiere* (In Rumst aan de muren hangen groene blaffeturen) (Pulderbos)
- *t'Is neigen ieren, 'k moet mijn blaffetieren nog gaan schieren* (Het is negen uur, ik moet mijn blaffeturen nog gaan schuren) (Niel)
- *In Rimst hangen de billen van de paas aan de mieren* (In Rumst hangen de bullen van de paus aan de muren (van de kerk)) (Pulderbos)

De eerste drie zinnigjes zijn duidelijk gebaseerd op twee eigenheden van Rumst, namelijk de aanwezigheid van kleiputten en de naam zelf, die ook ontrond kan worden. Het laatste is meer humoristisch (*bullen* die *billen* worden). Opvallend hier is echter dat enkele spotzinnigjes afkomstig zijn uit plaatsen die, als we ons baseren op de gegevens van Verstegen, ofwel zelf binnen het ontrondingsgebied liggen (Boom), ofwel zelf getypeerd worden op hun ontronding, hoewel ze buiten het ontrondingsgebied gesitueerd zijn (Niel). Het zinnigje over de Nielse ontronding klinkt als volgt: *De missen vliegen over de pitten en de blaffetieren hangen aan de mieren* (de mussen vliegen over de putten en de blaffeturen hangen aan de muren). Het is opgegeven door een informant uit Schelle, dat enkele kilometer ten noorden van Niel ligt. Dit feit wijst erop dat Niel ook ooit tot het ontrondingsgebied heeft gehoord, maar het

later opgegeven heeft. Als er in Schelle ooit ontrond werd, is het daar waarschijnlijk sneller verdwenen dan in Niel. Een andere mogelijkheid is natuurlijk dat de informant zelf zijn zinnetje foutief lokaliseert. Het feit dat Niel zelf (vergelijkbare) spotzinnetjes kent voor Rumst kan op twee manieren verklaard worden: ofwel zijn die zinnetjes er pas gekomen toen Niel niet meer tot het ontrondingsgebied hoorde, ofwel zijn ze, vermoedelijk net zoals in Boom, al eerder overgenomen uit de omgeving. In Boom is er immers helemaal geen reden om de ontronding in Rumst te typeren, aangezien het zelf tot het ontrondingsgebied hoort.

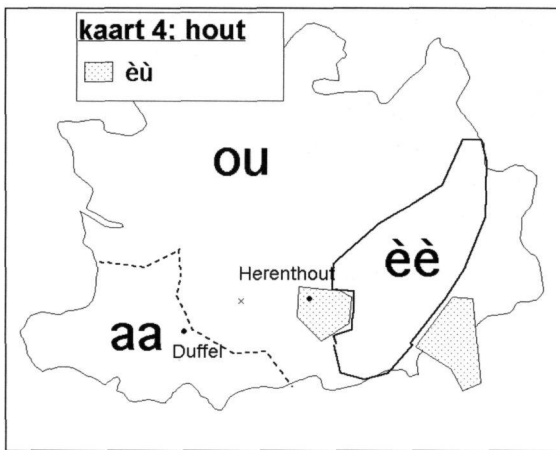
Behalve Niel worden er nog andere plaatsen getypeerd met een ontrondingszinnetje, terwijl ze op de kaart van Verstegen net buiten het ontrondingsgebied gesitueerd worden. De eerste is Puurs: in Blaasveld zegt men *oep de mier van mijne gebier zit ne pier* (op de muur van mijn gebuur zit een pier). Puurs ligt net tussen het Boomse en het West-Pajottenlandse ontrondingsgebied. Het is bijgevolg mogelijk dat bovenstaand zinnetje een relict is uit de tijd dat die twee gebieden een geheel vormden. Ook Putte ligt net buiten een ontrondingsgebied, namelijk dat rond Hulshout. In Koningshooikt heeft men het desondanks over *de bies noa piet* (de bus naar Putte). Het is bijgevolg niet ondenkbaar dat ook Putte ooit ontrond heeft. De uitspraak van de plaatsnaam door de inwoners lijkt ook in die richting te wijzen. Volgens de RND (uit 1938) is dat *Puut* (korte uu) of *Pit* (met ontronding). Aangezien deze drie plaatsen (Niel, Puurs en Putte) net buiten het ontrondingsgebied van Verstegen vallen, betekent dit dat, als zij al ooit ontrond hebben, zij dit kenmerk al minstens zeventig jaar geleden opgegeven hebben. Kaart 3 is immers gebaseerd op het materiaal uit de Reeks Nederlandse Dialectatlassen, dat voor dit gebied in de jaren dertig verzameld is. Net zoals bij het sjibboletzinnetje uit Waver over de -èù- blijkt dat deze spotzinnetjes situaties kunnen weerspiegelen die al tientallen jaren uit het eigenlijke dialect verdwenen zijn.

Uiteraard zijn er ook zinnetjes die betrekking hebben op dialecten van plaatsen die ook in de jaren veertig nog binnen het ontrondingsgebied lagen. Ik geef hier een overzicht:

- Boom: *Maar Artier, het is al zeven iere en ik moet mijn miere en mijn blaffetiëre nog gaan afschiere* (maar Arthur, het is al zeven uur en ik moet mijn muren en mijn blaffeturen nog gaan afschuren) (uit Edegem);
- Heist-op-den-Berg (nog net in het gebied onder Hulshout): *Tier zet z'n schip in 't schier tegen de mier* (Tuur zet zijn schup (=schop) in de schuur tegen de muur) (uit Koningshooikt);
- Kapelle-op-den-Bos (gebied van Boom): *Water in de vaat gaan ale oem*

plaffetiere te schiere (water in de vaart gaan halen om blaffeturen te schuren) (uit Tisselt). Het tweede deel van dit zinnetje heeft zeker betrekking op de ontronding, het eerste deel lijkt eerder bij de eerste paragraaf van dit artikel te horen. Kapelle-op-den-Bos hoort inderdaad tot het Mechelse aa-gebiedje, maar het vreemde is dat Tisselt daar ook toe hoort.

Bij deze opsomming valt op dat de zinnetjes die betrekking hebben op dialecten uit het Boomse ontrondingsgebied sterk op elkaar gelijken: *groen, blaffeturen, muur en schuren* zijn vaste ingrediënten. Waarschijnlijk is dit omdat dat gebiedje vrij klein is, en de omliggende dialecten elkaar wel beïnvloeden, maar toch het meest nabije ontrondingsdialect als mikpunt nemen.

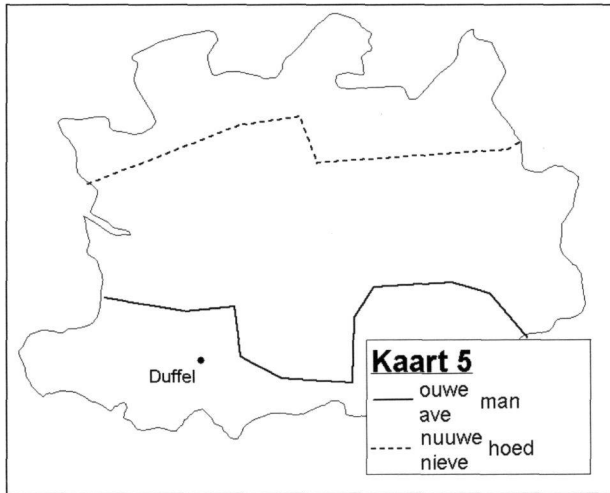
KAART 4: De -ou- in de provincie Antwerpen

3. Oude koude koffie in Duffel en hout en smout in Herenthout

Op kaart 4 zien we dat de -ou- in het woord *hout* in het grootste deel van de provincie Antwerpen ook als -ou- gerealiseerd wordt. In het zuidwesten zien we echter een -aa- realisatie. De Klankgeografie van het Woordenboek van de Brabantse Dialecten, waaruit deze kaart overgenomen is, omschrijft dit gebied als volgt: “De lijn Antwerpen - Lier - Begijnendijk - Diest is de noordgrens van dit àà-gebied”. Daarnaast vinden we tussen twee kleine èù-gebiedjes (rondom Herenthout in het westen en Meerhout in het oosten) een langgerekt éé-gebied. De aanwezigheid van dit soort kleinere gebieden binnen één groot gebied nodigt uiteraard uit tot spotzinnetjes.

In de Antwerpse enquêteformulieren zijn er twee te vinden die deze (actuele) dialectsituatie ook weerspiegelen. Het eerste heeft betrekking op het kleine èù-gebied in en rond Herenthout: *Huit, zuit en smuit, zeggen de boeren van H'rtuit* (Hout, zout en smout zeggen de boeren van Herenthout), althans volgens de informant uit het toch vrij nabij gelegen Kessel. Dat dit spotzinnetje vrij oud moet zijn, zien we aan het feit dat het ook al door Cornelissen vermeld wordt op pag. 242. Het tweede zet het Duffelse dialect in de kijker: *Drei aa waaven drinken aave kaave kaffe* (Drie oude wijven drinken oude koude koffie). Duffel ligt dan ook aan de grens tussen -aa- en -ou- in *hout*.

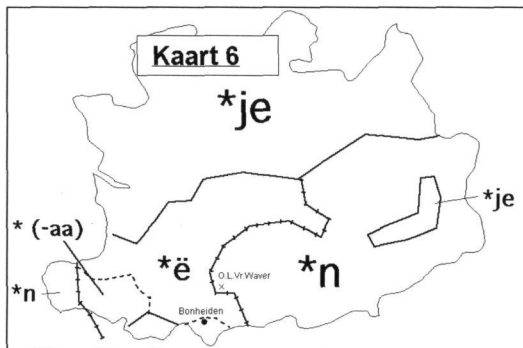
Het meest opvallende aan dit zinnetje is de w-v wisseling in *oude* en *koude* (eigenlijk *ouwe* en *kouwe*). Dit is een verschijnsel dat in Vlaams-Brabant en het zuiden van Antwerpen veelvuldig voorkomt, maar waarvan de grens wisselt van woord tot woord, afhankelijk van de voorafgaande vocaal. Uit kaart 5 blijkt dat het gebied waar men *nieve* zegt voor *nieuwe* naast het grootste deel van Vlaams-Brabant ook nagenoeg de hele Antwerpse provincie en het westen van de provincie Limburg omvat, terwijl de grens bij *oude* (*ouwe* vs. *ave*) in het zuiden van de provincie Antwerpen ligt. Het laatste zinnetje maakt duidelijk dat er meer dan één dialectkenmerk tegelijk bespot kan worden.

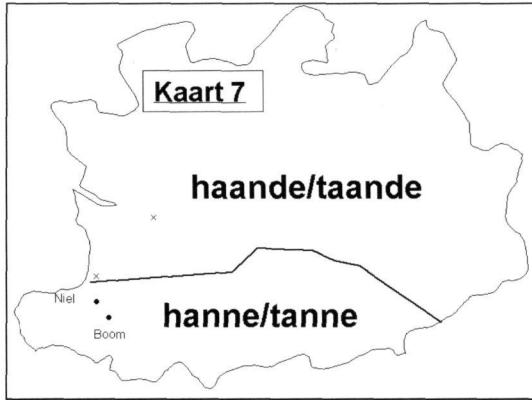
KAART 5: v/w-wissel in *oude* en *nieuwe*

4. Het kappen en snijden in Bonheiden

Het gebeurt wel eens dat in een spotzinnetje zelf aangegeven wordt met welk kenmerk de spot gedreven wordt. Tweemaal werd het volgende zinnetje opgegeven: *Bonnaa, waa ze kappe en snaa en me de keurrewage raa* (Bonheiden, waar ze kappen en snijden en met de kruiwagen rijden). In geen van de twee gevallen werd echter opgegeven waar men dat zinnetje gebruikte. In de vorige zinnetjes werd meestal met fonologische kenmerken gespot, maar nu zien we dat af en toe ook wel lexicale items (en soms zelfs syntaxis) aan bod kunnen komen. Die blijven wel in de minderheid. Het eerste is het woordje *keurrewage* (korrewagen), voor kruiwagen, een woord dat in een vrij groot gebied in het zuiden van Antwerpen gebruikt wordt. Bonheiden ligt echter aan de westgrens van dat gebiedje. Het tweede kenmerk is het ‘afsnijden’ van de uitgang *-(d/j)en* bij *snijden, rijden* en, natuurlijk, *Bonheiden*. Het gebruik van *-aa-* voor de Standaardnederlandse *-ij-* is niet uitzonderlijk in het zuiden van de provincie Antwerpen, maar dat ‘kappen’ wel. Op kaart 6, gebaseerd op de RND, zien we dat het gebiedje waar de uitgang in ‘spreiden’ volledig verdwenen is, vrij klein is (Boom en het zuiden ervan). Bonheiden zelf hoort er vermoedelijk net wel bij (de RND had geen gegevens voor deze plaats, maar wel voor buurgemeente Muizen waar de uitgang wel verdwenen is). O.L.Vr.-Waver daarentegen hoort tot het gebied waar er wel een uitgang is, namelijk *-n* (*spraan*). Toch is de kans groot dat het zinnetje uit dit gebied afkomstig is, want ten noorden van het uitgangloos gebied ligt een gebied waar de uitgang er nog wel is, maar alleen in de vorm van een sjwa, die in meer of mindere mate gerealiseerd wordt (*spraë*). Het onderscheid tussen *spraa* en *spraë* is minder opvallend dan dat tussen *spraa* en *spraan*.

KAART 6: -eiden/-ijden in de provincie Antwerpen

KAART 7: *Handen* en *tanden* in de provincie Antwerpen

5. De handen en tanden van Boom en Niel

Het meervoud van de woorden hand en tand (en andere woorden op -and) kan in de provincie Antwerpen op twee manier klinken. Op kaart 7 zien we dat in het grootste deel van de provincie (het midden en het noorden) men *haanden en taanden* zegt⁵. Het enkelvoud klinkt er dan ook als *haand* en *taand*, dus de rekking van de -a- zit al in het grondwoord. In het zuiden van de provincie echter, ten zuiden van de lijn Schelle - Lier - Grobbendonk - Geel (deze plaatsen niet inbegrepen), heeft men het over *hannen* en *tannen*. In deze streek klinkt het enkelvoud hetzelfde als in het Nederlands: *hand* en *tand*. Bij de meervoudsvorming krijgen we dus door assimilatie een wegval van de -d-. Dit opvallende verschil heeft in onze enquête aanleiding gegeven tot twee zinnetje, allebei afkomstig uit het zuidwesten van de provincie. Het eerst gaat over het dialect van Boom en wordt gezegd in Deurne (bij Antwerpen): *M'n hanne, m'n tanne en m'n kaasebanne* (mijn handen, mijn handen en mijn kousenbanden). Boom ligt inderdaad tegen de grens zoals op kaart 6 te zien is. Ook de -aa- voor -ou- komt in dit zinnetje aan bod: Deurne ligt, zoals op kaart 4 te zien is, buiten het aa-gebied, Boom ligt er in. Het tweede zinnetje is *mé anne en tanne* (met handen en tanden) en is door een informant uit Hemiksem opgegeven om het dialect van Niel te typeren. Deze twee plaatsen liggen slechts op enkele kilometer van elkaar, maar het is duidelijk dat de grens -aand/-an ertussen loopt.

Besluit

Binnen het bestek van dit artikel kunnen uiteraard niet alle opgegeven woorden, zinnen en rijmpjes behandeld worden, om verschillende redenen. Veel van de opgaven waren niet bruikbaar omdat ze geen echte dialectkenmerken typeren, maar eerder bijnamen zijn voor inwoners, of specifieke dialectwoorden voor bepaalde begrippen. In de tweede plaats zijn er een aantal zinnen waarbij het niet duidelijk was welk dialectkenmerk precies in de kijker gezet werd. Ten slotte kon de verspreiding van sommige dialectkenmerken die uit de zinnen duidelijk werden niet meer in de gegevens uit oude en recente vragenlijsten teruggevonden worden. Vermoedelijk gaat het dan om relictten, zoals we ook bij de paragraaf over de Mechelse -aa- en over de ontronding gezien hebben. Zonder diepgaander onderzoek zijn ze nu moeilijk nog traceerbaar. De zinnen die wel behandeld zijn, duiden bijgevolg aan dat niet alleen bestaande dialectsituaties bevestigd en in de kijker gezet worden, maar ook dat situaties die in de huidige dialecten verdwenen zijn (vaak zelfs al tientallen jaren) op deze manier een eigen leven blijven leiden. Zo kunnen ze theorieën over een mogelijke ontwikkeling van een bepaalde klank bevestigen of juist op de helling zetten en daarom alleen al loont het de moeite om deze zinnen, hoe ludiek ze ook zijn, in dialectonderzoek te betrekken.

NOTEN

---

1. bijvoorbeeld *tsjingsjangplaaïn* voor het Sint-Jansplein.
2. De variatie ziet er als volgt uit: *er staat water in de straat* (Antwerpen-Kiel, Mechelen), *er staat water in de straten* (Antwerpen), *het water staat in de straten van aan het seminaare tot aan de staase* (Mortsel, volgens deze informant is dat een ‘mogelijke situatie na hevige regenval), *er staat water in de straat van aan de vaart tot aan de statie* (Mechelen).
3. volgens de informant uit Mechelen
4. Voor de rest van het gebied zijn er geen gegevens uit die periode.
5. gegevens afkomstig uit znd 28, vraag 15 uit 1938.

BIBLIOGRAFIE

- Belemans, R. en J. Goossens (2000): *Woordenboek van de Brabantse Dialecten. Deel III. Inleiding en Klankgeografie*. Assen: Van Gorcum
- Blancquaert, E. (1925): *Reeks Nederlandsche Dialectatlassen. Deel 1 Klein-Brabant*. Antwerpen: De Sikkel
- Cornelissen, J. (1929): *Nederlandsche Volkshumor op stad en dorp, land en volk. Deel I*. Antwerpen: De Sikkel
- Goossens, J., J. Taeldeman en G. Verheyen (1998-2000): *Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten (FAND) Deel I en II*. Gent, Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde
- Pauwels, J. (1958): *Het dialect van Aarschot en omstreken*. 2 delen. (= Bouwstoffen en studiën voor de geschiedenis en de lexicografie van het Nederlands V, 1 en 2). Belgisch interuniversitair centrum voor neerlandistiek
- Pée, W. (1958): *Reeks Nederlandchse Dialectatlassen. Deel 7 Antwerpen*. Antwerpen: De Sikkel
- Vangassen, H. (1938): *Reeks Nederlandsche Dialectatlassen. Deel 4 Vlaamsch-Brabant*. Antwerpen: De Sikkel
- Van Loey, A. (1961): ‘Palatalisatie Mnl. en Zuidnl. uu, Mechelse a’:. In: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie* 35, 131-260. Brussel: Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie.
- Verstegen, V. (1942): ‘De ontrondingsgebieden in Zuid-Nederland’. In: *Mededelingen van de Zuidnederlandsche Dialectcentrale* 37, 301-306 (met een kaart). Leuven: Zuidnederlandsche Dialectcentrale.

Jacques Van Keymeulen

**DIALECTISCHE TAALRAADSELS EN SPOTZINNETJES
IN VLAAMS-BRABANT**

0. Pastapoeris. Pastapoera? Dapoerdapast! Jadapasma!

De kleine conversatie die hierboven is weergegeven, werd niet uitgesproken ergens in Hawaï of op de Filippijnen, maar wel degelijk in een Brusselse schoenwinkel. De vertaling luidt: 'Pas dat paar eens. Past dat paar u? Dat paar dat past! Ja, dat past mij! Dergelijke zinnen dienen om aan te geven dat een bepaald dialect toch wel heel bijzonder is en door buitenstaanders nauwelijks begrepen kan worden.

De Stichting Nederlandse Dialecten (SND) heeft in heel het Nederlandse taalgebied een enquête uitgevoerd naar de manier waarop dialectsprekers het eigen of een naburig dialect proberen te karakteriseren door middel van (spot)zinnnetjes. De oogst voor Vlaams-Brabant was aanzienlijk. In wat volgt, geven we een overzicht van de dialectverschijnselen die in Vlaams-Brabant blijkbaar de aandacht getrokken hebben. We hebben de spelling die de antwoorders gebruikten ongewijzigd gelaten, al hebben we het vermoeden dat de weergave niet altijd even deugdelijk was.

1. Taalraadsels

Een aantal zinnnetjes is er vooral op gericht de buitenstaander een taalraadsel voor te leggen en hem met de oplossing te verbazen. Men tracht de hoorder met een aantal technieken op het verkeerde been te plaatsen en de oplossing van het raadsel zo moeilijk mogelijk te maken.

Pastapoeris enz. is daar een mooi voorbeeld van. Het geheel wordt in de eerste plaats onverststaanbaar gemaakt doordat de constructie buiten de geëigende situatie (nl. een schoenwinkel) wordt gebruikt, zodat de hoorder geen externe aanknopingspunten heeft om de zin te begrijpen. In de tweede plaats komen in dergelijke constructies dikwijls 'kleine woorden' voor als voegwoorden, voornaamwoorden, enz. die in spreektaal in een sterk gereduceerde vorm kunnen optreden. In de derde plaats worden er ongewone klankverschijnselen (in ons voorbeeld de oe-uitspraak voor A.N. -aa-) in de constructie ondergebracht, mede om de expressiviteit van de uiting te verhogen. Dikwijls wordt ook het normale klemtoonpatroon (licht) veranderd, waardoor de woordgrenzen verduisterd worden en de hoorder niet eens snapt dat het om een zinnetje gaat en zelfs niet doorheeft om welk dialect of welke taal het gaat.

Taalraadsels worden ook gebruikt voor vreemde talen. Uit Wiggmaal bereikte ons de 'vertaling' van het pseudo-Latijnse *Ast specavis anctuis*; in het Wiggmaals staat dat voor 'Als 't spek af is, hangt de wis' (als het spek op is, hangt de wilgentwigg er nog allcen). Ik herinner me uit mijn schooltijd een drietal dergelijke zinnetjes, waarbij men vooral door het veranderen van de klemtoon de luisteraar op het verkeerde been zette. Voor het Latijn herinner ik mij *Ditis nepis potentis negro te*, dat gewoon hetzelfde is als 'Dit is ne pispot en 't is ne grote'. Een zeker puberaal wijsneuzig genoeg kon men ook beleven aan de vraag 'Wat betekent in het Oud-Grieks: *Où est la bonne Pauline, elle pisse à la gare et fait caca?*' De verbaasde toehoorder vernam dan de vertaling: Hij nam de stad niet in, want de verwachting was immers slecht, zegt hij. In het Grieks moeten de klemtonen natuurlijk anders liggen en luidt de zin als *Oek elabon polin, elpis, alla gar, ephè, kaka*. Een grap over het Frans is de vertaling vragen van *Pianioo, kannaniba, annapani*, wat op een rustige manier uitgesproken staat voor 'Pi a nid haut, câne a nid bas, âne n'a pas nid' (Een ekster heeft een hoog nest, een eend heeft een laag nest, een ezel heeft geen nest).

De dialectraadsels worden m.i. in eerste instantie gebruikt door de dialectsprekers zelf om de uniciteit van hun dialect te beklemtonen. Het valt immers op dat dialectverschil door dialectsprekers altijd in zeer extreme termen gesteld wordt: in een naburig dorp spreekt men doorgaans 'totaal anders'. Iedereen wil graag bijzonder zijn en raadsels als *Pastapoeris*,... zijn zeer geschikt om dat te demonstreren. Andere

voorbeelden uit ons materiaal zijn - naast *Pastapoeris* (en var.) dat we in Brussel, Overijse, Leuven en Klein-Brabant noteerden - ook *Despangdopakza* (uit Leuven en Brussel) voor 'De hesp hangt daar, pak ze u', *Kwaadakiekedaa* voor 'k Wou dat ik het had', *Kemmekediekenie* voor 'k Heb ik het ik niet' (allebei uit Tildonk) en *Wariekekiekee* voor 'Wat riek ekik hier?' (Wat ruik ik hier?) en *Wazeidaanpeipa?* (Wat zei die pee (=man), pa?), die we uit Brussel gemeld kregen.

Het populairste Brabantse taalraadsel is ongetwijfeld *Mieabraakaa*. *Woaamiebraakaa? Oepdemetaamiebraakaa!* (Mie had behoorlijk koud. Waar had Mie koud? Op de markt had Mie behoorlijk koud). We kregen verschillende varianten van het raadsel uit Vilvoorde, Leuven, Tienen, Lubbeek, Evere en Rossem. Opvallend zijn vooral de aa-klanken, die optreden in *koud* (met wegvallen van auslautende -d) in een groot deel van Vlaams-Brabant (zie Belemans en Goossens 2000: 194), in het woord *bra* (tamelijk, behoorlijk < braaf) en in *had*. De r-uitval voor dentalen in *markt* > *mert* > *met* (markt), maakt bovendien het woord voor buitenstaanders ondoorzichtig. Door de afwisseling van -ie-'s en -aa-'s (twee extremen in de klinkerdriehoek) is de uiting zeer klankeffectief, wat haar grote populariteit kan verklaren.

Een bekend voorbeeld van ondoorzichtige taal in taalspelletjes vinden we in de beeldverhalen van Kuifje. Hergé gebruikt in het van oorsprong Franstalige Tintin (Kuifje) het nagenoeg uitgestorven Nederlands-Brusselse dialect, dat bekend staat als 'Marols', voor het zgn. Syldavisch, de denkbeeldige taal van het denkbeeldige, Oost-Europees aandoende land Syldavië. Volgens Brok (1975: 16) kende Hergé, een geboren Etterbekenaar, waarschijnlijk Marols via zijn Vlaamse grootmoeder. De klanken van '*Halt, Ihn dzechhoujchz blaveh*', een zinnetje uitgesproken door een Syldavische agent (in Reis naar de Maan), doet misschien erg Slavisch aan, maar is niets anders dan een wat kleurrijke transcriptie van het Marolse 'Halt, in de koets (= auto) blijven'. Hergé maakt gretig gebruik van gemouilleerde medeklinkers (bv. *koesj* = koets, zoals ook *moesj* = muts, *klasj* = klets enz.) en zgn. 'niesklanken', die allebei Slavischaandoende sisklanken kunnen verbeelden. Niesklanken zijn palataal gerealiseerde explosieven als dz- voor d-, kz- voor k-, bv. in *dze* voor 'de', of *kzomet* voor 'komt'. Het zijn overigens niet steeds Syldaviërs die in de verhalen van Kuifje Marols spreken; Hergé laat ook Zuid-Amerikaanse Indianen Brussels praten, als in Kuifje en de Picaros, waar

de Arumbaya's Kuifje te eten geven met de mededeling *Fretmô!* (Marols voor 'Vreet maar!'). Wie een vermakelijk uurtje wil doorbrengen, kan een bezoekje brengen aan de website <http://www.zompist.com/syldave.html#corpus>, waar in alle ernst de hele grammatica van het Syldavisch uit de doeken wordt gedaan.

2. Spozinnen

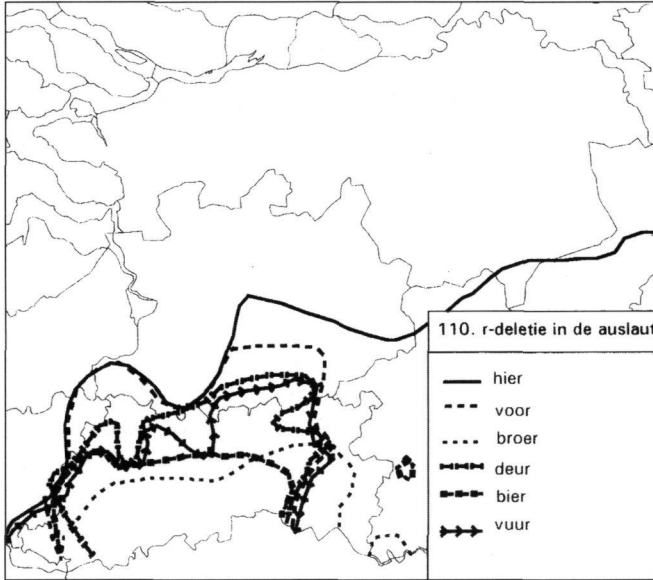
Bij dialectische spozinnen is het niet zozeer de bedoeling een hoorder een raadsel te laten oplossen, maar wel de eigenaardigheden van het eigen en vooral van andermans dialect te laten horen. Die eigenaardigheden kunnen natuurlijk ook tot onverstaanbaarheid leiden, zodat spozinnen dikwijls ook als raadsels kunnen dienen. De geviseerde verschijnselen kunnen klanken, woorden of vormen betreffen; dikwijls worden verschillende zaken gecombineerd. Bij de klanken streeft men ernaar dezelfde klank in dezelfde zin een aantal keer te herhalen, eventueel in de vorm van rijmen.

Klankverschijnselen

r-deletie na lange klinker

Het verschijnsel dat blijkbaar sterk de aandacht getrokken heeft is het wegvallen van de auslautende -r na lange klinker (o.a. in *deu* 'deur' / 'door' en *veu* 'voor'). Kaart 110 in Belemans en Goossens (2000: 211), die hierbij wordt opgenomen als kaart 1, toont aan dat het kerngebied van dat overigens moeilijk beregelbaar verschijnsel inderdaad Vlaams-Brabant is. Enkele voorbeelden die ons werden gesignaleerd:

- Leuven: *Den drèè rèè dèè de vèèdèè derrendèè dèè* (Den Dré reed door de voordeur doorendoor door). *Aa ging deu de veudeu deu* (Hij ging door de voordeur door);
- Kortenberg: *Dane stien vloog lossendeu de deu deu* (Diene steen vloog lossendoor de deur door);
- Hoeilaart: *Dweisenduij duij de duij duij* (Dwarsendoor door de deur door);
- Brussel: *Deu de deu deu* (door de deur door), *Ei goet dui dui de vuidui dui* (Hij gaat door door de voordeur door).

KAART 1: r-deletie na lange klinker (uit Belemans en Goosens (2000))

In alle gevallen wordt gebruik gemaakt van de homonymie in het Brabants tussen *deur* (deur) en *deur* (door) zodat er een mooi geritmeerd rijtje woorden met r-deletie gedemonstreerd kan worden.

Ui-tweeklanken

Uit het Pajottenland bereikten ons zinnetje waarin de ‘zware tweeklank’ voor de Nederlandse -ui- ten tonele wordt gevoerd:

- Asse: *Ba ons tais da emme ze daiven en dé daiven dé raiven dat de plaimen in de geburen staiven.* (Bij ons thuis daar hebben ze duiven, en die duiven die ruiven dat de pluimen in de geburen stuiven). Nergens wordt de -ui- zo lelijk uitgesproken als in Asse, zo laat een trotse inwoner ons weten. Een wat langere variant luidt er: *Wailen emmen een ais en achter ons ais stauter nog een ais en in dat ais emmen ze daive en dei daive raive dat de plaimen in de gebure staive.* (Wij hebben een huis en achter ons huis staat er nog een huis, en in

dat huis hebben ze duiven en die duiven ruiven dat de pluimen in de geburen stuiven).

- St.-Ulriks-Kapelle: *De dauiven rauiven dat de pluimen in de gebüren stauiven* (De duiven ruiven dat de pluimen in de geburen stuiven).
- Voor Pamel werd de ‘typische zware au-klank’ opgenomen in de bijnaam *Arjaunen* ‘ajuinen, uien’ voor de inwoners.

Zachtlange -ee-

Een zeldzaam verschijnsel trok de aandacht in Halle en omgeving, namelijk de gesloten ie-uitspraak van de zgn. zachtlange -ee- (als in *beek*, *lepel*, *ketel* tegenover de scherplange -ee- als in *stieën* (steen), *bieën* (been), ...). In Essenbeek en Lembeek kent men het zinnetje *Me mieter ie gezeit dat de lieper in de kietel liet* (Mijn meter heeft gezegd dat de lepel in de ketel leit). Blijkbaar wordt ook de -ei- in *gezeit* en *leit* (voor ‘gezegd’ en ‘ligt’) met dezelfde palatale klinker uitgesproken. In Halle-centrum luidt het: *Mèter è gezèt da de lèpel in de kètel lèt*.

r-wisselingen

In het voorbeeld hierboven wordt *lepel* als *lieper* uitgesproken; woorden met r-l-dissimilaties als *leper*, *sleuter*, *vleger*, *vleuger* voor resp. *lepel*, *sleutel*, *vlegel*, *vleugel*, komen in een groot Vlaams-Brabants gebied voor. De zgn. afstandsmetathese van r-l > l-r is opgevallen voor Kortenberg: *D'r lei keulver op den deulper* (Er ligt kervel op de dorpel). De zegsman noteert dat ook Ndl. *karper* als *keulper* wordt uitgesproken. (Zie Belemans en Goossens 2000: 217 vlg.).

In Overijse werd gelachen met een eigenaardigheid van Hoeilaart: *De Hoelanders, dij emme een parre in uille korf* (De Hoelanders, die hebben een pad in hun korf). Het zinnetje zou gebezigd worden als men iemand van Hoeilaart een poets had gebakken. Het verschijnsel dat hier werd opgemerkt, is de overgang van -dd- naar -rr-, als in *bedde* > *berre*; *padde* > *parre*, *kudde* > *kirre* enz. Die klankovergang was typisch voor de zuidwestelijke hoek van het Brabants (Pajottenland) en heeft Hoeilaart als oostelijkste grens; in Overijse kwam die overgang - die overigens overal sterk op de terugtocht is - niet meer voor. (Zie Belemans en Goossens 2000: 214-215).

De uitspraak van de -aa-

De uitspraak van de lange -aa- heeft sterk de aandacht getrokken. Er werden heel wat zinnetjes opgegeven, in verschillende gemeenten, die de uitspraak van Ndl. -aa- demonstrenen. We zetten ze op een rijtje:

- Leuven: *'t Woater stoad in de straote van de stoase tod in 't semmenoare* ('t Water staat in de straten van de statie tot in het seminarie). *In Leive on de stoose es er veil amesoose* (In Leuven aan de statie is er veel amusatie);
- Aarschot: *E peir wedache deige en jeiren me geit es ge z under eiven eirem dreigt* (Een paar (klompen) waardat je dagen en jaren mee gaat als ge ze onder uwen arm draagt);
- Huizingen: *Van oin de stoisse tot oin de voit es er mo ien stroit ve woiter t'oile* (Van aan de statie tot aan de vaart is er maar één straat voor water te halen) en Buizingen: *Van oen de stoesse tot oen de voet es er moe ien stroet ve woeter t'oele* (Van aan de statie tot aan de vaart is er maar één straat voor water te halen).

De Leuvense uitspraak van de -aa- klink ongeveer als de Ndl. -oo-: *stoose*, *stroot* voor 'statie' (= station) en 'straat'. Aan het station in Leuven (in het zinnetje mooi ontrond tot Leive) waren er veel cafeetjes en dus veel *amesoose* (= amusement). De dorpen Huizingen en Buizingen liggen naast elkaar, maar blijkbaar wordt de -aa- er anders uitgesproken; resp. -ooë- en -oeë-. Het zinnetje dat uit Aarschot werd gesignaleerd, betreft waarschijnlijk de ontrondende dialecten in de buurt van Aarschot, en niet het dialect van Aarschot zelf, dat immers niet ontrondt. In Aarschot klinkt de -aa- ongeveer als -ui- als in *vuider* (vader).

Mouillering

In heel wat Brabantse dialecten komt mouillering van consonanten voor, d.w.z. dat een medeklinker in bepaalde posities palataal wordt uitgesproken, met een j-achtige klank dus (bv. *geldj* voor 'geld', *zietj* voor '(hij) zit', *masjer* voor 'metser', *zjieëver* voor 'zever' etc.). In een aantal spotzinnen worden rijmende gemouilleerde vormen opgenomen:

- Brussel: *Pakt a moesj en go voesj* (Pakt uw muts en ga voorts);
- Zichem: *kasjen én rasje* (Kuisen en ruisen = 'poetsen en boenen');
- Halle: *Zetj da kientj oet de wientj of 't wetj blientj* (Zet dat kind uit

de wind of 't wordt blind).

De informante voor Halle herinnert zich nog dat ze in 1950 dankzij het bewuste zinnetje een examen experimentele fonetica bij Prof. Grootaers (KUL) heeft kunnen redden.

Ik of ich

In het zuidoosten van het Brabantse dialectgebied begint aan de taalgrens de beroemde Ürdinger-isoglosse die tussen Leuven en Tienen in een wijde boog naar Nederland loopt en verderop naar de grens met Duitsland; in Ürdingen steekt ze de Rijn over - vandaar de naam - en loopt ze verder naar het oosten tot ze het Poolse taalgebied bereikt. De Ürdinger-lijn scheidt het *ik*-gebied (noorden) van het *ich*-gebied (zuiden). Ze wordt beschouwd als de grens tussen het Nederduits en het Hoogduits.

Het baart geen verwondering dat de *ch*-klanken voor dialectzinnetjes hebben gezorgd. In Tienen zeggen ze: *Ich zien oech gère. Ich oech ooch.* (Ik zien u geren (= Ik hou van jou). Ik u ook). In Diest spotten ze met de dorpen waar ze zeggen *Mich wasse, mich schere, mich aandoen* (Me wassen, me scheren, me aandoen (=aankleden)).

Koud, zout, saus en kous: de uitspraak van de -ou-

De woorden *koud, zout, saus* en *kous* kunnen op populariteit rekenen om de uitspraak van de -ou- te illustreren. In Brussel wordt met de omringende 'plattere' dialecten gespot door de zinnetjes *Maa, es er zaat op de pataataa* (Ma, is er zout op de pataten) en *Maa, wo zen maain kaase?* (Ma, waar zijn mijn kousen?). In een groot Zuid-Brabants gebied wordt de -ou- inderdaad als -aa- uitgesproken. De gemeente Overijse werd naar verluidt uitgelachen met de woorden *saai-js, kaai-js, kaai-jt* (saus, kous, koud). Deze woorden worden nergens zo uitgesproken, zelfs niet in de omringende gehuchten, aldus onze informant. De *aj*-uitspraak bestrijkt inderdaad maar een beperkt gebied. Blijkbaar hoort Rotselaar daar ook bij want: *In Rotselaar strikke ze kaië en doe leche ze nieët* (= breien ze kousen en daar lachen ze niet); in Wijkmaal echter *braa ze kouse en doa lache ze ni*. Voor een uitleg over de ou/au in de Brabantse dialecten: zie Belemans en Goossens 2000: 193 vlg.

Varia

De inwoners van Pamel typeren de uitspraak van het gehucht Poelk met de uitspraak van de zachtlange -oo- als -oe- en -ei- als -aa- in het zinnetje *Boeven op 'n oeven laa e rot aa* (Boven op de oven lei (= lag) een rot ei). De inwoners van Herne en St.-Pieters-Kapelle verraden zich door de vreemde uitspraak van het woordje *nu*; ze zeggen *noof*. In Steenokkerzeel heeft men een zinnetje klaar voor de inwoners van de deelgemeente Perk, die *op* als *oep* uitspreken, een verschijnsel met een ruime verspreiding in het Brabants. Men noemt de Perkenaars: Die van "*Pakt dat oep en zet dat daar oep*". Uit Liedekerke kregen we een zinnetje met een lange -aa- in *maan* (man) en drie -oë-'s voor scherplange -oo-: *In liekert es ne maan doët, overeje van e koërenbroët* (In Liedekerke is een man dood, overreden van een korenbrood). Een zgn. stijgende tweeklank, waarbij het tweede element sterker is dan het eerste, wordt opgenomen in een uitdrukking voor Brussel in *E pijjt mei ne lange stijjt* (Een paard met een lange staart) en voor Leuven in *Snet de stjiet van da pjiet moo mei de sjieer* (Snijdt de staart van dat paard maar met de schaar). De stijgende diftong in woorden als *pjaet* (paard) bezet een ruim areaal in het westen van Vlaams-Brabant en het zuiden van de provincie Antwerpen (zie de kaart op blz. 142 in Belemans en Goossens 2000). *Schieër*, met een -ieë- voor het umlautsproduct van de lange -aa-, is typisch voor het Leuvens stadsdialect; elders in Vlaams-Brabant wordt het woord maar zelden op die manier uitgesproken (zie Belemans en Goossens 2000: 139-140). De notering sj- i.p.v. sch- wijst erop dat de sj-realisatie van de sch- voor palatale klinkers in Leuven nog aanwezig is (zie Belemans en Goossens 2000: 203-204). Sommige inwoners in Tienen spreken de b- als p- uit; die zeggen dan: *De poer réd bé se péât no 't veld* (De boer rijdt met zijn paard naar 't veld).

Het is altijd leuk wanneer een opmerkelijke klank aan de naam van de betreffende gemeente zelf gedemonstreerd kan worden. In Rossem heeft men de assimilatie van -ld- en -nd- tot resp. -ll- en -nn- opgemerkt: *Dei va malleren en lonnesieël zitten altaai oep de zeller of in de keller* (Die van Malderen én Londerzeel zitten altijd op de zolder of in de kelder); voor de verspreiding van het verschijnsel: zie Belemans en Goossens 2000: 207-208. In Tienen wordt gezegd: *Déé va Grum zén zoe slum, da ze schééten in hun hum* (Die van Grimde zijn zo slim, dat ze schijten in hun hemd); het antwoord van het dorp Grimde klonk dan: *Déé van tstad*,

zén zoe plat, da ze valle oep hun gat (Die van de stad zijn zo plat, dat ze vallen op hun gat).

Vormverschijnselen

De dialectische vormleer heeft minder aanleiding gegeven tot spotzinnnetjes. We vonden maar één duidelijk voorbeeld. Een zegsman uit Aarschot citeert zijn grootvader die biersteker was en die soms zei *Welle en gelle bakke bestelle mor d'ons zèn beter as d'elle*. De zegsman vertaalde de zin als: 'Wij en jullie bestellen (= ronddragen) bakken (bier), maar de onze zijn beter als de uwe'. Ik heb zo mijn twijfels bij die vertaling; de zinsbouw klopt niet en de betekenis van de zin is al helemaal vreemd. M.i. gaat het niet over 'bakken bier bestellen', maar over het bakken van *bestellen*; het woord *bestel* is een variant van *mastel*, volgens Van Dale 'een soort van hardgebakken gekruid masteluinbroodje'. Het woord *mastel* is volgens het Algemeen Vlaamsch Idioticon van Schuermans overal in Vlaanderen in gebruik, voor allerlei soorten van koeken. De variant *bestel* is in Aarschot blijkbaar enkel nog in het bewuste zinnetje overgeleverd; de zegsman heeft geprobeerd de ondoorzichtig geworden zin opnieuw te interpreteren.

In het zinnetje wordt de aandacht getrokken op de vormen *welle*, *gelle* en *elle*, die samen met het woord *bestelle* in een rijmpositie werden gebracht. *Welle*, *gelle* en *elle* zijn ontstaan door de combinatie van *wij/gij/uw* + *lie(den)* (mensen), een versterkende toevoeging bij de persoonlijke en de bezittelijke voornaamwoorden van het meervoud. In het A.N. heeft men in de tweede persoon meervoud een parallelle vorm in *jullie* (< *jij* + *lie*).

Woordenschat

Naast de uitspraak vallen ook verschillen in woordenschat sterk op. In ons materiaal vonden we enkele mooie voorbeelden van woorden die in spotzinnnetjes gebruikt werden, meestal in combinatie met klankverschijnselen:

- Leuven: *Oele of eule?* (Houille of olie? = Steenkool of petroleum?)
- Aarschot: *De osschotse brekke kowwme de beganendaajkse teloewere*

owetlekk (De Aarschotse brekken (=mieren) komen de Begijnendijkse telloren (= etensborden) uitlikken).

- Tienen: *De kadaikes spaile bé de maais oep de braai van 't kottegaor* (De kadeekes spelen met de meirvels op de brei van het 'Corps de garde' = de kinderen spelen met de knickers op de stoep van het politiekantoor).
- Lubbeek: *'k Koum fleus venair vroem* (Ik kom fleus vanher weerom = Ik kom straks weer terug).

Soms wordt een dialectwoord gebruikt als bijnaam voor de inwoners van de betreffende gemeente. De Galmaardenaars worden *petakken* genoemd, naar het woord voor aardappelen aldaar.

Versjes

Het valt op dat de klankverschijnselen die in de zinnetjes optreden, zeer vaak in rijmvorm worden gepresenteerd om ze extra te beklemtonen. De informant uit St.-Martens-Lennik herinnerde er zich een aantal die hij opgetekend had uit de mond van 'Peetje Suenens' uit Breedhout (Pajottenland), de grootvader van kardinaal Suenens:

- *Op de joaremet va Brèètaat, doe weurren alle maskes staat* (Op de jaarmarkt van Breedhout, daar worden alle meisjes stout (= ondernemend).

Vele meisjes trokken naar de jaarmarkt in Breedhout om er de jongens te ontmoeten.

- *Dee va Gaffjèrgoem, zein as kiekens zu stoem* (Die van Goudveerdegem, zijn als kiekens zo stom).

Goudveerdegem is een gehucht van St.-Martens-Lennik en tevens van Schepdaal (nu Dilbeek). De inwoners ervan werden versleten voor domkoppen.

- *Klokke va Guuk, règen of smuuk* (Klokken van Gooik, regen of smook (=mist).

Wanneer men in St.-Martens-Lennik de klokken hoorde van de Sint-Niklaaskerk van het verre Gooik, dan was dat de voorbode van regen of mist.

- *In Ternat doe skète ze plat; in Guuk doen ze dad uuk; in Pee doen z'ermee mee; in Sinte Mettes lach 'n z'ermee* (In Ternat daar schijten ze plat; in Gooik doen ze dat ook; in Pede doen ze ermee mee; in Sint-Martens lachen ze ermee).

In St.-Martens-Lennik (= *Sinte Mettes*) wordt blijkbaar de spot gedreven

met de meeste omliggende gemeenten: met de sk- in Ternat; de lange -uu- in de uitspraak van de dorpsnaam Gooik en de d-uitval in de naam van het dorp St.-Gertrudis-Pede.

3. Besluit

We hebben in onze bijdrage een onderscheid gemaakt tussen taalraadsels en spotzinnnetjes. De eerste soort taaluitingen vallen op door hun ondoorzichtigheid en worden vooral gebruikt om de uniciteit van het eigen dialect te beklemtonen; de tweede soort zijn doorzichtiger en worden gebruikt om met een ander (of met het eigen!) dialect te spotten. In heel wat gevallen echter zal het ongetwijfeld de intentie van de gebruiker zijn die maakt of we met een taalraadsel of met een spotzin te maken hebben; tussen beide is geen scherpe grens te trekken.

In de taalraadsels/spotzinnen worden in de eerste plaats klankeigenaardigheden ten tonele gevoerd; ze hebben het voordeel dat ze in rijmvorm herhaald kunnen worden. Sommige verschijnselen bezetten kleine gebiedjes, waardoor de klankeigenaardigheid erg opgevallen moet zijn (bv. *sjeër* voor *schaar* in Leuven). Andere dialectklanken bestrijken een groot gebied: denken we maar aan het zinnetje *Mieabraakaa* ... of aan de r-wegval na lange klinkers. Woordenschat komt op de tweede plaats. We vonden maar weinig gevallen waarbij de aandacht uitging naar de vormleer van het dialect. In de sterkste spotzinnen worden opmerkelijke klanken en woorden gecombineerd.

Taalraadsels en spotzinnnetjes zijn uitingen van dialectische taalcreativiteit. Het is die creativiteit die met het verdwijnen van het dialect het eerst op de tocht komt te staan. Het is lang niet zeker of de lijfspreuk van koning Ottokar van Syldavië, 'Eih bennek, eih blavek' (Hier ben ik, hier blijf ik), ook op de dialectische sjibbolets van toepassing zal zijn.

BIBLIOGRAFIE

- Belemans, R. & J. Goossens (2000): *Woordenboek van de Brabantse Dialecten. Deel III Inleiding en Klankgeografie*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Brok, H. (1975): Is Syldavisch Slavisch? In: *Taal en Tongval* 27, 14-18.
- Schuermans, L.W. (1865-1870): *Algemeen Vlaamsch Idioticon*. Leuven, Van Lindhout.

Veronique De Tier

AL LANK AA:

OOST-VLAAMSE SPOT- EN VISITEKAARTZINNETJES¹

1. Inleiding

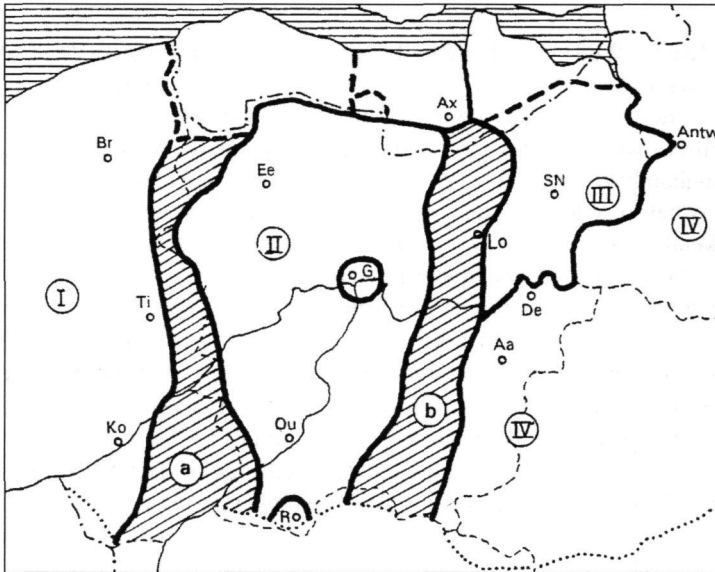
In Zele heeft de ‘Vereniging ter bevordering van het origineel Zeels’ de klinkende naam *al lank aa*². Voor buitenstaanders is de betekenis niet onmiddellijk duidelijk, inwoners van Zele hebben er geen moeite mee; wellicht weten ze zelfs zonder uitleg waarmee die vereniging zich bezighoudt: ze gebruikt het zinnetje als het ware als visitekaartje. *Al lank aa* is het tweede deel van een raadselzinnetje dat in deze streek goed bekend is, nl. *zoeëtja? Oe! Al lank aa* (zooit (= kookt) het al? Oei, al lang, hoor). In de SND-enquête³ is het drie keer opgegeven door invullers uit Zele en Berlare. Het is niet echt een spotzin, omdat er niet om opvallende dialectkenmerken wordt gelachen; het is vooral een klankspelletje, liefst onverstaanbaar voor buitenstaanders, waarmee dialectsprekers zich kunnen profileren en identificeren als lid van een bepaalde groep: wie de betekenis kent, hoort erbij.

De inwoners van Lokeren noemen Zelenaars *zeitjes*. Het Nederlandse ‘zei hij’ wordt in Lokeren als *zeet èè* uitgesproken, maar in Zele zegt men *zèetje*. Het is die tj-klank die - zo zeggen de Lokerse bureu - opvallend Zeels klinkt, omdat het net iets afwijkt van hun eigen taal. Die -tj- horen we ook in *zoeëtja*. De Lokeraars benadrukken deze eigenaardigheid niet alleen in een spotnaam, maar ook in het spotzinnetje *èè komt van zèetje* (hij komt van ‘zei hij’).

Niet alle spotnamen zijn op taalkenmerken gebaseerd, de meeste hebben met historische gebeurtenissen of bepaalde gewoontes te maken. Zo

worden Zelenaars door hun buren uit Berlare *Zilse rammelèers* genoemd, omdat ze - zo zeggen die van Berlare - graag de indruk geven beter - en rijker - te zijn dan hun buren. Dat demonstreren ze door muntjes in hun zakken te laten rammelen, en op die manier ten onrechte te tonen dat ze veel geld hebben. In deze bijdrage zullen we ons echter beperken tot spotnamen met talige kenmerken.

Het voorbeeld van Zele toont aan dat er verschillende mogelijkheden zijn om inwoners en het dialect van een plaats te bespotten, of zichzelf te identificeren aan de hand van dialectkenmerken. Over dergelijke Oost-Vlaamse spotzinnen en spotnamen willen we het in deze bijdrage hebben. Vrij opvallend - maar ook logisch - is dat het grootste deel van het verzamelde materiaal de uitspraak op de korrel neemt; een kleiner aantal richt zich op de woordenschat, maar ook dat gebeurt vrijwel altijd in combinatie met enkele uitspraakkenmerken. Spotzinnetjes waarin woordvorming en grammatica bespot worden zijn zeldzaam.

KAART 1: De belangrijkste dialectgrenzen in Oost-Vlaanderen (gebied I: West-Vlaamse dialecten; gebied II: de echte Oost-Vlaamse dialecten; gebied III: Wase dialecten; gebied IV: Brabantse dialecten (in de Denderstreek in Oost-Vlaanderen en in Antwerpen en Vlaams-Brabant))

2. Klankverschijnselen in Oost-Vlaamse spozinnetjes

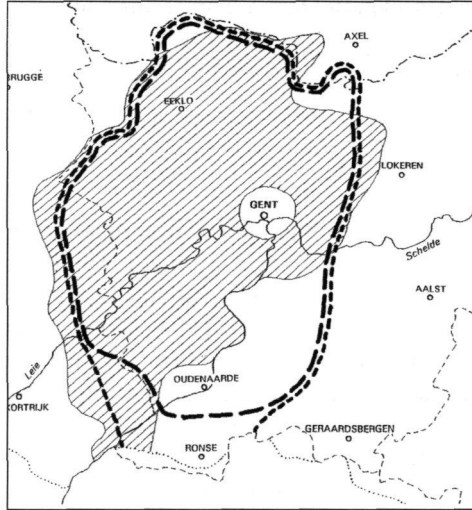
2.1. Medeklinkers

Wegval van medeklinkers

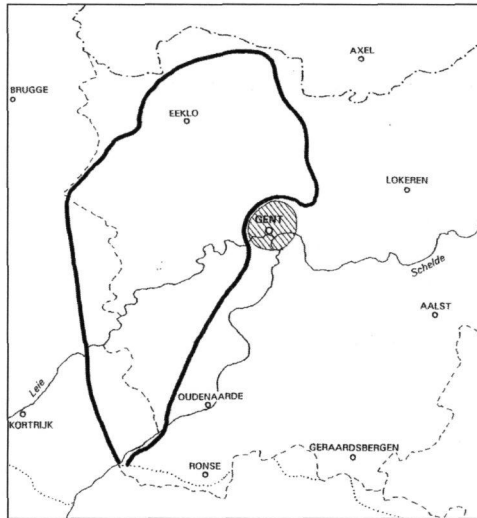
Op de uitnodiging voor een bijeenkomst over dialecten in de streek van Deinze stond *ne kuil ââ ûû ôên* vermeld. De voorzitter van de seniorenacademie, die dit spozinnetje zelf niet kende - de secretaris had de uitnodiging gemaakt - probeerde de betekenis te achterhalen maar bracht het niet verder dan 'een put met ajuin'. Het publiek wist beter en kon het gemakkelijk ontcijferen als een 'kuiël (= hoop) oude hoge hoeden'. Wat in dit zinnetje onmiddellijk opvalt, is het wegvallen van de -g- en de -d-. Hetzelfde fenomeen is te zien en te horen in een ander zinnetje uit diezelfde buurt, nl. *nêênââûûôên* (negen oude hoge hoeden). Het weglaten van de -g- tussen een klinker en een doffe -e- is typisch voor een groot westelijk gedeelte van Oost-Vlaanderen (zie kaart 2). In een iets kleiner gebied valt ook de -ng- in deze positie weg (zie kaart 3). Ook -d- en -w- zijn geen stabiele medeklinkers in de Oost-Vlaamse dialecten (zie Taeldeman 1979: 94).

Uit Bassevelde, dat meer in het noorden van Oost-Vlaanderen ligt maar ook tot het bovengenoemde gebied behoort, komt 'k ston op de brèè te schèdn mèè ne zak op mèè rèè (ik stond op de brug te schudden met een zak op mijn rug). Om het weglaten van de -g- in brug en rug te verklaren, moet men uitgaan van de onderliggende vormen *brugge* > *brú en rugge* > *rú*. Het westelijke deel van Oost-Vlaanderen heeft immers vaak een doffe -e aan het wordeinde. De èè-vormen in rug en brug komen later aan bod bij de ontronding.

Inwoners uit de buurt van Eeklo worden door Gentenaars geplaagd met *mèn èè èèrs èn èè èèrs* (mijn oude ouders hebben oude eieren). In het Gents worden de -g- en de -ng- tussen klinker en sjwa wel gehandhaafd in tegenstelling tot de plattelandsdialecten van de omgeving. Gentenaars spotten dan ook graag met dit 'boerse' klankkenmerk. Het gaat zelfs zo ver dat men in Gent niet alleen de medeklinkers laat staan, maar dat er na een -ng- zelfs nog een extra -g- wordt toegevoegd. Men zegt dus *ang-gen* (hangen) en *zeing-gen* (zingen).

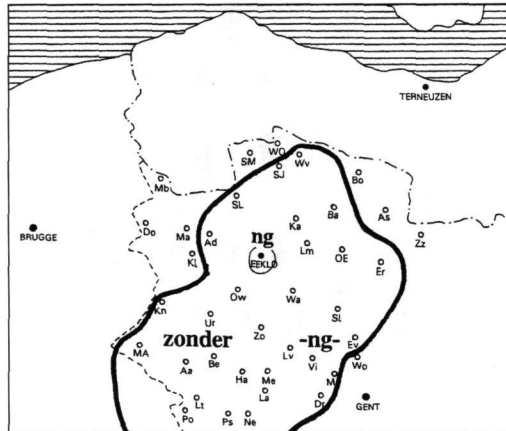

KAART 2: Wegval van -j- en -w- (binnen de gesloten cirkel) en van -g-. Het gearceerde gebied heeft tennisverschuiving: p/t/k wordt b/d/G tussen vocaal en sjwa (overgenomen uit Taeldeman (1999))

KAART 3: wegval van -ng- tussen vocaal en sjwa (overgenomen uit Taelman (1999))

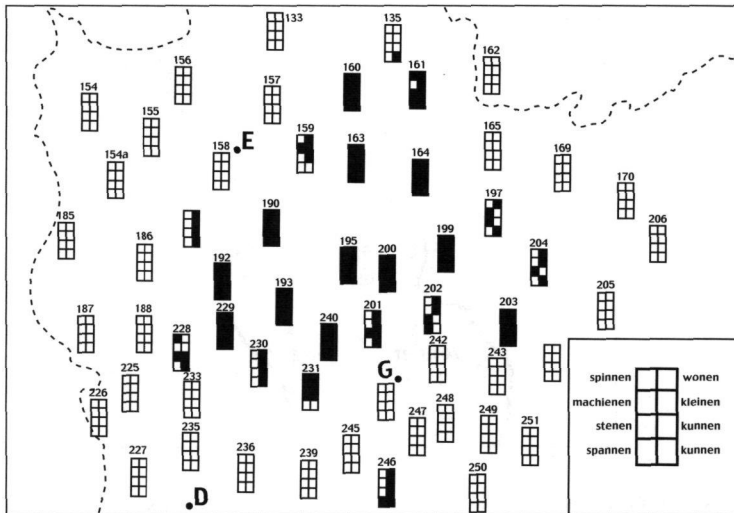
Ook Eeklo zet zich als kleine stad af tegen de omliggende plattelandsdorpen, waar de -g- wegvalt. Zoals op kaart 2, 3 en 4 te zien is, ligt Eeklo midden in het gebied waar -g- en -ng- wegvallen, en waar de voorafgaande klinker gerekt wordt, zoals te horen is in *vèèëre* (vinger). In het stadsdialect van Eeklo is de -ng- echter hersteld en wordt *vingere* gezegd, zoals uit de RND is af te lezen. In een aantal gevallen wordt de -g- na -ee- zelfs hypercorrect hersteld als -ng-, vandaar *neeng(e)ne* (negen), *teeng(e)ne* (tegen) en *reeng(e)ne* (regen) (Taeldeman 1998: 306). We horen dit zeer beperkte verschijnsel in het spotzinnetje *neengnenvuüërtig èèen uizen in den Boeloare* (negenenveertig eigen huizen in de Boelare (= wijk in Eeklo)) (zie ook verder bij de bespreking van de scherplange -ee-).

KAART 4: De uitspraak van *vinger* in het noordwesten van Oost-Vlaanderen, gebaseerd op RND-gegevens (overgenomen uit Taeldeman (1998))

Hierboven is al vermeld dat ook -ng- in een deel van Oost-Vlaanderen wegvalt tussen klinker en doffe -e. In Merelbeke, dat er net buiten ligt, bespot men Drongen met *nen jôône van drôône* (een jongen van Drongen). Lovendegem ligt er net in en dat is te zien aan *laaa* voor *lange* in het slagzinnetje dat daar gebruikt wordt: *maaan mee laaa bieen* (mannen met lange benen). Nochtans is wegval van -ng- hier niet het meest gehekelde kenmerk. Het gaat hier eerder over *maaan* en *bieen*, woorden die in het meervoud -nen hebben. We begeven ons dus even op het grensgebied van morfologie en fonologie. Dat met wegval van een medeklinker meestal

rekking van de voorafgaande vocaal gepaard gaat, hebben we al gemerkt in de spotzinnetjes hierboven. Het meervoud van woorden die eindigen op -n zoals *man* en *been* is in de Oost-Vlaamse dialecten meestal *mann* en *bieënn*, de sjwa (doffe -e-) valt weg en de stam-n en de eind-n versmelten tot een gerekte/syllabische -n. In een klein gebied ten noordwesten van Gent, waar Lovendegem toe behoort, is de meervoudsvorming een beetje anders. Daar wordt de stam -n weggelaten en de voorafgaande klinker sterk gerekt. Die rekking wordt door de informant weergegeven door -aaa- en -iee- te gebruiken. In dat gebied klinken werkwoorden en meervouden met -nen, dus niet als -nn, maar als (gerekte vocaal)+n: *spannen* wordt dus *spaan* en niet *spann*, *mannen* wordt *maan* en niet *mann* (zie kaart 5).

KAART 5: Woorden met -nen uit de RND:
zwarte blokjes hebben een gerekte vocaal + n, witte niet. In Lovendegem (I 193) hebben alle opgevraagde woorden een gerekte vocaal + n

Het Gents heeft ook iets met de eind-n van werkwoorden en meervouden, zoals blijkt uit *Een katte valt altijd op eur puute, ne Gentenirre op zijn kluute* (Een kat valt altijd op haar poten, een Gentenaar op zijn kloten). Dit zinnetje werd tweemaal opgegeven door Gentenaars. Echte Gentenaars spreken de eind-n na sjwa namelijk niet uit.

Mouillering

In het Brabantssprekende deel van Oost-Vlaanderen wordt gemouilleerd. Dat betekent dat -t/d/s/l- en -n- met een j-achtige naslag kunnen worden uitgesproken als -tj/dj/sj/lj- of -nj-. Dit Brabantse kenmerk, dat in Oost-Vlaanderen alleen in de Denderstreek voorkomt, hoor je in het bekende spotzinnetje *zetja kiendj ooët de wientj of 't es bliendj* (zet dat kind uit de wind of 't is blind), opgetekend in Mere. Ook in *droa raa oaren in e penneke gekloesjt* (zie verder) wordt een gemouilleerde vorm *gekloesjt* (geklutst) gebruikt. De Geraardsbergse zinnetjes die later worden besproken bij de lexicale elementen hebben eveneens een aantal gemouilleerde vormen ((*kaboesj* (pet/muts), *marasje* (modder)).

De condities waarin in dit gebied mouillering optreedt zijn te zien in de tabel hieronder (Taeldeman 1979: 101):

korte ie, i (door verkorting uit ee), e, korte uu en o (door verkorting uit oo) + lt, ld, nt of nd	<i>wieltj</i> (wild), <i>biltj</i> (beeld), <i>keljer</i> (kelder, d weg) <i>muuntj</i> (munt), <i>montj</i> (maand)
klinker + ts (sj)	<i>plasj</i> (plets), <i>gekloesjt</i> (geklutst)
d/t van de stam + uitgang t	<i>Hij zetj</i> (hij zet), <i>hij smatj</i> (hij smijt)

TABEL 1: Mouillering

Glottisslag

In de buurt van Eeklo wordt de spot gedreven met de glottisslag in Eeklo: men vervangt er de -k- tussen klinker en sjwa door een glottisslag. Het spotzinnetje met 'spekken ('snoep') die rekken en plakken' werd frequent opgegeven. Hieronder geven we de varianten weer die we hebben verzameld in een paar buurdorpen van Eeklo, maar ook in Eeklo zelf:

- *Spe'n die re'n en aan de* (of: *in ow*) *za'n blijn pla'n* (spekken die rekken en aan de/in uw zakken blijven plakken)
- *Spe'n veur an te le'n die re'n in de be'n en pla'n in de za'n* (spekken om aan te lekken die rekken in de bekken en plakken in de zakken)
- *Spe'n veur an te le'n dien an de za'n pla'n* (spekken om aan te lekken, die aan de zakken plakken)

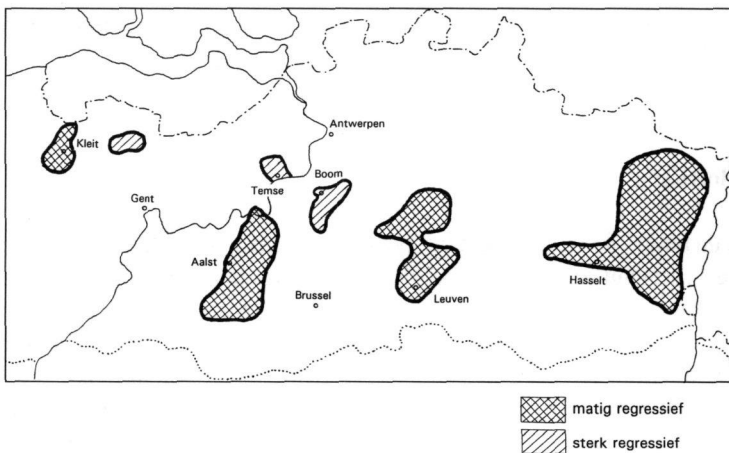
- *In ie'(e)lo ba'n ze spe'n die an de za'n blijvn pla'n* (in Eeklo bakken ze spekken die aan de zakken blijven plakken)
- *De stad van de pla'nde za'n n de re'nde spe'n* (de stad van de plakkende zakken en rekkende spekken)

Hetzelfde zinnetje wordt door een Gaverse informant opgegeven voor Zottegem. Uit de gegevens van de RND blijkt dat Zottegem inderdaad ook vaak zo'n glottisslag heeft; De Tollenaere (1969: 126) schrijft over een Zottegemse tafelenoot die die typische glottisslag midden in een woord gebruikte. (Zie ook Péé (1954: 139))

2.2. Klinkers

Ont ronding

Een aantal spotzinnen in Oost-Vlaanderen neemt de ont ronding van klinkers als -uu/eu/u/œ- op de korrel. Deze klinkers worden zonder ronding van de lippen uitgesproken als -ie/ee/i/e-: *muur* wordt *mier*, *neus* wordt *nees*, enz. (zie ook tabel 2).

KAART 6: Ont rondingsgebieden in Vlaanderen (overgenomen uit Taeldeman (1968))

Ontronding komt in Oost-Vlaanderen vooral voor in de Denderstreek, het Brabantssprekende deel van Oost-Vlaanderen. Er zijn echter nog enkele andere kleine gebiedjes, zoals de streek van Temse, de zuidkant van Sint-Niklaas, Maldegem en Kleit, Knesselare waar -u- ontrond wordt tot -i- met een naslag en enkele Meetjeslandse plaatsen waar enkel de -u- tot -e- of open -i- ontrond wordt/werd (zie ook Versteegen 1941, Taeldeman 1968 en kaart 6).

In de Denderstreek wordt een taalspel gespeeld met mieren en muren, zo blijkt uit de gegevens uit Ninove en Lebbeke: *In Nienof woër da de mieren op de mieren krooëpen* (In Ninove waar de mieren op de muren kruipen) en *In Lebbeek kroëp 'n de mier 'n op de mier 'n* (In Lebbeke kruipen de mieren op de muren). Ook Wieze krijgt het te verduren met *De zijt en mier op de mier* (Er zit een mier op de muur). In Opdorp wordt het Buggenhoutse dialect met een andere variant bespot: *Zet de schop tegen de mier in de schier* (Zet de schop tegen de muur in de schuur).⁴ Ninove kent ook nog *Onder de briege zat en miege, mee eer moolj waait oepen. Twientjeg ezels, twientjeg kwezels kwomen der ootjgekroepen* (Onder de brug zat een mug met haar muil wijd open, twintig ezels, twintig kwezels kwamen daar uitgekropen). Er wordt niet alleen met ontronding gelachen, ook de al eerder besproken mouillering is aanwezig (*moolj, twientjeg, ootjgekroepen*). Verder komt hier nog een andere kwestie aan bod: in de stadsdialecten van de oostelijke Denderstreek en van Zuid-Oost-Vlaanderen (Aalst, Ninove, Oudenaarde, Ronse) wordt of werd de zachtlange -oo- (zie ook verder) van woorden als *open* en *uitgekropen* als -oe- uitgesproken. In vrijwel heel Oost-Vlaanderen krijgen we in deze gevallen normaal een oo-uitspraak (zie ook kaart 19 in Taeldeman 1979: 69).

Voor Temse en omgeving noteren we *Menier de kening, mag Teimst een stad weiren? Zet er vier mieren rond, dan is 't een zotèès* (Meneer de koning, mag Temse een stad worden? Zet er vier muren rond dan is het een zottenhuis), *we gommen de mieren schieren, want de mieren krèèpen op de blaffetieren* (we gaan de muren schuren want de mieren kruipen op de vensterluiken) en *'t is al tien ieren en 'k moet mijn plansier nog gaan schieren* (het is al tien uur en ik moet mijn voetpad nog gaan schuren). Niet alleen de ie-uitspraak wordt bespot, ook de -èè- in *zotèès* en *krèèpen*.

Nog meer voorbeelden van de ontronde uitspraak van de -ui- vinden we in Cornelissen (1929) in *Der zit 'ne pijt in de schijt en hij kan der om*

*den dijvel nie ijt*⁵ (Er zit een puit in de schuif en hij kan er om de duivel niet uit) waarmee ook weer Temse belachelijk wordt gemaakt. “Op hetzelfde klankkenmerk slaat ook de spreuk van de soldaat die gisteren in Lijk (Luik) lag en nu in Leven (Leuven) is teruggekeerd”, voegt Cornelissen (1929: 153) er nog aan toe.

gerond	ontrond	voorbeelden	opgetekend in:
uu	>ie	muur, schuren, uren, blaffeturen, huur, duust (= duizend) > mier, schieren, ieren, blaffetieren, ier, diest	Denderstreek Temse Sint-Niklaas Maldegem
u > uu	>ie	brug, mug > briech/ briège, micch/miege	Denderstreek
u	>e	mus, vust (= vorst) > mèse, vèst	Maldegem
		----- rugge, brugge > rèè, brèè	Meetjesland
eu	> ee	keuning > kening	Temse
ui	> èè	huis, kruipen, puit, duivel, uit > èès, krèèpen, pijt, dijvel, ijt ⁵	Temse Sint-Niklaas

TABEL 2: Ontronding in de opgetekende spotzinnnetjes

In de SND-enquête gaf een invuller een spotvraag op die gebruikt wordt om de inwoners van Sint-Niklaas (Tereken) belachelijk te maken: *schierde gij oa èès ook meej kafiegrèès?* (schuren jullie jullie huis ook met koffiegruis?). Ook *Giest, ga naar èès pakt een dèèt uit de schèèfen betolt d'èèsier* (Guust, ga naar huis, pak een duit uit de schuif en betaal de

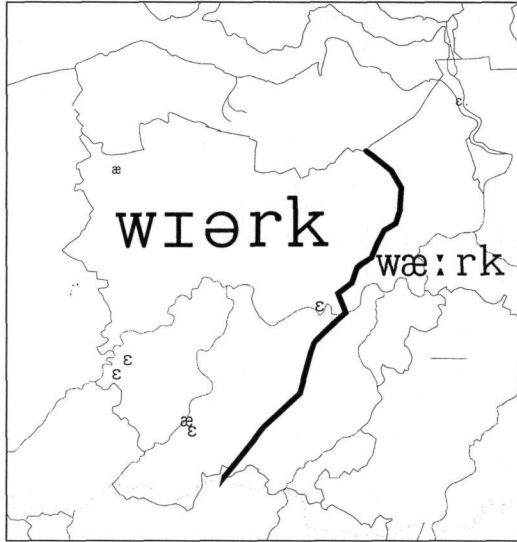
huishuur) is een voorbeeld van die ontronding in Tereken.

In de buurt van Maldegem werd eveneens ontrond, zoals te horen is in *diest* (< duust = duizend) in *veuvenveufig diest euzdere veuzen in e zweunskarre* (vijfenvijftigduizend ijzeren vijzen in een zwijnskar) (zie ook verder). Taeldeman (1968: 174) vermeldt ook nog *'k Moent plankier en de mier nog schieren* (Ik moet het plankier (= voetpad) en de muur nog schuren) en *'t Sit en mèsse ep de vèst* (Er zit een mus op de vorst (= nok van het dak)). Deze ontronding is nu grotendeels uit het Maldegemse dialect verdwenen.

Taeldeman (1994: 155) noemt nog een aantal Meetjeslandse plaatsen (Lembeke, Oosteeklo en Ursel) waar enkel oude -u- nog ontrond wordt/werd tot opener -i-, omdat de ontronding er zo goed als verdwenen is. Op basis van de SND-gegevens kunnen we daar nog het buurdorp Bassevelde aan toevoegen. In het hierboven al besproken *'k ston op de brèè te schèdn mèè ne zak op mèè rèè* (zie 2.1.) komt de ontronde vorm van -u- immers voor in *rug(ge)*, *brug(ge)* en *schudden*, dat met opener -i- (door de informant weergegeven als korte -e-) wordt uitgesproken.

De uitspraak van de -e-

Ook de uitspraak van de korte -e- voor -r wordt, vooral in het noordoosten en in het bijzonder in het Waasland, wel eens belachelijk gemaakt. Vooral *kerk* en *werken* worden in de slagzinnnetjes genoemd. Voor Nieuwkerke-Waas is *'k Sloeg mèinen èirem tegen de kèirke en 'k kon in giéen viéertien doage miéer wèirke* (Ik sloeg met mijn arm tegen de kerk en ik kon in geen veertien dagen meer werken) opgegeven in de SND-enquête. Cornelissen (1929: 153) neemt het vrijwel identieke *Ik sloeg met mijnen iijrm tegen de kiijrck en ik kost in geen veertien dagen wiijrken* op voor Sinaai “om de ongewone uitspraak der e door de Sinaaiers in *kerk*, *werk*, *sterk*, enz. belachelijk te maken.”

KAART 7 : De uitspraak van *werk* in de Oost-Vlaamse dialecten

De -e- voor r + niet-dentaal kan nogal wat wijzigingen ondergaan in Oost-Vlaanderen (Taeldeman (1979: 53)). In het Waasland (behalve de westelijke rand) en in de Denderstreek is de -e- vrij open en gerekt, de rest van Oost-Vlaanderen heeft een geslotener en gediftongeerde ië-vocaal. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat er op de grens van deze klankverschillen spotzinnnetjes ontstaan. Dat de -a- in *arm* op dezelfde manier wordt uitgesproken, maakt het zinnetje nog ingewikkelder voor buitenstaanders. De -a- voor -rm vertoont immers ook nogal wat variatie in de dialecten. In het Waasland krijgen we voor *arm* een ongeveer identieke klank als de e- uitspraak in *kerk*. In het westen van Oost-Vlaanderen horen we *òðèrm* i.p.v. *èèèrm*.

Cornelissen (1929: 149) noemt nog de wijk Tereken, een gehucht van Sint-Niklaas waar de -e- als een a-achtige klank wordt uitgesproken.

Voor -r alleen, zoals in *ver*, wordt in de Denderstreek en in het Waasland de -e- inderdaad langer en opener uitgesproken, voor -r + niet-dentaal kwam hierboven al aan bod.

Voorbeelden zijn *Ginter vare komt een kare* (ginder ver komt een kar) en *Baarg, gade mee naar de kaarke, ze spelen er op de flijte* (Amelberga⁶,

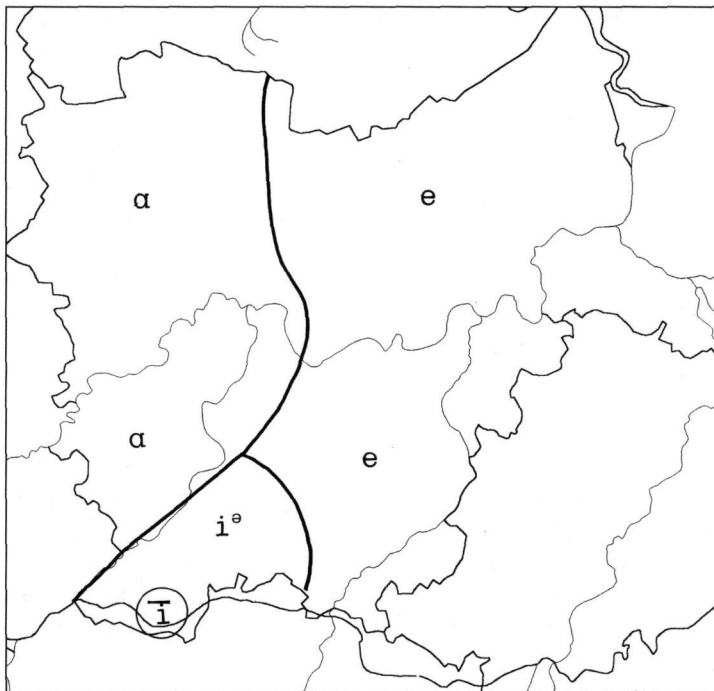
ga je mee naar de kerk, ze spelen er op de fluit). In deze laatste zin komt ook nog de ontronding van *fluit* als *flijte* aan bod.

Iets westelijker wordt ook nog de spot gedreven met de -e- van kerk. In Berlare bespot men Overmere met *Overmèèëre kèèërke stond en brand. Al de mense liepen in ulder slep. 't Was d'n iëne poepekletse teen d'n andere poepekletse* (Overmere kerk stond in brand, alle mensen liepen in hun slep (= nachtkledij). Het was de ene poepeklets tegen de andere poepeklets)⁷. In iets afwijkende vorm hebben we hetzelfde genoteerd voor Schellebelle dat vanuit Wichelen bespot wordt met *wêl wêl wêl, waas mij dat e spêl, de kèèrk van Schêllebel stond in brand en alle menschen kwaamen aangehuëpen in ui ênd en 't waas van konteklets alhier en konteklets aldaar, wêl wêl waas mij dat e spêl* (wel, wel, wel, was mij dat een spel, de kerk van Schellebelle stond in brand en alle mensen kwamen aangelopen in hun hemd en 't was van konteklets alhier en konteklets aldaar, wel, wel, was mij dat een spel). De e-klank van *kerk* en *werken* wordt in Berlare en Schellebelle inderdaad als èèë uitgesproken, deze dorpen liggen aan de grens van het gebied waar *kerk* en *werk* uitgesproken worden met een licht gediftongeerde korte -i- (*kièrk, wièrken*) of de iets gerektere -èèë- en het gebied met de gerekte -ae- van het Engelse *bad*.

In het zuidoostelijke deel van onze provincie wordt de uitspraak van -e- nog geslotener. De plaatsnaam Defthinge die *Dieëftinge* wordt is daar een voorbeeld van. Die *ieë*-klank komt in dat gebied niet alleen voor sommige -e-'s voor, zoals in het Defthinge zinnetje *In Dieëftinge joeë ze de vieëzen naar de mieës mee een populiere zwieëpe* (In Defthinge jagen ze de vaarzen naar de meers (=weide) met een populieren zweep) te zien is. Zowel *vaars, meers en zweep* (voor de scherplange -ee-, zie verder) worden in dit zuidoostelijk gebiedje uitgesproken met een gediftongeerde *ieë*-klank. Iets meer naar het westen krijgen *vaars* en *meers* een èèë-klank (*mèèës, vèèëze*). Defthinge is ongeveer het laatste dorp in oostelijke richting waar de -g- nog kan wegvallen: *jagen* wordt er *joeën*, want de -aa- wordt hier gemakkelijk -ooë- of -oeë-, zoals in *wooëter* of *woeëter* voor *water*.

Om hetzelfde verschijnsel te hekelen hoor je in de omgeving van Oudenaarde het spozinnetje *ziës& in een fliëse* (zes in een fles). De uitspraak van *zes* (zie bijvoorbeeld kaart 29 in de FAND I) en *fles* (zie kaart 8) is niet in alle dorpen parallel. Voor *fles* hebben we in Oost-Vlaanderen immers een groot gebied waar *flas(ch)e* gebruikt wordt. De grens van de a-uitspraak en de ië-uitspraak valt gedeeltelijk samen

met de Schelde. Ook de uitspraak van *zes* is verschillend: ten westen heeft men een e-klank zoals in het Engelse *bad*, ten oosten de gehelde ië-klank. Het is dan ook niet te verwonderen dat de dorpen ten westen van de Schelde er plezier in vinden de dorpen ‘van over de Schelde’ te bespotten met deze klankeigenaardigheid.

KAART 8: de uitspraak van *fles* in Oost-Vlaanderen.

De uitspraak van de -a- en de -aa-

In een vijftiental dorpen (zie kaart 1 in Taeldeman 1979: 51 en kaart 7 (acht) in de FAND I) in de streek van Oudenaarde-Ronse wordt de -a- soms wat palataler (meer vooraan) uitgesproken. In Bevere kent men dan ook het visitekaartzinnetje *Acht eiers op de paanne, waat es daat veur een gruuët manmemens* (Acht eieren op de pan, wat is dat voor een

grote man/stevige kerel).

Een keer hebben we in de RND bij Appels een spotrijmpje aangetroffen dat de uitspraak van *water* bespot:

*De die van over 't wòöëter,
ne kop gelijk ne kòöëter,
nen buik gelijk en spoelingskuip,
d'er kommen van allerhande duuvelkes uit*

(de die van over 't water, een kop gelijk een kater, een buik gelijk een spoelingskuip, er komen allerhande (= verscheidene) duiveltjes uit).

De Berlaarse kinderen van over "Appels-Veer" roepen bewust *wòöëter* om de Appelse uitspraak na te bootsen. Zelf spreken ze *water* immers uit als *watter*.

Verder horen we deze -aa- ook in *patersklooster* in Ronse, waar deze -aa- als -oe- wordt uitgesproken (zie verder bij de scherplange -oo-).

De uitspraak van de -i-

We tekenden slechts één zinnetje op waarin de uitspraak van de korte -i- van enig belang is, en dat is het Lokerse *èè zo wal wollen maar èè ken nie* (hij zou wel willen maar hij kan niet). De -i- voor holle -l-, wordt in Lokeren immers als -o- uitgesproken. *Bril* wordt *broil*, *willen* wordt *wollen*. Dat de -i- in het Brabants een -ie- wordt, hebben we o.a. gemerkt in het gemouilleerde zinnetje *zetja kiendj ooët de wientj of 't es bliendj*.

De uitspraak van de scherplange -ee-

De meeste lezers die de spelling De Vries-te Winkel hebben gekend, weten dat er twee verschillende -ee-'s zijn samengevallen in het A.N.: de zachtlange -ee- (uit Westgerm -i/e-, Middelndl. -ee-) en de scherplange -ee- (uit Westgerm. -ai-, Middelndl. -eeë-). Vlamingen hadden geen moeite met die spelling omdat er in het dialect een duidelijk verschil is tussen deze twee -ee-'s. De zachtlange -ee-, zoals in *meten*, *beek* en *peper*, wordt vrijwel overal als -ee- uitgesproken (zie kaart 16 in Taeldeman 1979: 65). De scherplange -ee-, zoals in *teen*, *heet* en *zeep*, wordt in het hele Oost-Vlaamse gebied als -ieë- uitgesproken (Taeldeman 1979: 64-65). Omdat er weinig variatie is resulteert dit nauwelijks in spotzinnetjes. Er zijn twee uitzonderingen, nl. Ronse en Gent waar deze -ee- een

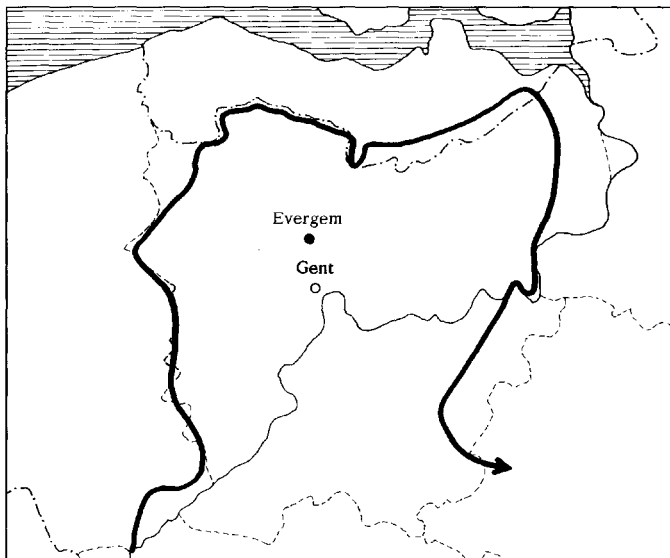
niet-gediftongeerde lange -ie- wordt (zie ook de scherplange -oo-). In het Gentse *kaek*, *kaek*, *nen twiedekker* hadden we daarvan een voorbeeld in *twiedekker*, hoewel de uitspraak van *twee* in de dialecten niet altijd de algemene regel volgt.

Er zijn nog andere uitzonderingen zoals *heel* en *lelijk*, die soms - vooral in de westelijke helft van Oost-Vlaanderen - een uuë-vocalisme krijgen. Dat dat verschijnsel ook voorkomt in andere woorden hebben we gezien in het hierboven al genoteerde zinnetje *neengnenvuërtig èèn uizen in den Boeloare* voor het stadsdialect van Eeklo: in *veertien* en *veertig* horen we er niet de normale -ieë- uit het Oost-Vlaams, maar -uuë-, dus *ffuuërtig* (zie Taeldeman 1998: 306).

De uitspraak van de scherplange -oo-

In het Nederlands maken we een onderscheid tussen zachtlange -oo- (uit Westgerm. -o/u-, Middelnld. -oo-) en scherplange -oo- (uit Westgerm. -au-, Middelnld. -ooë- of -oeë-). Woorden met zachtlange -oo-, zoals *goot*, *oven*, *koken* en *school* hebben in Oost-Vlaanderen meestal een oo-uitspraak, maar -oe- in sommige stadsdialecten in de Denderstreek en in Oudenaarde en Ronse (zie hoger). De scherplange -oo- van *hoog*, *droog*, *schoon* en *boom* is in vrijwel heel Oost-Vlaanderen -uuë-, op twee gebiedjes na die -oeë- hebben: het oosten van het Waasland en een aantal plaatsen ten oosten van de Dender (zie o.a. kaart 148 (droog) in FAND II). In de Gentse agglomeratie en in Ronse horen we een niet diftongische -uu- en in Ninove en omgeving wordt dat een -eu- (Taeldeman 1979: 69-71).

Dit resulteert in het Wase spotzinnetje met ‘hoge schone droge bomen’, dat in het oostelijke deel als *oeëge*, *schoeëne*, *droeëge boeëmen* wordt uitgesproken, en iets westelijker als *uuëge*, *schuuëne*, *druuëge buuëmen*. De onderlinge volgorde, de meervoudsvormen en enkelvoudsvormen wisselen in dit zinnetje wel eens af. Wie lacht met de ander door een van de varianten te gebruiken, krijgt ogenblikkelijk weerwoord met de tweede vorm (zie kaart 9)

KAART 9: De uitspraak van de scherplange -oo- in Oost-Vlaanderen: -uuë- binnen de zwarte lijn, -ooë- of -oeë- erbuiten.

Een apart geval vormt de uitspraak van *hooi* dat o.a. in de streek van Wichelen het visitekaartzinnetje *dadaalamadoeë* (dat oud lam at hooi) oplevert. De uitspraak van het woord *hooi* is het meest opvallende dialectkenmerk, maar in combinatie met een opeenvolging van een reeks aa-klanken krijgen we een mooi klinkend taalraadseltje dat voor een buitenstaander nauwelijks te begrijpen is. In het grootste deel van Oost-Vlaanderen klinkt *hooi* als *eu(j)*, in de streek van Wichelen gaat dat over in o.a. *oeë* (zie kaart 144 (*hooi*) in FAND II en kaart 21 in Taeldeman 1979: 72).

Het oude lam dat hooi at, had ook vriendjes in andere streken. We noteerden o.a. in Haasdonk *dinnatarie deinzieatriet tzwartlamadoeë* (de hen at tarwe, de eend at riet, 't zwart lam at hooi) en in Zele *dinaatouwer; denzaatstruuet, 'tzwertlamaadoeë* (De hen at haver, de eend at stro, en het zwarte lam at hooi). Uit Berlare komt de variant *twitlamietoeë, tzwartlamitmee* (het wit lam eet hooi, het zwart lam eet mee). In deze zinnnetjes speelt vooral de onverstaanbaarheid voor de buitenstaander een grote rol. In Haasdonk gebruikt men dan ook fonologisch sterk verhaspelde woorden als *tarie* (tarwe) en *einzie* (eend), om de onverstaanbaarheid nog groter te maken.

In Gent en Ronse diftongeren ze de scherplange -oo- niet. Dat merken we o.a. in het al eerder genoemde Gentse zinnetje *Een katte valt altijd op eur puute, nen Gentenirre op zijn kluute*. De plattelandsbevolking rond Gent was zich daar ook van bewust en had een spotzinnetje over de Gentenaars waarin de uu-klank een plaats kreeg, nl. in *een tasse kaffei mee eeng koekske. Moar iest een bootse mee uufflakke* (een tas koffie met een koekje. Maar eerst een bootje (= boterham) met hoofdflakke/hoofdvlies). De iets langere en monofongische uitspraak van -uu- in *uufflakke* valt op, maar ook de andere klanken (a/oe/oo) worden langer uitgesproken dan in de omliggende plattelandsdialecten.⁸

Voor Ronse kregen we geen echte spotzinnetjes, maar wel twee mooie tongtwisters waarbij de informant expliciet aangeeft dat je tienmaal na elkaar moet proberen het heel vlug uit te spreken. In het eerste zinsdeel staat het woord *klooster*, dat in Ronse dus met een lange, niet-gediftongeerde -uu- wordt uitgesproken. Het zinnetje luidt als volgt: *achterpoeterskluusterzietentermuizen* (achter het patersklooster zitten er muizen). De andere tongtwister is *koostersklienekinderkieskakenklienেকেutokies* (kosters' kleine kindertjes kakken kleine keuteltjes).

In deze twee zinnetjes zitten heel wat opvallende kenmerken van het Ronsese stadsdialect. De niet-gediftongeerde -uu- in *klooster* noemden we al, maar we zien ook de lange, niet-gediftongeerde -ie- in *kleine* (in de omgeving van Ronse wordt een tweeklank gebruikt, nl. *kliëñë*), de typische o-uitspraak voor de sjwa + l (keuteltjes wordt *keutokies*), de meervoudsvorming van verkleinwoorden op -*kies* (*kinderkies*, *keutokies*), en de lange oe-uitspraak voor een -aa- zoals in *paters* (*poeters*). Ook de korte -i- wordt er gemakkelijk als -ie- uitgesproken, zoals in *zieten* voor *zitten*.

2.3. Tweeklanken

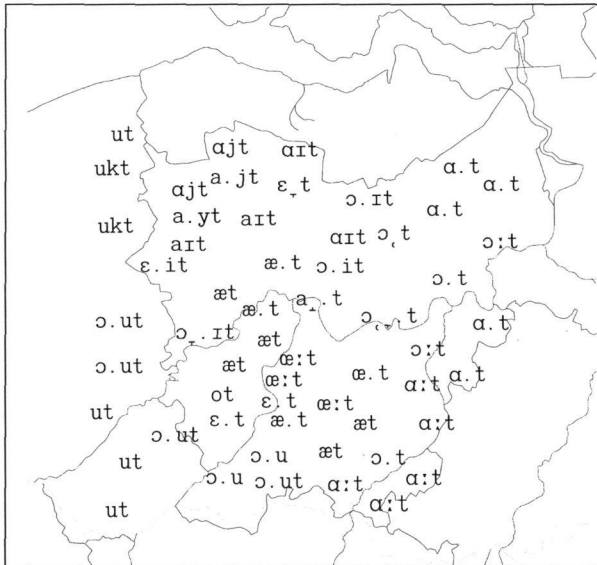
De uitspraak van de -ou-

De -ou- kan in Oost-Vlaanderen, vooral in het westelijke gedeelte, op heel wat verschillende manieren worden uitgesproken, en het hoeft dan ook niet te verwonderen dat deze klank zijn weerslag vindt in allerlei spotzinnetjes. In Taeldeman (1979: 80) lezen we dat -ou- in een aantal gebieden in Oost-Vlaanderen in alle posities (voor t/d/s en w) dezelfde uitspraak heeft: in het Waasland en de Denderstreek is dat -aa-, in de buurt van Zottegem -ae- en in de Vlaamse Ardennen -ou-. In het overige

gedeelte van Oost-Vlaanderen moet een onderscheid gemaakt worden tussen -ou- voor t/s en -ou- voor d/w. Voor t/s verschijnen er allerlei klanken zoals in *kajse, kè(i)se, ka(u)se, kaese, ku(i)se* of *kòò(u)se*: de uitspraak is zeer gevarieerd en komt niet altijd overeen met de dialectklank voor -ou- voor d/w (*kawt, kaewt, kèèwt, kajt, kaat, enz.*).

Een populair spotrijmpje uit de streek ten zuiden van Gent maakt gebruik van de combinatie *hout, zout* en *smout*. Een invuller uit Zwijnaarde kent *òòt, zòòt, smòòt*: *Zwijnaardse kòòt. Aet, zaet, smaet*: *Zevergemse kaet* (*hout, zout, smout*: *Zwijnaardse/Zevergemse kout* = *gepraat*). Uit Melsen komt het iets afwijkende *kèsen, èt* en *smèt zijn Malsens gekèt* (*kousen, hout* en *smout* zijn *Melsens gekout*), met een andere combinatie geeft ook Bachte-Maria-Lerne commentaar: *de man 'n van 't eit zit 'n mee zeit in ulder keis 'n* (*de mannen van het hout zitten met zout in hun kousen*). In de buurt van Zingem wordt de uitspraak van de -ou- als identificerend element genoemd met het duo *kous* en *saus*. In enkele naast elkaar liggende dorpen klinken ze verschillend: in het ene dorp is het *kòòse* en *sòòse*, in het andere *kèèse* en *sèèse* en in het derde *ku(i)se* en *su(i)se* (de niet gediftongeerde -ui-).

KAART 10: de uitspraak van -ou- in *hout* in Oost-Vlaanderen en oostelijk West-Vlaanderen, gebaseerd op RND-gegevens

Ook de overgangszone tussen West-en Oost-Vlaanderen blijft niet achter; ‘hout, zout, boter en smout’ is er bij iedereen bekend, het wordt in lijstjes afgedreund voor de verschillende dorpen in de omgeving en als visitekaartje voor het eigen dialect. Wij noteerden de volgende varianten:

- *oekt, zoekt, beuter en smoekt* (voor Oedelem en Oostveld in West-Vlaanderen, en voor Donk in Oost-Vlaanderen);⁹
- *eit, zeit, boter en smeit* voor Sint-Joris-ten Distel en Zeldonk, een wijk die grenst aan Oedelem en Knesselare;
- *aeit, zaeit, hoder en smaeit* voor Knesselare;
- *ajt, zajt, beuter en smajt* voor Kleit en Maldegem;
- *auwt, zauwt, beuter en smauwt* voor Strobrugge (Eede);
- In de andere West-Vlaamse dorpen in de omgeving hoor je *oet, zoet, beuter en smoet*.

In het Knesselaarse zinnetje krijgen we overigens ook een voorbeeld van tenuisverschuiving (-t- tussen klinker en sjwa wordt als -d- uitgesproken, *boder* i.p.v. *boter*).

De uitspraak van de -ei- en de -ij-

De uitspraak van de -ei- is in Oost-Vlaanderen heel divers. In de Denderstreek wordt de -ei- in *prei* en *ei* als -aa(j)- of -oaë- uitgesproken. Niet alleen woorden met -ei-, ook woorden met -au- zoals *rauw* en het telwoord *drie* worden in het dialect met -aa- of -oa- uitgesproken: *raa* en *draa* of *droa*. De combinatie van de drie mogelijke aa- of oa-klanken resulteert in de frequent opgegeven slagzinnetjes met als kern ‘drie rauwe eieren’ (voor de uitspraak van *ei*, zie kaart 136 in FAND II). Enkele varianten zijn:

- *draa raa aaren mi ne praa derbaa of droa raa oaren mi ne proa derboa* (... met een *prei* erbij)
- *draa raa aaren in e (jèèren) penneke / panneke gekloesjt*. (... in een (aarden) pannetje geklutst)
- *droa raa oaren op de kassoa met ne paroa boa* (... op de kassei (= kinderkopjes) met een *prei* erbij).
- Een stuk langer en met vermelding van de bespote plaats: *In Mère lagen draa raa aaren op de kassaa aan de melkeraa n er kwam daar e geraa en het reed ze alle draa kapot* (In Mere lagen drie rauwe eieren op de kassei aan de melkerij en er kwam daar een gerij (wagen) en het reed ze alle drie kapot).

- Wil iemand bewijzen dat dat hij goed Lebbeeks spreekt, dan moet hij *droaë raa oaiëren kloëitsjn in e grien kommek 'n* (drie rauwe cieren klutsen in een groen kommetje) kunnen uitspreken.

In twee van deze voorbeelden worden ook nog twee andere opvallende uitspraakkenmerken genoemd: mouillering (*gekloesjt*) en ontronding (*grien*). Deze klankkenmerken kwamen eerder al aan bod.

De -ij- wordt in Maldegem en directe omgeving gerond als -eu- uitgesproken, behalve voor -k- en -g-. Maldegem ligt in het overgangsgebied tussen Oost- en West-Vlaanderen. Deze ronding van -ij- tot -eu- gaf aanleiding tot een reeks varianten die als kern altijd 'ijzeren vijzen' krijgen. Wij kregen de volgende varianten:

- *Euzderen veuzen en ajtenen bajten* (ijzeren vijzen en houten bouten);
- *Veuf euzderen veuzen voa ne kleut eut Teutgats magazeun* (Vijf ijzeren vijzen voor een kluit uit Tjigtats magazijn);
- *veuvenveufigt diest euzdere veuzen in e zweunskarre* (vijfenvijftigduizend ijzeren vijzen in een zwijnskar).

In dit laatste zinnetje komt ook de ontronde vorm *diest* (< duust) voor, die nu nog nauwelijks wordt gebruikt (zie hoger bij ontronding).

Een van de meest bekende spotzinnen is ongetwijfeld *kaek, kaek, nen twiedekker*. Volgens een hele reeks informanten - uit Oost-Vlaanderen maar ook uit alle andere provincies - is dit HET spotzinnetje voor Gent. Sommige Gentenaars zijn het daar niet mee eens; echte Gentenaars gebruiken het niet, zeggen de tegenstanders. Iedereen buiten Gent associeert het echter onmiddellijk met deze stad. Wat men erin bespot is de uitspraak van de -ij-. Verder wordt ook de lange en niet-diftongische -ie- van *twee* in *tweedekker* bespot.

2.4. Varia

De cind-en in hekken en varken

Op de grens van morfologie (woordvorming) en fonologie (uitspraak) kunnen we een opvallend kenmerk uit het zuidwesten van Oost-Vlaanderen bespreken, nl. de ie-uitgang van woorden die in het Nederlands -en hebben (stofaanduidende adjectieven zoals *zilveren*, woorden als *veulen*, *varken* en *hekken*, en augmentatieven van

persoonsnamen). Het meest bekende spotzinnetje is dan ook *Peetie, doe 't ekkie toe of 't virkie luuëpt wië* (Peet (< Peten < Petrus), doe het hek dicht of het varken loopt weg). Andere varianten gebruiken *Kobie* (Koben) en *Janie* (Jannen), augmentatieven van Jacob en Jan. Ongetwijfeld zijn er nog wel een aantal andere te vinden.

De streek waar dit kenmerk te horen is, bestrijkt niet alleen het uiterste zuidwesten van Oost-Vlaanderen, maar ook het uiterste zuidoosten van West-Vlaanderen (zie hiervoor de bijdrage over West-Vlaanderen met de *poanie broek*).

In Gavere tekenden we een ander zinnetje op dat slechts gedeeltelijk met dit fenomeen in verband kan worden gebracht, nl. *otie zeitie Soitie, maar hij konie* (Als hij, zei François, maar hij kon niet). De zin wordt gebruikt om Zingem, Eine en Oudenaarde te bespotten vanwege de vele -ie's. Alleen *Soitie* voldoet echter aan het bespotten kenmerk, de andere ie-vormen gaan immers niet terug op een niet-suffix -en aan het wordeinde. Het is gewoon de dialectische uitspraak van *hij*, maar die komt overal voor. De opeenvolging van die ie-klanken benadrukt echter wel dat in deze streek veel van die ie-vormen voorkomen.

Persoonlijke voornaamwoorden

Op diverse plaatsen in Oost-Vlaanderen wordt gespot met de uitspraak van de persoonlijke voornaamwoorden in het dialect. Een typisch voorbeeld is het zinnetje 'wij en jullie zijn familie van hen'. Wij hoorden het in Boekhoute met *wujdre é gujdre zèn famiejde van ujdre*. En passant laat de informant ook nog de uitspraak van *familie* als *famiejde* even naar voren komen.

De informant uit Moerbeke bij Geraardsbergen geeft drie verschillende vormen uit zijn buurdorpen: over Geraardsbergen *wuir 'n en guir 'n zèn famile van uir 'n*, over Viane *wojl 'n en gojl 'n zèn famile van ojl 'n* (met mouillering) en over Atembeke, een wijk op de grens van Moerbeke en Onkerzele, *wor 'n en gor 'n zèn famile van or 'n*. Ook in de bijdrage over Zeeland wordt het zinnetje voor Zeeuws-Vlaanderen besproken.

3. Woordenschat

Dat vooral de uitspraak aandacht krijgt in spotzinnetje, is al overduidelijk gebleken uit wat voorafging. In Geraardsbergen is er echter een visitekaartzinnetje dat het vooral moet hebben van de lexicale elementen. We hebben het in een aantal varianten opgetekend: *Mèn kaboesje ès in de marasje van 't skavol van de pisjemaastroate geval'n* (Mijn muts is in de modder van de riool van de Buizemontstraat gevallen) of *Man kaboesj leit in 't skavaail van de piezjemaastroate* (Mijn muts ligt in de goot van de Buizemontstraat). Nog een andere is 't *Er ligt ne volen dwol in de marasje van 't schavol van de pichemoastroate* (Er ligt een vuile dweil in de modder van de riool van de Buizemontstraat).

Dat dit bekende zinnetje echt als visitekaartje of sjibbolet dienst doet, blijkt uit een verhaal van A. Schrever: een man die zijn afval op het Geraardsbergse containerpark wou afleveren werd gevraagd zich te identificeren als inwoner van Geraardsbergen. Omdat hij zijn identiteitskaart niet bij zich had, was dat moeilijk. Als rasechte Geraardsbergenaar kreeg hij de geniale inval de controleur te vragen (en daarna ook het antwoord (*Piesjemuiestroate*) te geven) of hij het Geraardsbergse woord voor de Buizemontstraat kende. De controleur zweeg en twijfelde niet langer meer aan de 'echtheid' van deze inwoner van Geraardsbergen.¹⁰

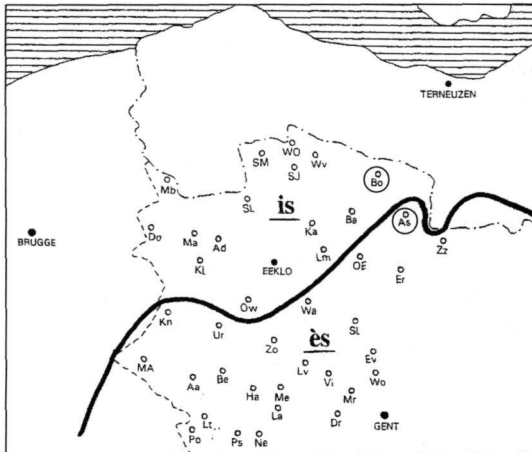
Natuurlijk vallen de lexicale elementen *kaboesj* (muts, pet), *marasj* (modder) en *skavol* (riool, goot) op als afwijkende en voor een buitenstaander onbegrijpelijke woorden, maar ook deze zinnetjes hebben heel wat klankkenmerken. In de eerste plaats valt de mouillering in de gekozen woorden op (*kaboesj*, *marasje*). Dat is ook het geval met de naam van de straat, maar daar komt ook nog eens ontronding bij. Ook de uitspraak van sch- als sk- wordt erin gehegeld. Nochtans heeft niet elke informant dat even correct weergegeven. We nemen aan dat de informanten met dit zinnetje vooral de afwijkende woordenschat wilden aantonen, en daardoor de fonologische component even vergeten zijn. In de tweede variant (die met de vuile dweil) speelt meer dan in de eerste de uitspraak van de -ui- en de -ei- mee: *voal en dwaal*). Diezelfde kenmerken zijn ook te horen in andere zinnetjes over Geraardsbergen, die niet zozeer op de woordenschat focussen maar wel op de uitspraak, zoals *ge moe zwoagen of getj ne plasj op a moale* (je moet zwijgen of je hebt/krijgt een plets op je muil), *bloaf fam ma loaf of ik smoate manne voalen dwaal op a moale* (blijf van mijn lijf of ik smijt mijn vuile dweil op uw muil) en *ejegoajajoaj* (heb jij je ei?). Deze zinnetjes hadden ook bij de uitspraak van de -ij- of -ei- genoemd kunnen worden.

4. Talige spotnamen

Er zijn niet zoveel locofaulismen, schimpnamen voor inwoners van een bepaald dorp of een bepaalde stad, die talige kenmerken bespotten. In de SND-enquête worden er slechts 2 opgegeven: een *tusjken van Giezbergen* en een *tes van Assenede*. Het derde voorbeeld dat hieronder is opgenomen is een volksetymologische interpretatie van een schimpnaam die in oorsprong niets met taal te maken heeft.

- Een inwoner van Geraardsbergen, in het dialect *Giezbergen*, wordt o.a. door Brusselaars een *tusjken van Giezbergen* genoemd. In het meervoud zijn het *tusjkiesj*. Deze naam verwijst naar het bijwoord *tuusj* (= toen, dan), dat blijkbaar opvalt in het dialect van Geraardsbergen, en uiteindelijk resulteert in een bijnaam. Ook Weijnen (1961: 6) gaf in zijn artikel enkele voorbeelden waarbij stopwoorden de aanleiding zijn voor een schimpnaam: *kiewonnies* (zie ook de bijdrage over Noord-Brabant) voor Helmondenaars en *waor-zeggers* voor Utrechtenaars.

- *'t Is nen tes* zegt men in Boekhoute over iemand van Assenede. Men bespot de uitspraak van de 3de pers. enkv. van *zijn*: *het is* wordt in Boekhoute als *tis* uitgesproken en in Assenede als *tes*. Op de bijgevoegde kaart (overgenomen uit Taeldeman 1998: 290) is dat duidelijk te zien.

KAART 11: uitspraak van *hij is* in het noordwesten van Oost-Vlaanderen, (overgenomen uit Taeldeman (1998))

- Sommigen beweren dat ook de spotnaam *ajuien* voor Aalstenaars teruggaat op een taalkenmerk, maar er zijn evenveel anderen die het tegendeel beweren. Aalstenaars zouden *a joan* gebruiken voor *ach ja hij*. Op de website van de stad Aalst wordt op deze volksetymologische verklaring ingegaan. De oorsprong ligt natuurlijk bij de uienteelt die in deze streek heel belangrijk was.¹¹ De bijnaam *Arjoanen* in het Vlaams-Brabantse Pamel heeft natuurlijk ook met de teelt van *ajuien* te maken, maar focust wel op de typische uitspraak van het woord *ajuin* in die plaats (zie de bijdrage over Vlaams-Brabant).

Teirlinck (1908-1922) noemt nog *de menschen van oes* voor de inwoners van Schorisse, *de 'mensen' van Nijs-Boekel* en de *'mensen' en de 'zielen' van Strijpen*. De inwoners van Schorisse zeggen *oes* voor *ons*, in Sint-Denijs-boekel zouden de inwoners heel vaak - meer dan in andere plaatsen - het woord *mensch* gebruiken. Dat geldt ook voor Strijpen, waar ze *mensch toch* en *mijn zielken toch* veelvuldig gebruiken.

Cornelissen neemt de namen uit Teirlinck over, maar noemt ook nog *de 'Walen' van Herdersem*, de *hunkerboeren* of *hunkerzakken* van Kalken, de *Slechte Gureks*, de *Ninoofsche patakkers* en de Lokerse *veugels*.

De inwoners van Herdersem zouden *Walen* genoemd worden omdat hun taal verschilt van de taal van de omliggende dorpen en die dus moeite zouden hebben om hen te verstaan. Dat wordt beweerd door de inwoners van Wieze, Denderbelle en Moorsel. De benaming *hunkerboeren* en *hunkerzakken* voor Kalkenaars verwijst naar het dialectwoord *hunker* dat melk met roggebrood betekent. In de RND staat dat het gebaseerd is op de spreuk *es 'i er nog unker in de kanne?*

De *slechte gureks* wonen in Sint-Goriks-Oudenhove, dat in het dialect van de streek *Sente-Gureks* heet. Een kleine vervorming maakt er *Slechte Gureks* van. In de RND wordt *slechte Gurens* genoteerd als bijnaam, de naam van het dorp is genoteerd als *Sinte-Gurens*. Een zelfde verandering zien we voor Sint-Denijs-Westrem. In de RND wordt opgegeven dat de gemeente spitsgewijs wel eens *slechtenijs* genoemd wordt.

Bij de *Ninoofse patakkers* zou de afwijkende uitspraak van het woord *patatten* de aanleiding zijn voor de spotnaam. De oorsprong van dit locofaulisme moeten we zoeken in het verhaal dat Leopold I de stad kwam bezoeken en de burgemeester de koning vertelde 'dat de *patakkers* mislukt waren'. Dat de koning dit niet begreep, spreekt voor zich, maar het zou wel de verklaring zijn voor deze bijnaam (Cornelissen 1929: 70).

In de RND vinden we geen *patakkers* voor Ninove, maar wel *petakkerdieven* voor Wetteren.

Dat inwoners van Lokeren *veugels* genoemd worden, wordt in verband gebracht met de uitspraak -eu- voor -oo- in woorden als *vogel, kogel en boter*. Volgens Cornelissen spelt een Lokeraar “v...o...vogel = veugel”, en zou de bijnaam daarvan het gevolg zijn. (Cornelissen 1929: 133). Lokeren ligt inderdaad in het *veugel*-gebied, aan de grens met het *vogel*-gebied (zie kaart 50 in de FAND II). Deze bijnamen zijn in de SND-enquête niet geattesteerd. In de RND wordt alleen de naam *Lokerse brol* opgegeven, een bijnaam die door de inwoners van Sint-Niklaas wordt gebruikt omdat de Lokerse uitspraak voor *bril brol* is (zie boven). In de RND treffen we ook nog de *Schuuënorse juikers* op voor de inwoners van Schoonaarde. Men zou er *ja* uitspreken als *jui* (maar niet gediftongeed). In Oudegem vinden we dezelfde schimpnaam: *Aagemse jukers*. In Oudegem noemt men iemand van Appels een *Appelsen betram*, waarbij ze zinspelen op de uitspraak van het woord *boterham*, dat in Oudegem *botteram* is.

Tot slot

De SND-enquête leverde voor Oost-Vlaanderen heel wat spot- en visitekaartzinnnetjes op, waarin veel verschillende klankkenmerken bespot worden. Dat hoeft niet echt te verwonderen, aangezien Oost-Vlaanderen dialectologisch een overgangsgebied is tussen het West-Vlaams en het Brabants, met daar bovenop ook nog eigen Oost-Vlaamse kenmerken. Een aantal van de bespote klankkenmerken zijn ondertussen zo goed als verdwenen. De ontronding in de Meetjeslandse plaatsen bijvoorbeeld is nu nog nauwelijks te achterhalen. Dat geldt in mindere mate misschien voor de omgeving van Temse en Sint-Niklaas. Andere afwijkende of opvallende klanken zijn nog springlevend en lijken nog niet direct met uitsterven bedreigd te zijn, zoals de uitspraak van de scherplange -oo- en de scherplange -ee-.

Als we de SND-gegevens van 2002 met die van Cornelissen uit 1929 vergelijken, dan blijkt een aantal spotzinnnetjes die tijdspanne van ruim 70 jaar goed overleefd te hebben. Andere hebben we in de enquête van 2002 niet meer opgetekend, zoals *der zit 'ne pijn in de schijt en hij kan der om den dijvel nie ijt*. Misschien hebben we voor de SND-enquête niet de juiste informant gevonden; ongetwijfeld herinnert iemand zich

nog wel het zinnetje, maar doordat de ontronding er sterk achteruitgaat, denkt men er niet onmiddellijk aan.

Er zijn ook spotzinnen die niet in Cornelissen geattesteerd zijn, maar die wel opgetekend zijn in de SND-enquête. Op die manier zijn enkele spotzinnen misschien wel gered van de vergetelheid.

Welke Oost-Vlaamse klankkenmerken wel of niet in spotzinnen terechtgekomen zijn, is in deze bijdrage niet aan bod gekomen. Wel is het zo dat vooral in overgangsgebieden dergelijke spotzinnen gevormd worden.

Natuurlijk kunnen nog heel wat andere kenmerken genoemd worden waarvan we geen enkel spotzinnetje hebben ontvangen. We denken dan bijvoorbeeld aan de specifieke uitspraak van de -a- voor een lipmedeklinker in een tiental plaatsen ten zuiden van Gent. *Pap, kam* en *koffie* worden er *pep, kem* en *keffie* (< kaffie). Toen we vroeger bij onze grootouders op bezoek gingen, vonden we het iedere keer grappig als we voor het avondeten *een potse keffie mee en boetse* (een kopje koffie met een boterham)¹² kregen. Dit zinnetje is blijkbaar alleen in onze familie tot spotzinnetje geworden, want anno 2002 hebben we het nergens opgetekend. Zo zijn er ongetwijfeld meer te bedenken, en net daarom - de gegevens zijn heel fragmentarisch - is het natuurlijk moeilijk om op basis van dergelijke gegevens een algemeen beeld te geven van de dialecten van een bepaalde streek, zoals ook Weijnen in 1961 al schreef.

NOTEN

---

1. De term *visitekaartzinnetje* werd opgegeven door Albert Schrever uit Geraardsbergen. Hij gebruikte de term in een uitzending van Kanaal 3, de regionale zender in het oostelijke deel van Oost-Vlaanderen. Ik dank hem en ook Cyriel de Bruyne voor het geven van extra-informatie i.v.m. de spozinnen in de streek van Geraardsbergen en Zele/Berlare. Voor commentaar bij een eerste versie wil ik graag Siemon Reker, Johan Taeldeman en Vicky Van Den Heede bedanken. Verder dank ik ook Magda Devos en Johan Taeldeman voor het gebruik van kaartmateriaal, dat voor deze bijdrage is gebruikt.
2. Zie de website <http://users.skynet.be/dial/>
3. Zie ook het voorwoord. De gegevens voor Oost-Vlaanderen zijn afkomstig uit verschillende bronnen. Het grootste gedeelte is verzameld in 2002. We gebruiken de Oost-Vlaamse antwoorden van de WVD-enquête 132 (rondgestuurd in december 2001) en de antwoorden die via diverse kranten en tijdschriften zijn ingestuurd (zie het voorwoord voor gedetailleerde informatie). Enkele van de gebruikte spozinnen komen uit Cornelissen (1929) of dialectwoordenboeken, maar dat blijkt duidelijk uit de tekst zelf.
4. Ook in het aangrenzende Antwerpse en Brabantse gebied komen een paar ontrondingsgebieden met bijbehorende spozinnetjes voor. Zie daarvoor die bijdragen.
5. Cornelissen schrijft ij, waar wij èè gebruiken.
6. Sinte-Amelberga is de patrones van Temse.
7. Informant schreef -aa- in *mense, slep, poepekletse* om aan te duiden dat de -e- wordt uitgesproken zoals in het Engelse *bad*.
8. De informant gaf het zinnetje als volgt weer: een ta_sse ka_ffeï mee eeng koe_kske. Moar ieëst een boo_tse mee uu_fflake.
9. Wie meer wil weten over de *oekt*-vorm, verwijzen we naar Pée (1943) en De Tollenaere (1969).
10. Onze informant wijst er ook op dat er een verschil in uitspraak is bij mannen en vrouwen. Geraardsbergse vrouwen en kinderen zouden *voal* en *dwoal* zeggen, Geraardsbergse mannen *vûl* en *dwûl*, met een niet gediftongeerde -ui-.
11. Zie hiervoor <http://www.aalst.be/bestuur.htm>: "Ten slotte zij de aandacht gevestigd op het merkwaardig verschijnsel dat elke gemeenschap en in feite elke mens naar een bevredigende verklaring voor zijn naam zoekt, wanneer deze niet voldoende duidelijk blijkt.

Voor de Ajuinen zou die verklaring voor de hand liggen. En toch zijn er zelfs Aalstenaars uit de jongste generatie die het verband tussen de spotnaam en de uienteelt niet meer aanvoelen en een uitweg zoeken die, al schijnt hij nog zo ongerijmd, aan hun oppervlakkig denken een bevrediging moet schenken. De Spotnaam Ajuinen zou volgens deze jongste interpretatie niet door de overvloedige uienteelt van eertijds te verklaren zijn, maar veeleer teruggaan op een eigenaardigheid van het Aalsters dialect. Ajuin zou afkomstig zijn van het bevestigend antwoord "(h)a, ja hij(n)" dat in het dialect gelijkkluidend is met de dialectische uitspraak van een substantief ajuin; dus allebei ongeveer zoveel als [a'joen]. Uit de gelijkheid van klank bij twee in oorsprong totaal verschillende begrippen hebben sommigen zich een nieuwe etymologie voor hun spotnaam opgebouwd. Graag wordt aangenomen dat deze verklaring slechts door een minderheid wordt aangehangen, maar toch moet men toegeven dat dergelijke volksetymologische interpretaties bestaan, en dat het volk er weinig aan gelegen laat of deze verklaring juist of vals is. ”

12. In het Gentse spotzinnetje dat begint met een *tasse kaffie* ... hebben we dezelfde elementen. Nader onderzoek kan misschien aantonen of dit Gentse zinnetje de aanleiding kan geweest zijn voor ons familie-spotzinnetje. Zelf ken ik het Gentse spotzinnetje niet.

BIBLIOGRAFIE

- Blancquaert, E. (1935): *Dialect-atlas van Noord-Oost-Vlaanderen en Zeeuwsch-Vlaanderen*. Reeks Nederlandse Dialectatlassen 3. Antwerpen: De Sikkel.
- Blancquaert, E. en H. Vangassen (1930): *Dialect-atlas van Zuid-Oost-Vlaanderen*. Reeks Nederlandse Dialectatlassen 2. Antwerpen: De Sikkel.
- Cornelissen, J. (1929): *Nederlandsche volkshumor op stad en dorp, land en volk: spot- en bijnamen, spotrijmen, spotvertellingen, volksetymologische sagen, spreekwoorden en zegswijzen, enz., naar hun oorsprong en beteekenis verklaard*. Antwerpen: De Sikkel.
- De Schutter G. (1968): 'De representanten van de Nederlandse ou in de Zuidnederlandse dialecten'. In: *Taal en Tongval* 20 (1968), 25-54
- De Tollenaere (1969): 'Nogmaals van al/ol + d/t tot (ukt) en (ut)'. In: *Taal en Tongval* 21, 123-127.
- FAND: *Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten* (cf. Goossens et al. 1998-2000)
- Goossens, J. , J. Taeldeman & G. Verleyen (1998-2000): *Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten* (deel I en deel II & III). Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde.
- Peé W. (1943): 'Van al, ol + d of t tot [ukt] of [ut]'. In: *Album René Verdeyen*, 291-306. Brussel : Manteau/Den Haag : Nijhoff's.
- RND: *Reeks Nederlandse Dialectatlassen* (cf. Blancquaert 1935 en Blancquaert – Vangassen 1930).
- Taeldeman. J (1968): 'Een ontrondingsgebied aan de grens tussen Oost- en West-Vlaanderen'. In: *Taal en Tongval* 20 (1968), 174-181.
- Taeldeman, J. (1979): 'Het klankpatroon van de Vlaamse dialecten. Een inventariserend overzicht'. In: *Inleiding tot het Woordenboek van de Vlaamse dialecten*, 48-120. Tongeren: Michiels.
- Taeldeman, J. (1998): 'De dialecten van het Meetjesland gesitueerd in tijd en ruimte'. In: *Vriendenboek Luc Stockman*. Maldegem: BVBA Van Hoestenberge

- Taeldeman J. (1999): 'Het Gents. Een eiland in het Oost-Vlaamse dialectgebied'. In: Kruijsen J. en N. van der Sijs (reds.), *Honderd jaar stadstaal*. Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Contact, blz. 273-287.
- Teirlinck, I. (1908-1922): *Zuid-Oostvlaandersch Idioticon*. Gent: Siffer.
- Weijnen, A. (1961): *Het bewustzijn van dialectverschil*. Groningen: Wolters.

Reinhild Vandekerckhove

**WEST-VLAAMS DIALECTBEWUSTZIJN
VAN NOORDZEE TOT LEIE**

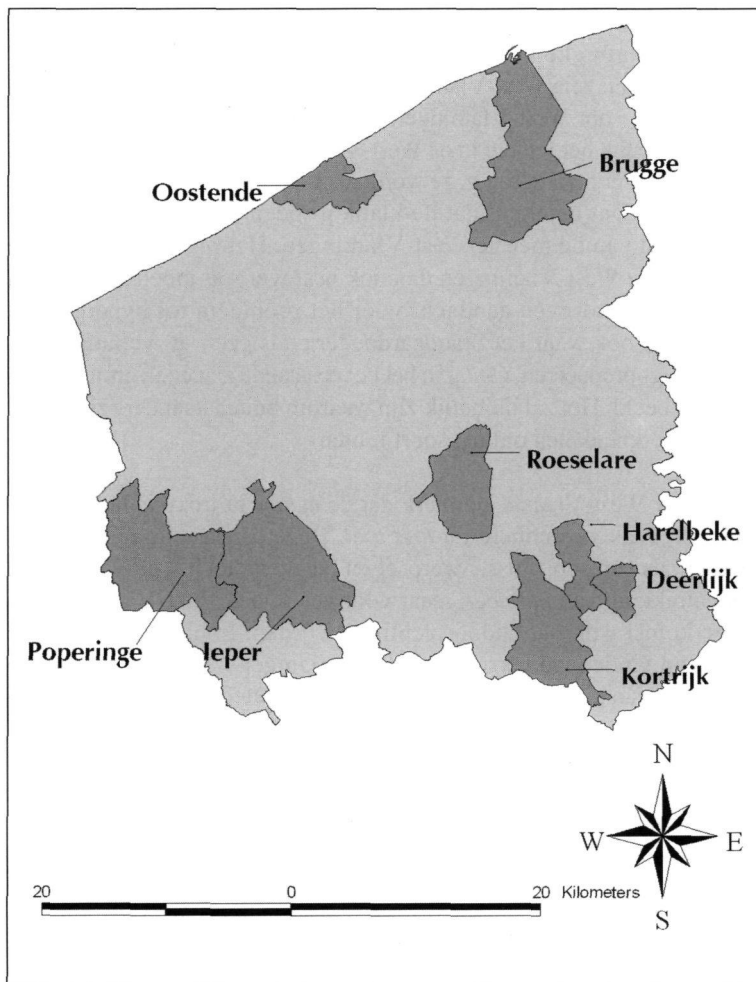
West-Vlaanderen staat bij dialectologen geboekstaafd als een bijzonder dialectvast gebied. Onderzoek wees herhaaldelijk uit dat het proces van dialectverlies, dat zich in het hele Nederlandse taalgebied doorzet en in bepaalde regio's zelfs bijna zijn voltooiing nadert, in West-Vlaanderen nog een relatief pril gegeven is. Dat betekent niet dat West-Vlaanderen tot nog toe volledig aan de druk van de standaardtaal ontsnapt is. Vastgesteld werd bv. dat de kennis van de oude dialectwoordenschat zienderogen slinkt'. Niettemin blijkt de algemene dialectkennis van de doorsnee-West-Vlaming nog relatief groot. Bovendien bekleedt het dialect ook bij de jongere generaties onmiskenbaar nog een sterke positie als dagelijkse omgangstaal. En toeval of niet: de oogst van de SND-enquête was net voor West-Vlaanderen het grootst. Voor de provincie West-Vlaanderen tellen we namelijk het hoogste aantal respondenten (cf. voorwoord).

Eén West-Vlaams zinnetje overtreft alle andere in populariteit: *'t Is 'n ruit' uut 't uus en o't rint 't rint trin* (Er is een ruit uit het huis en als het regent, regent het erin). Geen enkel zinnetje wordt zo vaak geciteerd als dit klankrijmpje. De informatie over de lokalisering ervan vertoont wat inconsistentie. Voor bepaalde informanten is het een karakteristiek West-Vlaams zinnetje zonder meer, maar veruit de meesten situeren het in de omgeving van de stad Roeselare (ook: Izegem, Torhout). Anderen menen dat het kenmerkend is voor de dialecten van Poperinge, Ieper, Veurne, Kortrijk en Brugge. Een typisch West-Vlaams klankkenmerk is in elk geval de (oude) monoftongische uitspraak van de Nederlandse

tweeklank -ui-. In de West-Vlaamse dialecten, met uitzondering van de dialecten uit het zuidoosten van de provincie, horen we hier een korte -uu-. Een algemeen Vlaams kenmerk dat zijn weg vond in het populaire zinnetje is de deletie van de medeklinker h- aan het woordbegin. Het West-Vlaamse 'huis' is bijgevolg een *uus*. Doordat de verkorte vorm van het lidwoord (het > 't) versmelt met de eindmedeklinker van 'uit', krijgen we uiteindelijk een grappig klankeffect: *ruutuutuus* (ruit uit het huis). Het tweede deel van de zin versterkt dat alleen maar: *trintrin* (het regent erin). Het West-Vlaamsch Idioticon van De Bo vermeldt voor *regenen* onder meer de vorm *reinen*. *Rein* en ook *reen* zijn oude vormen voor *regen*, die we al in het Middelnederlands terugvinden. In heel wat West-Vlaamse dialecten, m.n. in de omgeving van Roeselare, horen we een variant met een verkorte stamvocaal: *rin*, *rinnen* (regen, regenen).

In de lijn van de verwachtingen tonen de informanten zich vooral gevoelig voor West-Vlaamse *klankkenmerken*. Woordgebruik, woordbouw en zinsbouw komen weinig aan de orde in de West-Vlaamse zinnetjes die de vele informanten ons toestuurd. Het materiaal voor de andere provincies leidt overigens tot dezelfde vaststelling (cf. voorwoord). Nu vertoont het West-Vlaamse dialectgebied, de oostrand niet te na gesproken, net op het gebied van klankkenmerken een relatief grote homogeniteit. Heel wat uitdrukkingen en spotzinnetjes in de West-Vlaamse collectie verwijzen dan ook naar kenmerken die algemeen West-Vlaams te noemen zijn. Niettemin vinden we in de zinnetjes ook heel wat klankeigenaardigheden met een meer specifieke en beperkte lokalisering terug. Er zijn hierbij duidelijk een aantal uitschieters: mikpunt van spot is heel vaak het dialect van Kortrijk. Ook bepaalde kustdialecten zijn herhaaldelijk aan de orde. Oostende neemt hier onmiskenbaar een prominente positie in. De provinciehoofdstad Brugge is - enigszins verrassend - nauwelijks vertegenwoordigd in het corpus. Anders is het met bepaalde westhoekdialecten. Zo blijken de bijna-buren van de westelijke stadjes Ieper en Poperinge graag aandacht te besteden aan elkaars taalgebruik. En ten slotte blijkt uit enkele zinnetjes dat de West-Vlaming zich bewust is van het afwijkende karakter van de oostelijke overgangsdialecten.

Algemeen West-Vlaams

Aandacht voor kenmerken die karakteristiek zijn voor zowat het hele West-Vlaamse dialectgebied, vinden we onder meer bij informanten die buiten de provinciegrenzen wonen. Zo meldt een man uit het Limburgse Hamont dat West-Vlaanderen gekarakteriseerd wordt als *de streek van*

de Geilige Heest (de streek van de heilige geest). De van het Algemeen Nederlands afwijkende uitspraak van g- (geest) en h- (heilig) in het taalgebruik van vele West-Vlamingen is in Nederlandstalig België zowat hét sjibbolet voor West-Vlamingen. Aan de basis van de West-Vlaamse g-h-kwestie ligt het feit dat in de West-Vlaamse dialecten de g- algemeen gelaryngaliseerd werd, d.w.z. ze wordt als h- uitgesproken, vandaar *heest* voor *geest*. Dat betekent dat de klank g- geen deel uitmaakt van de moedertaal van de meeste West-Vlamingen. Het produceren van die -g- kost vele West-Vlamingen dan ook best wel wat moeite. Meer dan eens leidt overdreven aandacht voor het probleem tot hypercorrect taalgedrag: ook waar het Standaardnederlands geen -g- verlangt, gaat men een -g- produceren. *Geilig* in het bovenstaande zinnetje vormt hiervan een voorbeeld. Het zal duidelijk zijn waarom buitenstaanders zich vaak kunnen verkneukelen om dat soort fouten.

Een ander West-Vlaams kenmerk dat de aandacht trekt, is het gebruik van *toet*, vaak verdubbeld tot *toet toet*. Deze constructie functioneert meestal als een soort tussenwerpsel en betekent 'toch wel'. *Toet* is een samentrekking van *het doet*, maar voor velen, ook West-Vlamingen, is de herkomst van *toet* ondoorzichtig geworden. In het West-Vlaamse materiaal vinden we verschillende verwijzingen naar het gebruik van *toet*. Een man signaleert dat Antwerpse familieleden West-Vlamingen karakteriseren als *de menne van toetoet* (de mannen van toetoet). Een Brugse informant citeert het volgende zinnetje als typisch West-Vlaams: *Datoeternietoe, toetoet, datoetertoe* (Dat doet er niet toe, toch wel, dat doet er toe). Hoewel het hier strikt genomen om een syntactisch verschijnsel gaat (niveau van de zinsbouw), is opnieuw het klankaspect onmiskenbaar dominant. In de West-Vlaamse dialecten heeft het werkwoord *doen* wel meer gebruikswijzen die enigszins vergelijkbaar zijn met het gebruik van het Engelse 'to do'¹³, maar het is geen toeval dat net de verdubbeling *toetoet* (het doet, het doet) zijn weg vindt in bijnamen en (spot)zinnetjes.

Een West-Vlaamse vrouw die veertig jaar geleden naar het Brabantse Leuven immigreerde, noteerde het volgende uit de mond van Leuvenaars: *West-Vlamingen doen alles met de bus*. *Bus* kan in West-Vlaanderen namelijk verwijzen naar een 'autobus', maar ook naar een 'bos'. 'Bos' is geen alleenstaand geval in de West-Vlaamse dialecten: van dezelfde orde zijn *zunne* voor 'zon', *dunder* voor 'donder', *bubbel* voor 'bobbelt' ...

Het gaat hier om een typisch kustgermaans verschijnsel (cf. Engels *bubble, pulse...*)⁴. De informant verwijst bij het bovenstaande zinnetje echter ook naar *buuze* voor ‘buis’ en *buzze* voor ‘beurs, tas’. Voor West-Vlaamse oren klinken die laatste woorden helemaal niet identiek aan *bus* (bos, autobus), maar voor mensen met een niet-West-Vlaamse achtergrond is de similariteit blijkbaar wel heel groot (en verwarrend). In beide woorden is de oude Middelnederlandse doffe -e- op het einde bewaard. *Buzze* (beurs, tas) heeft een heel open -u-, een korte variant van de klinker in het Franse ‘flœur’. Ook de -u- in *bus* (autobus, bos) wordt zo open gerealiseerd. *Buuze* (buis) heeft een korte -uu-, zoals we die ook in het zinnetje *’t Is een ruut uut ’t uus...* terugvinden (zie hierboven). We vinden *buuze* overigens ook terug in het volgende West-Vlaamse rijmpje: *’t Zit n muuze in de buuze, pakt ze druut, ’t is de juune* (er zit een muis in de buis, pak ze eruit, het is de jouwe). Het laatste rijmpje wordt, gedeeltelijk, ook door Cornelissen (1929 II: 173) opgenomen: “Om met het Brugsch dialect te lachen, bootsen de Gentenaars dit na en zeggen: *ter zit e muus in de buze* (er zit een muis in de buis)”. Ook hier dus telkens de typisch West-Vlaamse korte monofong -uu- voor de Nederlandse tweeklank -ui-.

We blijven in de buurt met de volgende twee constructies die men graag niet-West-Vlamingen voorlegt als raadseltjes: wat betekenen een *tuute buuze* vs. een *tetebuzze*? Hebt u hierin resp. ‘een stuk buis’ en een ‘knapzak’ (letterlijk: eten + tas) herkend? *Tuute*, opnieuw met korte -uu-, is West-Vlaams voor ‘tuit’. Iemand signaleert: onbegrijpelijk voor Brabanders. Wellicht veralgemeenbaar tot: onbegrijpelijk voor niet-West-Vlamingen.

Kortrijk

Twee typische kenmerken van het stadsdialect van Kortrijk vinden we herhaaldelijk terug in spotzinnnetjes: de Kortrijkse t-deletie en de uitspraak *sk-* voor de cluster *sch-*.

Het laatste kenmerk is niet alleen eigen aan het dialect van de stad Kortrijk. De cluster *sk-* (bv.: *skole* voor *school*) is kenmerkend voor een groot deel van zuidoostelijk West-Vlaanderen. De stad Kortrijk neemt in dat gebied een centrale positie in. Verschillende Bruggelingen noteerden uitdrukkingen waarmee dit uitspraakkenmerk van de Kortrijkzanan gehemeld wordt. Een eerste voorbeeld is de volgende weinig flatterende bijnaam voor de inwoners van Kortrijk: *skeefskijters* (scheefschijters).

In het corpus vinden we verder herhaaldelijk het volgende zinnetje of een variant ervan: *'t Is een skande van die skone skorte te skeuren* (het is een schande om die mooie schort te scheuren). Ook in de uitdrukking *'n skone skelle skapevlees* (een mooi plak schapenvlees) wordt dit kenmerk van de Kortrijkse tongval uitvergroot.

De t-deletie aan het wordeinde is dan weer wel een (groot-) Kortrijkse exclusiviteit. We vinden het alleen in Kortrijk en de onmiddellijke omgeving, en dat laatste moet nog wat gerelativeerd worden: in de meeste omliggende gemeenten wordt de eind-t bewaard. Geen wonder dus dat vele West-Vlamingen zich bewust zijn van deze Kortrijkse particulariteit. We vinden in het corpus de volgende zinnetjes terug: *Geef mie een broo of men on ga doo* (Geef mij een brood of mijn hond gaat dood). *Broo* en *doo* worden overigens met een tweeklank uitgesproken, waarvan de eerste klank een -oo- of een -oe- is, de tweede een doffe -e-. Een ander voorbeeld: *Ep Overleie goan ze no de kèèrke me nen oe ep ulder oof* (Op Overleie gaan ze naar de kerk met een hoed op hun hoofd). Overleie is een bekende volkswijk in de stad Kortrijk. Zoals steeds wordt de h- aan het woordbegin niet uitgesproken. Als ook de eind-t weggelaten wordt, blijft van 'hoed' alleen nog *oe* over. En ten slotte vinden we in het materiaal enkele varianten van het zinnetje: *Eure ven ga me sinen on na de pos achter gel* (Haar man (vent) gaat met zijn hond naar de post om geld). Een informant vermeldt dat men het taalgebruik van de inwoners van het aan Kortrijk grenzende Kooigem bespot met het zinnetje: *Nen on mee ne lange stèèr* (Een hond met een lange staart).⁵

Het oude Kortrijkse dialect kende niet alleen t-deletie, maar ook deletie van de eind-n: *lope* (i.p.v. lopen), *petatte* (i.p.v. petatten). Ze hielden er een bijnaam aan over die nu nog nauwelijks of helemaal niet meer gekend is: *enne-bijters*. Volgens Snellaert (1844) hadden de Kortrijkzanen hun bijnaam te danken aan de inwoners van Menen, die net zoals het hele Kortrijkse ommeland, de eind-n wel degelijk realiseerden. Het hoeft overigens niet te verwonderen dat de bijnaam nu uit de volksmond verdwenen is, ook het verschijnsel zelf maakt namelijk niet langer deel uit van het Kortrijkse dialect. Tot halfweg de 20e eeuw zou de n-apocope standgehouden hebben in de stadswijk Overleie, maar sindsdien lijkt dit kenmerk voorgoed uit het Kortrijkse dialect verdwenen (Debrabandere 1997). De Kortrijkzanen realiseren nu dus wel degelijk de eind-n. Een informant vermeldt overigens nog wel de bijnaam *letterfretters* (zie ook

de bijdrage van J. Taeldeman), maar deze spotnaam kan natuurlijk ook een toespeling op de deletie van de eind-t vormen.

En ten slotte een zinnetje dat heel vaak geciteerd wordt en op basis van zijn klankkenmerken zowat overal in West-Vlaanderen zou kunnen thuishoren, maar niettemin door verreweg de meeste informanten als typisch Kortrijks gekarakteriseerd wordt: *tè tit tat uut è* (het is tijd dat het uit is). Ook Cornelissen (1929 II: 232) stelt dat het bedoeld is om het taalgebruik van de Kortrijkzanen “belachelijk te maken”. Ook hier vinden we weer de monoftong -uu- voor Nederlands -ui- en verder parallel hiermee de korte monoftong -ie- voor de Nederlandse tweeklank -ij-. Ook deze laatste monoftong is een typisch West-Vlaams kenmerk. De klankharmonie is ongetwijfeld nog maar eens de basis van het succes: de allitererende t-'s gevolgd door een reeks korte klanken. Relevant in deze context is Cornelissens opmerking dat het zinnetje “zo rap men kan” uitgesproken wordt.

Kust

In de West-Vlaamse dialecten wordt de -ee- in *steen, been, twee...* (de zogenaamde scherplange -ê-) als een tweeklank uitgesproken die bestaat uit een combinatie van -ee- gevolgd door een doffe -e-. Alleen enkele zeldzame uitzonderingen hebben die diftong niet: tot die uitzonderingen behoren de kustdialecten van Oostende, Bredene en Nieuwpoort. De scherplange -ê- van *steen, been...* wordt er als -èè-gerealiseerd. De West-Vlamingen uit het noorden van de provincie blijken zich zeer goed bewust te zijn van de afwijkende realisatie van de -ee- in deze kustdialecten. Het materiaal bevat vele zinnetjes waarmee dit kenmerk vriendelijk bespot wordt. Oostende wordt hierbij het vaakst genoemd. De vele inzendingen vanuit Oostende laten overigens zien dat de Oostendenaars ook zelf maar al te goed weten hoe hun burens hen op de korrel nemen. Een zinnetje dat heel vaak, en in verschillende varianten, geciteerd wordt, is: *k Zitn mè me èène bèèn in de zèè en mè me ander bèèn in e hèèle tèèle geètevlèès* (Ik zit met mijn ene been in de zee en met mijn ander in een hele teil geitevlees). Daarbij wordt in de meeste gevallen naar Oostende verwezen, maar ook Nieuwpoort en Bredene worden genoemd. De bedoeling is duidelijk dat de afwijkende uitspraak uitvergroot wordt en daartoe moet het kenmerk in kwestie maximaal

vertegenwoordigd zijn. Het resultaat is een nonsensikaal rijmpje, maar dat heeft, gezien het grote aantal vermeldingen, zijn effect duidelijk niet gemist.

Als "Nieuwpoorts gezegde" wordt verder ook nog genoemd: *Me tèèn doe zèèr van e stèèn van de zèè* (Mijn teen doet pijn door een steen in de zee). Een Brugse informant vermeldt de volgende variant ter typering van de Oostendenaars: *'k Gon mè me zèèr bèèn van Stèène no 't zèètje* (Ik ga met mijn pijnlijk been van Steene naar 't zeetje). Een andere Bruggeling maakt er ten slotte dit van: *'n Blèke nèger med e blèèk blauw poane klèèd, stoeg mè zijn èène bèèn in de zèè en mè zijn ander bèèn in e seule woater* (een bleke neger met een lichtblauw ribfluwelen kleed stond met zijn ene been in de zee en met zijn ander been in een emmer water).

Een ander klankkenmerk is aan de orde in *een o 'erneute go'erdo'e* (een okkernoot gokkerdokke), waarbij 'gokkerdokke' een bastaardvloek is, verwant aan 'godverdomme'. Het zinnetje is afkomstig van de inwoners van de plattelandsdorpen Klemskerke en Vlissegem die hiermee het stadsdialect van Blankenberge hekelen. Blankenbergenaren blijken namelijk op te vallen door hun glottisslag (stemandploffer) voor Nederlands -k-, een verschijnsel dat niet in de omringende plattelandsdialecten voorkomt en daardoor op de lachspieren van de plattelandsbewoners blijkt te werken.⁶

Een prettige afsluiter voor de kustdialecten komt uit het zuiden van de provincie: zuidelijke West-Vlamingen durven de kustbewoners wel eens als kannibalen te karakteriseren omdat ze *wiene goan 'm eten* (wat gaan we eten) zeggen. In het zuiden van de provincie kan het vragend voornaamwoord *wien(e)* alleen naar personen verwijzen. Voor zaken worden *wat* en *wuk* gebruikt. In het noorden van de provincie - en dat gebied is overigens ruimer dan alleen de kuststreek⁷ - kan met het vragend voornaamwoord *wien(e)* ook een zaak aangeduid worden. Dat klinkt een 'zuidering' bijzonder vreemd in de oren. Wat die echter niet hoort, is dat er doorgaans wel een uitspraakverschil is tussen *wien* voor personen en *wien(e)* voor zaken: voor personen luidt het steeds *wien* met genasaleerde sjwa (doffe -e-) na -ie-. Voor zaken is het *wiene*, al verdwijnt de eind-e wel voor een volgende klinker, maar feit is dat de klinker -ie- niet genasaleerd wordt.⁸

Brugge

Zoals gezegd is de provinciehoofdstad Brugge nauwelijks vertegenwoordigd in de ingezonden spotzinnnetjes. Heel wat Bruggelingen bezorgen ons zinnnetjes en spotrijmpjes voor andere dialecten, o.m. voor de kustdialecten en het dialect van Kortrijk, maar hun eigen dialect blijft grotendeels buiten schot. Een enkele keer worden aan het Brugse dialect bepaalde zinnnetjes en kenmerken toegeschreven dat het met vele andere West-Vlaamse dialecten moet delen. Dat geldt bv. voor het superpopulaire zinnnetje *'t is n ruut' uut 't uus en o' t rint 't rint trin* (zie begin artikel) en ook voor het gebruik van *toetoet* (zie par. 'Algemeen West-Vlaams'). Slechts voor één zinnnetje schijnen de Bruggelingen zich op exclusiviteit te kunnen beroepen: *de malk stoat in de kalder* (de melk staat in de kelder). Dat wordt alleen voor Brugge vermeld. Het hekelt onmiskenbaar de open en meer gecentraliseerde realisatie van de -e- voor -l- gevolgd door een andere consonant (type *melk, geld...*). Het gaat hier om een van de typische kenmerken van het Stadsbrugs⁹.

Westhoek

West-Vlamingen weten dat er tussen de Westhoekstadjes van Ieper en Poperinge een zekere rivaliteit bestaat. Die rivaliteit heeft zijn wortels in de geschiedenis van beide steden: Op 1 mei 1341 viel een groep Ieperlingen Poperinge aan omwille van hun concurrentiële positie in de lakenindustrie. Veel weefgetouwen werden vernield, maar de Poperingenaren verzetten zich met hand en tand, hoewel uiteindelijk toch vergeefs, tegen de suprematie van Ieper. Aan hun koppigheid in deze burenruzie hielden ze de bijnaam *Poperingse keikoppen* over. De Ieperlingen doopten ze neerbuigend *Ieperse kindjes*. Ook vandaag spotten de beide partijen nog graag met elkaars (vermeende) onhebbelijkheden. Die bijzondere aandacht voor elkaars doen en laten is ook in spotzinnnetjes terug te vinden die de informanten ons leverden.

Eén bijzonderheid in het Ieperse dialect ontgaat de Poperingenaren zeker niet: net zoals enkele kustplaatsen heeft het Iepers geen twee-klank voor de scherplange -ê-. Dat betekent niet dat de uitspraak van de scherplange -ê- beantwoordt aan die van de kustplaatsen. In Oostende bv. horen we *zèè* (cf. hierboven), de Ieperling produceert een -ee- die minder open is

en min of meer beantwoordt aan de Algemeen Nederlandse -ee-. Daarom krijgt hij het volgende spotzinnetje toegedicht: *è stoat te zeeken mè se beèn oop'n under de Meenepoorte* (Hij staat te plassen met zijn benen open onder de Menenpoort). Niet toevallig wordt verwezen naar de Menenpoort: dit bekende monument voor vermiste Britse soldaten en soldaten van de 'Overseas Forces' van de eerste wereldoorlog is zowat het symbool voor Ieper. Een andere Poperingse informant levert de volgende variant: *è staat te zeeken mè se beèn oop'n tegen een (h)aage in de smoor* (Hij staat te plassen met zijn benen open tegen een haag in de mist). In dit zinnetje is opnieuw de scherplange -ê- vertegenwoordigd, maar de interesse van de Poperingenaren gaat hier zeker ook naar de Ieperse uitspraak van de -aa- zoals in *haag* en die van de -oo- als in *smoor*. De eerste klank krijgt in centraal en oostelijk West-Vlaanderen normaal gezien een *velaire* uitspraak, d.w.z. klinkt als een verlengde variant van de -o- als in Nederlands *bot*. In westelijk West-Vlaanderen klinkt die -aa- min of meer zoals de Nederlandse -aa-, tenminste als ze voor bepaalde consonanten optreedt. De -g- (cf. *haag*) is er een van¹⁰. Ieper en Poperinge liggen min of meer op de grens van het westelijke aa-gebied en het oostelijke òò-gebied¹¹, maar de Poperingse informant onderscheidt duidelijk Iepers -aa- van Poperings -òò-. Ook de uitspraak van de -oo-, zo signaleert een Poperingse informant, is een Ieperse bijzonderheid: de rest van West-Vlaanderen heeft een tweeklank in woorden als *smoor* (scherplange -ô- voor -r-), maar Ieper niet, zo stelt hij. In overeenstemming hiermee zijn bv. de RND-transcripties voor *brood* (zin 5) voor de plaatsen Ieper en Poperinge: resp. [bro.t] vs. [bro. ðt]. Een andere Poperingse informant bevestigt dit verschijnsel: hij herinnert zich hoe een uit Ieper afkomstige leerling in het Poperingse college jaren geleden het voorwerp van verholen spot was omwille van zijn afwijkende uitspraak van de -aa- en de -oo-. Als er gevraagd werd wat er 's middags op het menu stond, zeiden de Poperingse leerlingen *áapeklóóten*, met nadruk op de lange -aa- en -oo-, daarmee alluderend op de uitspraak van hun Ieperse klasgenoot.¹²

Aan de Ieperlingen wordt ook het zinnetje *èn è in è diek èvoln* (hij is in een dijk gevallen) toegeschreven, maar feit is dat het net zo goed de Poperingenaren had kunnen karakteriseren. Een Poperingse informant herkent dit zinnetje namelijk als Poperings. De -è- is een heel open variant van de -e-, zoals de Engelse -e- in *bad* (slecht). In andere delen van West-Vlaanderen klinkt de -è- in dit zinnetje meestal als een doffe -e-.

Vandaar dat West-Vlamingen deze -è- in bepaalde westhoekdialecten heel opvallend vinden. We vinden dit kenmerk ook terug in het voltooid deelwoord van het volgende zinnetje, dat als typisch voor dialectsprekers van Veurne-Ambacht beschouwd wordt: *zief al èwosjn* (ben je al gewassen?).

De Poperingenaren krijgen dan weer van de Ieperlingen het volgende zinnetje toebedeeld: *Is d'ap ier, lat ap ang, is d'ap of, spiet ap ier* (is de hakbijl hier, laat de hakbijl hangen, is de bijl eraf (meerbepaald: de kop ervan), spie de hakbijl hier (<spieën: vastzetten met een spie)). Niet iedereen lokaliseert het zinnetje overigens in Poperinge: anderen houden het algemener op de westhoek of 'bachten de kupe'. Bedoeling is onmiskenbaar onverstaanbaarheid te creëren. Vandaar dat het vaak als een soort raadsel gepresenteerd wordt. Het woord *happe* is de meeste West-Vlamingen onbekend. Doordat de eind-e wegvalt voor een volgende vocaal en de h- niet uitgesproken wordt, wordt het geheel nog ondoorzichtiger. Feit is in elk geval dat naast het lexicale gegeven, m.n. het gebruik van het relatief onbekende woord *happe*, hier opnieuw het klankeffect speelt en ongetwijfeld ook een zekere ritmiek. Het zinnetje is heel mooi uitgebalanceerd: vier korte stukjes, elk bestaande uit drie lettergrepen.

Vanuit Roeselare komt het volgende zinnetje: *beid è lietje* (wacht een beetje). De Roeselaarse informant meldt dat het gebruikt wordt om dialectsprekers uit Poperinge en omstreken te karakteriseren. Ook hij wijst op de "vette" uitspraak van de -è- en verder op het gebruik van het archaïsche werkwoord *beiden*.

Heel bekend zijn de Poperingenaren ten slotte voor de stopwoorden *è ni*, die met een open -è- (zoals in Engels *bad*) en open -i- (ongeveer zoals in Nederlands *bed*) uitgesproken worden en zoveel betekenen als 'nietwaar'. Ze worden er in zowat heel West-Vlaanderen mee geïmiteerd.

Een lexicaal gegeven dat karakteristiek geacht wordt voor de westhoek als geheel is het gebruik van het woord *pijpecale* (kruiwagen). De Bo (1892) lokaliseert het woord in Frans-Vlaanderen, maar het is onmiskenbaar ook in de aangrenzende westhoek gebruikelijk. Cornelissen (1929 II: 193) noteert het volgende: "De streek in West-Vlaanderen, die de steden Diksmuide, Veurne, Poperinge en de omliggende dorpen bevat, heet *het land van de pupegalen*, d.i. het land der kruiwagens, niet omdat daar meer van die voertuigen gebezigd worden dan elders,

maar ter oorzaak van de zonderlinge benaming, waaronder men ze aanduidt.” Aan Nederlands -ij- beantwoordt in de West-Vlaamse dialecten normaal gezien korte -ie-, maar heel wat woorden kennen ronding van de -ie- tot korte -uu- als de klank voorafgegaan en gevolgd wordt door een lipmedeklinker¹³. Dat is het geval in woorden als *vijf*, *blijven* en ook in *pijpegale*. Vandaar dus de notatie *pupegale* bij Cornelissen. Er bestaat in West-Vlaanderen duidelijk een fascinatie voor dit woord. Als typische dialectwoorden het onderwerp van gesprek zijn, zit *pupegale* wel vaker in het rijtje, wellicht precies omdat het een heel beperkte geografische verbreiding kent in de provincie. Men is zich doorgaans namelijk goed bewust van het feit dat het woord alleen in het uiterste westen van de provincie gebruikt wordt.

Het zuidoostelijke overgangsgebied

Uit de inzendingen van een aantal informanten blijkt een sterk bewustzijn van het afwijkende karakter van de dialecten die in de overgangszone tussen het West-Vlaamse en het Oost-Vlaamse dialectgebied gesitueerd zijn. M.n. voor het zuidelijke overgangsgebied, dat zich rond de stad Waregem situeert, hebben we een aantal inzendingen ontvangen. Een opvallende eigenschap van de overgangsdialecten is het feit dat ze vaak een tweeklank hebben waar in de West-Vlaamse dialecten de oude Middelnederlandse monoftong bewaard bleef. Zo beantwoordt aan Nederlands -ij- in het overgangsgebied geen monoftong -ie-, zoals in de rest van West-Vlaanderen, maar wel een tweeklank met een uitgesproken karakter: de eerste klank wordt heel open gerealiseerd, veel meer open dan in het Standaardnederlands. Die uitspraak is als volgt te omschrijven: de -è- van het Engelse *bad* gevolgd door -j-: -èj-. Voor West-Vlamingen is dit een bijzonder opvallend kenmerk: Deerlijkse informanten geboren in de jaren dertig van de vorige eeuw vertelden me ooit dat hun uitspraak van de -ij- hét mikpunt van spot was op de middelbare school in het westelijker gelegen Kortrijk. Ook Deerlijk behoort namelijk tot dat zuidoostelijke overgangsgebiedje. Bij de jongste generatie hoort men overigens nog nauwelijks die heel open realisatie¹⁴, maar het is niettemin nog steeds een ‘berucht’ kenmerk. Dat blijkt onder meer uit het volgende zinnetje, waarmee het overgangsgebied ook vandaag nog graag gekarakteriseerd wordt: *gaai zaait maai een aai gaai* (gij zijt mij een ei, gij). Zoals blijkt uit het bovenstaande voorbeeld beantwoordt ook aan de Nederlandse -ei- vaak diezelfde diftong, maar dat is niet steeds het geval

(cf.: *klein* dat een andere diftong kent). Op dat laatste kan binnen het bestek van deze bijdrage echter niet verder ingegaan worden.

Een knap staaltje van bewustzijn van dialectverschil is het volgende ‘mopje’. Het gaat over de scoutsleden van Harelbeke en Deerlijk. De vraag is wat die nodig hebben aan uitrusting. Het antwoord luidt:

In Harelbeke: paone brok, kajjoeten botten en sjetten kossen

In Deerlijk: panie brouk, katjoetnie bodden en tjetsetnie kousen (ribfluwelen (‘panen’) broek, caoutchouc laarzen (‘botten’) en wollen kousen)

De gemeenten Deerlijk en Harelbeke grenzen aan elkaar, maar ze worden gescheiden door een reeks fonologische dialectgrenzen. In feite liggen ze op het scherp van de snee: waar Deerlijk nog een uitgesproken overgangsdialect is, heeft Harelbeke onmiskenbaar al vele typisch West-Vlaamse kenmerken. Van die buitengewoon grote (klank)verschillen op korte afstand is men zich uiteraard extreem goed bewust. Dat blijkt ook uit het voorbeeld hierboven. Het is frappant hoeveel dialectverschillen erin verwerkt zitten die deel uitmaken van de isoglossenbundel die het overgangsgebied van het West-Vlaamse gebied scheidt. Een bekend kenmerk voor de overgangsdialecten is vooreerst de uitspraak -ou- voor Nederlands -oe- in bepaalde fonetische omgevingen, meerbepaald als de klank gevolgd wordt door een labiaal, velair of de medeklinker h¹⁵. Dit verschijnsel is eigen aan de dialecten van o.m. Vichte, Avelgem, Waregem en ook Deerlijk. Eén informant geeft bv. het zinnetje *er zit nem bouk in de zak van zijn brouk* (er zit een boek in de zak van zijn broek) om deze overgangsdialecten te typeren. De rest van West-Vlaanderen heeft hier een korte -oe-, zoals in het Nederlands; in Harelbeke en omgeving klinkt die iets meer open, ongeveer als -oo-, iets wat ook niet aan de aandacht van de makers van het Harelbeeks-Deerlijkse mopje ontsnapt blijkt te zijn. Nederlands -ou- wordt in de West-Vlaamse dialecten voor -t-, -d- en -s- als -oe- zoals in Nederlands *hoed* gerealiseerd (bv.: *oud* klinkt als *oed*, *koud* als *koed*), in de dialecten van Harelbeke en omgeving net iets meer open (tussen -o- en -oo-), maar eveneens als een monofong. De overgangsdialecten zoals Deerlijk hebben hier wel een tweeklank die min of meer beantwoordt aan Nederlands -ou- (eerste element soms wat meer open). Vandaar in het bovenstaande mopje: *kossen* t.o.v. *kousen*. In *botten* t.o.v. *bodden* is een ander verschijnsel aan de orde dat in de dialectliteratuur bekend staat als ‘intervocalische tenuisverschuiving’. Concreet gaat het om het feit dat de overgangsdialecten en ook de westelijke Oost-Vlaamse dialecten o.m. een verschuiving van -t- naar -d- kennen, als de -t- tussen twee klinkers staat. In de zuidelijke overgangsdialecten

gebeurt dat overigens alleen als op de tweede klinker, de doffe -e-, een -n- volgt¹⁶. Meestal wordt de doffe -e- dan overigens niet uitgesproken (*botten* klinkt dan als *bodn*). De West-Vlaamse dialecten kennen dat verschijnsel niet. Een laatste verschijnsel waarmee bepaalde zuidoostelijke overgangsdialecten zich in de kijker werken bij West-Vlamingen is de uitgang -ie voor Nederlands -en (bv.: *boovieste* voor *bovenste*¹⁷). We vinden het ook bij adjectieven die stofnamen aanduiden: een wat oudere Deerlijkse informant sprak me ooit over een *rietie mandeke* (rieten mandje). Het verschijnsel is wat op de terugweg bij de jongere generaties maar niettemin nog goed bekend. In het bovenstaande mopje wordt het met drie voorbeelden extra in de verf gezet.

Besluit

De West-Vlaamse dialectspreker heeft zoals zijn collega's uit de rest van het Nederlandse taalgebied vooral aandacht voor klankverschillen. Zijn interesse gaat niet alleen naar het kenmerk zelf, maar ook naar de effecten die hij ermee kan creëren. Uitvergroting en herhaling zorgen vaak voor opvallende klankeffecten en een prettige ritmiek. Veel zinnestelsels hebben dan ook een speels karakter. We treffen er overigens een grote diversiteit aan klankkenmerken in aan: zowel algemeen West-Vlaamse kenmerken als kenmerken met een uiterst beperkt verspreidingsgebied, zowel dialectkenmerken die ongetwijfeld zeer resistent zijn als kenmerken die vermoedelijk op de terugweg zijn. Een opvallend maar geen onbekend gegeven binnen de dialectologie¹⁸ is dat m.n. de stedelingen elkaar graag observeren, imiteren en in dit geval ook bespotten. De Bruggelingen tonen bv. een bijzondere interesse voor de stadsdialecten van Kortrijk en Oostende. Wederzijdse belangstelling is er verder onmiskenbaar bij de westhoeksteden Ieper en Poperinge.

Wat tot slot niet onvermeld mag blijven, is dat de dialectsprekers doorgaans goede observatoren blijken te zijn. De observaties zijn vaak wat fragmentair en we kunnen het o.m. daarom met Weijnen (1961) eens zijn dat ze niet de ideale basis vormen voor degelijk taalgeografisch onderzoek, maar omgekeerd blijken ze veelal wel een bevestiging te vormen van wat uit dialectgeografisch onderzoek bekend is: er zijn uitzonderingen genoemd, maar de meeste van de geregistreerde dialectverschillen worden - ook anno 2003 - accuraat weergegeven en correct gelokaliseerd. Wellicht is ook dat voor een stuk te danken aan de (relatieve) vitaliteit van de West-Vlaamse dialecten...

NOTEN

---

1. Zij het dan minder snel dan in andere delen van het Nederlandse taalgebied, cf. Van Keymeulen (1993); Ryckeboer (1995).
2. Cf. Willemyns (1985); Vandekerckhove (2000).
3. bv.: persoon A: Ze wil niet meegaan. Persoon B: ze doet. (= ze wil wel / toch wel)
4. Taeldeman (1979: 61)
5. Met dank aan dr. Frans Debrabandere die ons heel wat Kortrijkse zinnnetjes bezorgde.
6. Met dank aan prof. dr. Magda Devos voor de toelichting bij dit voorbeeld.
7. Roels (2001) merkt dit gebruik van de vragende voornaamwoorden bv. ook op voor Diksmuide.
8. Met dank aan collega Caroline Gevaert (De Panne) voor de toelichting hierbij.
9. Cf. Taeldeman (1979: 53) en FAND, deel I, kaart 53 ('geld').
10. De overige: -p-, -b-, -f-, -v-, -k-, -g-, -m- (Taeldeman 1979: 62).
11. Dat blijkt ook uit de kaarten van de FAND, II-III, bv.: kaart 114 (schaap), kaart 116 (traag).
12. Met dank aan prof. dr. Renaat Declerck en Dhr. Willy Tillie voor het bezorgen van een aantal Iepers-Poperingse voorbeelden.
13. Taeldeman (1979: 76)
14. Cf. Vandekerckhove (2000: 136).
15. Labialen zijn lipmedeklinkers (bv.: p), velairen zijn medeklinkers die achterin in de mond, ter hoogte van het velum (zachte gehemelte), geproduceerd worden (bv.: k).
16. Cf. Pée & Taeldeman (1970).
17. Taeldeman (1979: 82).
18. Cf. bv. Goossens.(1992).

BIBLIOGRAFIE

- Cornelissen, J. (1929): *Nederlandsche volkshumor op stad en dorp, land en volk: spot- en bijnamen, spotrijmen, spotvertellingen, volksetymologische sagen, spreekwoorden en zegswijzen, enz., naar hun oorsprong en beteekenis verklaard*. Antwerpen: De Sikkel.
- De Bo, L.L. (1892): *Westvlaamsch idioticon*. Anastatische heruitgave, Roeselare: Familia et Patria.
- Debrabandere, F. (1997): 'De n-apocope in het Kortrijks'. In: *Taal en Tongval* 49/2, 139-144.
- FAND: *Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten* (cf. Goossens et al. 1998-2000)
- Goossens, J., J. Taeldeman & G. Verleyen (1998-2000): *Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten*. Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde.
- Goossens, J. (1992): 'Dialecten in het centrale Zuidnederlandse stedennetwerk'. In: *Taal en Tongval, themanummer 5: Stadsdialecten*, 29-47.
- Pée, W. & E. Blancquaert (1946): *Dialectatlas van West-Vlaanderen en Fransch-Vlaanderen. Reeks Nederlandse Dialectatlassen 6*. Antwerpen: De Sikkel.
- Pée, W. & J. Taeldeman (1970): 'Nog eens de 'Intervocalische tenuis-verschuiving in Vlaanderen''. In: *Taal en Tongval* 22, 16-28.
- RND: *Reeks Nederlandse Dialectatlassen* (cf. Pée en Blancquaert 1946).
- Roels, L. (2001): *Syntaxis van het Diksmuids*. Ongepubliceerde licentiaatsverhandeling, K.U.Leuven.
- Ryckeboer, H. (1995): 't Viel een neusdoek bachten mijn zatte. Dialectverlies in West- en Oost-Vlaanderen'. In: R. Belemans & H.H.A. van de Wijngaard (red.): *Het dialectenboek 3. Dialect in beweging*, 239-252. Groesbeek, Stichting Nederlandse Dialecten.
- Snellaert, F.A. (1844): 'Bydragen tot de kennis van den tongval en het taeleigen van Kortryk'. In: *Belgisch museum voor Nederduitsche tael- en letterkunde en de geschiedenis des vaderlands* 8, 156-201.
- Taeldeman, J. (1979): 'Het klankpatroon van de Vlaamse dialecten. Een inventariserend overzicht'. In: *Inleiding tot het Woordenboek van de Vlaamse dialecten*, 48-120. Tongeren, Michiels.
- Vandekerckhove, R. (2000): *Structurele en sociale aspecten van dialectverandering. De dynamiek van het Deerlijkse dialect*. Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde.

- Van Keymeulen, J. (1993): 'Een verkennend taalgeografisch onderzoek naar dialectverlies in Nederlandstalig België'. In: *Taal en Tongval, themanummer 6: Dialectverlies en Regiolectvorming*, 75-101.
- Weijnen, A. (1961): *Het bewustzijn van dialectverschil*. Groningen: Wolters.
- Willemyns, R. (1985): 'Diglossie en taalcontinuüm: twee omstreden begrippen'. In: R. Willemyns (red.): *Brussels Boeket, Liber Discipulorum Adolphe Van Loey*, 187-229. Brussel, VUB.

Hugo Ryckeboer

TE DUYNKERK' GAET HET AL VERKEERD...

**HET TAALBEWUSTZIJN VAN DE
VLAAMSSPREKENDEN IN FRANKRIJK**

In de tweede helft van de 17de eeuw werd een groot westelijk stuk van het oude graafschap Vlaanderen door Lodewijk XIV bij Frankrijk ingelijfd. In de vanouds Vlaamssprekende kasselrijen van Belle, Kassel, Burburg en Sint-Winoksbergen bleef de voertaal nog heel lang een Vlaams dialect. De cultuurtaal bleef er aanvankelijk ook het Nederlands, maar onder politieke en socio-culturele druk, vooral na de Franse Revolutie, verloor het Nederlands er geleidelijk aan die rol van cultuurtaal aan het Frans en het gesproken Vlaams verloor meer en meer het contact met de overige West-Vlaamse dialecten. Het Frans-Vlaams raakte een ietwat geïsoleerd dialect, dat op het kleine territorium waar het gesproken wordt, tot op vandaag toch enkele markante oude verschillen vertoont. De Vlaamssprekenden in Frans-Vlaanderen hebben zeker oor voor die interne verschillen. Daar kom ik straks op terug.

In Frans-Vlaanderen legt het Vlaams de laatste loodjes.

Het taalverschil dat in de laatste twee eeuwen alles domineerde was natuurlijk het langzame en onomkeerbare oprukken van het Frans ten nadele van het Vlaams. Op die manier is het Vlaamse dialect, dat in het begin van de 20ste eeuw in de arrondissementen Hazebroek en Duinkerke op het platteland nog voor 95 % gesproken werd en voor 70 à 80 % in de kleine steden, nu als gezinstaal verdwenen. Op enkele uitzonderingen na spreken alleen nog maar enkele 60-plussers Vlaams en dan nog maar zelden in het publiek. De

uitstralingshaarden van de verfransing zijn vooral de steden geweest, in de eerste plaats Duinkerke.

In de dialectverzameling van Winkler (1874 II, 401) staat nog de *Gelijkenis van de Verlorenen Zoon in den Tongval van de stad Duinkerke* vermeld, opgenomen in 1873 uit de mond van ene Lodewijk van Haecke, die op dat ogenblik kapelaan was in Brugge. Het is een prachtig document dat getuigt van de afwijkende kenmerken van dat stadsdialect tegenover de dialecten van het omringende platteland. Dat dialect had wel duidelijk trekken gemeen met de tongval van de vissersplaatsen aan de Belgische kust, met name Nieuwpoort en Oostende en in mindere mate ook met Brugge. Winklers zegsman moet naar België uitgeweken zijn, waar hij het Duinkerke dialect uit zijn jeugd nog niet vergeten was. Maar toen tien jaar later de dialectenquête Willems in Frans-Vlaanderen verspreid werd (1884-85) merkte de invuller uit Bierne (een plaatsje bij Sint-Winoksbergen) op, dat het autochtone Vlaamse dialect van de stad Duinkerke bijna verdwenen was (Ryckeboer 1989: 115). En toen Willem Pée in 1937-38 de opnamen voor zijn *Dialect-Atlas van West- en Fransch-Vlaanderen* (Pée 1946) maakte, zocht hij dagenlang naar een autochtone Duinkerke dialectspreker, maar hij kon er geen meer vinden.

Van dat taalomschakelingsproces en van het feit dat daarbij de jonge vrouwen, trend- en modegevoelig als ze zijn, steeds vooruitlopen - zoals later in menig taalsociologisch onderzoek werd bevestigd - getuigt een volkslied dat door Edmond de Coussemaeker is opgenomen in zijn *Chants Populaires des Flamands de France* (1856):

Te Duynkerk' gaet het al verkeerd;

De meysjes zyn in 't fransch geleerd.

Van leerom larelom, joep, joep, joep.

De meysjes zyn in 't fransch geleerd.

Van iviva

Generaties lang hebben de Vlaamssprekenden als zelfbewuste onderdogs gespot met hen die het Frans overnamen, maar in de praktijk hebben ze, vooral na de laatste wereldoorlog, allemaal hetzelfde gedaan. Ik herinner me de vrouw uit Bierne (bij Sint-Winoksbergen) die er prat op ging dat ze zich niet liet intimideren door de hoogmoed ("grootsigheid") en de schone manieren van hen die met Frans spreken wilden imponeren, terwijl ze dat Frans toch maar gebrekkig beheersten en er nog allerlei Vlaamse elementen in lieten doorklinken. De Vlamingen noemden die "halve waals", "knols"

of “kornoweels”. Dat laatste woord verwijst naar de eeuwenlange tweetaligheid in Cornwallis¹ waar de oorspronkelijke Keltische taal in de loop van de 18^e eeuw ook definitief door het Engels is verdrongen.

Het huidige stadsdialect van Duinkerke is Frans, gemengd met een scheut Picardisch en met een behoorlijk residu aan Vlaams, zowel in de uitspraak als in de woordenschat. Daarvan getuigen niet alleen namen van straten (zoals le Strand, le Boerenhol) of van monumenten (de Leughenaer), maar ook nog heel wat woorden uit het dagelijks leven als: *potjevleesch* (een mengeling van verschillende soorten opgelegd vlees), *bultekaes* (hoofdkaas), *kaaieloper* (dokwerker), *menheer*, *meisje*, *pietje-plooi* (totaal afgemat) enz.² De Frans-Vlamingen noemen de Franssprekenden steevast Waals. Daarbij gebruiken ze nog de Middelnederlandse betekenis van *waal*, *waals*, nl. franssprekend. “De jongens (kinderen) zijn nu al Waals !” heet het; d.w.z. de jongeren zijn nu uitsluitend franssprekend. In de taal wordt ook nog vaak met het adjectief *frans* een negatief kenmerk uitgedrukt. Een *franse barriere* bv. is geen behoorlijk hek, maar gewoon een stuk draadafrastering dat geopend kan worden!

Wiene is nuus Vlaemsch?

Wat hun eigen taal eigenlijk is, waar ze bij hoort, hoe ze geschreven zou kunnen worden is voor velen een raadsel. Ik herinner me uitspraken als: ‘*Nuus Vlaems dat en is geen hoogvlaemsch, dat en is geen tale, dat is patooisch Vlaems*’ (Ons Vlaams is geen Algemeen Nederlands, dat is geen taal, dat is dialectisch Vlaams), ‘*Nuus Vlaemsch, dat en schrijft hem niet*’. (Ons Vlaams wordt niet geschreven), ‘*Nuus Vlaemsch dat en is geen Belge, dat en is geen Hollandsch, wiene is dat dan?*’ (Ons Vlaams is geen Belgisch (sic), het is geen Hollands wat is dat dan?). Hierbij denken de Vlaamssprekenden vooral aan de ontlening van heel wat Franse woorden in hun dialect. Reeds in 1714 schreef Andries Steven uit Kassel in een voorwoord op de tweede uitgave van zijn leerboek *Nieuwen Nederlandschen Voorschriftboek een Weeklacht van de Vlaemsche maegd op de verbastering der Taal*. En in 1884 bestempelde de onderwijzer M. Blomme uit Armboutskeppel bij Duinkerke zijn Vlaams dialect als “un jargon souvent affreux, ou un mélange de flamand-français” (een vreselijk kocterwaals, of een mengeling van Vlaams en Frans) (Ryckeboer 1989, 118). Zulke vragen over het wezen van de eigen taal zijn niet verwonderlijk. De

Frans-Vlamingen zijn zeker niet achterlijk, maar ze zijn wel analfabeten in hun eigen taal! Sedert 1850 ongeveer is alle onderwijs van of in het Vlaams of Nederlands er verboden. En dat heeft niet alleen tot gevolg gehad dat de kennis van een overkoepelende standaardtaal verloren is gegaan, ook de wetenschap waar de eigen spreektaal taalkundig bij zou kunnen horen, is sterk vervaagd. Het Franse universitair onderwijs of onderzoek heeft daar ook nooit aandacht aan besteed. Voorzover het Nederlands voorkomt op het universitaire curriculum is dat uitsluitend als vreemde taal. Nooit heeft men er de link gelegd naar de historische of dialectale aanwezigheid van een soort Nederlands in de eigen regio. Wat meer is, volgens de officiële Franse versie behoort het Vlaams helemaal niet tot het Nederlands (als overkoepelende term), want het zou vanaf de 16de eeuw reeds geen deel meer gehad hebben in de ontwikkeling van het Nederlands (Sansen 1988, 175). Dat wordt tegengesproken door de geschriften van ettelijke Frans-Vlamingen tot in de 19de eeuw, waarvan hierboven en hieronder enkele worden vermeld.

Een concurrentie tussen onderwijs van het Nederlands en onderwijs van het Vlaamse dialect is dan ook misplaatst. De twee kunnen als complementair worden gezien en dienen elk in hun maatschappelijk best passende context aangeboden te worden. Sedert enkele jaren pas krijgt het Nederlands meer kans in de grensregio's in het zogeheten "enseignement bilingue", waarbij de "taal van de bureu" vanaf het lager onderwijs al wordt aangeboden. Maar wat betreft de valorisatie van het eigen taalkundige erfgoed zal dat onderwijs weinig uithalen, zolang de leerkrachten ook niet bijkomend worden opgeleid om de link te kunnen leggen naar het Vlaams dat ter plaatse nog door sommige ouders of grootouders wordt gesproken.

Zoals gezegd is ondertussen het Frans helemaal overheersend geworden, niet alleen meer in de steden maar ook op het platteland. Zelfs in het café op het platteland hoor je, in tegenstelling tot twintig, dertig jaar geleden nauwelijks nog Vlaams. De vlaamssprekende past zich aan aan de sprekende meerderheid en de Vlamingen worden een zwiiggende minderheid. In deze situatie waarbij het uitsterven van de oude moedertaal voor de deur staat, komt er wel die typische belangstelling ook van sommige jongeren. Er worden speciale praatbijeenkomsten gehouden waar de Vlaamssprekenden over allerlei onderwerpen spreken en zo proberen de taal nog door te geven aan de jongeren die er belangstelling voor hebben. Dat gebeurt b.v. in Rubroek en in Wormhout. In die revival beweging passen ook de cursussen Vlaamsch, die sedert een aantal jaren door de Duinkerke vereniging het

Reuzekoor worden georganiseerd. Dat leidde zelfs tot een heus handboek: *Cours de flamand. Het Vlaams dan men oudders* (sic) klappen (Cursus Vlaams. Het Vlaams dat mijn ouders praten) geschreven door Jean-Louis Marteel (1992), een professor Engels in Duinkerke. Uitgaande van zijn moedertaal, het Vlaams van Bray-Dunes concipieerde hij een prettig handboek. De cursus wordt reeds 20 jaar op enkele plaatsen aangeboden en momenteel zelfs door de Université du Littoral in Duinkerke. Zoals alle schrijvers van dialectteksten worstelde de auteur met een spelling van het dialect. Daarbij wilde hij niet alleen rekening houden met de vertrouwde achttiende-eeuwse spelling zoals die in veel plaats- en familienamen nog voorkomt, hij werd ook geconfronteerd met een vaak afwijkende dialectische uitspraak van hetzelfde woord. Zo luidt *maken* in Belle *maakng* en in het grootste deel van Frans-Vlaanderen *maakng* (met een mediale -aa-), maar in het uiterste westen *maeke* (met een geknepen Haagse -aa- en met wegval van de slot-n!).

Nuus Vlaemsch en is 'tzelve niet...

Dergelijke dialectverschillen vielen in de 18de eeuw al op aan de in Frans-Vlaanderen zeer actieve rederijkers. Zij discussieerden onder elkaar in brieven en gedichten over de kwaliteit van hun taalgebruik. Een sterk pleidooi voor een zuivere bovengewestelijke taal hield een onbekende auteur uit Sint-Winoksbergen in zijn *Snoeijmes der Vlaemsche Tale* van omstreeks 1760 (De Vooy 1945). Als voorbeelden voor de goede taal en spelling worden Vondel en andere vooral Noord-Nederlandse auteurs aangehaald. Voorts neemt hij de gewestelijke eigenaardigheden van zijn collega's rederijkers streng op de korrel. Als loffelijke uitzondering noemt hij "De Zwane te Duynkerke", waarmee de schrijver Michiel De Swaen is bedoeld. De auteur van het *Snoeijmes* zet zich af tegen het dialectspreken: Als er bij Vondel sprake is van oud-Amsterdams en plat-Antwerps, dan verzucht hij: "Voegt er bij: Gentsch is te boersch en te kinderachtig, Brugsch alte dertel, Ypers te schielijk, te verminkt en te zwak, Bergsch al te gewrongen, Meenens alte vrouwelijk en te dweeg³, Dunkerksch alte streelachtig, Belsch alte grof en te lomp, Kasselsch alte bot en te dobbeltoonig, Steenvoorsch en Hasebroeksch al te neusachtig, boersch en ongeschaeft, Veuren en Dixmuidje en schijnen in de uijtsprake geen misbruijck, maer veel in de spelkost te hebben."

Van zulke "boerse" fouten geeft hij dan ook enkele proeven; hij citeert van:

“de Yperlingen: *zuk, wuk, wulke, woje, moedere, vadere*, en de Dunkerkenaers: *dooft, schreemen, zoukt, smoukt, koukt*, en zoo voorts. Kasselaers, Steenvordenaers en Hasebroeknaers en zullen hun moedertale noijt anders als radbraeken. De Bellenaers met hun *gald, schalling, zalve, walke, etc.* De Bergenaers zeggen *julder, alzan, ete, slape, 't is geloon* voor “*t is geluid*”, *tens* voor *dan*, zoodat het schijnt dat ijder een van Westvlaenderen aerbeid om zijn moedertale te vernielen.”⁷⁴

Van dergelijke dialectverschillen zijn de Vlaamssprekenden zich vandaag de dag zeker ook nog bewust. Dat heeft in een paar gevallen ook tot sjibboletzinnnetjes geleid. Bijvoorbeeld worden de sprekers van een vijftiental dorpen waar men de slot-*n* in werkwoordsvormen en in sommige andere woorden als *keuke, binne, buite* weglaat, spottend “*d’heneters*” genoemd. Zij eten natuurlijk geen “hennen” (het dialectwoord voor ‘kippen’) maar ze “slikken” de *n*-en aan het eind van de genoemde woorden “in” (Ryckeboer 1975). Om op dat verschijnsel te wijzen zei mijn zegsman van Pitgam, een dorp dat net buiten dat gebied ligt, spottend: *Naar Loberge ze beslaan peerden al lope!* (Te Loberge beslaan ze de paarden al lopend).

Een ander uitspraakkenmerk, dat reeds in de 18de eeuw door het *Snoeijmes* gesignaleerd was, gaf aanleiding tot een dergelijk zinnetje, nl. de uitspraak van de korte *-e-* voor *-l-* als *-a-* in een zuidelijke rand van Frans-Vlaanderen (met Belle al markantste centrum). Die eigenaardigheid loopt trouwens door in het zuiden van West-Vlaanderen. Die luidt als volgt: *Naar Balle bachten de kapalle, ze verkopen malk voor gald* (Te Belle achter de kapel verkoopt men melk voor geld). Een variant wordt vermeld in Cornelissen (1931: 328):

*Te Balle,
Bachten de kapalle,
Verkoopt me' malk,
Veur gald.*

De dialectsprekers in enkele dorpen langs de Belgische grens hebben vaak iets gemeen in hun dialect met de Belgische West-Vlamingen. Zij worden dan ook soms “halve belgiekenaars” genoemd of hun taal “belgieks Vlaams”.

Laten we hopen dat er in Frans-Vlaanderen eindelijk maatregelen getroffen worden voor een culturele revalorisatie en degelijke archivering van het Vlaamse dialect. Dan zullen we allicht nog meer van die taaltyperende zinnnetjes kunnen optekenen.

NOTEN

---

1. De zuidwestelijke punt van Groot-Brittannië
2. Zie de website van Les Penelècres: <http://perso.wanadoo.fr/vissherbende/penelecres.htm>
3. week, zacht, murw
4. de Ieperlingen: *zulk, welk, welke, wil je (?)*, *moeder, vader*, en de Duinkerkenaren ; *doof, schreeuwen, zout, smout, koud* en zo voort. Kasselnaren en Steenvoordenaren en Hazebroeknaren zullen nooit anders doen dan hun taal radbraken. Die van Belle met hun *geld, schelling, zelve, welke*, etc. Die van Sint-Winoksbergen zeggen *jullie, altijd, eten, slapen, het heeft geloden* voor 't heeft geluid, toens voor dan, zodat het er de schijn van heeft dat iedereen in West-Vlaanderen zijn moedertaal ten gronde wil richten.

BIBLIOGRAFIE

- Cornelissen, Jozef (1931): *Nederlandsche Volkshumor op stad en dorp, land en volk. Deel IV*. Antwerpen: De Sikkel.
- De Coussemaker, Edmond (1856): *Chants populaires des Flamands de France*, Gent: Gyselinck.
- De Vooy, C.G.N. (1945): 'Het Snoeijmes der Vlaemsche Tale'. In: *De Nieuwe Taalgids* jg. 38, 140-146. Ook in *Verzamelde Taalkundige Opstellen*, derde bundel, Groningen - Batavia: Wolters, 1947, 341-350.
- Marteel, Jean-Louis (1992): *Cours de flamand. Het Vlaams dan men oudders klappen*, Dunkerque: Het Reuzekoor, Lille, Miroirs Editions.
- Pée, Willem (1946): *Dialect-Atlas van West- en Fransch-Vlaanderen*, Antwerpen: De Sikkel. (Reeks Nederlandse Dialectatlassen 6).
- Ryckeboer, Hugo (1975): Over de n-apokope in Frans-Vlaanderen. In: *Taal en Tongval*, jg. 27, 82-85. (Ook in Hugo Ryckeboer, *Het Nederlands in Noord-Frankrijk. Sociolinguïstische, dialectologische en contactlinguïstische aspecten* (diss. Nijmegen), Gent, 1997, 85-88).
- Ryckeboer, Hugo (1989): De enquête Willems in Frans-Vlaanderen. In *Taal en Tongval, Themummer 2, 100 Jaar enquête Willems*, 108 -118 (Ook in Hugo Ryckeboer, *Het Nederlands in Noord-Frankrijk. Sociolinguïstische, dialectologische en contactlinguïstische aspecten* (diss. Nijmegen), Gent, 1997, 114-124).

- Sansen, Joël (1988): Le flamand. Une langue-frontière mal connue.
In: G. Vermes (red.) *Vingt-cinq communautes linguistiques de la France*, tome 1, Paris, Editions L'Harmattan.
- Winkler, Johan (1874): *Algemeen Nederduitsch en Friesch Dialecticon*, 2 delen. 's-Gravenhage: Nijhoff. (Anastatische herdruk: Dr. Martin Sändig oHG, Walluf bei Wiesbaden, 1972)

WEGWIJZER NEDERLANDSE DIALECTOLOGIE

Rubriek A geeft een overzicht van relevante literatuur die er op het gebied van de Nederlandse streektalen en dialecten is verschenen. De rubriek is onderverdeeld in:

A1, een overzicht van literatuur die de dialecten op landelijk niveau behandelt of een groter gebied als onderwerp heeft.

A2, een overzicht van de belangrijkste literatuur over het dialect of de dialecten van een bepaalde regio of deel daarvan.

Rubriek A is alfabetisch op eerste auteursnaam geordend.

Rubriek B bestaat uit een inventarisering van adressen van instellingen en instituten die zich in Nederland en Vlaanderen bezighouden met de bestudering van de streektalen en dialecten. Bovendien zijn er de adressen in opgenomen van een aantal bibliotheken die bij dialectonderzoek van belang kunnen zijn. De rubriek is onderverdeeld in:

B1, een overzicht van adressen van landelijke instituten of instellingen.

B2, een overzicht van adressen van regionale instituten of instellingen.

De Wegwijzer is ook via internet te raadplegen:

<http://www.flwi.rug.ac.be/dialect/>

A1. PUBLICATIES LANDELIJK

HANDBOEKEN, OVERZICHTEN

- R. Belemans, H. van de Wijngaard (red.), *Het dialectenboek 3. Dialect in beweging*. Groesbeek 1995.
Geeft per regio een overzicht van de veranderingen in de Nederlandse en Vlaamse dialecten in de laatste honderd jaar. Bevat lite-ratuurverwijzingen.
Bibliografie van de Nederlandse taal- en literatuurwetenschap 1965- ...
. Antwerpen enz.
- Bibliografie der dialecten van Nederland 1951-1964*. Amsterdam 1982.
Aanvulling op Meertens en Wander.
- J. Daan, J.P. Blok, *Van Randstad tot Landrand. Toelichting bij de kaart dialecten en naamkunde*. Amsterdam 1967.
- J. Daan, K. Deprez e.a., *Onze veranderende taal*. Utrecht 1985.
Bevat literatuurverwijzingen.
- H. Entjes, *Dialecten in Nederland*. Haren 1974.
- M. Gerritsen (red.), *Taalverandering in Nederlandse dialecten: honderd jaar dialektvragenlijsten, 1879-1979*. Muiderberg 1979.
Bevat literatuurverwijzingen.
- J. Goossens, *Inleiding tot de Nederlandse dialectologie*. Groningen 1977.
Bevat literatuurverwijzingen en auteursregister.
- J. Goossens, 'Wat is dialectologie?' In: B.T. Vervoort (ed.), *Wetenschap en taal*. Muiderberg 1977, blz. 173-189.
- J. Goossens, 'Geschiedenis van de Nederlandse Dialektstudie'. In: D.M. Bakker, G.R.W. Dibbets (red.), *Geschiedenis van de Nederlandse Taalkunde*. Den Bosch 1977, blz. 285-311.
- K. Heeroma, J. Naarding (ed.), *Oostnederlands. Bijdragen tot de geschiedenis en streektaalkunde van Oost-Nederland*. 's Hertogenbosch 1964.
Heeft betrekking op Groningen, Drenthe, Stellingwerven, Over-ijssel en Gelderland.
- D. van der Heide, S. Reker (inl.), *Groot schimpnamenboek van Nederland*. Bedum 1998.
- J. van der Kooi (ed.), *Dialectliteratuur. Balans en perspectief van de Moderne Streektaalletterkunde in Oostnederland en Neder-duitsland*. (Nedersaksische Studies 14), Groningen 1990.
Bevat o.m. veel bibliografische gegevens over naoorlogse dia-

- lectliteratuur in Groningen, Drenthe, Stellingwerven, Overijssel en Gelderland.
- J. Kruijssen, N. van der Sijs (red.), *Honderd jaar stadstaal*. Amsterdam 1999.
Bevat bijdragen over en woordenlijsten van de dialecten van de grotere steden in Nederland en Vlaanderen
- P.J. Meertens, B. Wander, *Bibliografie der Dialecten van Nederland, 1800-1950*. Amsterdam 1958.
Bibliografie van dialectteksten in Nederland tot 1950.
- P. Th. van Reenen, M.E.H. Schouten (eds.), *New Methods in Dialectology*. Dordrecht 1990.
Bevat literatuurverwijzingen.
- H. Scholtmeijer, *Naast het Nederlands: dialecten van Schelde tot Schiermonnikoog*. Amsterdam 1999.
- J. Stroop, *Nederlands Dialectonderzoek. Artikelen uit de periode 1927 - 1982*. Amsterdam 1983.
- J. de Vries, R. Willemyns, *Het verhaal van een taal*. Amsterdam 1993.
- A. Weijnen, *De Nederlandse dialecten*. Groningen/Batavia 1941.
- A. Weijnen, *Nederlandse Dialectkunde*. Assen 1958¹ en 1966².
Bevat literatuurverwijzingen.
- J. te Winkel, *De Noordnederlandsche tongvallen*. Leiden 1899-1901.
- J. Winkler, *Algemeen Nederduitsch en Friesch Dialecticon*. 's Gravenhage 1874. (2 delen). [Herdruk: Walluf bei Wiesbaden 1972].

HULPMIDDELEN

- H.J. Clacys, *Vlaams dialectenwoordenboek*. [Antwerpen] 2001.
- G. Geerts (e.a.), *Algemene Nederlandse Spraakkunst (ANS)*. Groningen/Deurne 1997². (2 delen)
- G. Geerts, H. Heestermans, m.m.v. C. Kruyskamp, *Van Dale. Groot Woordenboek der Nederlandse Taal*. Utrecht/Antwerpen 1992¹². (3 delen).
- L.W. Schuermans, *Algemeen Vlaamsch Idioticon*. Leuven 1865-1870. [Herdruk: Torhout 1984].
- L.W. Schuermans, *Bijvoegsel aan het Algemeen Vlaamsch Idioticon*. Leuven 1883.
- P. van Veen, i.s.m. N. van der Sijs, *Etymologisch Woordenboek*. Utrecht/Antwerpen 1997².

A.A. Weijnen, *Etymologisch dialectwoordenboek*. Assen 1996.
Woordenboek der Nederlandsche Taal. 's Gravenhage/Leiden 1882-1998.

TAALATLASSEN

- J. Daan, M.J. Francken, *Atlas van de Nederlandse Klankontwikkeling*. Amsterdam 1972-1977.
- M. Gerritsen (red.), *Atlas van de Nederlandse dialectsyntaxis*. Amsterdam 1991.
- J. Goossens, J. Tældeman, G. Verleyen, *Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten* (F.A.N.D.) Deel I. Gent 1998. Deel II en III. Gent 2000
- K. Heeroma, *Taalatlas van Oost-Nederland en aangrenzende gebieden*. Assen 1957-1963.
3 Afleveringen van elk 10 kaarten met toelichtingen. Beslaat het hele gebied ten oosten van het IJsselmeer tot aan het noorden van Limburg.
Reeks Nederlands(ch)e Dialectatlassen.
1. E. Blancquaert, *Dialect-atlas van Klein Brabant*. Antwerpen 1925¹ en 1952² (met aanvullingen door Fr. Vanacker).
  2. E. Blancquaert, H. Vangassen, *Dialect-atlas van Zuid-Oost Vlaanderen*. Antwerpen 1930.
  3. E. Blancquaert, *Dialect-atlas van Noord-Oost-Vlaanderen en Zeeuwsch-Vlaanderen*. Antwerpen 1935.
  4. H. Vangassen, *Dialect-Atlas van Vlaamsch-Brabant*. Antwerpen 1938.
  5. E. Blancquaert, P.J. Meertens, *Dialect-Atlas van de Zeeuwsche eilanden*. Antwerpen 1940-1941.
  6. W. Pée (m.m.w. van E. Blancquaert), *Dialect-Atlas van West-Vlaanderen en Fransch-Vlaanderen*. Antwerpen 1946.
  7. W. Pée, *Dialektatlas van Antwerpen*. Antwerpen 1958.
  8. E. Blancquaert, J.C. Claessens, W. Goffin, A. Stevens, *Dialekt-atlas van Belgisch-Limburg en Zuid-Nederlands-Limburg*. Antwerpen 1962.
  9. A. Weijnen, *Dialect-atlas van Noord-Brabant*. Antwerpen 1952.
  10. A. Hol, J. Passage, *Dialect-atlas van Oost-Brabant, Noord-Limburg en de Rivierenstreek*. Antwerpen 1966.
  11. L. van Oyen (m.m.w. van E. Blancquaert en Chr. J. van der Voet), *Dialektatlas van Zuid-Holland en Utrecht*. Antwerpen 1968.
  12. H. Entjes, A.R. Hol, *Dialektatlas van Gelderland en Zuid-Overijssel*. Antwerpen 1973.
  13. Jo Daan, *Dialektatlas van Noord-Holland*. Antwerpen 1969.

- 14.H. Entjes, *Dialektatlas van Zuid-Drente en Noord-Overijssel*. Malle 1982.
- 15.K. Boelens, G. van der Woude (m.m.w. van K. Fokkema en E. Blancaert), *Dialect-atlas van Friesland*. Antwerpen 1955.
- 16.A. Sassen, *Dialekt-atlas van Groningen en Noord-Drenthe*. Antwerpen 1967.
- Alle Groningse plaatsen zijn ook te raadplegen via internet:
<http://rnd.eldoc.ub.rug.nl>
- De RND bestaat telkens uit twee delen. In het atlasdeel zijn per aflevering van meestal 150 op kaart ingetekende verschijnselen voor de betrokken regio ondergebracht. Het tekstdeel bevat per plaats de in fonetisch schrift weergegeven vertalingen van plusminus 140 zinnen en woordenreeksen.
- Taalatlas van Noord- en Zuid-Nederland*. Deel I, afl. 1-5 (1939-1952), uitgegeven door G.G. Kloeke en zijn medewerkers. Deel II, afl. 6-8 (1956-1965), voortgezet door de Dialecten-commissie van de Kon. Ned. acad. v. Wetenschappen te Amsterdam.
- Taalatlas van het Nederlands en het Fries*. Leiden 1981-...

TIJDSCHRIFTEN

- Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie*, sinds 1927.
- Bevat bijdragen op het gebied van de naamkunde en dialectologie.
- Nederlandse Taalkunde*, sinds 1996.
- Algemeen taalkundig tijdschrift.
- Onze Taal*, sinds 1932.
- Tijdschrift van het Genootschap Onze Taal.
- Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde*, sinds 1881.
- De vakgebieden zijn onder meer: lexicografie, etymologie, dialectologie.
- Leuvense Bijdragen*, sinds 1896.
- Het vakgebied is vooral de indogermanistiek.
- Taal en Tongval*, sinds 1949.
- Het vakgebied is uitsluitend dialectologie en verwante gebieden.
- Driemaandelijks Bladen*, sinds 1949.
- Tijdschrift van het Nedersaksisch Instituut te Groningen. Het vakgebied is dialectologie.
- Jaarboek Zannekin*, sinds 1977.
- Uitgegeven door de Vereniging/Stichting Zannekin (Ieper/ Soest).

A2. PUBLICATIES PER REGIO

- Groningen

HANDBOEKEN, OVERZICHTEN

Bibliografie van Groningen 1983- ... Groningen/Haren [1986-...]

Verschijnt jaarlijks.

P.J. van Leeuwen, *Geschiedenis van de Groninger Literatuur*. Scheemda 1984.

Bevat zeer veel bibliografische gegevens over de Groninger dialectliteratuur.

S.J.H. Reker, *Groninger Grammatica*. Veendam 1991-...

Losbladige uitgave waarvan in de periode 1991-1995 zeven afleveringen (plm. 260 pagina's + registers) verschenen.

HULPMIDDELEN

P. Boeles (1795-1875), *Idioticon Groningantum*. Uitgegeven door Siemon Reker m.m.v. Ludie Postmus en Jochem Abbes. Groningen 1997.

J.J. Boer, *Dij t dut mout t waiten. Het Groot Gronings Spreekwoordenboek*. Veendam 1989 en 20012.

Tweede druk met aanvullingen van F.C. Schreiber

H. Feenstra, *Duizend jaar Gronings taallandschap. Talige ontwikkelingen in cultuurhistorisch perspectief*. Bedum 1998.

D. van der Heide, *De taal van oud gereedschap*. Bedum 1994.

D. van der Heide, *De taal van oude ambachten*. Bedum 1995.

D. van der Heide, *De taal van de oude veehouderij*. Bedum 1996.

D. van der Heide, *De taal van de oude akkerbouw*. Bedum 2002.

K. ter Laan, *Nieuw Groninger Woordenboek*. Groningen enz 1929¹ en 1952². [Van beide drukken zijn ongewijzigde herdrukken verschenen].

K. ter Laan, *Proeve van een Groninger spraakkunst*. Winschoten 1953.

H. Molema, *Woordenboek der Groningsche Volkstaal in de 19de eeuw*. Winsum 1887. [Ongewijzigde herdruk Groningen 1985].

S.J.H. Reker, *Gronings*. (Taal in stad en land). Den Haag 2002.

S.J.H. Reker, *Zakwoordenboek Gronings-Nederlands, Nederlands-*

Gronings. Veendam 1998^s.

Bevat een beredeneerde literatuurlijst, een overzicht van Groninger plaatsnamen en een apart katern over de Groninger spelling.

S.J.H. Reker, *Omgekeerd is ook wat weerd: retrogade woordenlijst van het Gronings annex rijmwoordenboek* (Nedersaksische Studies 9). Groningen 1985.

S.J.H. Reker, *Hou is dat? Het dialect van Groningen*. Den Haag 1992.

TIJDSCHRIFTEN

Krödde, sinds 1982.

Bevat literaire teksten, vooral in het Gronings.

Toal en Taiken, sinds 1983.

Algemeen cultureel tijdschrift met veel teksten in en aandacht voor het Gronings.

• Friesland

HANDBOEKEN, OVERZICHTEN

S. Dyk, J. Hoekstra (red.), *Ta de Fryske syntaksis*. Leeuwarden 1987.

A. Dykstra, R.H. Bremmer Jr. (red.), *'n Skiednis fan de Fryske taalkunde*. Ljouwert 1999.

K. Dykstra, B. Oldenhof, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer: taheakke: de resinte fryske literatuer*. Tweede verbeterde en bijgewerkte druk. Ljouwert 1977.

K. Fokkema, *Dialecten van de Friese west- en zuidkust*. Het veldwerk van prof.dr. K. Fokkema samengevat door H.T.J. Miedema en T.J. Steenmeijer-Wielenga. Leeuwarden 1972.

K. Fokkema, *Het stadsfries. Een bijdrage tot de geschiedenis van de grammatica van het dialect van Leeuwarden*. Dissertatie, Assen 1937.

J. Hoekstra, *Fryske wurdfoarming*. Ljouwert 1998.

J. Hoekstra, P.M. Tiersma, Frisian. In: E. Koenig en J. van der Auwera (red.), *The germanic languages*. London/New York 1994, blz. 505-531.

J.J. Hoff, *Friesche Dialectgeographie*. Den Haag 1933.

J.J. Kalma, J.J. Spahr van der Hoek en K. de Vries (red.), *Geschiedenis*

van Friesland. Drachten 1968.

- G. Knop, *De spraakkunst der Terscellinger dialecten*. Assen 1954.
T. van der Kooy, *De taal van Hindeloopen*. Den Haag 1937.
H. Munske (red.), in collaboration with N. Århammar, V. Faltings, J. Hoekstra, O. Vries, A. Walker and O. Wilts, *Handbook of Frisian Studies*. Tübingen 2001.
B. Sjölin, *Einführung in das Friesische*. Stuttgart 1969.
P.M. Tiersma, *Frisian reference grammar*. Dordrecht 1985.
Tweede druk 1999 (met bibliografische aanvullingen).

HULPMIDDELEN

- G. Blom, *Hylper wurdboek*. Leeuwarden 1981.
J. Boersma, *De Fryske stavering*. Leeuwarden 1980³.
Ph. Breuker, *Oriëntatie in de frisistiek*. Leeuwarden 1985.
A. Dykstra, J. Reitsma en W. Visser, *Omkearwurdboek fan de Fryske taal*. Ljouwert 1992.
P. Duijff, *Fries en Stadsfries*. (Taal in stad en land). Den Haag 2002
D. Eisma, *Tiidwurden*. Leeuwarden 1989.
D. Fokkema, *Wezzenlist fan it Schiermonikoogs mooi ieursatting yn it Friesk en Hollands*. Leeuwarden 1968.
T. Hoekema, *Lânfrysk-Skiermûntseager wurdlist. Mei de fokaal-foneem korrespondinsje v.v. en de Aldwestfrysk-Skiermûntseager lûdûntjouwing gearstald út Arne Spenter syn eilander stúdzjes*. (Estrik 56). Groningen 1979.
C. Roggen, *Woordenboek van het Oostterschellings. Wêdenboek fon et Aasters*. Leeuwarden 1976.
[Vertalingen en aanvullingen in: C. Roggen, *Woordenlijst Nederlands-Aasters*. Leeuwarden 1980].
J.W. Zantema, *Frysk Wurdboek. Deel I: Frysk-Nederlânsk; Deel II: Nederlânsk-Frysk*. Leeuwarden 1984.
Literatuerlisten Stúdzje Frysk. Frysk Ynstitút RUG 1992.
Wurdboek fan de Fryske taal/Woordenboek der Friese taal. Leeuwarden 1984-...

TIJDSCHRIFTEN

- It Beaken*, tydskrift fan de Fryske Akademy, sinds 1939.
Tydskrift foar Fryske taalkunde, 1985 - 1995.
Us Wurk, tydskrift foar de Frisistyk, sinds 1952.

- Drenthe en Stellingwerf

HANDBOEKEN, OVERZICHTEN

- S. Boerma, *Drèentse Schrieverij*. Zuidwolde 1993.
H. Nijkeuter, *Geschiedenis van de Drentse literatuur 1876 - 1956*. Assen te versch. mei 2003.
H. Bloemhoff en Ph. Bloemhoff-de Bruijn, *Veldnaemen van Stellingwarf*. Lopende reeks over de veldnamen van de Stellingwerfer dorpen. Oosterwolde resp. Berkoop/Oldeberkoop 1982 - ...
H. Bloemhoff, *Stellingwarfs*. (Taal in stad en land). Den Haag 2002.
Feest van (h)erkenning. Wark van 31 Stellingwarver schrievers. Berkoop/Oldeberkoop, 1997.
Met beknopte geschiedenis van de Stellingwerfse literatuur.

HULPMIDDELEN

- H. Bloemhoff, *Fonologie en morfologie van het Stellingwarfs*. Groningen, 1981. Met taalkaarten.
H. Bloemhoff, *Stellingwarfs Woordeboek*, deel II: Oosterwolde 1984; deel III: Berkoop/Oldeberkoop 1997; deel IV: Berkoop/Oldeberkoop 2001; deel I: te versch.
H. Bloemhoff, *Hoe schrijf je 't Stellingwarfs? Spelling en overzicht van vormen*. Berkoop/Oldeberkoop 1999.
K. Bos, e.a., *Spellingcursus Drents*. Zuidwolde 2001.
J. Germs, *Kom in de kunde*. Assen 2002. Oriënterende cursus over taal en cultuur van Drenthe.
H. Haddering, B. Veenstra, *Drents Woordenboek*. Schiedam 1979.
G.H. Kocks, *Die Dialekte von Südostdrente und anliegenden Gebieten*. Groningen 1970. Met taalkaarten.

- G.H. Kocks e.a., *Woordenboek van de Drentse Dialecten*, deel 1: Assen 1996; deel 2: Assen 1997.
- G.H. Kocks, *Woordenboek van de Drentse Dialecten, Register Nederlands - Drents*. Assen 2000.
- M. Kool e.a., *Drenthecursus*. Assen 1991/1996.
Cursus in 15 varianten van het Drents.
- A. Sassen, *Het Drents van Ruinen*. Assen 1953. Met veel taalkaarten.
- H. Slot e.a., *Drentse Spelling. Een handleiding voor de schrijfwijze van de streektaal*. Zuidwolde 1987.
- R. Smit, *Woordenboek van het Drents van Dwingeloo*. Meppel 1996.

TIJDSCHRIFTEN

- Oeze Volk*, sinds 1956.
Teksten in het Drents.
- Roet*, sinds 1979.
Literair tijdschrift met teksten in het Drents.
- De Ovend. Stellingwarfs tiedschrift*, sinds 1972.
Literatuur, taalkunde, volkskunde, geschiedenis in het Stellingwerfs
- De Taalkraant*, sinds 1997.
Over taalactiviteiten en boeken in het Drents.

- Overijssel

HANDBOEKEN, OVERZICHTEN

- K. Heeroma, *Het West-Overijssels taallandschap*. Amsterdam 1955.
- L. Kremer, *Mundartforschung im ostniederländisch-westfälischen Grenzgebiet. Eine Bestandsaufnahme (1900-1975)*. Amsterdam 1977.
Beredeneerde bibliografie van dialectstudies in Achterhoek, Twente, Bentheim en Westmünsterland.
- J. Nijen Twilhaar, *Sallands, Twents en Achterhoeks*. (Taal in Stad en Land). Den Haag 2003.

HULPMIDDELEN

- Ph. Bloemhoff-de Bruijn. *Het dialect van Wijhe. Klank- en vormverschijnselen*. Kampen 1994.
- Ph. Bloemhoff-de Bruijn. *Het dialect van Ommen. Klank- en vormverschijnselen*. Kampen 1998.
- G. Bos-Vlaskamp e.a., *Olster woorden*. Olst z.j.
- G.J.H. Dijkhuis, *Twents woordenboek "Twents in woord en gebruik"*. Derde herziene en uitgebreide druk. Enschede 1991.
- H. Entjes, *Die Mundart des Dorfes Vriezenveen in der niederländischen Provinz Overijssel*. Groningen 1970.
- A. Fien (e.a.), *Woordenboek van de Kamper Taal*. Kampen 2000
- J. Gigengack, *Twentse woorden en gezegden. Deel 1*. Enschede 1979.
- D. van der Haar, *Gaellemuun en 'et Gaellemunegers*. Nijmegen, 1967.
- A.H. Hottenhuis, *Wat (nog) niet in Dijkhuis staat*. Hengelo 2001 (aanvullingen op het Woordenboek van G. J. Dijkhuis).
- E. Jans, *Streektaaltermen voor onderdelen van de traditionele boerderij in Twente*. Enschede z.j.
- R. Kamman, *Woordenlijst van het dialect van Kuinre*. Kampen 1990.
- G. Kinds: *Een bössie uien en een kilo jappels. Wat wel en niet verandert in het West-Overijssels*. Kampen/Groningen, 2001.
- G. G. Kloeke, *Kamper Spreekwoorden*. Assen, 1959.
- G.J. Kraa (e.a.), *Jewilmke. Lessen voor het basisonderwijs*. Enschede, 2000-2001.
- Diverse dialect-edities.
- Kreerk vuur de Twentse Sproak: *Twents - Hoo schrief ie dat?* Enschede 1997.
- L. Kremer, *Grenzmundarten und Mundartgrenzen. Untersuchungen zur wortgeographischen Funktion der Staatsgrenze im ost-niederländisch-westfälischen Grenzgebiet*. Köln/Wien 1979 (2 delen). Een tekstband en een kaartenband, waarin op 208 kaarten ook Twente wordt behandeld. Geeft o.a. inzicht in de relatie tussen Oost-Gelderse en Westfaalse dialecten.
- G.W. Kuijk, *Grammatica van het Dèventer dialect*. Deventer 1993.
- F.G.H. Löwik, *Om de taal van Twente. Historisch overzicht van een taalbeweging*. Hengelo 1989.
- W. Mateboer, *Gaellemuniger Woordnboek*. Zwolle 2000.
- Nieuw Sallands woordenboek*. Raalte 1995.

- J. Nijen Twilhaar, *Generatieve fonologie en de studie van Oostnederlandse streektaalen*. Utrecht 1990.
- P. Poorter, *Blokzielugger schippers*. Kampen 1989.
Bevat een taalkundige inleiding over het Blokzijs.
- H. Scholtmeijer, *Woordenboek van de Overijsselse Dialecten*. Kampen 2000 - ...
Thematisch woordenboek. Verschenen zijn 3 afleveringen.
- H. Scholtmeijer, *Water werk woorden*. Vier vaktalen uit het westen van Overijssel. Kampen 2002.
- K.D. Schönfeld Wichers, *Woordenboek van het Rijssens dialect*. Z.pl. 1959.
- K.D. Schönfeld Wichers, *Woordenboek Nederlands-Twents*. Enschede 1979; *Woordenboek Twents-Nederlands*. Enschede 1983.
- J.J. Spa: *Het dialect van de Stad-Vollenhove*. Klank- en vormleer. Kampen 1996.
- J.J. Spa: *De dialecten van Groot-IJsselmuiden*. Klank- en vormleer. Kampen 2000.
- J. B. van der Velde, *Grammatica van het Twents*. Enschede 1994.
- H. van Vilsteren, *Wie spreekt de taal van de streek*. Streektaalproject voor de groepen 4, 5, 6, 7 en 8 van de basisschool. Kampen 1999.

TIJDSCHRIFTEN

- De Moespot, driemaondeleks tidschrift van 't Verbond van Neersasse dialectkringen*, sinds 1958.
Tijdschrift van Twentse, Sallandse en Oost-Gelderse dialectkringen.
Bevat verhalen en gedichten.

- Flevoland

HULPMIDDELEN

- H. Scholtmeijer, *Het Nederlands van de IJsselmeerpolders*. Leiden 1992.
- T. de Vries, *Leven en Taal van het eiland Urk*. Kampen 1992.

HANDBOEKEN, OVERZICHTEN

- A.R. Hol, *De Betuwe*. Leiden 1957.
Bevat o.a. een hoofdstuk over de taal en literatuur van de Betuwe.
- A. Keij, *Onderzoek naar dialectgrenzen en articulatorische verschillen in het middelnederlandse Rivierengebied*. Amsterdam 1982.
- L.A. van Prooije, *De vakleu en et vak, boerderijbouw in Oost-Gelderland vanaf de eeuwwisseling tot ca. 1940. Vaktermen en werkwijze*. Arnhem 1984.
- A.H.G. Schaars, *Boerentermen in Achterhoek en Lijmers*. Zutphen 1977.
Waarin een indeling van de Achterhoekse en Liemerse dialecten.
- A.H.G. Schaars, De Veluwe dialecten. In: *Veluwe Almanak 1987*, blz. 138 vv.
- W. van Schothorst, *Het dialect der Noord-West-Veluwe*. Utrecht 1904.

HULPMIDDELEN

- J. Berns, *Zuid-Gelderse dialecten*. (Taal in stad en land). Den Haag 2002.
Achterhoekse Almanak 2000. Terborg 2000.
Waarin o.a. opgenomen een artikel over de belangrijkste publicaties van de afgelopen eeuw m.b.t. geschiedenis, dialectologie, volkskunde en natuur en landschap, evenals overzichten van dialectkringen en oudheidkundige verenigingen.
- A. van den Bremen-Van Vemde en L. van den Bremen, *Woordenboek van het dialect van Epe*. [z.p.] 1982.
- J. van den Hatert, A. Datema, *Dialectwoordenboek van de Neder-Betuwe*. Kesteren 1998.
- Nol Hell, *Kuiere ien de Duffelt, woorden, zegswijzen en anecdotes in de streektaal van de Duffelt naar Millingse tongval opgetekend eer het te laat is*. Millingen aan de Rijn 1991.
- Johan van Os, *Maas en Waals Woordenboek en 22 verhalen in de streektaal*. Zutphen 1982.
- A.H.G. Schaars, *Woordenboek van de Achterhoekse en Liemerse Dialecten (WALD)*. Doetinchem 1984-...
Thematisch woordenboek waarin o.a. (ook aan de hand van kaartjes)

een verantwoording van de verspreiding van Achterhoekse en Liemerse dialectwoorden. Verschenen zijn zes delen.

A.H.G. Schaars, *De WALD-spelling*. Doetinchem [1985].

Geeft regels voor de spelling van Oostgelders dialect.

Thijs van Woerkom, *Groebele ien de ben, buukske mit Betuwse woorde, uitdrukkinge en verhoale*. Zetten [1983].

TAALATLASSEN

Georg Cornelissen, Alexander Schaars, Timothy Sodmann, *Dialect à la carte: Dialektatlas West-Münsterland-Achterhoek-Liemers-Niederrhein*. Doetinchem/Köln/Vreden 1993.

- Noord-Holland

HANDBOEKEN, OVERZICHTEN

J. Daan, Noordhollandse dialecten. In: *Taal en Tongval* jrg. 8 (1956), blz. 113-121.

Bespreking van de verschillende dialecten die in Noord-Holland gesproken worden en hun onderlinge verwantschap.

J. Jonker [=K. Woudt], *Zaans voor beginners. Enkele kenmerken van een streektaal*. Zaandijk 1976.

Onder andere grammatica.

H. Langedijk, *Hé, is dat Westfries?* Hoorn [z.j.]. [Herziene uitgave in 1971].

Woorden/uitdrukkingen in kontekst, grammatica, spreekwoorden, verhaaltjes.

J. Pannekeet, *Het Westfries. Inventarisatie van dialectkenmerken*. Wormerveer 1995.

HULPMIDDELEN

J. Berns, J. van den Braak, *Amsterdams*. (Taal in stad en land). Den Haag 2002.

Dialectbeschrijving met woordenlijsten.

- G.J. Boekenoogen, *De Zaanse Volkstaal. Bijdrage tot de kennis van de woordenschat in Noord-Holland*. Leiden 1897. [Herdruk 1971].
Dialectbeschrijving en woordenboek.
- J. Bouman, *De volkstaal in Noord-Holland (...)*. Purmerend 1871.
Woordenlijst.
- J. Daan, *Hij zeit wat. Grepen uit de Amsterdamse volkstaal*. Amsterdam 1949. [door J. Berns bewerkte herdruk: 's-Gravenhage 1993].
Allerlei taalkundige observaties.
- J. Daan, *Wieringer land en leven in taal*. [Amsterdam 1950].
[Herdruk Wieringer 1981].
Grammatica en woordenschat.
- J. van Ginneken, *Drie Waterlandse dialecten*. Alphen aan de Rijn 1954.
(2 delen).
Dialectbeschrijving van Marken, Volendam, Monnikendam.
- B. de Haar, Laren tussen oost en west. In: *Mededelingen van het P.J. Meertens-Instituut 1981*, blz. 14-18.
- M. 't Hart, 't Buurts. *Het niet meer gesproken dialect van Aalsmeer in woorden en uitdrukkingen*. Aalsmeerse Historische Reeks nr. 2 (2000).
- K.H. Heeroma, *Hollandsche dialectstudies; bijdrage tot de ontwikkelingsgeschiedenis van het algemeen beschaafd Nederlands*. Groningen 1935.
Vergelijking van klank- en vormverschijnselen vóór 1500 met die van nu in Texel, Wieringen, Enkhuizen, Callantsoog, Petten, Egmond aan Zee, Marken, Volendam, Oostzaan, Assendelft, Zandvoort, Aalsmeer, Huizen.
- M. van den Hombergh-Bot, *Structuur in de woordenschat van drie Waterlandse dialecten*. Alphen aan den Rijn 1954.
Woordenschat Marken, Volendam, Monnikendam.
- G. Jansen, *Tessels woordenboek met sèèggies. Nederlands - Texels*. Den Burg 1993
- G. Karsten, *Het dialect van Drechterland*. Purmerend 1931.
Dialectbeschrijving en woordenboek.
- S. Keyser, *Het Tessels. Inleiding, vocabulaire en teksten*. Leiden 1951.
Woordenboek.
- K. Kuiper, *Schets van het Westfriesche dialect*. Warmenhuizen 1952.
Grammatica en woordenlijst.
- J. Pannekeet, *Mooi zoid. Westfriesse uitdrukkingen en gezegden*. Hoorn 1971. [Herdruk: Hoorn 1987].
Tevens woordenlijst.

- J. Pannekeet, *Woordvorming in het hedendaags Westfries*. Amsterdam 1979.
Grammatica.
- J. Pannekeet, *Westfries Woordenboek*. Wormerveer 1984.
- H. Schatz, *Lik op stuk. Het dialect van Amsterdam*. 's-Gravenhage 1987.
Allerlei taalkundige observaties.
- Sj. Spoelstra, *Enkhuizer woordenboek*. Amsterdam 1981.
- K. Woudt, *Deer hoor ik je. Gedachten over de Zaanse streektaal*. Wormerveer 1984.
Taalkundige observaties en woordenboek.

- Zuid-Holland

HANDBOEKEN, OVERZICHTEN

- J. Daan, *Streektalen in Zuid-Holland. Een eerste verkenning*. In: J. Daan, K. Heeroma, *Zuidhollands. Bijdragen en Mededelingen der Dialectencommissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen XXX*. Amsterdam 1965, blz. 5-31.
Bevat ook gegevens over Utrechts dialect.

HULPMIDDELEN

- R. van den Berg, *Klankleer van het Sliedrechts dialect*. Leiden 1989.
- S. Brol, M. Rueb, R.J. Rueb, *Ut groen-geile boekie. De offisjeile spelling vannut Haags*. Den Haag 1998³.
Dialectbeschrijving met woordenlijst.
- S. Brol, M. Rueb, R.J. Rueb, *Haags, de kugsus*. Den Haag 2002.
Geestige dialectcursus met jargon en een CD.
- M. Elias i.s.m. T. Goeman, *Haags*. (Taal in stad en land). Den Haag 2002.
- N. van der Ent, *Van IJzendijkers, Nijpnaarzen en andere Minne Breiers. Een verzameling woorden uit de Krimpenerwaard*. Schoonhoven 1990.
Woordenboek.
- A. van Gaalen, F. van den Mosselaar, *"Kèk è nâh..."*. *Plat & bekakt Haags*. 's-Gravenhage 1985. (9e druk 1998)
Allerlei taalkundige observaties met woordenlijst.

- A.C.M. Goeman, *Klank- en vormverschijnselen van het dialect van Zoetermeer*. Amsterdam 1984.
Grammatica.
- A.P.M. Lafeber, *Het dialect van Gouda*. Gouda 1967.
Beknopte dialectbeschrijving en woordenboek.
- H.C. Landheer, *Het dialect van Overflakkee*. Assen 1955.
Grammatica en woordenboek.
- W. de Leeuw, *Onder ons gezeed*. Hardinxveld-Giessendam 1996.
Woordenboek.
- H. Meijdam, *Aspers woordenboek*. Asperen 2000.
- M. van Oostendorp, *Rotterdams*. (Taal in stad en land). Den Haag 2002.
- A. Opprel, *Het dialect van Oud-Beierland*. 's-Gravenhage 1896.
Grammatica en woordenlijst.
- J. Oudenaarden, *Wat zeggie? Azzie val dan leggie! Een speurtocht naar het dialect van Rotterdam*. Utrecht/Antwerpen 1984.
Allerlei taalkundige observaties.
- J. Oudenaarden, *De terugkeer van Opoe Herfst. Over de woordenschat van Rotterdam*. Utrecht/Antwerpen 1986.
Allerlei taalkundige observaties.
- G.S. Overdiep, *De volkstaal van Katwijk aan Zee*. Antwerpen 1940.
Grammatica.
- G.S. Overdiep, *Woordenboek van de volkstaal van Katwijk aan Zee*. Antwerpen 1949. [Herdruk: Katwijk 1987].
Woordenboek.
- D. Roeleveld, *De Scheveningse woordenschat. Dialect van een vissersdorp*. 's-Gravendeel 1986.
Woordenboek.
- J. van der Spek (red.), *Zoetermeers woordenboek*. [Zoetermeer] 1981.
Beknopt woordenboek.
- H. Tetteroo, *Kreen en Gruizig. Over de streektaal van Delfland*. Delft 2001³.
- M.A. van Weel, *Het dialect van Oost-Voorne*. Leiden 1904.
Grammatica en woordenlijst van Goeree, met name Ouddorp.
- Werkgroep Dialect O.V.S., *Waffere momme? Meer dan 1250 woorden en uitdrukkingen in het Sliedrechts dialect*. Sliedrecht 1998.
Dialectbeschrijving met woordenlijst.
- D. Wortel, *Leids*. (Taal in stad en land). Den Haag 2002.

HANDBOEKEN, OVERZICHTEN

- T. van Veen, *Utrecht tussen oost en west. Studies over het dialect van de provincie Utrecht*. Utrecht 1964.
Vooral over klankverschijnselen in de provincie Utrecht en aangrenzende gebieden.
- T. van Veen, B. van den Berg, Utrechts. *Bijdragen en Mededelingen der Dialectencommissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen XXXI*. Amsterdam 1966.
Twee voordrachten over de taal in de provincie Utrecht vroeger en nu, met een grammofoonplaatje.

HULPMIDDELEN

- P.M. Heijmink Liesert, *'n Haonderik vol ruggemeters. Schalkwijks dialect*. Houten 2000.
Woordenboek
- B.J. Martens van Vliet, m.m.v. H. Scholtmeijer, *De vollekstaol van de Stad Uterech*. Utrecht 1996. (3e aangevulde en herziene druk 2000).
Woordenlijst met inleiding over de klank- en vormleer van het Stad-Utrechts. In 1997 verscheen een vermeerderde tweede druk.
- M. Nagel, M.W. Hartog, *Woordenboek van Bunschoten-Spakenburg en Eemdijk*. Bunschoten 1996.
Uitgebreid lokaal woordenboek. Afzonderlijk is een dialect-cd verschenen.
- W. van Schothorst, *Het dialect der Noord-West-Veluwe*. Utrecht 1904.
Klankleer, vormleer en woordenlijst van een gebied dat, in tegenstelling tot wat de titel doet vermoeden, ook tien plaatsen in het oosten van de provincie Utrecht omvat.
- H. Scholtmeijer, *Utrechts, Veluws en Flevolands*. (Taal in stad en land). Den Haag 2002.
- H. Scholtmeijer, *Zuidutrechts woordenboek: dialecten en volksleven in de Kromme-Rijnstreek en Lopikerwaard*. Utrecht 1993.
Woordenlijst met inleiding over de klank- en vormleer van de Zuid-Utrechtse dialecten, en enkele volkskundige bijdragen.

T. van Veen, m.m.v. H.J. van Es, *Taal en leven in de Utrechtse Vechtstreek*. Zutphen 1989.

Vooral woordenlijsten; verder hoofdstukken over klank- en grammaticale verschijnselen en over de taal in de provincie Utrecht in het algemeen.

- Noord-Brabant

HANDBOEKEN, OVERZICHTEN

J. van Ginneken, Het Brabantsch-Frankisch, resp. Het Limburgsch-Frankisch. In: *Handboek der Nederlandsche taal*. Deel 1. Nijmegen 1913, blz. 123-205. [Tweede druk 's-Hertogenbosch 1931].

A. Weijnen, *Onderzoek naar de dialectgrenzen in Noord-Brabant, in aansluiting aan geographie, geschiedenis en volksleven*. Fijnaart 1937.

A. Weijnen, *De dialecten van Noord-Brabant*. [z.p.] 1952. [Tweede bijgewerkte uitgave: 's-Hertogenbosch 1987].

HULPMIDDELEN

A.P. de Bont, *Dialekt van Kempenland. Meer in het bijzonder d'Oerse taal*. Deel I: *Klank- en vormleer*; Deel II: *Vocabularium*. Assen 1958-1962.

J.H.A. Elemans, *Woord en Wereld van de boer. Een monografie over het dialect van Huisseling*. Utrecht 1958.

Klank- en vormleer, inventarisatie boerenwoordenschat.

H. Heestermans, *Witte nog? Over Bergse en Westbrabantse woorden en uitdrukkingen. 1-8*. Roosendaal 1988-1994.

H. Heestermans, J. Stroop, *West-Brabants*. (Taal in stad en land). Den Haag 2002.

Hoe schrijf ik mijn dialect? Een referentiespelling voor alle Brabantse dialecten. Leuven/ Amersfoort 1999.

Dialectspelling voor de Brabantse dialecten.

C. Hoppenbrouwers, *De taal van Kempenland, van ààwbätte tot zwiemele*. Eindhoven [1996].

H. Mandos, M. Mandos-van de Pol, *De Brabantse Spreekwoorden*.

- Uitdrukkingen in Brabant gebruikt en opgetekend*. Waalre 1988.
- J. Stroop, *Sprekend een Westbrabander 1-2. Krantestukjes over dialectverschijnselen in West-Noord-Brabant*. Amsterdam 1979-1981.
- J. Swanenberg, C. Swanenberg, *Oost-Brabants*. (Taal in stad en land). Den Haag 2002.
- C. Swanenberg, J. Swanenberg, *Eige grèij, 'n Meerij's woordenboek*. Enschede 1996.
- Woordenboek van de Brabantse Dialecten*. Assen/Maastricht 1967-...
Systematisch dialectwoordenboek; inventariseert ook de woordenschat van de provincies Vlaams-Brabant en Antwerpen. Verschenen zijn 21 afleveringen.

TIJDSCHRIFTEN

- Brabants Heem*, sinds 1948.
Uitgave van de Stichting Brabants Heem.
- Brabant Cultureel*, sinds 1951.

- Zeeland

HANDBOEKEN, OVERZICHTEN

- P.J. Meertens, 'De plaats van het Zeeuws onder de Nederlandse dia-lecten'. In: [P.J. Meertens], *Meertens over de Zeeuwen. Zeeuwse studies uitgegeven naar aanleiding van zijn tachtigste verjaardag*. Middelburg 1979, blz. 121-138.
- Encyclopedie van Zeeland*. Middelburg 1982, blz. 321-327. ['Dialecten, Zeeuwse'].
- Van dialect tot turbotaal. De toekomst van onze dialecten*. Middelburg/Brugge/Gent 1997, blz. 44-48.
- Internet de Zeeuwse taelsite, <http://people.zeelandnet.nl/evenhuis>

HULPMIDDELEN

- E.J. van den Broecke-De Man, *Dialecten in West-Zeeuwsch-Vlaanderen*. Groede [z.j.]
- E.J. van den Broecke-De Man, *Dialect in het Land van Axel*. Terneuzen 1981.
- E.J. van den Broecke-De Man en J.L. Eggermont, *Dialecten in Oost-Zeeuwsch-Vlaanderen*. Kloosterzande 1982.
- E.J. van den Broecke-De Man en A. Francke, *Dialect op Walcheren*. Kruijningen 1987.
- E.J. van den Broecke-De Man en J.A. van Gilst, *Dialect op Zuid-Beveland*. Kruijningen 1985.
- E.J. van den Broecke-De Man en L. Eikenhout, *Dialect op Noord-Beveland*. Kruijningen 1984.
- E.J. van den Broecke-De Man en A.A. Krijger-Goedegebuure, *Dialect op Tholen en St.-Philipsland*. Kruijningen 1986.
- E.J. van den Broecke-De Man, D.K. Soldaat-Poortvliet en P. Heerschap, *Dialect op Goeree-Overflakkee*. Ouddorp 1988.
- M.J. Evenhuis, *Het einde van een tijdperk? Dialectgebruik op Walcheren*. Vlissingen 1993.
- M.J. Evenhuis, *De guus van Beekèrke. Verslag van een sociolinguïstisch onderzoek naar het gebruik van streektaal onder Walcherse basisschoolleerlingen en hun ouders*. West-Souburg 1994.
- H.M. Kesteloo, *Het dialect van het platte land van Walcheren, met uitzondering van Arnemuiden en Westkapelle met Zoutelande*. [z.p.] 1917. Hs Zeeuwse bibliotheek.
- J.H. Kluiver en R. Willemsen, *Inventaris van het archief van de Zeeuwsche Vereeniging voor Dialectonderzoek 1928-1976*. Middelburg 1991.
- A. Menheere, *Nederlands als opvoedtaal bij Zeeuwstalige ouders. Verslag van een onderzoek naar taalgedrag en taalattitudes bij ouders van vierjarige kinderen in de gemeente Borsele*. Amsterdam 1988.
- A.M. Riemens, *Hoe 'zuinig' zijn we op onze taal? Dialectgebruik in West-Zeeuwsch-Vlaanderen*. Vlissingen 1993.
- A. Verschuur, *Klankleer van het Noord-Bevelandsch*. Amsterdam 1902.
- A. de Vin, A.F. van de Zande-Vleugels Schutte en B. Oele, *Dialect op Schouwen-Duiveland in de tweede helft van de twintigste eeuw*. Biervliet/Zierikzee 1998.
- A. de Vin, *Het dialect op Schouwen en Duiveland*. Leiden 1952.
- B. Voortman, *Regionale variatie in het taalgebruik van notabelen: een*

sociolinguïstisch onderzoek in Middelburg, Zutphen en Roermond.
Amsterdam 1994.

J. Zwemer, *Plat Walchers*. Vlissingen 1995.

Woordenboek der Zeeuwse Dialecten. Red. Ha.C.M. Ghijsen.
Krabbendijke 19989.

Alfabetisch woordenboek op dialectwoorden. Bij ieder woord wordt de verspreiding over het Zeeuwse gebied aangegeven.

Van het woordenboek bestaat ook een versie op CD-rom, gebaseerd op de achtste druk (Biervliet 1999). Hierin zijn 300 oude foto's, 3000 ingesproken voorbeeldzinnen en een Nederlandstalige ingang op de dialectwoorden opgenomen.

Supplement op het Woordenboek van de Zeeuwse Dialecten. Red. K. Fraanje. Biervliet 2003.

TIJDSCHRIFTEN

Nehalennia. Bulletin van de werkgroep historie en archeologie van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen en de Zeeuwsche Vereeniging voor Dialectonderzoek, sinds 1964.

Ledenorgaan van de Zeeuwsche Vereeniging voor Dialectonderzoek, met achterin de Mededelingen van de vereniging.

Noe. 'n Bitje uut 't zuudwesten, sinds 1997.

Tijdschrift met verhalen, gedichten, reportages en interviews in (en over) het Zeeuws. Een uitgave van de Stichting Zuid-west 7.

- Belgisch en Nederlands Limburg

HANDBOEKEN, OVERZICHTEN

H. Brok, Publicaties over dialect in Limburg. In: *Veldeke* jrg. 63 (1988), nr. 2, blz. 25-29; nr. 3, blz. 27-29; nr. 4, blz. 7-9; nr. 5, blz. 28-30; nr. 6, blz. 23-25; *Veldeke* jrg. 64 (1989), nr. 2, blz. 50-52; nr. 3, blz. 82-87; nr. 4, blz. 109-110; *Veldeke* jrg. 65 (1990), nr. 3, blz. 85-90; *Veldeke* jrg. 66 (1991), blz. 172-177; *Veldeke* jrg. 68 (1993), blz. 8-12; *Veldeke* jrg. 69 (1994), blz. 15-24; *Veldeke* jrg. 70 (1995), blz. 5. Bevat literatuuroverzicht; per plaats geordend; betreft vooral

Nederlands Limburg.

W. Dols, Iets over Limburgsche Dialecten. In: *Publ. Soc. Hist. et Arch. dans le Limbourg LXXVIII-LXXXII* (1942-1946), pag 129-147. Ook in: H. van de Wijngaard (red.), *Een eeuw Limburgse dialectologie*. Hasselt/Maastricht 1996, blz. 182-200.

J.G.M. Notten, *De Chinezen van Nederland*. Valkenburg aan de Geul 1973¹ en 1988².

Bevat literatuurverwijzingen en kaarten.

HULPMIDDELEN

L. Amkreutz (e.a.) (red.), *Kirchröadsjer Dieksiejoneer*. Kerkrade 1997².

E. Achten, L. Achten, *'t Zooëneves woo(ë)rdebòk. Het Zonhovens woordenboek*. Zonhoven 1996.

P. Bakkes, *Venloos, Roermonds en Sittards*. (Taal in stad en land). Den Haag 2002.

R. Belemans, J. Van Thienen, *Ich kal ooch Limburgs. Creatief lespakket voor de tweede en derde graad van het secundair onderwijs*. Hasselt 2000².

C. Bemelmans, *Nut(h)se kal is geine nôtte kal*. Maastricht 2002.

J. Cajot (red.), *Hoe maak ik een dialectwoordenboek*. Hasselt 1995.

Handleiding voor het maken van een dialectwoordenboek.

L. Cornips, *Nederlands van Heerlen*. (Taal in stad en land). Den Haag 2003. *Diepenbeeks eigenwoordig en eigenzinnig*. Heemkundige kring Diepenbeek. Diepenbeek 2000.

W. van Dinter (e.a.) (red.), *Dialectwoordenboek van de gemeente Gennepe*. Gennepe 1993.

H.J.E. Endepols, *Diksjenaer van 't Mestreechs*. Maastricht 1955.

P. Hermans (e.a.) (red.), *De Weertlandse dialecten*. Weert 1998.

J.C.P. Kats, *Remunjs waardeboek*. Roermond 1985.

M. Maasen, J. Goossens, *Limburgs Idioticon. Verzameling dialectwoorden ("Woordenzangen"), van 1885 tot 1902 verschenen in het tijdschrift "t Daghet in den Oosten"*. Tongeren 1975.

Alfabetisch geordend woordenboek met ong. 2500 woorden; betreft vooral Belgisch Limburg.

't Neigemenneke, *Sintruïnse Diksjonèer*. Sint-Truiden 1998.

J.G.M. Notten, *Aanwijzing voor de spelling van de Limburgse Dialecten*. Maastricht 1983.

- J. Oris, *Diksjenêr van Kotshove*. Kortessem 2000.
- P. Prikken, *De taal van de Maas, Nederlands-Limburgs Woordenboek*. Sittard 1994.
- Rheinisches Wörterbuch*. Uitgegeven door J. Müller en anderen. Bonn 1929, Berlin 1931-1971 (9 delen).
Alfabetisch geordend woordenboek. Bevat woordkaarten.
- A. Rutten, *Bijdrage tot een Haspengouwsch Idioticon*. Antwerpen 1890.
- B. Salemans, F. Aarts, *Maastrichts*. (Taal in stad en land). Den Haag 2002.
- P.J.G. Schelberg, *Woordenboek van het Sittards dialect*. Amsterdam 1986.
- W. Schols, G. Linssen, *Venrays woordenboek*. Venray 19982.
- X. Staelens, *Dieksjenèr van 't (H)essels*. Hasselt 1989.
- A. Stevens, *Túngërsë Diksjënêr, Woordenboek van het Tongers*. Tongeren 1986.
- Woadbook Heëlesj-Hollendsj. Woordenboek Heerlens-Nederlands*. Veldeke Heële en umsjitricëke. [Heerlen] 2000.
- Woordenboek van de Limburgse Dialecten (WLD)*. Assen/Maastricht 1982-...
Systematisch dialectwoordenboek voor de beide provincies Limburg en het Duitstalig deel van België. Bevat per aflevering alfabetisch trefwoordenregister, woordkaarten en literatuurverwijzingen. Verschenen zijn 25 afleveringen.

TIJDSCHRIFTEN

- Veldeke, tijdschrift voor Limburgse volkscultuur*. Sinds 1926.
Bevat dialectteksten uit beide provincies Limburg en publicaties over dialect en volkskunde.
- Jaarboek van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde*. Sinds 1999.
Bevat dialectologische en naamkundige publicaties over de beide Limburgen.

HULPMIDDELEN

- R. Belemans, S. De Vriendt (red.), *Brabantse dialecten springlevend*. Publicatie bij de Tweede Brabantse Dialectendag. Leuven 1998.
- R. Belemans, W. Wellekens (red.), *Brabantse dialecten in de kijker*. Publicatie bij de eerste Brabantse Dialectendag. Behandelt de dialecten in Noord-Brabant, Vlaams-Brabant en Antwerpen; bevat spellingsoverzicht voor Brabantse dialecten en literatuurverwijzingen.
- P.J. Cornelissen, J.B. Vervliet, *Idioticon van het Antwerpsch Dialect*. Gent 1899-1903. Daarbij: *Aanhangsel*. Gent 1906 en *Bijvoegsel*. Turnhout 1936-1939.
- M. De Schrijver, *Eie ma vast ?* Brussel 1998.
- H. Diddens, *Woordenboek van het Mechels dialekt. Een poging tot inventarisatie van het taalmateriaal en typisch taalgebruik*. Mechelen 1986.
- L. Goemans, *Leuvens Taaleigen, Woordenboek*. Brussel/Tongeren 1936-1954.
- M. Janssens, *De Tiense toal ès saaikerzùijt. Tiens lexicon*. Tienen 1992.
- J. De Keyser, M. Ooms (red.), *Brabantse dialecten gesproken en geschreven*. Publicatie bij de derde Brabantse dialectendag. Leuven 2000.
- A. Meulemans, *Hoe zei men dat weleer in het Leuvens*. Leuven 1990.
- J.L. Pauwels, *Het dialect van Aarschot en omstreken. Deel I: tekst. Deel II: kaarten*. In: *Reeks Bouwstoffen en Studiën voor de Geschiedenis en de Lexicografie van het Nederlands, deel V, 1 & 2*. [z.p.] 1958.
- L. Quievreux, *Dictionaire du dialecte bruxellois*. Brussel 1951.
- R. Poinet, *De sappege Leivenieer*. Leuven 1993.
- J.F. Tuerlinckx, *Bijdrage tot een Hagelandsch Idioticon*. Gent 1886.
- W. Wellekens, *Diksjonèr van 't Leives, Woordenlijst van het hedendaagse Leuvens*. Leuven 19942.

TIJDSCHRIFTEN

Brussels Dialect, sinds 1991.

Ledenblad van de Academie van het Brussels v.z.w.

Eigen schoon en de Brabander, sinds 1911.

Ons Heem, sinds 1946.

Uitgave van het Verbond voor Heemkunde v.z.w.

Ons Leives, sinds 1990.

Berichtenblad van de Academie voor het Leuvens dialect.

- Frans-, Oost- en West-Vlaanderen

HANDBOEKEN, OVERZICHTEN

J. Taeldeman, Het Klankpatroon van de Vlaamse Dialekten. Een inventariserend overzicht. In: M. Devos, H. Ryckeboer, J. Taeldeman, *Woordenboek van de Vlaamse Dialekten. Inleiding*. Gent / Tongeren 1979, blz. 48-120.

- *Frans-Vlaanderen*

H. Ryckeboer, Het Vlaams van de Franse Westhoek in het geheel van het Nederlandse taalgebied. In: *De Franse Nederlanden/Les Pays-Bas Français, Jaarboek/Annales 4 (1979)*, blz. 173-180.

H. Ryckeboer, L. Maeckelberghe, Dialect en Cultuurtaal aan weers-zijden van de rijksgrens in de Westhoek. In: *De Franse Nederlanden/Les Pays-Bas Français, Jaarboek/Annales 12 (1987)*, blz. 129-151.

H. Ryckeboer, *Het Nederlands in Noord-Frankrijk*. Nijmegen 1997.

- *West-Vlaanderen*

F. Debrabandere, Het Kortrijkse Dialect. *Verhandelingen van de Leiegouw X (1986)*.

Met uitvoerige bibliografie over het Westvlaams in het algemeen en Kortrijks in het bijzonder.

- J. Jacobs, *Het Westvlaamsch van de oudste tijden tot heden*. [z.p.] 1927.
 W. Péé, Het Westvlaams. In: *West-Vlaanderen 1958*, blz. 289-301.
 R. Vandekerckhove, *Structurele en sociale aspecten van dialectverandering. De dynamiek van het Deerlijkse dialect*. Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde. [ook uitgegeven als nr. 21 van de Werken van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie, Vlaamse afdeling.] Gent 2000.
 R. Van Sint-Jan, *Het West-Vlaamsch van Guido Gezelle*. [z.p.] 1931.

- *Oost-Vlaanderen*

- J. Taeldeman, De vokaalstructuur van de Oostvlaamse Dialekten. *Bijdr. en Meded. van de Dialectencommissie 51*. Amsterdam 1978.
 I. Teirlinck, *Klank- en Vormleer van het Zuid-Oost-Vlaandersch Dialect*. Gent 1924.

HULPMIDDELEN

- L.L. De Bo, *Westvlaamsch Idioticon*. Gent 1892; Handzame 1977.
 J. Craeynest, *LOQUELA, Taalkundig maandblad uitgegeven door G. Gezelle van 1881 tot 1895 en omgewerkt tot woordenboek*. Amsterdam 1909; Tielt, Amsterdam 19463.
 F. Debrabandere, *West-Vlaams etymologisch woordenboek: de herkomst van de West-Vlaamse woorden*. Amsterdam 2002.
 Roland Desnerck, *Oostends Woordenboek*. Handzame 1972.
 A. Joos, *Waasch Idioticon*. Gent/Sint-Niklas 1900; Sint-Niklaas 1979.
 L. Lievrouw-Coopman, *Gents Woordenboek*. Gent 1950; Gent 1974.
 I. Teirlinck, *Zuid-Oostvlaanders Idioticon*. Gent 1908-1922; Handzame 1987.
Woordenboek van de Vlaamse Dialekten. Gent/Tongeren 1979-...
 Systematisch dialectwoordenboek. Bevat per aflevering alfabetisch trefwoordenregister, woordkaarten en literatuurverwijzingen.

TIJDSCHRIFTEN

Biekorf.

Westvlaams Archief voor Geschiedenis, Archeologie, Taal- en Volkskunde.

De Leiegouw.

Driemaandelijks tijdschrift van de Leiegouw, Vereniging voor geschied-, taal- en volkskundig onderzoek in het Kortrijkse.

Oost-Vlaamse Zanten, sinds 1925.

Tijdschrift voor volkscultuur in Vlaanderen.

Van mensen en dingen, sinds 2003.

Opvolger van *Oostvlaamse Zanten* en *Mengelmares*.

WVD-Kontakt, sinds 1988.

Mededelingenblad van het Woordenboek van de Vlaamse Dialecten.

B1. LANDELIJKE INSTITUTEN EN INSTELLINGEN

Katholieke Universiteit Leuven
Instituut voor Naamkunde en Dialectologie
Blijde Inkomststraat 21
B-3000 Leuven
Tel. 016-32 48 22 / Fax 016-32 47 67

Katholieke Universiteit Leuven Campus Kortrijk
E. Sabbelaan 53
B-8500 Kortrijk
Tel. 056-24 61 11 / Fax 056-24 69 99

Katholieke Universiteit Nijmegen
Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde
Erasmusplein 1
NL-6525 HT Nijmegen
Tel. 024-361 20 56 / Fax 024-361 21 77
Internet ww.kun.nl/dialect/

Meertens Instituut
Joan Muyskenweg 23
NL-1096 CJ Amsterdam
Tel. 020- 462 85 00 / Fax 020- 462 85 55
E-mail info@meertens.knaw.nl

Nederlands Centrum voor Volkscultuur
F.C. Donderstraat 1
NL-3572 JA Utrecht
Tel. 030-276 02 44 / Fax 030 273 61 11

Rijksuniversiteit Groningen
Nedersaksisch Instituut / Fries Instituut
Oude Kijk in 't Jatstraat 26
NL-9712 EK Groningen
Tel. 050-363 59 44 / Fax 050-363 49 00

Universiteit Antwerpen (UIA)
Germaanse Talen

Universiteitsplein 1
B-2610 Antwerpen (Wilrijk)
Tel. 03-820 27 61 / Fax 03-820 27 62

Universiteit Gent (RUG)
Vakgroep Nederlandse Taalkunde
Blandijnberg 2
B-9000 Gent
Tel. 09-264 40 79 / Fax 09-264 41 70

Vlaams Centrum voor Volkscultuur
Gallaitstraat 76/2
B-1030 Brussel
Tel. 02-243 17 30 / Fax 02-243 17 39 /
E-mail info@vcv.be / Internet www.vcv.be

Fryske Akademy
Doelestrjitte 8
NL-8911 DX Ljouwert
Tel. 058-213 14 14 / E-mail: fa@fa.knaw.nl
Internet <http://www.fa.knaw.nl>

Stichting Nederlandse Dialecten
Secretariaat Nederland: Generaal Gavinstraat 344
NL-6562 MR Groesbeek
Tel. 024 361 20 48 / Fax 024-361 19 72
Secretariaat Vlaanderen: Beukendreef 11
B-9770 Kruishoutem
Tel. 09-264 40 79 / Fax 09-264 41 70
E-mail snd@mail.be / Internet www.kun.nl/dialect/

BIBLIOTHEKEN

Bibliotheek Katholieke Universiteit Brabant
Hogeschoollaan 225
Postbus 90153
NL-5000 LE Tilburg
Tel. 013-466 21 24

Campusbibliotheek K.U. Leuven Campus Kortrijk
E. Sabbelaan 53
B-8500 Kortrijk
Tel. 056-24 61 07

Bibliothèque du Comité flamand de France
Rue des Augustins
F - Hazebrouck
Tél + 33 328 41 45 54

Katholieke Universiteit Leuven
Bibliotheek Faculteit Letteren
Blijde Inkomststraat 21
B-3000 Leuven
Tel. 016-32 49 00

Katholieke Universiteit Nijmegen
Bibliotheek Faculteit Letteren
Erasmusplein 1
NL-6525 HT Nijmegen
Tel. 024-361 28 71

Koninklijke Bibliotheek
Prins Willem Alexanderhof 5
NL-2595 BE 's Gravenhage
Tel. 070-314 09 11

Koninklijke Bibliotheek Albert I
Keizerslaan 4
B-1000 Brussel
Tel. 02-519 53 54

Rijksuniversiteit Groningen
Bibliotheek Faculteit der Letteren
Oude Kijk in 't Jatstraat 26
NL-9700 HS Groningen
Tel. 050-363 59 40

TRESOAR, Fries Historisch en Letterkundig Centrum
Postbus 2637
NL-8901 AC Leeuwarden
Bezoekadres: Boterhoek 1-3
Tel. 058-789 07 89 / Fax 058-789 07 77 / E-mail info@tresoar.nl

UFSIA
Prinsstraat 9
B-2000 Antwerpen
Tel. 03-220 49 96

Universitaire Instelling Antwerpen
Universiteitsplein 1
B-2610 Antwerpen
Tel. 03-820 21 41

Universiteit Gent
Bibliotheek Vakgroep Nederlandse Taalkunde
Blandijnberg 2
B-9000 Gent
Tel. 09-264 40 75

Vrije Universiteit Brussel
Centrale Bibliotheek
Pleinlaan 2
B-1050 Brussel
Tel. 02-629 26 09

B2. INSTITUTEN EN INSTELLINGEN PER REGIO

SONT (Streektaal Organisatie Nedersaksisch Taalgebied)
secretariaat: Akker 52 - 7621 GJ Borne
Tel. 074-267 10 33 / E-mail hansmetz@wanadoo.nl
Federatie van streektaalorganisaties in Oost-Nederland.

• Friesland

Frysk letterkundich museum en dokumintaejsintrum
Grutte Tsjerkestrjitte 212
NL-8911 EG Ljouwert
Tel. 058-212 08 34

Algemiene Fryske Underrjocht Kommisje (AFUK)
Fryslân hûs, Achter de Hoven 23
NL-8933 AG Ljouwert
Tel. 058-234 30 70 / Fax 058-215 94 75 / E-mail yngo@afuk.nl.

• Groningen

Grunneger Cultuurcentrum
Stationsstraat 11B
NL-9679 EA Scheemda
Tel. 0597-59 10 25

Bureau Groninger Taal en Cultuur RUG
Postbus 716
NL-9700 AS Groningen
Tel. 050-363 59 43
E-mail bgtc@let.rug.nl en s.j.h.reker@let.rug.nl

Huis van de Groninger Cultuur
Cascadeplein 4 (bezoekadres)
Postbus 30040
NL-9700 RM Groningen
Tel. 050-599 20 60 en 050-599 20 61

• Drenthe en Stellingwerf

Drentse Taol
Postbus 78
Brunelstraat 77
NL-9400 AB Assen
Tel. 0592-38 11 72 / Fax 0592-31 82 34
E-mail drentsetaol@pbcddrenthe.nl

Stichting Het Drentse Boek
Postbus 11
NL-7920 AA Zuidwolde
Tel. 0528-37 14 43 / Fax 0528-37 12 41
E-mail drentse.boek@planet.nl

Stichting Stellingwarver Schrieversronte
Willinge Prinsstraat 10
NL-8421 PE Berkoop/Oldeberkoop
Tel. 0516- 45 11 08 / Fax 0516-45 11 09
E-mail Stellingwarfs@hetnet.nl

• Overijssel

IJsselakademie
Molenstraat 28A
NL-8261 JW Kampen
Tel. 038-331 52 35

Van Deinse Instituut
De Klomp 35
NL-7511 DG Enschede
Tel. 053-433 45 77 / Fax 053-434 07 44

Stichting GrensOverschrijdende Streektaalen GOS
Postbus 244
NL-8260 AE Kampen
Tel. 038-331 52 35

• Flevoland

Sociaal Historisch Centrum voor Flevoland
Kamp 40-28
Postbus 73
NL-8200 AB Lelystad
Tel. 0320-22 31 13

• Gelderland

Staring Instituut
Grutstraat 31
NL-7001 BW Doetinchem
Tel. 0314-33 28 31

Centrum voor het streekeigene van Achterhoek en Liemers.

Stichting Gelders Oudheidkundig Contact
Postbus 4040
Oude Wand 31
NL-7200 BA Zutphen
Tel. 0575-51 18 26 / Fax 0575-54 32 23

Geeft o.a. kwartaalblad uit waarin activiteiten, publicaties van oudheidkundige/heemkundige verenigingen e.d.

BIBLIOTHEKEN

Stichting Arnhemse Openbare en Gelderse Wetenschappelijke Bibliotheek
Koningstraat 26
NL-6811 DC Arnhem

• Noord-Holland

Genootschap Oud West-Friesland
Secretariaat: Timmermansgildehuis
Postbus 2125
NL-1620 EC Hoorn

Stichting Creatief Westfries
Streekweg 75
NL-1616 AB Hoog-Karspel
Tel. 0228-56 25 61

• Zuid-Holland

Stichting Streektaal Alblasserwaard en Vijfheerenlanden
Albert Verweystraat 21
NL-4207 RD Gorinchem

• Noord-Brabant

Stichting Brabants Heem
Postbus 1203
NL-5200 BD 's Hertogenbosch
Tel. 0486- 46 19 82

Koepelorganisatie van ruim 90 heemkundekringen in de provincie Noord-Brabant. Uitgeefster van het tijdschrift Brabants Heem en van enkele boekenreeksen.

Het Noordbrabants Genootschap
Postbus 1104
NL-5200 BD 's-Hertogenbosch
Tel. 073-613 94 84

Algemeen-culturele vereniging in de provincie Noord-Brabant.

• Zeeland

Zeeuwsche Vereeniging voor Dialectonderzoek
Boterzandstraat 15
NL-4521 AS Biervliet

Houdt zich o.a. bezig met dialectonderzoek en publicatie van onderzoeksresultaten.

Stichting Zuidwest 7.
Ritthemsestraat 14
NL-4388 JR Oost-Souburg
E-mail noe@zeelandnet.nl

Geeft het Zeeuwstalige tijdschrift Noe uit, organiseert een
jaarlijks streektaalfestival, etc.

Consulent streektalen: V. De Tier
Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland
Groenmarkt 13 (bezoekadres)
Postbus 49
NL-4330 AA Middelburg
Tel. 0118-67 08 83 en 0118-67 08 70 / Fax 0118-67 08 80
E-mail : v.de.tier@scez.nl en info@scez.nl / Internet www.scez.nl

Stichting School & Dialect
Van Vollenhovestraat 5
NL-4561 JJ Hulst
Houdt zich bezig met een door de provincie ondersteund
dialectproject voor basisscholen.

Stichting De Zeeuwse Tael
Postbus 8004
NL-4330 EA Middelburg
Faciliteert het project Supplement bij het Woordenboek der
Zeeuwse Dialecten.

• Belgisch en Nederlands Limburg

Landschaftsverband Rheinland
Amt für rheinische Landeskunde
Endenicher Strasse 133
D-53115 Bonn
Tel. (0228) 983 42 11 / Fax (0228) 983 41 19 / E-mail arl@lvr.de
Internet www.arl.lvr.de
Tijdschrift Volkskultur an Rhein und Maas; publicaties over
dialect en volkskunde in het Rijnland en aangrenzende gebieden.

Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap (LGOG)
Bogaardenstraat 43
NL-6211 SN Maastricht
Tel. (043) 329 222 2 / Internet www.lgog.nl

Limburgs Museum
Keulsepoort 5
NL-5911 BX Venlo
Tel. 077-352 21 12 / Fax 077-354 83 96 /
E-mail limburgsmuseum@wxs.nl / Internet www.limburgsmuseum.nl
Publicaties over volkskunde in de beide Limburgen.

Sociaal Historisch Centrum voor Limburg
Boschstraat 73
NL-6211 AV Maastricht
Tel. 043-325 01 41 / Internet www.shclimburg.nl

Streektaalfunctionaris Provincie Limburg
Dr. P. Bakkes
Rijks-Archief Limburg
Sint-Pieterstraat 7
6211 JM Maastricht
Tel. 043-321 70 51 / Fax 043-325 56 40 /
E-mail pja.bakkes@rijksarchieflimburg.nl

Veldeke-Limburg
Secretariaat: Kerkweg 48
NL-6155 KN Puth
Tel. 046-443 16 55 / Internet www.veldeke.net
Tijdschrift Veldeke; publicaties over dialect in de beide Limburgen.

Veldeke-Bels(j)-Limburg
Secretariaat: John Lenaerts
Doktersstraat 5
B-3520 Zonhoven
Veldeke-kring voor de provincie Belgisch Limburg.

Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde
Secretariaat: Sparrenhof 13
B-3290 Diest

Publicaties over dialect- en naamkunde in de beide Limburgen.

BIBLIOTHEKEN

Stadsbibliotheek Maastricht
Nieuwenhofstraat 1
NL-6211 KG Maastricht
Tel. 043-329 22 22

• Vlaams-Brabant

Academie van het Brussels v.z.w.
p/a Marcel de Schrijver
De Smet de Naeyerlaan 275 bus 7
B-1090 Jette
Tel. 02-428 05 86

Publicaties in en manifestaties over het Brussels dialect.

Academie van het Tiens
p.a. Wim Mertens
Broekstraat 49
B-3300 Tienen

Academie voor het Leuvens Dialect
Brusselsestraat 46/6
B-3000 Leuven

Publicaties in en manifestaties over het Leuvens dialect.

Tijdschrift: Ons Leives

Academie West-Brabantse Dialecten
p/a Remy Van Ransbeeck
Kouter 48
B-1785 Merchtem

Stichting Brabantse Dialecten
Secretariaat: W. Wellekens
Molenstraat 147
B-3010 Leuven
Tel. 016-25 52 50

Ook voor Antwerpen. Organisatie van de Brabantse Dialectendag.

• Frans-, West- en Oost-Vlaanderen

- *Frans-Vlaanderen*

Comité flamand de France
62 Rue Leclerc
F-59840 Perenchies
Tel.: + 33 328 41 45 54

Onderzoek van, studie naar en stimulering van het Vlaams in
Frans-Vlaanderen

C.U.E.F.
Coördination Universitaire pour l'Etude de la langue et de la culture
flamandes en France
60, Boulevard Vauban
F-59800 Lille
Tel.: + 33 320 13 47 00 / Fax: + 33 320 13 41 66
e-mail : jean.heuclin@flsh.fupl.asso.fr

Yser Houck
78 route de Broxeele
F - 59285 Rubrouck
Tel. : + 33 328 42 30 71/ E-mail yser.houck@free.fr

Le Reuzekoor
Château Coquelle
rue de Belfort
F - 59240 Dunkerque
E-mail: ph.rousselle@infonie.fr

Houdt zich bezig met volksliederen en volksmuziek en
organiseert cursussen over het Vlaams in Frans-Vlaanderen

- *West-Vlaanderen*

De Leiegouw

Bergstraat 39

B-8511 Aalbeke

Tel. 056-42 33 05 / Fax 056-42 33 05

Vereniging voor geschied-, taal- en volkskundig onderzoek in
het Kortrijkse.

- *Oost-Vlaanderen*

Zuidwest-Meetjeslands Dialectgenootschap

p/a Eric Wille

Sint-Pietersveld 25

8750 Wingene

© Stichting Nederlandse Dialecten
ISBN 90-73869-07-2
Goesbeek, maart 2003
Uitgave: Stichting Nederlandse Dialecten
Drukwerk: Drukkerij Van Daele, Industriezone E3,
E3-laan 68-70, B-9800 Deinze
Vormgeving: Veronique De Tier